

Україна на шляху державотворення: історія та сучасність

Тези доповідей

Всеукраїнської науково-практичної конференції
молодих учених і студентів
(до 25-ї річниці незалежності України)

26 травня 2016 р.

Харків
ХДУХТ
2016

УДК 342.1(477)“312”

ББК 67.3(4Укр)

У-45

Редакційна колегія:

О.І. Черевко, д-р техн. наук, проф. (відп. редактор); *Л.М. Янчева*, канд. екон. наук, проф. (заст. відп. редактора); *В.М. Михайлов*, д-р техн. наук, проф.; *С.М. Руденко*, канд. філол. наук, проф. (відп. секретар); *Н.І. Єсінова*, канд. техн. наук, проф.; *А.Л. Фоцан*, канд. техн. наук, доц.; *А.С. Міносян*, канд. іст. наук, проф.; *Л.І. Юрченко*, д-р філос. наук, проф.; *О.О. Маленко*, д-р філол. наук, проф.; *К.Ю. Голобородько*, д-р філол. наук, проф.; *Л.В. Баличева*, канд. іст. наук, доц.; *К.Ю. Чадаєва*, канд. іст. наук, доц.; *Н.П. Книщенко*, канд. філол. наук, доц.; *О.М. Варипасєв*, канд. філос. наук, доц.; *О.В. Головка*, канд. іст. наук, доц.; *Т.М. Афоніна*, керівник відділу організаційно-інформаційної роботи; *М.О. Середенко*, керівник видавничого відділу.

Україна на шляху державотворення: історія та сучасність: Всеукраїнська науково-практична конференція, 26 травня 2016 р. : [до 25-ї річниці незалежності України] / редкол. : О. І. Черевко [та ін.]; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х. : ХДУХТ, 2016. – 293 с.

ISBN

Видання містить тези доповідей із дослідження проблематики становлення і розвитку української державності, формування світоглядних позицій сучасної молоді, філософських, мовних, культурних компетенцій на шляху розбудови сучасної української держави.

Збірник розраховано на наукових і практичних працівників, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 342.1(477)“312”

ББК 67.3(4Укр)

ISBN

© Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2016

Вітання
учасникам Всеукраїнської науково-практичної
конференції молодих учених і студентів
«Україна на шляху державотворення: історія та сучасність»
(до 25-ї річниці незалежності України)

Шановні друзі!

Сердечно вітаю учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна на шляху державотворення: історія та сучасність».

Сучасна Україна в непростих зовнішньополітичних умовах щоденно стверджує свою незалежність. Сьогодні розбудова демократичної української держави неможлива без внутрішньої консолідації, чіткого уявлення про пріоритетність європейського вибору, дотримання існуючих державницьких традицій, коріння яких простежується ще за княжих часів.

Поглиблене вивчення, аналіз державотворчих процесів в Україні збагачують наші уявлення про становлення українського державотворення, боротьбу українського народу за волю й незалежність, необхідність органічного поєднання всього, що стосується нашого життя, на національно-державній основі. Разом з тим є серйозні підстави щиро визнати, що реалізація державницьких змагань, справжнє входження до європейського і світового цивілізаційного простору ще попереду, і вимоги до вирішення цих питань підвищуються кожного дня.

Приємно констатувати, що винесені на конференцію питання викликали велику зацікавленість і жвавий інтерес, активний відгук фахівців, студентів, широкої громадськості. Широке коло учасників конференції репрезентують науковці вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Львова, Ужгорода, Одеси, Маріуполя, Вінниці, Сум, Рівного, Бердянська, Луцька, Ірпеня, Пінська (Білорусь), Зеленої Гури (Польща) та ін.

Авторитетний форум такого формату надає можливість об'єднати зусилля фахівців для вирішення найважливіших проблем сьогодення в контексті сучасного державотворення в Україні.

Ураховуючи виключну роль поставлених конференцією питань, хочу висловити впевненість, що результати роботи конференції будуть слугувати для їх широкого застосування в навчальній і науковій діяльності, сприятимуть підвищенню ефективності виховного процесу, формуванню світоглядних позицій студентської молоді, політичної культури на засадах гуманізму та загальнолюдських, європейських цінностей.

Бажаю всім учасникам конференції творчого натхнення, робочого настрою, вагомих наукових здобутків!

Із глибокою повагою,
ректор Харківського державного
університету харчування та торгівлі,
доктор технічних наук, професор,
академік УАН, заслужений діяч
науки і техніки України,
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки

О.І. Черевко

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

О.О. Маленко, д-р філол. наук, проф. (ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Харків)

УКРАЇНЬСЬКА МОВА: ІДЕНТИФІКАЦІЯ СТАТУСУ В СУСПІЛЬНОМУ, КУЛЬТУРНОМУ Й ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРАХ

Українська мова належить до тих суспільно-культурних феноменів, буття яких упродовж тривалого часу не устаткувалося в парадигмі національних орієнтацій, функцій і статусів. Цьому є цілком зрозумілі причини, пов'язані насамперед з екстралінгвальними чинниками, зокрема складною історією самої України, її геополітичними особливостями, етнічною неоднорідністю тощо. Ця складність і досі тримає в тонусі мовне питання в Україні, яка все ж таки виборола право надати українській мові державного статусу. Проте ця статусність виявилася так само проблематичною на рівні комунікативної функційності, суспільної ваги й сучасної іміджевості української мови.

Найбільш зрозумілим в ідентифікаційному (не функційному) аспекті є державний, тобто правовий статус української мови, що передбачає обов'язковість її вживання в офіційних документах і загалом в публічних сферах суспільного життя в державі (законодавство, управління, судочинство, освіта тощо). При цьому держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (згідно із ч. 1 ст. 10 Конституції України). Те, що сьогодні це майже фейкова ситуація, зрозуміло всім через відсутність державних проєктів, спрямованих на стратегічно й тактично грамотне й послідовне впровадження української мови у важливі сфери суспільного буття, зокрема політикум, освіту, культуру, масмедіа; на вирішення проблем мовного вноормування й кодифікації. Тож питання суспільної функційності української як державної залишається не вирішеним, але принаймні статусність визначена й закріплена офіційно.

Окрім державницького формату, українська мова існує як лінгвокультурне явище, що так само потребує певної ідентифікації у свідомості громадян України. Тобто розуміння того, що таке *українська мова* в лінгвістичному й історичному вимірах (мовна сім'я, група, походження й розвиток, узус, лексичний склад, характер граматичного устрою), а також сприймання загального образу української мови в суспільстві. Цей аспект виявився також

проблематичним, і справа тут не лише в політичних стратегіях і тактиках можновладців, а й тих особливостях нашої свідомості, що формується під впливом соціально заангажованого попиту ось уже декілька століть.

Упродовж цього часу образ української мови настільки набув стереотипних характеристик й обрис міфами, що це вже стало на заваді сучасному розумінню української мови як розвиненої, з багатим лексико-граматичним ресурсом, потужним стилістичним потенціалом європейської мови. Більше того, стереотипна рецепція української мови спирається насамперед на її емоційні характеристики, виплекані художнім контекстом, що веде свій початок від доби романтизму. Саме завдяки творчості українських романтиків початку XIX ст., зокрема представників «Руської трійці», які вперше активували мовне питання, наша мова отримала характеристики *солов'їна, калинова, сопілкова, барвінкова, мальовнича, квітуча, квітчаста, співуча, солодка, мила, чарівна, барвіста, багата, живописна*, хоча й не була ідентифікована як українська. У Галичині того часу *українська мова* мала назву *руська*, тож поетичний контекст апелює саме до цієї номінації, наприклад: **Язык руський солодкий, багатий**. Але основним досягненням галицьких поетів у цьому аспекті стало введення в суспільний дискурс поняття *українська як рідна: Солоденька рідна мово* (Головацький). Саме ця ознака стала домінантною в ідентифікації української мови впродовж уже двох століть, що зафіксовано не лише численними віршами наших поетів про рідну мову, а й закріпленим у свідомості людей ідентифікаційним маркером *рідна* саме про *українську*. Так, «Український асоціативний словник» Світлани Мартінек до слова-стимулу *мова* першою подає реакцію *рідна*, а за тим уже – *українська, державна* та ін.

Орієнтир на статус української як рідної було реалізовано і в концепціях національних підручників з мови в середині 2000-х років. Так, підручники з української мови для шкіл з українською мовою навчання мали назву «Рідна мова», а для шкіл з іншими мовами навчання – «Українська мова». Це при тому, що за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Україні проживали представники 134 народів, діти яких ходили в українські школи різного мовного статусу. Цю некоректність було виправлено 2013 року, коли відбулася чергова хвиля освітніх реформ; тож зараз усі підручники з української мови мають тотожну назву, що є логічним і коректним щодо інших мов на українських теренах.

Ідентифікація української як *рідної, калинової, солов'їної, джерельної* та інших емоційних атрибуцій не завжди йде на користь

української як державної, бо підміняє її основний статус – державний, тобто офіційно визнаний суспільний пріоритет. Така емотивно-оцінна рецепція української мови має амбівалентний характер, оскільки позитивна конотованість самої мови доповнюється прямою протилежною, тобто негативною, оцінною маркованістю її складної долі. Тож активними й досі є такі характеристики мови, як *страдницька, сплюндрована, заганьблена, знищувана, знедолена* та ін. І хоча доба валуєвсько-емських указів уже стала історичним минулим, ці мотиви не перестають лунати в сучасних підручниках та посібниках з української мови для шкіл й університетів, що формує відповідний суспільний і культурний імідж української мови як чогось негаційного, такого, що треба виборювати, а не повноцінно використовувати. Справді, шлях нашої мови був складним і драматичним, однак сьогодні їй потрібна інша стратегія – сучасна популяризація її потенціалу, активне впровадження в широкий інформаційний і комунікативний контент, грамотне володіння літературною нормою. Нагальні ж проблеми української мови перегукуються зі спільними для багатьох мов світу ситуаціями – екологія національного мовного ресурсу, унормування, питання запозичень, сленгу, суржику. Різниця лише в тому, що в багатьох країнах ці проблеми вирішуються на державному рівні, а в нас – зусиллями зацікавлених філологів, без підтримки влади й браку коштів на видання академічних словників і суспільно вагомих лінгвістичних проєктів.

А.С. Міносян, канд. іст. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)
Л.І. Юрченко, д-р філос. наук, проф. (*ХННІ ДВНЗ УБС, Харків*)
Т.О. Лещотна, студ. гр. ГРС-32 (*ХДУХТ, Харків*)

УКРАЇНЬСКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Історично склалося так, що формування теорії і методології історичного пізнання, ставлення до джерела як головної складової частини історичної науки було зорієнтовано головним чином спочатку на російську, а потім, в радянський період, на загальносоюзну історіографічну спадщину. За певним винятком праці українських дослідників, особливо дореволюційного часу, розглядалися лише як додатковий матеріал, який можна було використати тільки для вивчення окремих проблем історії українського народу. Авторитет в опрацьовуванні методологічної основи історичних досліджень надавався перш за все російським історикам.

Перші способи розробки методологічних принципів української історичної науки простежуються вже в курсі риторики одного з видатних вітчизняних мислителів Феофана Прокоповича, де стверджувалось, що метою історичних досліджень є користь, яка випливає із істини, а також правильної передачі нащадкам пам'яті про події, необхідності говорити правду та ін.

Про надання якісної характеристики історичному процесу, критичне ставлення до джерел, зіставлення їх, правдиве викладення подій, бо історія є найважливішою галуззю людського знання, писали С. Величко, Г. Грабянка. Д.М. Бантиш-Каменський у своїй «Истории Малой России» підкреслював, що історія, розповідаючи про славетні подвиги героїв, не може приховувати вчинків, які потрачають їх славу.

Поступовий перехід від літописання до історичної науки, розвиток козацької історіографії, виникнення значних історичних досліджень, наукових узагальнюючих праць з історії українського народу позитивно позначилися й на методологічній базі.

Одним із перших у вітчизняній історіографії якісно новий підхід до історичних джерел і явищ здійснив М.І. Костомаров. Навряд чи можна вважати перебільшенням те, що його дослідження з вітчизняної історії були на той час майже єдиними, які давали читачеві уявлення про своєрідне політичне, економічне і культурне життя, особливості національного характеру українського народу.

Висуваючи на перший план народне життя в усіх його окремих різновидностях, він завжди підкреслював значення його зв'язку з історією, і навпаки. Найбільшими його завоюваннями були

постановка і обґрунтування ідеї самобутності українського народу та його історії. У листі до О.І. Герцена М.І. Костомаров писав: «У майбутньому слов'янському союзі, у нього ж віруємо і на нього ж сподіваємося, наша Південна Русь має скласти окреме громадське ціле на всьому просторі, де народ розмовляє південно руською мовою із збереженням єдності, заснованої не на згубній, мертвущій централізації, а на ясному розумінні рівноправності і своїх власних вигод».

М.С. Грушевський, який, безумовно, вніс великий вклад у вивчення і пропаганду праць М.І. Костомарова, писав, що історичний критицизм з особливою приємністю звертався на скидання з місць старих, канонізованих фетишів: псевдонаукових догм, загально визнаних національних легенд, офіційно освячених героїв. Продовження цієї думки можуть служити вже слова самого М.І. Костомарова про те, що «історик є також і громадянин своєї вітчизни, його праці можуть принести тільки тоді громадську користь, коли вони будуть мати за мету не потурання національної гордості та упередженості, а суворо, невблаганно істину, якою б вона не здавалася гіркою для патріотичних почуттів, що не рідко поєднуються із застарілими упередженнями національного чванства», вважаючи головним в історичній науці прагнення до істини.

Щире прагнення до неупередженого, об'єктивного викладу історії, безпристрасність, принциповість, суворо науковий підхід до аналізу і використання історичних фактів, «попередніх свідчень» надають дослідженням Костомарова характеру справжнього історизму, роблять їх унікальним явищем історії української історіографії.

Особливо це простежується на сторінках його визначного твору «Закон Божий (Книга буття українського народу)», який пройнятий ідеєю минувшини України, і це більш – її майбутнім. Саме ця праця є програмною у Кирило-Мефодіївського товариства. Братчики мріяли про українську державність, самостійність, незалежність, про умови й гарантії свободи й розвитку українського народу.

Велика заслуга в розробці теоретико-методологічних аспектів української державності належить М.С. Грушевському, який першим обґрунтував історично-безперервний процес розвитку українського життя. В особі останнього українська історична наука отримала не тільки палкого поборника державності, але й вченого, який підняв на якісно новий рівень розвитку її теоретико-методологічну базу. Доводячи в своїх роботах історичне право та необхідність створення української автономії, він дотримується та принципів історизму, намагаючись «знайти необхідні кільця, які пов'язані з попередньою та майбутньою історією».

Головною думкою вченого є взаємозв'язок і сенс історичних фактів, відношення їх до внутрішнього життя та ін. Рішуче відкидаючи ідею державного запозичення, відображену в літописних версіях про варязько-норманське і хазарське завоювання, він розглядає науку як непереставний скептицизм, вказує на те, що треба «завжди шукати і ніколи не задовольнятися, не сподіватись, що посів цілком усю істину, так що всякий інший погляд, інша вихідна точка в тій справі неможлива, абсурдна».

Досить неординарними є його міркування про те, що «кожна гіпотеза має право на існування, якщо на те є підстави, якщо вона в змозі пояснити що-небудь і не суперечить неспростовним даним науки ... будь-яка гіпотеза не завадить успіху досліджень, якщо буде запропонована лише як гіпотеза». При цьому для нього характерне суворе і постійне співставлення ідеалу (державного суверенітету) з умовами і можливостями його реалізації, не фетишизація державної самостійності, а трактування її як засобу для досягнення мети – «блага народу і кожного громадянина».

Вчений вказує на особливе значення для дослідника взагалі кожного, хто знайомиться з історією, розуміння того, що «продуктивні моменти в історії...чи епохи можуть бути відповідно оцінені й зрозумілі тільки в загальній перспективі...даних в можливо широких розмірах часу і просторини». Вважаючи найвищим критерієм історичної оцінки народний добробут і народоправство, він з підвищеним інтересом звертається до історії української державності, форм українського державного будівництва, досліджує історико-правові підстави українського народу мати свою власну державу. Розглядаючи стан України у різні історичні періоди її існування, М.С. Грушевський застосовує загальноприйняті критерії державності.

Саме аналіз історичних форм української державності наводить вченого на думку про те, що Україна має спиратися в процесі державотворення на історичні традиції української нації.

Державницьке розуміння українського історичного процесу було притаманне В. Липинському, С. Томашевському, Д. Дорошенку та ін., які відстоювали власні погляди на суть історичного процесу, методи і критерії його оцінки з позицій національного консерватизму. Обґрунтовуючи пріоритет держави над інтересами нації, вони вважали найбільш сприятливою і придатною формою державного правління в Україні консервативно-монархічну державу.

Розглянута проблема органічно пов'язана зі становленням українського державотворення в умовах сьогодення. Методологічними ознаками підходів, які сьогодні формуються в процесі висвітлення багатьох проблемно-дискусійних питань нашої історії, є історизм, метод аналізу з загальнолюдських позицій, порівняльно-історичний

підхід та ін. Але складною є проблема розкриття ролі в історичному процесі суб'єктивного й індивідуального.

Потребує теоретичного оформлення ставлення до історичних альтернатив з необхідним поясненням, чому були реалізовані ті або інші варіанти, не вдаючись при цьому до перебільшень і пам'ятаючи про властивість сучасного життя до поліваріантності перспектив розв'язання назрілих питань. Дослідженням бракує ще методологічної спрямованості, де чинником слугує державність. Не менш важливою є й досі не вирішена проблема ставлення до вітчизняної історії в загальноцивілізаційному контексті, де ізоляції науковців від скарбниці світової суспільної думки.

Виходячи з цього, зазначимо, що немає ні яких підстав до сумнівів відносно завдання сучасної історичної науки засвоїти теоретико-методологічну базу творчої спадщини минулого, поглибити і затвердити методологічні принципи, які допоможуть відновити історичну перспективу, поширити джерельно-інформаційну основу досліджень і вдосконалити методи їх аналізу.

К.Ю. Голобородько, д-р філол. наук, проф. (*ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Харків*)

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Українська мова відіграє ключову роль як у формуванні української нації, так і Української держави. Виокремлюються відповідні мовні періоди як певні історичні шляхи, для яких характерні свої унікальні особливості мовної ситуації. В історії перших десятиліть мовної ситуації України ХХ–ХХІ століть можна вирізнити такі періоди: новоімперський (1900–1917 рр.), державницький (1917–1920 рр.), «українізація» (1923–1932 рр.), зросійщення (1933–1991 рр.) і новодержавницький (1991 – до цього часу). Теперішній етап від часів незалежності України – це період, що характеризується відродженням української мови як національної мови українського народу, закріплення її в ролі державної мови України, становленням української мови як мови міжнаціонального спілкування Української держави. Мову міжнаціонального спілкування розуміють як мову-посередник, яка використовується народами багатонаціональної держави для взаємного спілкування. Відрізняється від міжнародної мови тим, що використовується в межах однієї держави.

Поняття «державна мова» відносно нове. Воно виникло з розвитком національної держави та конституціоналізму.

Зі здобуттям Україною незалежності в нашій державі також постала проблема державного встановлення співіснування мов різних етносів. Ця проблема завжди виникає при поліетнічності населення країни. У багатонаціональних країнах конституційно або законом такий статус, як правило, закріплюється за мовою більшості населення. Державна мова – закріплена законодавством мова, уживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики. Одержавлення мови шляхом надання мові титульної нації статусу державної мови становить важливий елемент, суттєву характеристику перехідного періоду на шляху від тоталітарної до правової демократичної держави і громадянського суспільства загалом.

Загальноприйнятим є розуміння правової держави як держави, у якій реалізовано режим конституційного правління, є розвинута і несуперечлива правова система й ефективна судова влада, забезпечено реальний розподіл влад з їхньою ефективною взаємодією та взаємоконтролем, з розвинутим контролем з боку суспільства державної влади. Загальний демократичний устрій системи влади і

політики правової держави органічно пов'язаний з його правовими засадами. Державна мова в Україні (українська) як правовій демократичній державі покликана забезпечити розв'язання всіх суспільно значущих комунікативних потреб.

Новодержавницький період характеризується розбалансованістю мовної політики через відсутність її концепції (до 2010 року), модерного мовного законодавства, організаційно-функціональної структури для управління процесом державної мовної політики тощо.

Крім того, його можна було б умовно поділити ще на чотири періоди: кінець 1991 – перша половина 1994 року; друга половина 1994 – кінець 2004 року, 2005-й – початок 2010 року; 2010-й – до цього часу, що пов'язані з керівництвом того чи того президента. Так, перший і третій підперіоди характеризувалися більшою українізацією, а другий і четвертий – перш за все були скеровані на забезпечення прав мов національних меншин, насамперед – російської.

Концепція державної мовної політики – це система основоположних нормативних настанов, які ґрунтуються на комплексній оцінці мовної ситуації в Україні і якими мають керуватися органи державної влади та органи місцевого самоврядування у своїй практичній діяльності при регулюванні суспільних відносин у мовній царині. У Концепції зазначено, що «в системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення єдності держави і зміцнення української державності. Пріоритетом державної мовної політики України є утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України. Також у Концепції констатовано, що «без повноцінного функціонування української мови в усіх регіонах України українській нації загрожує втрата статусу і ролі титульної і державотворчої нації та, врешті решт, поступове зникнення з етнічної та політичної карти Європи. Зникнення української мови є тотальною загрозою національній безпеці України, загрозою самому існуванню української нації і української держави».

Саме державна мовна політика «повинна унеможливити перетворення України з суверенної національної держави у денационалізований географічний простір, з меж якого мовами інших держав буде витіснено українську мову».

Виходячи з нинішньої ситуації, коли в Україні вже вступило в самостійне життя перше покоління людей, вихованих і навчених в українській освітній системі, у яких по суті не виникає запитання про доцільність вивчення і володіння українською (державною) й іноземною мовою, у них народжуватимуться діти, яких навчатимуть мови. Поліпшенню мовної ситуації в різних галузях життєдіяльності країни у сфері комунікації суттєво сприятиме й те, що основні трудові ресурси в майбутній період складатимуть усі покоління, народженні й виховані в незалежній Українській державі.

В Україні повинно постати консолідоване суспільство, об'єднане однією державною українською мовою, яка стане й мовою міжнаціонального спілкування на території нашої держави. У зв'язку із цим необхідно якомога активніше забезпечувати знання всім населенням української мови як державної та мови міжнаціонального спілкування в Україні.

О.М. Варипасв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
Н.І. Гіренко, асп. (*ХДУХТ, Харків*)

ОСВІТА ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІНДИКАТОР ЯКОСТІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Утворення в кінці ХХ ст. незалежної Української держави спричинило вихід української нації на новий рівень самоорганізації. З огляду на процеси державотворення, логічним є зосередження уваги вітчизняними науковцями на проблематиці освіти. Адже можна повною мірою однозначно стверджувати, що людська освіта є єдиним універсальним індикатором визначення стану рівня розвитку, а головне, ефективності функціонування усієї системи суспільних відносин, влади, дії соціальних інститутів, громадянських основ буття. Саме освіта формує інтелектуальний потенціал нації, закладає основи її самостійності й здатності до функціонування в умовах міжнародної конкуренції.

Проблеми освіти є об'єктом наукових розробок багатьох суспільствознавчих дисциплін. Так, проводяться досить масштабні емпіричні дослідження, спрямовані на виявлення найбільш загальних тенденцій і закономірностей, що характеризують сьогодишню освітню систему. Це роботи В.А. Жадько, П.О. Бідзіля, А.І. Кузьмінського, О.В. Грабовського.

Нами виділено кілька значимих тенденцій у сфері освіти. По-перше, це зміна основної парадигми освіти, яка пов'язана зі зміною типів соціокультурного розвитку. По-друге – рух української освіти в напрямку інтеграції у світову. Третя тенденція полягає в адаптації системи освіти до вимог ринкової економіки. Нехтування цими тенденціями може призвести до того, що якщо державою не будуть вжиті заходи для розвитку високих технологій, науки й культури, освіти, які повинні дати поштовх розвитку суспільства, то країна буде лише переходити від однієї кризи до іншої.

У зв'язку із цим дослідження ціннісних пріоритетів сучасної української освіти набуває особливої актуальності. Від рівня освіти безпосередньо залежить якість трудових ресурсів, а отже, і стан економіки в цілому. Саме тому в підвищенні якості вищої освіти зацікавлені студенти як споживачі освітніх послуг.

Тому, з метою виявлення відношення студентів до завдань освітнього процесу у вузі, на протязі 2015–2016 навчального року було проведено анкетування серед студентів Харківського державного університету харчування та торгівлі.

Рис. Пріоритетні завдання сучасної освіти

У результаті проведеного анкетування були виявлені суб'єктивні чинники пріоритетності освітнього процесу:

– по-перше, мотивація має бути адекватною сучасному соціальному замовленню;

– по-друге, необхідне розвинуте критичне мислення, що забезпечить творчу активність студента, гармонічний розвиток та його об'єктивну самооцінку в процесі оволодіння професією.

Завдання освітньої системи, у розглянутому контексті, зводяться до наступного:

– історично безперервна трансляція й закріплення найбільш важливих цінностей національного соціуму, що обумовлюють корінні підстави його ментальності;

– збагачення ментальних властивостей соціуму загальнолюдськими духовно-моральними цінностями, але при безумовному збереженні самобутності локальних соціумів;

– у необхідних випадках – корекція й перетворення ціннісних орієнтирів.

В умовах модернізації українського суспільства система освіти є однією із провідних факторів його трансформації й розвитку. Тому напрямок реформування освіти необхідно визначати з урахуванням соціальних і економічних змін у країні.

Для цього слід формувати освітню систему, адекватну потребам та інтересам особистості, з одного боку, і вимогам державних, суспільних інтересів, з іншої. Саме тоді будуть створені найбільш сприятливі умови для досягнення мети вищої освіти та підвищення її загальної якості.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ЧИННИКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

У сучасних соціально-політичних та економічних умовах держава не має можливості широко та у повному обсязі здійснювати соціальні програми, що спрямовані на підтримку молоді як найактивнішої, але в той же час – однієї з найбільш уразливих соціальних груп. Молодість, зазвичай, характеризується соціальною невизначеністю, активним пошуком свого місця у суспільстві, але до того ж – найбільш радикальними настроями. Українське суспільство вже мало змогу спостерігати (і не один раз), як саме молодіжні рухи примушували керівні структури до виконання своїх вимог як матеріального, так і політичного характеру. Найбільш радикальні виступи якщо не призводили до досягнення своєї мети, то безумовно привертали увагу суспільства до існуючих у ньому проблем.

Дослідники суспільства свідчать, що нещодавно воно стикнулось з доволі сумною ситуацією, коли значна частина молоді, замикаючись у собі, протиставляла прийнятим стандартам офіційної культури свій альтернативний стиль життя, свої альтернативні цінності та орієнтації, свою моду, мову, мистецтво. Ця небезпечна тенденція могла часто привести до того, що енергія молодого покоління, якщо вона відділена від реальної соціальної діяльності, тобто не знаходить свого виходу, в результаті прямує на соціально небажані та девіантні вчинки. Сучасна молодіжна культура в Україні визначається неймовірною ужитковістю; в молодіжному середовищі актуальна культура вживання наркотиків та алкоголю, культура інстинктів, культура сили. Десь на задвірках актуальної культури перебуває мистецтво, яке швидше відіграє роль антуражу для реального життя. Ніхто нічого не хоче від життя – чогось великого та глобального, – натомість кожен цупить собі те, що може. Однак зараз ми можемо говорити якщо не про поліпшення ситуації, що склалася, то про спроби різноманітних інституцій започаткувати нову тенденцію, а саме – залучити молодь до соціального життя у демократичному суспільстві, дати їй зрозуміти, що її участь у розбудові цього суспільства необхідно і їй, і самому суспільству.

Важливо показати молоді ці можливості. Вже зараз певна її частина (мабуть, краща і найбільш освічена) переходить із стану аполітичності та відсутності інтересу до соціальних перетворень, існування у виключно своєму ціннісно-нормативному просторі до

розуміння своєї ролі, яку надає демократичне суспільство. Особливо до таких результатів призводить зменшення частки студентської молоді, закриття кількості різноманітних ВНЗ в цілому по країні. Це викликано в першу чергу демографічною ситуацією, реформами вищої освіти. Це, врешті-решт, не може не відбитися на формуванні світогляду особистості, на обранні нею ціннісних пріоритетів у житті.

Перетворення філософської освіти, культури і мистецтва на важливі чинники інтелектуального та духовного розвитку молоді можливе лише за умови законодавчого, економічного, інституційного забезпечення доступності культурних цінностей, найважливіших видів культурних послуг та культурної діяльності для дітей та юнацтва. Адже прилучення молодих громадян до духовної скарбниці свого народу і всього людства в період формування ціннісних орієнтирів має особливе значення.

Аналіз ціннісного світу молоді свідчить, що сучасне молоде покоління віддає безперечно перевагу саме цінностям мікрорівня, що стосується спільної долі людства. Переважно орієнтація на локальне середовище пояснюється тим, що саме на цьому рівні найбільш яскраво й безпосередньо проявляються ті аспекти людського буття, які пов'язані з реалізацією потреб у гармонізації життєвого світу, поладженню стосунків іншими, створенні збалансованого й комфортного власного життя. У суспільному житті ж виявляється тенденція прагненню успіху, здобуття авторитету, позиції лідерства, значною мірою егоцентричні орієнтації. Прагматичні орієнтації у свідомості української молоді пов'язані з можливостями досягти успіху, зробити кар'єру, отримати гарну освіту. Окремо слід підкреслити, що створення щасливої сім'ї для молодих людей є найвищою цінністю і відіграє роль тієї ніші, що уможливило збереження гармонійності життєвого світу.

Вивчення ціннісних орієнтацій молоді доводить, що на сьогодні майже 60% молоді України віддає перевагу свободі особистості перед принципом соціальної рівності, який підтримують лише чверть. Ці результати свідчать про зміни ціннісних орієнтацій нового покоління порівняно з особами середнього і похилого віку, котрі більшою мірою підтримують принцип рівності та менш схильні підтримувати свободу особистості. Найбільш важливим для сучасного українського суспільства, крім економічних реформ, на думку молоді, є можливість народу впливати на прийняття урядом важливих рішень та рух до гуманного суспільства, в якому ціниться людська особистість.

Н.І. Єсінова, канд. техн. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

К.В. Кладкевич, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

КУЛЬТУРА ЯК АКТИВНА ФОРМА МІЖСОБОВИХ ВІДНОСИН МОЛОДІ

Культура створює націю. Вона є вихідним елементом існування нації, її самобутності, елементом національної безпеки. Тому культура потребує найпильнішої уваги з боку держави. Зміни в культурному житті мають бути кардинальними, упереджаючими, з довгостроковим ефектом. Будь-які економічні моделі, соціально-культурні, освітні проекти можуть розроблятися виключно на основі ментальності нації і регіональної специфіки. Ми повинні виховувати національну інтелектуальну еліту, яка буде спроможна утвердити Україну у світовому економічному, політичному, культурному просторі як сильну, незалежну, економічно процвітаючу державу.

Сучасні наукові дослідження показують, що всі процеси у суспільстві, в тому числі економічні, мають культурну мотивацію і є складовими «культурної екології». Існують американська, японська, французька, турецька та інші економічні моделі. Можна навести багато прикладів, коли ми запозичали певні «економічні зразки» на Заході, а у нас вони не тільки не прижилися, а й давали зворотній ефект. Це є культурна проблема, і в цьому плані ми кажемо про ментальність і національну економіку. Культура є активною формою всіх відносин людей і соціальних груп у суспільстві, «мотором» змін в суспільному житті.

Необхідні радикальні структурні зміни в національній культурі, в культурному житті нації. Конче необхідно створити такі економічні, соціальні, правові механізми підтримки культури, які можуть працювати в «автоматичному» режимі. Ми повинні закласти довготривалий ринково-демократичний ефект в функціонуванні і розвитку національної культури, зробити культуру незалежною від суб'єктивного фактора – від бажань якогось чиновника, законотворення повинно ґрунтуватися на об'єктивному науковому аналізі і моделюванні соціально-культурних процесів.

Державне регулювання полягає у розробці загальнополітичної лінії культурної політики, правової, економічної підтримки культури, координації дій, контролі і аналізі отриманих результатів, витрачених коштів. В центрі уваги держави повинні бути культурні і освітні програми для дітей та молоді, програми культурного будівництва на селі, інформатизації культури, підтримки обдарованої молоді в галузі

мистецтва, науково-технічної творчості, програми розвитку внутрішнього туризму, будівництва екологічно чистих зон відпочинку, рекреації, парків.

Освіта й культура настільки тісно пов'язані, що розгляд одного не може бути здійснений без іншого. Освіта є складовою культури, і водночас – саме через освіту можливий культурний розвиток.

Стратегія розвитку вищої освіти полягає у зміцненні національної системи освіти, адаптації її до ринкових і демократичних перетворень, вибудовуванні інформаційної концепції освіти, входження освіти України в європейський і світовий інформаційний простір. Пріоритетом освіти є не власне передача знань студентам й навіть не «потреби народного господарства», а розвиток особистості, здатної самостійно і вільно мислити й діяти.

Молодіжна культура є своєрідною формою адаптації до норм, цінностей, образу життя суспільства. Простір молодіжної культури – це нескінченна дорога, нескінченний шлях до різного роду місць, які є цінними для конкретної особи або для групи осіб. Саме цей простір і визначає структуру культури групи.

Для позначення сучасної культури багато вчених використовують таке поняття як субкультура. Інколи це поняття можна порівняти з пережитками минулих літ, тобто тією культурою, що є культурою занепаду. Накопичився різноманітний субкультурний капітал різноманітних молодіжних угруповань, який більше працює як ринковий сегмент. Залежно від рівня культури населення, а зокрема молоді, формуються і стилі її життя. У зв'язку з великим впливом сучасних технологій: телефонів, комп'ютерів, телевізорів, Інтернету, високих темпів росту автоматизації суспільного життя – кардинально змінилися і погляди на саме життя, його сенс та сутність. Життя людини сучасного світу стало більш пасивним, інертним, у деяких випадках навіть бездіяльним.

Створення стилю життя кожної людини – одна з основних завдань культури. Саме від рівня розвитку культури залежить спосіб життя, який оберє людина. Дуже важливим є і те, що для самовираження, вирізнення з-поміж інших особа не має вдаватися до таких методів як куріння тощо. Повинна існувати межа між мірою самовизначення та безкультур'ям. Саме ця межа і має встановлюватись не лише державою, але й суспільством, визначатися його побутовими та культурними цінностями.

Секція 1

ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Л.І. Юрченко, д-р філос. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

О.М. Варипаєв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

А.В. Городничка, асп. (*ХДУХТ, Харків*)

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Соціальна відповідальність, як філософія підприємництва, є однією з найважливіших показників ефективності функціонування будь-якої організації і застосовується по відношенню до всіх сфер життя суспільства. Світовий досвід засвідчує, що соціальна відповідальність бізнесу призводить до зростання рівня якості життя населення, соціально-економічного розвитку держави в цілому.

На сьогоднішній день розвиток міжнародних відносин незалежної України і її прагнення до вступу в європейський простір вимагають повного переосмислення принципів функціонування бізнесу. Україні, на шляху державотворення, необхідно спиратися на науку і інтелект, нетрадиційні для індустріальної економіки ресурси, щоб у неї з'явилася можливість наздогнати сучасний рівень розвитку виробництва та реалізації продуктів харчування на європейському рівні.

Впровадження практики корпоративної соціальної відповідальності в українському бізнесі сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності компаній у глобальному середовищі за рахунок підвищення якості харчової продукції, зниження енерго- та матеріалоемності, внаслідок чого підвищиться імідж незалежної України в сучасному просторі.

Виявлено, що на сьогодні в Україні сформовано ряд мотивуючих чинників становлення вітчизняної моделі корпоративної соціальної відповідальності. Загальний перелік названих мотивів слід класифікувати в розрізі зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища країни. Аспекти міжнародного стану країни, що мотивують розвиток і формування вітчизняної моделі корпоративної соціальної відповідальності наступні: необхідність позиціонування незалежної України у глобальному бізнес-середовищі; географічна належність до регіону зі стійкими традиціями у сфері корпоративної

соціальної відповідальності – Європейського Союзу; підтримка глобальних ініціатив, а саме, Глобального договору Організації Об'єднаних Націй (ГД ООН), Керівництва для мультинаціональних підприємств Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Всесвітньої ради бізнесу із сталого розвитку (WBCSD), Принципів ООН з соціальної відповідальності інвесторів (PRI), Глобальної ініціативи зі звітності (GRI), Міжнародного стандарту ISO 26 000 «Настанови з соціальної відповідальності».

Слід зазначити, що сучасний стан розвитку концепції корпоративної соціальної відповідальності в галузі харчової промисловості на шляху державотворення України, головним чином, відображається у створенні Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності», який є Провідною експертною організацією з корпоративної соціальної відповідальності в Україні, членом Організаційного комітету Глобального договору ООН (з 2010 р.), Організаційним стейкхолдером GRI, національним партнером CSR Europe (Брюссель). Центр надає консультації з питань розробки стратегії, програм та комунікацій з корпоративної соціальної відповідальності, проведення моніторингу та оцінки ефективності проектів, підготовки і верифікації нефінансової звітності. Діяльність Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні» щодо національної стратегії з корпоративної соціальної відповідальності здійснюється в рамках Проекту UNITER «Об'єднуємося заради реформ», що реалізується PACT Inc. за підтримки USAID.

Аналізуючи вищесказане, визначимо, що протягом кількох останніх десятиліть українським бізнесом пройдений величезний шлях з усвідомлення своєї відповідальності за збереження навколишнього середовища, вирішення соціально-економічних проблем, підвищення якості життя місцевих громад, дотримання прав людини, протидії корупції та низки інших питань, важливість яких визнається суспільством. Незважаючи на різноманітність підходів до побудови системи корпоративної соціальної відповідальності, всі вони об'єднані однією спільною метою – забезпечити сталий розвиток суспільства незалежної та самостійної країни. Таким чином, можна стверджувати, що корпоративна соціальна відповідальність поступово стає новою філософією українського бізнесу в галузі харчової промисловості на шляху сучасного державотворення, відповідно до якої компанії орієнтуються у своїй діяльності не тільки на отримання прибутку, але й на досягнення суспільного добробуту.

Л.І. Юрченко, д-р філос. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)
О.М. Варипасв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
Д.К. Душенюк, асп. (*ХДУХТ, Харків*)

ТЕХНОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА СПОЖИВАННЯ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Одним із завдань, що сприяє розвитку незалежної української держави, є розвиток її технологічної культури. Особливо це важливо в аспекті реалізації і споживання харчової продукції через загальне падіння життєвого рівня українського суспільства та занепад валеологічної культури. Підприємства харчової промисловості є соціально-економічними інститутами, від результатів діяльності яких залежить добробут нації, здоров'я споживачів, стан довкілля тощо. Виршення проблем підвищення життєвого рівня українського простору в значній мірі знаходиться в полі соціальної відповідальності підприємництва та бізнесу.

Сьогодні соціальна відповідальність стала важливою частиною ділової культури та етики провідних світових компаній. Наявність соціальної відповідальності, включно з аспектом реалізації і споживання харчової продукції, забезпечує низку переваг на різних рівнях: державному, регіональному, корпоративному. Серед вищезазначених переваг можна виділити покращення іміджу серед споживачів, партнерів по бізнесу, посилення конкурентних позицій підприємства.

Становлення та розвиток технологічної культури національного соціального простору в аспекті реалізації і споживання харчової продукції проходить водночас із поширенням та популяризацією на вітчизняних підприємствах принципів соціально відповідального господарювання, що робить необхідним аналіз останніх досліджень і публікацій стосовно даного феномена.

Питанням, пов'язаним із соціальною відповідальністю підприємницької діяльності, приділено увагу в працях таких зарубіжних і вітчизняних авторів, як О.Г. Брінцева, Х. Боуен, В. Воробей, Д. Гібоні, О.А. Грішнова та інших.

Аналіз, вивчення та узагальнення реальних моделей побудови національних систем корпоративної соціальної відповідальності свідчить про їх фінансову обмеженість та малу популярність в суспільстві. Сучасному українському бізнесу часто бракує чіткого розуміння і усвідомлення того, що соціальна відповідальність компанії

не є чимось винятковим і не викликається особливими обставинами, а має стати нормою, що впливає з філософії господарювання, з самої суті бізнесу.

З огляду на останні тенденції як українського, так і глобального соціуму можемо зазначити, що соціально відповідальна стратегія діяльності компанії не може бути реалізована без виконання завдань з екологізації, економічного відтворення як самої компанії, так і навколишнього середовища. Що стосується саме аспектів реалізації та споживання харчової продукції, то в даному питанні найбільш вагомим є екологічність і безвідходність пакувальних матеріалів, що використовуються на етапах транспортування, зберігання та реалізації сировини й готової продукції. Досить інноваційними є упаковки з біорозкладних та біовідновних полімерів.

З кожним роком біорозкладні полімери, отримані з відновлюваної сировини, все більше завойовують ринок пакувальних матеріалів. Серед різних типів біовідновлюваної та біорозкладної упаковки їстівні плівки складають об'єкт нового напрямку досліджень і привертають пильну увагу як вчених і виробників, так і споживачів. Біорозкладні плівки характеризуються альтернативним природному механізмом біорозкладання: під дією внутрішньоклітинних і неклітинних ферментів (ендо- та екзоензимів), що містяться в шлунку і кишечнику людини, полімер піддається хімічним реакціям, які зводяться до окислення і гідролізу.

Їстівні плівки можна визначити як первинну упаковку, виготовлену з їстівних компонентів, які можна буде вжити разом з їжею. Тонкий шар їстівного матеріалу або наносять безпосередньо на поверхню харчового продукту, або виготовляють у вигляді упаковки.

Американська компанія МоноСол (MonoSol) – найбільший розробник водорозчинних упаковок, поставляє на споживчий ринок порційні упаковки з какао, протеїновими коктейлями, крупами, борошном, спеціями. Ці плівки на основі полісахаридів розчиняються в гарячій воді і практично не змінюють смак їжі. Аналогічні розробки створюються також і українськими дослідниками харчових технологій.

Надзвичайно важливо, щоб розвиток національної технологічної культури налагоджував взаємовигідне співробітництво бізнесу і суспільства за умов створення сприятливого, прозорого, соціально відповідального середовища господарювання, якісних змін в етиці і екологічності процесів реалізації і споживання продуктів харчування, що в свою чергу дозволить державі досягти як швидких, так і довготривалих соціально-економічних цілей.

Л.І. Юрченко, д-р філос. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)
О.М. Варипасв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
Т.А. Стуконоженко, асп. (*ХДУХТ, Харків*)

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА В АСПЕКТІ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ХАРЧОВОГО ПРОДУКТУ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У ході проведення антитерористичної операції на сході України викрилось чимало проблем, які роками накопичувалися в наших Збройних Силах. З'ясувалося, що українське військо потребує змін у тиловому забезпеченні, зокрема продовольчому, особливо щодо покращення сухих пайків, розширення їхнього проднабору, підвищення якості продуктів та осучаснення пакування.

Слід зазначити, що в перші місяці бойових дій на сході України йшлося навіть не про якість та складову армійських сухих пайків вітчизняного виробництва, а про їхню кількість. У підрозділах, залучених до ведення бойових операцій, сухого харчування критично не вистачало. Нашим українським військовим надали гуманітарну допомогу у вигляді комплектів сухих пайків (СП) США; ще значну кількість добових наборів СП для бійців української армії надіслала Норвегія. Це дозволило на деякий час зменшити гостроту проблеми, й тиліві служби Збройних Сил отримали час на організацію постачання до війська необхідної кількості цих наборів вітчизняного виробництва.

Сухий пайок має відповідати таким вимогам: можливості тривалого зберігання (тобто жодних продуктів, які швидко псуються); продукти із сухого пайка повинні бути готовими до вживання, або простими в приготуванні, а також легкозасвоюваними і мати достатню харчову і енергетичну цінність; упаковка СП повинна захищати його від води і забруднень.

Уже в липні 2015 року в Центральному управлінні продовольчого забезпечення Збройних Сил України відзвітували про надходження в підрозділи 130 тисяч повсякденних наборів і 1300 групових наборів сухих продуктів, кожен з яких розрахований на 10 осіб. І це вже були сухі пайки нового зразка. У них збільшено термін придатності – з дев'яти місяців до двох років. Нові пайки малогабаритні, упаковані в полімерні рукави для харчових продуктів. Цей матеріал, до речі, вдвічі дешевший за пакувальні матеріали попередніх пайків, дозволяє захищати продукти харчування від потрапляння вологи ззовні та й краще зберігає поживні й смакові властивості продуктів зсередини. У пайку є сніданок, обід та вечеря,

що дозволяє військовослужбовцю правильно розподілити продукти на добу.

Здавалося б, проблему вирішено: станом на середину грудня 2015 року війська щодобово отримують 2,5 тисячі індивідуальних та більше ста групових наборів сухих продуктів, що повністю задовольняє потреби в обсягах постачання.

Однак останнім часом бійці на передовій дедалі частіше почали скаржитися на одноманітність раціону сухих пайків вітчизняного виробництва. Першими до військовиків дослухалися волонтери. Зокрема, члени Ради волонтерів при Міністерстві оборони України підготували кілька проектів майбутнього СП.

Відгукнулися на проблему й вітчизняні підприємці, запропонувавши власні варіанти вдосконалених комплектів сухого харчування. Один із них розробили фахівці ТОВ «Візит» – підприємства, що має давню, майже двадцятирічну, історію співпраці з українським військовим відомством і нині продовжує постачати війську продовольство. Нещодавно свої новинки підприємство представляло в Міноборони на виставці спорядження, амуніції та сухих пайків.

Цікавою новинкою, яку пропонують на підприємстві, є й те, що фасувати консерви тут пропонують в ємності з ламінеру – алюмінієвої фольги, ламінованої поліпропіленом. Насамперед у ній краще зберігаються смакові якості продуктів, зменшується загроза харчових отруєнь, адже продукти не контактують з металом, збільшується термін придатності до вживання розпечатаної упаковки.

При цьому для відкриття консерви відпадає необхідність використовувати ніж, та й вага алюмінієвої фольги порівняно з жерстяною упаковкою значно менша, а це особливо важливо при виконанні бойових завдань розвідувальними та іншими мобільними підрозділами, коли враховується кожен грам поклажі.

Але українські сухі пайки все ж мають важливу ваду, порівняно з американськими, російськими, а саме їжу із них неможливо підігріти без використання вогню, а він демаскує війська у темряві. Набори із США натомість обов'язково доповнені спеціальними пакетами із хімічною речовиною, яка при контакті з водою виділяє тепло, без запалювання вогню нагріваючи потрібні продукти.

Таким чином, в роботі розглянуто фрагменти технологічної культури виготовлення та зберігання сухого пайка для потреб Збройних сил за умов нестабільної соціально-політичної обстановки на сході України.

О.В. Добродум, д-р філос. наук, проф. (*КНУКіМ, Київ*)

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ РЕЛІГІЇ Й ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Сучасність характеризується зростанням ролі інформаційних технологій у релігійному житті: наприкінці 2015 р. кількість Інтернет-користувачів у світі склала 3,2 млрд причому питома вага користувачів Глобальної павутини склала 43% світового населення, частка домашніх господарств, що мають доступ в Інтернет, склала 46%. 69% населення Землі й виявилось охопленим рухливим ширококутовим зв'язком третього покоління.

WWW торкається аспектів життєдіяльності релігійних громад завдяки мережним богослужінням, віртуальним церквам, веб-цвинтарям, музиці для богослужінь, теологічним чатам, екуменічним дебатам, сеансам медитації, онлайнним сповідям і зустрічам, проповідям через електронну пошту, цілодобовому навчанню місіонерів із усього світу.

Релігієзнавчий аналіз онлайнної реальності може бути застосований, на наш погляд, до інших різноманітних проявів сучасного релігійного процесу.

Як прихильники теорій «інформаційного суспільства» є технофільськи та технофобськи орієнтованими, так і рядові користувачі сприймають кіберпростір в амбівалентних конотаціях – від оптимістичних до песимістичних, від таких, що обожають до таких, що демонізують, а Інтернет уподібнюється до знаряддя ангелів і демонів, божественних та інфернальних сил, раю й пекла.

Характерною послілкою й презумпцією постнекласичної науки виступає також розвиток інформатики, що персоніфікує інтелектуальний стан сучасної епохи, що виступає символом сучасної цивілізації й певною мірою її ноосферним ідеалом. Інформаційне суспільство було визначено ООН як пріоритетний орієнтир розвитку людства на сучасному етапі.

Комп'ютеризація, дигіталізація, віртуалізація й нетифікація сучасного світу не тільки сприяють появі постіндустріальних та інформаційних орієнтирів розвитку суспільства, вони призводять до технокомунікаційної та інформаційної експансії, деідентифікації особистості в тотально технізованому світі, розвитку філософії технократизму, комунікативної філософії й філософії постпостмодерністської культури.

Серед філолофсько-теологічних вимірів віртуальної реальності можна назвати нові онтологічні можливості Інтернету

(здійснення віртуальних таїнств, кіберпаломництв), гносеологічні (буття у вимірі віртуальних світів, онлайнна доступність знань), логічні (зміна мови подавання матеріалу, порушення правил силогізму), етичні (проблематика мережної моральності й політкоректності, мови ворожнечі й ненависті, застосування кібернетичних антитехнологій), естетичні (оформлення сайтів та інтернет-порталів, аватари у віртуальних світах) тощо.

Українська філософська й релігієзнавча наука останні двадцять років величезну увагу приділяє дослідженню питань, пов'язаних із проблематикою державно-церковних відносин, юридичному забезпеченню волі совісті, тенденціям глобалізації й американізації релігії, комунікаційним аспектам релігії.

Однак українськими вченими лише окреслена проблематика віртуалізації релігійного життя, однак відсутність їх комплексного аналізу стимулює необхідність більш докладного концептуального осмислення цієї теми.

Філософське дослідження зазначеної проблематики актуальне з огляду на те, що сучасне українське суспільство тривалий період перебуває в умовах кризи та, як і раніше, потребує формування власної релігійної ідентичності, створення більш ефективної системи соціальної організації.

Україна поставлена перед вибором з парадигм, картин світу, що можуть виявити різний подальший вплив на нашу історію.

Вражаючими темпами розбудовується й україномовний сегмент Всесвітньої мережі Інтернету – Укрнет, або Уанет: у нашому глобалізованому й віртуалізованому світі він може суттєво впливати на соціально-філософську й релігійно-політичну позицію українських користувачів, аж до Інтернет-революцій.

Відносно українського сегменту Глобальної павутини – Укрнету – можна констатувати, що Україна поки що не проектує й не репрезентує себе з належною інтенсивністю: кількість українських сайтів, читабельних за межами Укрнету, мінімальне.

Однак, оскільки ми живемо в епоху акселерації всіх суспільних процесів, Україна як суб'єкт інформаційного процесу в перспективі може досягти значно більшого виявлення своїх інтересів (від цінностей релігійної волі до національної ідеї) у кіберпросторі.

М.М. Карпіцький, д-р філос. наук, проф. (*ЛНАУ, Харків*)

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ МОВИ

Значущість мови зовсім не в забезпеченні повсякденної комунікації. Не має особливого значення, якою мовою людина послуговується в магазині. Вистачає двохсот слів, щоб в будь-якій країні порозумітися на вулиці. Однак мова творчо розвивається, і саме можливості мовотворчості визначають значущість мови.

Філософська мова – це інша мова, ніж природна, однак вона формується на базі саме природної мови. Наприклад, мова І. Канта формувалася на основі німецької мови. Переклад творів І. Канта російською мовою призвів до формування аналогічної кантівської мови, але вже на основі російської. Філософська мова покликана взаємодіяти з природною мовою, на основі якої створена. Однак для цього процесу ключове значення мають можливості природної мови.

Порівнюючи російську мову і українську, варто відзначити, що, незважаючи на їх близькість, вони розвиваються по-різному. Російська мова розвивається як імперський койне. В основі лежить принцип – говорити, як начальство. В результаті жива народна стихія мови вихолощується, а всі діалекти поступово зникають. При цьому російська мова розвивається шляхом формування жаргонів і сленгів, якими користуються певні соціальні групи. В цьому плані російська мова ідеально підходить для того, щоб маркувати соціальну групу або соціальний статус. За характером мовлення можна визначити, до якої соціальної групи належить людина. За допомогою певного сленгу можна порушити усталені соціальні норми і нав'язати власні. Однак коли на базі російської мови формується філософська мова, то відірваність від живої народної стихії доводиться компенсувати запозиченням слів з інших мов.

На відміну від російської мови, українська мова живиться діалектами, в яких здійснюється творчість нових екзистенційних смислів, які приховані в несвідомому народі. Філософська мова на базі української дозволяє розкривати ці смисли, що можливо в філософській творчості. У цьому сенсі мова не певна даність, а творчий процес. Лексично і граматично українська мова дуже близька до російської, однак в українській мові творчо розкриваються нові екзистенційні смисли, яких немає в російській мові, і які не відображаються у словниках і не пов'язані з особливостями граматики. Розкриття екзистенційних смислів обумовлено контекстом світосприйняття. Екзистенційний сенс виявляється не в прямому

значенні слова, яке зафіксоване у словнику, а в інтуїтивному розсуді того, як це слово більш природно сприймається у живій стихії мови. Одне і те ж слово природним чином сприймається по-різному в російській і в українській мові. І це принципово впливає на всю картину світу, в якій розкривається особливий екзистенційний досвід життя народу. Філософська мова на основі української мови покликана зафіксувати екзистенційні смисли, які виявляються в інтуїтивному розсуді природного сприйняття слова в живій мові.

Наприклад, у російській мові слова, що позначають соціальні явища більш природно сприймаються як субстанційні поняття, а в українській мові сприймаються подієво, як позначення того, що відбувається, а не того, що є в якості предмета або субстанції. Світоглядне нерозуміння між росіянами і українцями обумовлене різним екзистенціальним контекстом соціальних понять, таких як нація, держава, суспільство, народ, країна, Україна, Росія.

Одні розуміють країну субстанційально як відчутно дану річ з визначеними кордонами, які можна розширювати. Суперечка йде лише про те, якими принципами визначаються ці межі – етнічними, мовними, історичними, і в якій мірі слід застосовувати силу для їх розширення. Інші розуміють країну подієво. Країна – це те, що існує не саме по собі, а у конкретних подіях, коли люди допомагають один одному, спілкуються з близькими. Країна складається з подій повсякденного життя, проте іноді відбуваються особливі події, які дозволяють відразу усвідомити єдність усієї країни в цілому.

Ці два різні розуміння контексту формують різні системи цінностей. В одній системі цінностей соціальні поняття (держава, країна, народ, нація) сприймаються як самостійні сутності, які визначають значимість життя людей, в іншій системі цінностей значимість мають конкретні події, в яких беруть участь люди і своєю участю визначають ціннісний зміст даних соціальних понять.

У російській масовій свідомості переважає дуалістична парадигма ставлення до мовного питання. Ставлення до мови ділить усіх на «своїх» і «чужих». Тому потрібно підтримувати російськомовних в протизагагу тим, хто розколює єдиний мовний простір «русского мира». У культурній парадигмі України мова – це не принцип протиставлення іншим, а спосіб освоєння культурної спадщини, яке дозволяє краще розуміти інших. Тому замість ворожості виникає відкритість і бажання донести до інших багатство власної етнокультурної традиції. При цьому українська філософська мова дозволяє побачити екзистенційний сенс соціальної онтології.

**ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ХАРКІВСЬКОГО ЗЕМСТВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВНОСТІ**

Актуальність обраної теми визначається тим, що законом про земства 1864 р. одним з їх функціональних обов'язків стала відповідальність за стан дорожніх шляхів. Необхідність вирішення цієї повинності була зумовлена тим занедбаним станом доріг, який негативно позначався на соціально-економічному та державотворчому розвитку України. До основних соціально-економічних проблем, які доводилося вирішувати земству, належали створення інженерної служби, будівництво шляхів, мостів, професійних шкіл, адміністративних будівель та інших споруд. Як обов'язкова повинність дорожня повинність впливала на підхід земців до її виконання. Він був різним для багатьох повітових земських установ Харківської губернії.

Становлення Харківського земства як органу місцевого самоврядування об'єктивно поставило його перед необхідністю вирішення значного кола соціально-господарських проблем. Ті завдання, які надавалися земствам за Положенням 1864 р., на практиці виглядали зовсім в іншому ракурсі. Необхідно було переглянути підходи до їх вирішення, по-новому подивитися на реальні можливості, якими були наділені земства, для реалізації своїх завдань. При цьому не можна не враховувати і тих фактів, що значне коло проблем доводилося вирішувати не маючи належного досвіду або починати з нуля.

Незважаючи на труднощі, Харківське земство вважало за необхідне витратити значні кошти на виконання дорожньої повинності. Насамперед, це стосується Вовчанського повіту, де почали прокладати шосейні дороги. Як свідчать факти, це дістало похвалу з боку царського уряду, який від 18 січня 1888 р. прийняв рішення призначити земству Харківської губернії на влаштування чотирьох під'їзних шляхів безповоротну допомогу в розмірі половини вартості цих доріг, тобто 188 тис. крб. Але такі рішення приймалися лише тоді, коли дороги мали загальнодержавне значення. Якщо ні, жодної доплати земствам на утримання шляхів місцевого значення не надавалось. Враховуючи те, що багато повітових земств не мали для цього грошей і відчували значну нестачу фахівців з дорожнього

будівництва, питання поліпшення стану ґрунтових губернських та повітових шляхів вирішувалося не найкращим чином.

Однак були і такі повітові земства, які досягли значних успіхів. Наприклад, це стосується земства Харківського повіту. Порівнюючи кількість шляхових споруд, які були на утриманні харківського губернського збору до введення земських установ і тих, які мали місце у 1894 р., можна побачити, що у 1864 р. на балансі налічувалося усього 183 мости, а всі інші мости, дорожні споруди (греблі, гатки та ін.) будувалися і ремонтувалися шляхом важкої і нерівномірно розподіленої натуральної повинності. А через 25 років, після введення земських установ, тобто в січні 1892 р., на утриманні одного губернського збору знаходилося вже 867 мостів, з яких дерев'яних – 845 довжиною 11 верст 253,46 кв. сажнів, а кам'яних і бетонних – 22 довжиною 26 кв. сажнів. Окрім цього, за рахунок цього ж збору, утримувалося 789 гребель і гатки довжиною понад 150 верст. Також на утриманні Харківського земства було 85 кам'яних бруківок довжиною більше 81 версти. Всього в Харківській губернії на влаштування і ремонт шляхів і шляхових споруд у 1869 р. земством було витрачено 8 531 крб. 98 коп.

Харківське земство змогло надати дорожній справі збалансовану систему. З одного боку, більш раціональним став розподіл між губернією і повітами земських потреб і витрат на цю справу. З другого, відпрацьовувались найбільш вигідні за місцевими умовами типи споруд, встановлювались норми і категорії будівельних матеріалів, з'ясовувались лише придатні способи збору довідкових і дійсних цін на матеріали і роботи. Харківська губернія поступово була поділена на дільниці, доручених для нагляду особливим технікам. Вони ж складали доповідні проекти, плани і кошториси, які перевірялися для більш затратних робіт у центральному технічному бюро, заснованому при губернській Харківській управі.

Таким чином, напрями інженерно-будівельної діяльності Харківського земства були багатограничними і вимагали від земців наполегливості в діях при їх втіленні в життя. А якщо брати до уваги, що на це потрібні були і досить великі фінансові витрати, то можна зрозуміти всю складність їх розв'язання для земців, яким ще доводилося витримувати тиск з боку самодержавства.

Сьогодні ми досить високо оцінюємо появу в Харківській губернії земств як органів місцевого самоврядування, та їхню інженерно-будівельну діяльність в Харківській губернії.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ СВОЄЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

З початку формування незалежної України основним та важливим завданням було створення економічно-розвиненої, соціально-міцної та політично-стабільної держави. Після розпаду Радянського Союзу для молоді української держави постало актуальне питання подальшої розбудови сучасної європейської держави. Зосередившись на формуванні основних шляхів розвитку ринкової економіки, пошуки стратегій реформування, українські урядовці, нажаль, не звертали достатньої уваги на вирішення соціальних питань. На початку 90-х років населення згодилося заради перетворень поступитися своїми соціальними благами. Але згодом, стало зрозуміло, що визначені урядом стратегічні напрями економічного розвитку України не враховують соціальну складову. Більшість українського населення почала стрімко зубожіти, погіршився стан здоров'я нації, збільшувалась кількість безробітних, тому зростає соціальне напруження, обурення політикою реформ.

Українці знову забажали стійкої соціальної захищеності, справедливості та рівноправності. В таких умовах процес глобального реформування економіки потребував переосмислення у бік формування стратегічних засад соціальної політики, які тісно пов'язані з економічним зростанням держави. Покращення соціального забезпечення та захисту населення є актуальним напрямком в умовах сьогодення. В Основному Законі України – в Конституції – наголошено, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою. Але протягом своєї незалежності важливість вирішення соціальних питань недооцінюється. Тому дослідження концепцій соціальної політики в перехідний період має практичне значення та сприяє реальному забезпеченню громадян України демократичними правами та свободами. Крім того, слід зауважити, що реформування економіки необхідно здійснювати з урахуванням стану та динаміки соціальних процесів. Розбудова ринкової економіки з одного боку, сприяє розвитку творчого новаторського потенціалу, але, з іншого, створює умови для виникнення соціальної нерівності. Пом'якшити ці негативні наслідки ринкової економіки може тільки впевнена соціальна політика держави. Однак всі намагання перших Президентів та їх урядів не змогли покращити соціальну політику, що призвело до скорочення чисельності населення, збільшення безробіття, особливо серед молоді та осіб найактивнішого працездатного віку. За даними Міжнародної організації праці тільки у 1996 р. рівень безробіття в Україні становив 7,6% населення віком від 15 до 70 років, що в 1,4 рази більше, ніж у попередньому 1995 році та збільшився до 11,6% – у 1999 році.

Негативними наслідками безробіття було зниження купівельної спроможності, зменшення заощаджень, падіння трудової активності населення, скорочення його природного приросту, збільшення захворюваності. В 90-х роках смертність перевищувала народжуваність, що призвело до зменшення чисельності населення України з 51,8 млн осіб до 49,9 млн. Крім того, така соціальна незахищеність українського населення призвела до міграції близько 131,1 тис осіб [1, с. 79]. Таким чином, в першій половині 90-х років ХХ ст. в державі не було визначено основні напрями соціального та економічного розвитку України. Тому необхідно було переглянути сутність пріоритетів державної політики.

Протягом другої половини 90-х років Президентом було прийнято Указ «Про основні напрями соціальної політики на 1997–2000 рр.» та затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу». Ці документи визначали основні напрями соціальної політики, які були спрямовані на відчутне поліпшення матеріального добробуту, забезпечення зайнятості населення, гарантування основних конституційних прав та свобод, реформування системи страхування та адаптацію українського законодавства й стандартів її соціальної політики до європейських. Однак спад виробництва гальмував будь які зрушення в соціальній сфері. Так, наприклад, у 1900–1999 рр. реальні грошові доходи українського населення зменшилися у 4,4 рази, а реальна пенсія – у 6,5 разів. Суспільство поділилося на дві протилежні за рівнем доходів групи. Де перша – це частина населення з високими прибутками, яка складала 10–12% від загальної чисельності українського населення [1, с. 80]. Друга, протилежна, частина населення (приблизно 80%) мала вкрай низькі доходи, жила на межі, або за межею бідності.

Таким чином, політика України в перше десятиліття незалежності характеризується фрагментарністю та непослідовністю економічних перетворень, відсутністю розуміння важливості соціальних питань. Нажаль, така безсистемна реформаторська політика планувалася та проводилася без наукового обґрунтування соціальних аспектів.

Список літератури

1. Лопушняк Г. Стратегія соціальної політики України в контексті проведення економічних реформ / Г. Лопушняк // Демократичне врядування : науковий вісник. – 2011. – Вип. 8. – С. 76–89.

А.В. Бардакова, студ. (*ХННІ ДВНЗ УБС, Харків*)

Науковий керівник – д-р філос. наук, проф. **Л.І. Юрченко** (*ХННІ ДВНЗ УБС, Харків*)

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Екомережа концептуально – найцікавіша екологічна ідея останнього часу. Вона є своєрідною реакцією на наслідки, викликані хаотичним і в своїй основі споживацьким розвитком суспільства. В той же час, вона є виявом процесу інтеграції європейської політики збереження природи, так само, як і інтеграції національних систем її охорони, а також вирішення екопроблем розвитку галузей господарства, які безпосередньо впливають на цілісність природного каркасу.

Втілення ідеї екомережі проявляється у вивільненні коштів для оптимізації суспільно-економічних заходів на частині території, запуску природних процесів відновлення та стабілізації екосистем і ландшафтів на іншій частині території, ренатуралізації та збереженні природних біо- та екотопів.

В основі теорії та практики створення екомережі лежить здатність природних систем до підтримання стаціонарної нерівноваги, саморегуляції, активного і адаптивного відновлення та розвитку, забезпечення екосистемних функцій. Це пов'язано з екосферною роллю біоти, насамперед її фітокомпонентів, здатної виробляти органічну речовину, що виступає базисною щодо розвитку життя та суспільства на планеті.

Найлегшим етапом у процесі створення національних екомереж є розроблення стратегій та концепцій, схем екомереж, проведення наукових досліджень, а найскладнішим – планування екомережі на місцевому рівнях та її інтеграція в галузеві плани розвитку.

Створення національної екомережі України носить інтегральний характер і охоплює практично усі галузі господарської та культурної сфери життя людини.

Важливе значення в стратегічній перспективі вона має для економіки держави, оздоровлення населення і довкілля, підтримки динамічної рівноваги екологічних умов, ведення традиційних форм господарської діяльності, покращання добробуту населення та рівномірного його розселення тощо, тому її створення вимагатиме комплексної оцінки стану території та виявлення чинників загрози

довкілля, а тим самим їх усунення і відновлення порушених екосистем, відповідно, і збільшення природних ресурсів, покращення умов існування людини.

Формування екомережі викличе потребу комплексної оцінки стану території регіону та виявлення чинників загроз для природного довкілля, і тим самим їх усунення і відновлення порушених екосистем, отже і збільшення природних ресурсів, поліпшення умов середовища існування людини за рахунок оптимізації екоумов.

Факт створення екомережі є потужним чинником формування свідомого ставлення до охорони природи як серед органів влади, так і місцевого населення. На етапі визначення елементів екомережі, їх наукового обґрунтування та підготовки проектів схем екомережі різного рівня та картосхем процес створення екомережі не закінчується.

Людство на порозі 3-го тисячоліття зустрілося з новими викликами. Ці виклики – вичерпання природних ресурсів, можливості новітніх технологій, активізація кліматичних змін, наочність зміни біосфери, всевладдя транснаціональних корпорацій, принципова нерівномірність суспільного розвитку, глобалізація, – загрожують в найближчій перспективі увійти в кожен дім і змінюють уявлення про майбутнє світу і перспективу цивілізації.

Глобалізація, з одного боку, забезпечуючи доступ до матеріальних благ та духовних цінностей в основному «західного» світу, в той же час виступає потужним фактором ідеологічного впливу, орієнтуючи на прогресивне виробництво та споживання цих благ та цінностей в умовах вичерпання ресурсів планети.

Принципово змінюється ситуація в Україні, де формування державності супроводжується зародженням капіталістичних відносин латино-американського типу і приватизацією кланами природних ресурсів. В цих умовах фундаментальними є питання про зміну суспільної ідеології та політики, переорієнтація її на екологічно-збалансований розвиток: необхідно закласти випереджаючий, науково-обґрунтований механізм реагування на загрози довкілля.

Створення екомережі – це складний і довгий процес, що вимагає переосмислення форм природокористування.

У суспільства та держави все ще є важелі і підстави, щоб зупинити загрозливий розвиток подій і започаткувати ренатуралізацію біогеоценотичного покриву на основі екомережі.

А.В. Битяк, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. **О.М. Варипасв** (*ХДУХТ, Харків*)

ГЕТЬМАНЩИНА В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ПІД ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Виявляючи великі потенційні можливості й динамізм, козацтво сформувало демократичні принципи власної суспільно-політичної організації. Саме в кінці XVI ст. окреслилася тенденція до перебрання козацтвом функції носія української державності. Поява у політичній свідомості молодшої еліти нових уявлень про мету національно-визвольної боротьби істотно вплинула на хід переговорів козацької старшини з польською владою. У лютому 1649 р. Б. Хмельницький повідомив про право українського народу на самостійне державне буття в етнічних межах свого проживання. Так, утвердження національно-територіального устрою завершилося вже до весни 1650 р. Кожен полк становив військову одиницю й водночас набував значення адміністративного округу. Від початку формування держави в ній утвердилася республіканська форма правління. За своїм державним устроєм Гетьманщина була унітарною. Найважливішими складовими політичної системи виступали Генеральна військова рада, гетьман, старшинська рада, генеральна старшина, військова (генеральна) канцелярія. Функцію головного розпорядчого органу виконувала Генеральна рада, в роботі якої могли брати участь, крім козаків, представники інших прошарків населення. Вона обирала гетьмана й генеральну старшину, розв'язувала найважливіші політичні питання. Гетьман і генеральні старшини були підзвітні їй, і лише вона могла позбавити їх влади. Водночас на чільне місце виходить гетьман, в руках якого зосереджується вища законодавча, виконавча й судова влада і який очолює державний апарат. Помітно зросла роль старшинської ради, що почала вирішувати поточні питання функціонування держави. Керівні посади в державному апараті обіймала генеральна старшина.

Оскільки розбудова державної структури відбувалася на основі традицій Війська Запорізького, то й держава отримала самоназву «Військо Запорізьке». Водночас серед різних прошарків населення поширюється така самоназва держави, як «Україна». Відбувалося становлення державної символіки.

Тогочасна українська держава мала низку особливостей. По-перше, провідну роль у її функціонуванні відігравав не стан великих землевласників – магнатів, а козацтво (дрібні землевласники-

вояки), яке жило за рахунок власної праці. По-друге, відкритість козацтва для вступу до його лав представників інших станів і груп, користування селян правами особистої свободи й розділеної з державою власності на землю істотно відрізняли соціальну структуру козацької України від інших європейських держав. По-третє, незавершеність становлення політичної еліти спричинила слабкість її консолідації, наявність гострих суперечностей між різними сторонами та жорстоку боротьбу за владу. По-четверте, винятково важливою була роль мілітарного фактора. Військові (старшини) обіймали всі керівні посади, що не могло не справляти негативного впливу на розвиток держави.

Однак політичне та економічне становище на визволених землях було важким. Негативно відбивалися на господарстві держави продовження воєнних дій, загальна мобілізація, неврожай, ізоляція від зовнішніх ринків, татарські навали, з їх трагічними наслідками. Загроза відновлення польсько-шляхетського панування на українських землях залишалась. За таких умов Богдан Хмельницький, не раз зраджений союзниками під час війни з Польщею, домагається рішення Земського собору Московської держави 1 жовтня 1653 р., про взяття Війська Запорізького «з містами їх і землями під царську високу руку». Укладений у 1654 році Переяславський договір з Росією та вступ у 1655 році Швеції у війну проти Речі Посполитої давали шанси гетьманському урядові на реалізацію програми возз'єднання українських земель у межах держави, що відкривало перспективу виборення повної незалежності. Однак після його смерті відчутним стало прагнення російського уряду скористатися політичною дестабілізацією в державі для позбавлення її внутрішнього суверенітету й перетворення на складову Росії, що й викликало спротив з боку гетьманської влади, частина якої почала схилатись до думки про можливість повернення Гетьманщини до складу Речі Посполитої на рівні з Польщею й Литвою. Це призвело до подій 1663 року, які затвердили історичну реальність – територіальна єдність козацької України була порушена й відбувся розкол на Правобережжя та Лівобережжя.

Отже, Гетьманщина завдяки військово-політичному союзу з Росією вийшла остаточно з-під влади Речі Посполитої, мала змогу в межах однієї держави об'єднати всі етнічні українські землі. Однак, звільнення Української держави з-під російського протекторату внаслідок дії низки об'єктивних і суб'єктивних чинників виявилось на практиці справою складною і нездійсненою протягом кількох століть.

К.В. Білоус, студ. (МДУ, Маріуполь)

Науковий керівник – доц. **Ю.М. Нікольченко** (МДУ, Маріуполь)

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В ДОКУМЕНТАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 рр.)

Документальна основа функціонування органів місцевого самоврядування в Україні у період Національно-демократичної революції 1917–1920 рр. є важливим питанням, адже офіційне закріплення управлінських та політичних рішень на місцях, не тільки визначало ефективність здійснення регіональної політики, але й забезпечувало стійке підґрунтя реалізації процесу державотворення в Україні у цілому. Прикладом слугує діяльність Центральної Ради, яка характеризується створенням демократичної, структуризованої системи місцевого самоврядування з березня 1917 по квітень 1918 рр.

Історіографію проблеми складають праці дослідників історичного та державотворчого процесу розвитку Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Д.Ф. Розовика [2], Л.М. Усаченко [3], Н.В. Камінської [1].

Урядом Центральної Ради були прийняті важливі документи: Закон «Про національно-персональну автономію», Закон «Про поділ України на землі», згідно з яким ліквідовувались губернії та передбачалось утворення 32 земель. 29 квітня 1918 року була прийнята Конституція УНР («Статут про Державний устрій, права і вільності УНР»). В документі зазначалося, що місцева влада належить виборним Радам і Управам громад, волостей і земель.

Регулювали діяльність органів місцевого самоврядування спеціальні документи центральні та регіональні документи, наприклад: Інструкція «Про сільські комітети» (березень 1917 р.), циркуляри Харківського навчального округу (березень 1917 р.), наказ про створення міліції Сумського Комітету (березень 1917 р.), інструкція «Про сільські комітети» Проскурівського громадського комітету, в якій зазначалось, що у кожній сільській громаді для завідування громадсько-господарськими справами утворюється комітет з 7–9 осіб, а у громадах зі значною кількістю населення комітет виділяє з себе сільську управу з 3–7 чоловік. На голів сільських комітетів покладалися обов'язки колишніх старост. Сільські комітети повинні діяти у згоді з волосними громадськими комітетами і їм підпорядковуватись.

Для формування системи регіональних інститутів влади адміністративними структурами Центральної Ради визнавалися губернські та повітові комісари. Діяльність сільської ланки

революційних самоврядувань мала тимчасовий характер до створення волосних земств. Зважаючи на труднощі становлення селянських владних структур, для них складались детальні настанови, причому досить часто кожен повіт складав свої інструктивні документи. Так, 14 березня 1917 р. Переяславський громадський комітет Полтавської губернії надіслав у Єрковецьку волость листа, у якому було описано процедуру обрання волосного комітету та коло його повноважень згідно доданого «Положення». Документ визначав завдання волосного органу. Загалом документи щодо місцевого самоврядування, видані у період існування в Україні Центральної Ради можна розподілити по категоріям, що розкривають найважливіші сторони життя місцевих громад: територіальний устрій, розподіл влади та повноважень, організація варті, вибори, державна мова, допомога армії, захист історичних та культурних пам'яток. Дані групи є найбільш значними за кількістю документів та частотою їхнього видання. Можна констатувати, що у вище означений період уряд Центральної Ради активізував нормотворчу діяльність з метою забезпечення органів місцевого самоврядування відповідною нормативно-правовою базою для створення нормальних умов життя населення на регіональному рівні та заохочував їхню законотворчу діяльність. Проте реалізувати програму розвитку місцевого самоврядування в Україні Центральної Раді не вдалося з огляду на несприятливу для неї політичну, економічну, військову і міжнародну ситуацію.

Разом з тим, досвід Центральної Ради щодо документного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування може бути використаний в умовах реформування сучасної адміністративно-територіальної системи управління в Україні.

Список літератури

1. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз [Електронний ресурс] / Н. В. Камінська. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/440-mstseve-samovryaduva-nyya-kamnska-nv.html>

2. Розовик Д. Ф. Українізація державно-адміністративної системи в роки національно-визвольної революції (1917–1920) / Д. Ф. Розовик // Етнічна історія народів Європи : збірник наукових праць. – 2004. – Вип. 17. – С. 52–58.

3. Усаченко Л. М. Історія державного управління в Україні : навч. посіб. / Л. М. Усаченко, В. І. Тимцуник. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 292 с.

ФІЛОСОФІЯ ЇЖИ ЯК ФАКТОР НАЦІЄТВОРЕННЯ

З погляду на процеси державотворення, велике значення мають процеси національної само ідентифікації, що базуються на ментальності, яка, у свою чергу, виробляється на протязі досить тривалого історичного періоду. З нашої точки зору, своєрідна національна «філософія їжі» відіграє важливу роль у цьому процесі.

На думку деяких дослідників, національна українська кухня і сприяла формуванню української нації, і в сучасності є виразним показником національної самобутності, що маркує українство серед інших етнонаціональних утворень.

Хоча багато з культурологічних аспектів вживання тієї або іншої їжі пов'язані з наднаціональним релігійним світоглядом, однак у конкретних проявах можуть бути придатними й для виявлення національної ментальності в її характерологічних рисах.

У низці антропологічних праць вказується, що приготування й споживання їжі здавна пов'язане з первісними табу, тотемами, жертвами богам, силам природи й общинним об'єднанням. Для розуміння феномену їжі та його функціонування в сучасному суспільстві важливо пам'ятати онтологічний статус їжі, що відбиває відносини людей із зовнішнім світом, а також розмежування свого й чужого за ознакою харчових переваг.

Культурна ідентичність насамперед пов'язана із символічною функцією їжі. Харчові звички кожної культурної групи часто пов'язані з релігійними переконаннями чи етнічною поведінкою. Харчування є щоденним підтвердженням культурної ідентичності. Продукти, які демонструють приналежність до культури, зазвичай вводяться в дитинстві і пов'язані з безпекою або гарними спогадами.

Вписана в соціальний контекст національна харчова традиція буде розвиватися лише в тому випадку, якщо матиме необхідні риси розпізнаваності, ідентифікації й культурної складової національної традиції, що передається від покоління до покоління.

В Україні, як і в більшості країн світу, останнім часом спостерігається стійка тенденція, пов'язана з тотальним впливом суспільства споживання. Більшість дослідників виділяють три основні тенденції в розвитку масового харчування в Україні. Це мережа фастфуду, що включає харчування в супермаркетах і шопінг-моллах; висока кухня, що має низку національних особливостей, але тяжіє до французької традиції; національна кухня, страви, які викликають асоціації з Україною й української ментальністю.

Як відзначають дослідники, українська національна кухня у своїх основних рисах склалася на початку XI ст., а остаточно сформувалася в першій половині XX ст. В українській національній кухні переважно використовуються такі продукти, як свинина, сало, буряк, пшеничне борошно. Їй властиве широке використання яєць, розмаїтість борошняних виробів. Сало, улюблений національний продукт, не лише подають як самостійну страву (солоне, варене, копчене й смажене), але й використовують як приправу й жирову основу для найрізноманітніших страв. Важливу роль у харчуванні відіграють овочі, які подають у вигляді гарнірів до жирної м'ясної їжі або як самостійну страву. Також яскраво виражений національний колорит мають борщі і вареники.

Релігійна символіка дуже часто походить з пов'язаною з магією практики, яка повинна здійснювати трансфер символічних якостей від одного об'єкта до іншого. Наприклад, яйця, рис і гранати були у багатьох культурах традиційними символами родючості й процвітання. Яйце, як символ життя, було використано з введенням християнства у пасхальних святах, а також для багатьох інших церемоній, пов'язаних з виробництвом продуктів харчування. Так, українці готували спеціальні пироги чи курку з яйцем всередині для весільних свят. Українці здавна забарвлювали яйця шляхом кип'ятіння з лушпинням цибулі. Українські крашанки славляться своїм декоративним мистецтвом та символічними конструкціями, тому що такі яйця обов'язково освячувалися. Розписані крашанки називають писанками, і цей язичницький звичай в Україні був поступово перетворений на народний промисел, що передавався у сім'ях з покоління до покоління.

Усі ці продукти, з яких створено національну кухню, вирощуються локально, їх виробництво якнайкраще відповідає умовам оточуючого середовища, вони ще не зазнали впливу глобалізації та виразно ідентифікуються з відповідним культурним світоглядом.

Національні страви досі є обов'язковим компонентом як етнічних свят, так і особистих подій, таких як дні народження, весілля чи поминки.

Таким чином, їжа та її споживання, з точки зору культурологічного аналізу, стають не лише пунктом входу до іншої культури, оскільки саме через їжу та її споживання виокремлюються відповідні культурні кластери, але й виразним показником національної ідентичності та могутнім фактором націєтворення.

О.М. Варипасв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

А.А. Рибальченко, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ФІЛОСОФСЬКО-МОРАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

Микола Васильович Гоголь – визнаний класик української та світової літератури. Однак існує різноманіття наукових досліджень, спрямованих на поглиблений аналіз його творчості, не висихає, що свідчить про його глибокий філософсько-моральний потенціал. У той же час Гоголь-мислитель у значній мірі схований від читача у зв'язку з істотною завуальованістю ідей, покладених в основу його художніх творів.

У результаті розгляду загального стану духовної культури та утворення, що склався до початку ХІ століття, виявлено органічний зв'язок національних і європейських ідей у розвитку української та російської думки. Оцінці піддався ступінь впливу філософських навчань Заходу, а також виділені оригінальні особливості формування російської філософської думки.

Гоголь є одним з родоначальників відродження релігійної думки в особливій літературно-художній формі. Тим самим була переборена прямолінійність і догматизм, характерні для християнських апологетів. М.В. Гоголю вперше вдалося втілити в художню творчість ідеї християнської антропології, виявивши зразки творчого втілення духу християнства.

Дослідження світоглядних пріоритетів у творчості Гоголя ускладнюється тим, що вони досить глибоко сховані під мистецькими і штучними нашаруваннями зовнішніх подій, у які він занурює основних типових героїв своїх добутків. Разом з тим, основні категоріальні релігійно-моральні концепти були виявлені у творчості Гоголя, саме внаслідок особливостей його духовного розвитку. У результаті творчість Гоголя виявляється в руслі досліджень філософсько-антропологічної проблематики, оскільки він акцентував увагу на проблемах духовності, душі людини, гармонії щиросердечного та тілесного зв'язку людини з областю сакрального.

Микола Васильович Гоголь із реалії миру, апелюючи, насамперед, до свого власного духовного досвіду, до оцінки своєрідності розуміння дійсності сучасними мислителями, все це направляючи на збагнення істини.

Розвиток вітчизняної філософської думки початку ХІХ століття, поряд з багатьма істотними особливостями її й запозиченнями з європейської філософії, супроводжувала тенденція

зростаючого інтересу до сфери релігійних почуттів. Тим самим, релігійний світогляд став предметом цілеспрямованого філософського аналізу, а релігійно-антропологічна проблематика в 1840-ві роки зайняла значне місце у творчості мислителів, як західників, так і слов'янофілів. У цей період розвиток російського православного богослов'я відбувалося в тісному зв'язку з розвитком філософії, орієнтованої на християнські духовно-моральні цінності. Всі ці процеси знайшли відбиття у творчості М.В. Гоголя й поступово трансформувалися в художні образи його добутків.

Це свідчить також про закладений тут ідейно-понятійний потенціал, що у підсумку закономірно оформляється в доступну для дослідження цілісну концепцію. Знаменно, що ця концепція в художніх образах, що вийшли з-під пера Гоголя, здобуває настільки незвичну форму, що вона приховує за собою змістовну сторону світогляду письменника, роблячи її важкодоступною для непідготовленого у філософсько-релігійному плані дослідника.

Людина стає основним елементом зображення дійсності, а звернувшись до всебічного дослідження його, Гоголь жахається від розуміння незначності людини в сучасному світі. Людина, у силу своєї обмеженості, що відбувається від неадекватного розуміння свого призначення й місця у світі, забувши про вічне та трансцендентне, але піддаючись безперестанним спокусам, відразу ж гине. Лихо людини в тім, що в ньому відсутня духовна сила, що спонукує його діяти відповідно до вічних законів світобудови. Таким чином, виявляється феномен проблеми людського буття у світі.

Звідси закономірною і виправданою стає поява «Мертвих душ», у всьому прихованому змісті яких є присутнім надія автора на можливість порятунку своїх персонажів. Мертвими Гоголь називає людей через їхнє приваблювання спокусами мирського: люди загрузли в суєті, гріховні пристрасті здолали їх. Надії, які покладав на «Мертві душі» М.В. Гоголь себе не виправдали, і тоді автор прибігає до вирішального кроку: він міняє форму викладу своїх думок і прибігає до відвертого дидактизму. Цьому кроку сприяє розпач у баченні своєї нездатності допомогти співвітчизникам. Підсумок сумний, тому що й догматика християнства, втілена в «Обраних місцях з переписки із друзями», знов-таки залишається ними не зрозумілою, а тому й не робить належного на них впливу. У цьому плані філософсько-релігійні шукання М.В. Гоголя виявляються актуальними для сучасності, оскільки звертання до християнських цінностей через півтора сторіччя залишається досить насущними.

О.М. Варипасв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
М.В. Фурса, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

УКРАЇНСЬКА КУХНЯ ЯК СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Українська народна кухня – це така ж культурна спадщина українського народу, як мова, література, мистецтво, це неоціненний здобуток, яким можна і варто пишатися, який не слід забувати. Українська кухня створювалась протягом багатьох віків, тому вона в певній мірі відбиває не тільки історичний розвиток українського народу, а й звичаї, традиції та культуру. Українську кухню не сплутаєш із жодною у світі – є в неї свої особливі секрети, страви навіть на найвибагливіший смак.

Серед слов'янських кухонь українська користується широкою популярністю. Вона давно набула поширення далеко за межами України, а деякі страви української кухні, наприклад борщі і вареники, увійшли до меню міжнародної кухні.

Українська національна кухня склалася досить пізно на початку XVIII ст., а остаточно – на початку XIX ст. Це пояснюється тривалістю і складністю процесу формування української нації і держави. Після монголо-татарської навали на Київську Русь, Україна випробувала агресію литовських, угорських, польських феодалів, внаслідок чого різні частини території входили до складу різних держав (Литви, Польщі, Угорщини, Румунії).

Пізнє формування української кухні зумовило цілий ряд її особливостей. По-перше, вона була створена на базі елементів кулінарної культури, які вже склалися в кожній з регіональних частин України. По-друге, не дивлячись на те, що елементи були вельми різномірні, унаслідок величезності території, відмінності природних умов та історичного розвитку, а також сумісного проживання безлічі народів, українська кухня виявилася на рідкість цілісною, навіть декілька однобічною, як за характерною харчовою сировиною, так і за принципами її кулінарної обробки. По-третє, до національної української кухні не увійшли традиції староруської кухні, зв'язок із якою був втрачений після монголо-татарської навали. Це відрізняє українську кухню від російської і білоруської, де древні традиції, хоча і видозмінювалися, проте, зберігалися.

У той же час українська кухня сприйняла деякі технологічні прийоми не лише німецької та угорської кухонь, а й ще татарської та турецької, по-своєму частково видозмінивши їх. Так, наприклад,

обсмажування продуктів в перегартованому маслі, що властиве татарській і турецькій кухні, було перетворено на українське «смаження» (тобто пасерування овочів, що йдуть у борщі, або у другі страви). З німецької кухні було запозичене мелене м'ясо («січеники»), а з угорської – використання паприки. Пельменеподібна страву турецької кухні «дюш-вара» перетворилося на українські вареники, а потім на вареники з характерними національними наповнювачами – вишнями, сиром, цибулею, шкварками.

Улюбленим і найбільш уживаним продуктом в українській кухні є свиняче сало у всіх видах. Використання його є надзвичайно різноманітним. У їжу сало вживається сирим, солоним, копченим, смаженим, вареним, тушкованим і є жирною основою більшості страв. Ним шпигують м'ясо для додання йому соковитості, а також використовують у солодких стравах, сполучаючи із цукром або патокою. Таке відношення до свинини ріднить українську кухню з кухнями західних слов'ян і угорців, та білорусів.

Серед рослинної їжі перше місце споконвіків займав хліб, причому як на заквасці, так і прісний у вигляді галушок, прісного хліба з маком і медом. Із пшениці також робили не лише борошно, але й різні крупи, з яких варили кутю. В XI–XII ст. з Азії завезли гречку, з якої почали робити борошно й крупу. В українській кухні з'явилися гречаники, гречані пампушки із часником, галушки із салом і інші страви. Використовували також пшоно, рис (з XIV ст.) і бобові культури, такі як горох, квасоллю, сочевицю, боби.

На другому місці були овочі й фрукти. Морква, буряк, редька, огірки, гарбуз, хрін, кріп, м'ята, – далеко не повний перелік рослин, що споживалися. З фруктів і ягід, улюблених на Україні моченими, свіжими, сушеними і копчено-в'яленими, можна рахувати вишню, сливу, грушу, смородину, кавун і у меншій мірі яблука і малину.

Основними напоями були ті, які отримані способом природного зброджування: різного виду меду, пиво, квас й виноградні вина. У XIV ст. з'явилася горілка, а також різні настойки.

Як і всяка кухня з багатим історичним минулим, українська кухня в значній мірі регіональна. Так, західноукраїнська кухня помітно відрізняється від східноукраїнської.

Отже, українська кухня є одним із головних компонентів, які входять до складу української державності. Тобто вона відіграє важливу роль у житті всієї країни та у сприйнятті її на світовому рівні.

Українська кухня гідна стати улюбленою для кожного гостя країни.

О.М. Варипасв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
Л.В. Хист, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

КОЗАЦТВО – НЕЗЛАМНИЙ ДУХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У багатомілітарній історії України важливе місце належить козацтву. Освоюючи степові простори, козаки, всупереч панівному феодальному способу виробництва, розвивали власне господарство, що базувалося на вільнонайманій праці. Грунтуючись на глибоких історичних традиціях, козацтво відродило перерваній іноземними загарбниками державотворчий процес в Україні. Вагомий його внесок у розвиток матеріальної культури та духовного життя народу. Зрештою, з середини XVII ст. козацтво почало репрезентувати перед світом український етнос, а українці дістали назву «козацького народу».

Козацтво на Україні – явище самотутнє, національне, суто народне. Саме Козаччина заявила світу про існування не лише другорядної країни в Європі, а й загальновизнаної політичної та військової сили, що надала значний поштовх визнанню України та розвитку її внутрішніх політичних та ідеологічних особливостей.

Козацтво виникло і сформувалося в другій половині XV–XVI ст. як форма протесту українського народу проти зростаючого соціального та національно-релігійного гноблення, посилення кріпацтва і розвитку кріпосного права. Соціальний склад козацтва був неоднорідний. Переважну його масу становили збігли селяни, представники міських низів, а також декласовані елементи земель і шляхти.

Джерелом утворення козацтва в другій половині XV–XVI ст. були втечі, масові переселення селян і міщан. Найвидатнішим явищем в історії козацтва було утворення в середині XVI ст. Запорозької Січі. Згуртовуючи в собі найволелюбніші елементи козацтва, вона стала осередком боротьби не лише проти зовнішніх ворогів України – Турецької (Османської) держави і Кримського ханства, а й проти зазіхань правлячих кіл Речі Посполитої щодо України. Запорозьці очолили рух свого народу за соціальне й національне визволення. Січ стала зародком нової української козацько-старшинської державності, утворивши органи влади («Кіш»), військо та морський флот. К. Марк назвав Запорозжя «християнською козацькою республікою».

У великій шані в козаків перебувало побратимство. Кожен козак віддавав своє життя за волю родичів і побратимів. На знак побратимства вони мінялися хрестами з тіла, а все інше було спільне. Вони дарували один одному коней, зброю. В боях билися поруч й рятували один одного або захищали своїм тілом. Побратимство

надавало великої сили. Воно було однією з таємних причин їх непереможності.

Повернувшись з походу, козаки ділили здобич. Потім починали гуляти. У пияцтві та гулянні вони старалися перевершити один одного. Але вживати спиртне під час військових походів було заборонено. За пияцтво, як і за зраду, передбачалася смертна кара. У жодній армії світу не було таких вимог.

Як за зовнішнім виглядом і за внутрішніми якостями козаки були характерними типами свого народу й свого часу. З довгими вусами і розкішним «оселедцем», вічно з люлькою в зубах. Світлий бік характеру становили їх добродушність, щедрість, схильність до широкій дружби. Щодо сторонніх людей, козаки були гостинними і привітними. Вони вміли майстерно розповідати та жартувати. Але любили похвалитися своїми військовими подвигами, похизуватися своїм одягом та зброєю. Проявлялась також легковажність та непостійність.

Козаки поділялися на три роди військ: піхоту, кінноту і артилерію. Отже, можна сказати, що більшість козаків була озброєна добре як і вогнестрільною, так і холодною зброєю. В цьому козаки не поступалися жодній армії світу.

Кожен християнин чоловічої статі, незалежно від свого соціального стану, міг приєднатися до козацького братства. Міг він і при бажанні покинути його. Але щоб козака прийняли на Січ, він повинен був: знати українську мову, мати православну віру, вміти володіти зброєю, бути неодруженим, дотримуватись традицій товариства та клятви вірності йому. Сімейні козаки могли мати своє господарство та сім'ю і проживати за межами Січі. Запорізька Січ відіграла таку велику роль у формуванні політично-державницької свідомості українців.

Народ виробляв світоглядне переконання, за яким українська держава мусила мати демократичну владу, що повинна обиратись самим народом. У цьому полягає ще одна історична місія Запорізької Січі. Від неї залежала вся подальша ідейна державотворча діяльність українського народу, створення ним політично-державницьких прагнень і готовність до їхнього втілення в життя.

Таким чином, в організації козацького самоврядування, яке сформувалося в Запорізькій Січі, ми знаходимо зародок майбутньої української державності, яка заявить про себе в повний голос в роки Визвольної війни українського народу 1648–1654 років, а згодом відгукнеться і у XX столітті.

А.В. Влас, студ. (МДУ, Маріуполь)

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. **О.В. Кригіна** (МДУ, Маріуполь)

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

На рубежі тисячоліть світова цивілізація вступила у нову фазу розвитку. Розвиток інформаційного суспільства докорінно змінює умови розвитку архівної справи, вимагає трансформації окремих напрямів науково-практичної діяльності архівних установ, розвитку відповідних положень архівознавства, узгодження теоретичних та практичних складових науково-інформаційної діяльності архівів, формування власної документально-інформаційної інфраструктури та інформаційну підтримку державотворчих процесів, соціальної сфери суспільства, української науки та культури. Одним із найважливіших стратегічних напрямків діяльності архівних установ України у сфері забезпечення доступу до архівних ресурсів є системна інформатизація архівної справи. Інформатизацією архівної справи є комплексна система організаційних, науково-методичних і технологічних заходів, які забезпечують створення єдиних методологічних та методичних основ функціонування архівної галузі із залученням комп'ютерних технологій. Для кращого розуміння цього процесу необхідно розглянути його в історичному контексті. На початку 90-х років Україна мала певний досвід створення архівних інформаційних ресурсів та локальних БД різних рівнів: загальносистемного – створення АІПС загальноукраїнського Фондового каталогу (ФК); внутріархівного – база даних фондового та подокументного рівня з актуальних питань; загальноукраїнської системи «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (НАІС). З середини – другої половини 90-х років розпочинається новий етап інформатизації галузі, що характеризується стрімким процесом «стихійної» автоматизації регіональних і деяких центральних архівів. Початок нинішнього етапу системної інформатизації архівної справи пов'язаний із створенням у 2000 р. Центру інформаційних технологій Державного комітету архівів України. Нині важливого значення набувають процеси електронної комунікації в архівній сфері, що впливають на трансформаційні процеси функціонування архіву в сучасному соціально-комунікаційному середовищі. Електронна комунікація базується на супутниковому радіозв'язку, мікроелектронній та комп'ютерній техніці, оптичних засобах запису. Значним елементом взаємодії з громадськістю за допомогою

інформаційних технологій є Інтернет-приймальні, завдяки яким прискорюється зворотній зв'язок зі споживачами. Важливим завданням на сьогодні є створення на внутрішньосистемному та зовнішньосистемному рівнях взаємодії галузевої інформаційно-комунікаційної та інформаційно-аналітичної системи архівів України. Практикуються технології баз даних (БД) та мережеві технології (створюються локальні мережі). Всі бази даних, створювані в архіві, умовно поділяються на облікові та інформаційно-пошукові. Серед автоматизованих архівних технологій кількісно переважають бази даних найпростішої структури на великі однорідні масиви даних. Для ефективного використання матеріальних ресурсів та кадрового потенціалу архівних установ, забезпечення сумісності національних, регіональних і локальних баз даних створюється типове програмне забезпечення. Важливе значення в діяльності архівів відіграють веб-сайти, на яких розміщено інформацію про історію архівних установ, нормативно-правову базу, довідково-науковий апарат, публікації, а також виставки архівних документів, що функціонують у режимі on-line. Окремо слід зазначити про ґрид-технології, які надають можливість виконувати великі за обсягом обчислення (облік документів НАФ, приймання документів через експертизу їх цінності, на зберігання), але розробка яких ще знаходяться на початковому етапі. Вивчення історії інформатизації архівної справи свідчить про її позитивний розвиток у нашій державі, дозволяє високо оцінити досвід, отриманий українськими архівістами в практичній діяльності, а також дає можливість проаналізувати проблеми, які виникали раніше, та зробити все, щоб уникнути їх в майбутньому. На сьогодні, в Україні сформовано правові основи побудови інформаційного суспільства. Незважаючи на темпи розвитку інформаційних технологій в країні, новітні інформаційно-комунікаційні технології у сфері діловодства та архівної справи впроваджуються повільно через відсутність єдиних форматів електронного документа та електронного цифрового підпису, обмеженість можливостей систем електронного документообігу, відставання нормативно-методичного забезпечення роботи з електронними документами від інформаційно-технологічного, регламентації типів носіїв інформації, вимог до зберігання електронних документів, недостатнє фінансове та матеріально-технічне забезпечення архівних установ. Одночасно зі зростанням обсягів та цінності електронної інформації зростає і рівень загроз – як зовнішніх, так і внутрішніх, тому вкрай важливим постає питання захисту інформації, яка створюється і використовується в архівах.

РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ НА СЛОБОЖАНЩИНІ В ДОРАДЯНСЬКУ ЕПОХУ ЯК ФАКТОР УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Важливість розробки обраної проблеми диктується назрілою потребою наукового переосмислення багатьох суттєвих аспектів соціально-економічного розвитку Слобожанщини в дорадянську епоху, більш точного і об'єктивного визначення динаміки торгівельних процесів в регіоні та їхнього впливу на розвиток державотворчих процесів в Україні.

Особливе географічне положення Слобідського краю на кордоні степу, населення якого традиційно займалось скотарством, і лісостепу та лісу, де, традиційно переважало землеробство, з найдавніших часів визначило цей край як значний європейський центр торгових зв'язків між Великим Степом і Лісом. Відмінності в господарській спеціалізації і природничих умовах території Слобожанщини сприяли активному торговому обміну між населенням з різною господарською спеціалізацією, а також розвитку внутрішньої торгівлі в самому регіоні. Становлення торговельних відносин було значно прискорено масовою українською колонізацією Слобідського краю першої половини XVII ст. Торгівля розвивалась тут по мірі зростання населення, появи великих слобод і міст, розвитку сільського господарства, промислів і ремесел.

На протязі XVII ст., коли професійні купці ще не відокремилися в окремий стан, серед слобідських торговців, як правило, торгівлею займалися всі верстви населення – селяни, міщани, козаки і служиві люди. Майже в кожному населеному пункті Слобожанщини функціонували щотижневі торги і базари, з'явилась постійна торгівля у вигляді крамниць і шинків, щорічно збирались ярмарки, роль яких помітно зростала. Поряд з розвитком внутрішньої торгівлі в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. значно розширились торгівельні зв'язки Слобожанщини з сусідніми регіонами України. Сюди також все частіше приїздили російські, литовські, польські, німецькі та інші купці, які мали право тривалий час вести на території краю безподаткову торгівлю. Надзвичайною активністю такі міжрегіональні торговельні зв'язки були характерні для Сумського і Острогозького слобожанських полків.

Серед форм торгівлі в цей період основну роль продовжували відігравати ярмарки. До кінця XVIII ст. на Слобожанщині їх нараховувалось близько 200, а в середині XIX ст. – вже більше 370.

Більшість ярмарків мали місцеве значення, де головними продавцями були селяни, ремісники і кустарі, а покупцями були дрібні купці-скупники. Але окремі ярмарки мали загальноукраїнське і навіть всеросійське значення. Найбільшими з них були Хрещенська, Успенська, Покровська та Троїцька ярмарки, які щорічно проходили в Харкові. Кожна з них в середньому продовжувалась приблизно по 20 днів.

Середні за обсягом торгівлі були ярмарки, які щорічно проходили в Ізюмі, Мерефі, Старобільську, Острогозьку, Олексіївці, Вовчанську, Валках, Борисівці, Хотмизьку, Золочеві, Сумах, Білопідлі, Балаклі, Цареборисові, Зміївові та інших містах Слобідської України. Значна частина товарів, які тут продавались, також призначалась для вивезення в інші регіони Російської імперії або в Європейські країни. Серед таких товарів слобідського походження переважали продукти сільського господарства – хліб, худоба, вовна, шкіра, мед, сушені фрукти, конопляне волокно й олія, а також вироби місцевих гончарів, бондарів та ін.

В другій половині XIX – на початку XX ст. у зв'язку з швидким зростанням на Слобідській Україні міст і великих промислових слобід, проникненням товарних відносин в сільське господарство, розвитком широкого промислового і залізничного будівництва, поглибленням процесу регіонального розподілу праці темпи розвитку слобожанської торгівлі стали значно більшими. Значну роль в цьому відіграла податкова реформа 1863–1865 рр., яка радикально змінила законодавчу основу торговельної діяльності: ліквідувала принцип становості, встановлювала дві купецькі гільдії (замість попередніх трьох), регламентувала торгівельну діяльність селян і міщан, розподіляючи її на декілька розрядів – на дрібний, розвізний і розносний торги, на міщанські промисли та на торгових прикажчиків.

Опинившись на початку XX ст. майже в центрі європейської частини Російської імперії, територія Слобожанщини стала одним із головних центрів розвитку української торгівлі, куди з усіх кінців країни привозили товари для їхнього перепродажу в інші економічні райони, а також для відправки в балтійські і чорноморські порти. Слобожанщина остаточно стала суб'єктом консолідації єдиного загальноукраїнського товарного ринку, виконуючи роль одного з його центрів, що стало економічною основою державотворчих процесів, які проходили в цей час в Україні.

О.В. Головка, канд. іст. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
М.С. Зуб, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

РЕЛІГІЙНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Передумова ефективної гуманітарної політики – глибокі знання духовних потреб, психології різних соціальних груп і класів, врахування в законодавчій і управлінській діяльності вітчизняного і світового досвіду свободи совісті.

Щодо змісту самої категорії «релігійність», то вона характеризує якісну та кількісну визначеність засвоєння релігійних ідей, цінностей, норм і їхній вплив на поведінку, життєдіяльність віруючих.

Чисельне зростання (з 12,5 до 33 тисяч) за пострадянський період релігійних громад в Україні є безперечним свідченням поширення віри в Бога, відродження церковних традицій. Дискусійне питання – кількість віруючих. За результатами соціологічних досліджень, до них відносять близько 75% дорослого населення. Згідно з церковною статистикою, понад 70% громадян України вважають себе християнами. Слід узяти до уваги, що значну частину їх віднесли до кола віруючих формально. Це підтверджується результатами опитування, проведеного службою Геллапа в 143 країнах. На їхній підставі виведено й оприлюднено індекс релігійності. Разом з іншими європейцями українців віднесено до найменш віруючих. Є й інші дані.

За результатами європейського соціологічного дослідження, 74,7% українців вважають себе такими, що належать до певної релігії. За цим показником наша країна входить до сімки із 23 досліджуваних країн (після Кіпру, Польщі, Португалії, Ірландії, Словаччини та Болгарії). Релігія зберігає вплив переважно в Західному регіоні. До нього відносять Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тернопільську, Хмельницьку та Чернівецьку області. На них припадає близько 40% релігійної мережі країни (частка їхнього населення – 23,2%). Помітно менше релігійних організацій у центральному та південному регіонах (30 і 20%). На сході країни (Донецька, Луганська та Харківська області) їх лише 9%.

Щільність релігійних структур (кількість громад на 100 тисяч жителів) відповідно 127 – у західних, 75 – у центральних, 57 – у південних і 32 – у східних областях. Як бачимо, різниця чимала (у 4 рази).

Більшість релігійних організацій країни (61%) належать до чотирьох церков: української православної церкви Московського патріархату, Української православної церкви Київського патріархату,

Української автокефальної православної церкви та Української греко-католицької (уніатської) церкви.

Протестантські об'єднання налічують близько 29% усіх релігійних організацій. І хоча їхні громади формально менш чисельні, натомість більш дисципліновані, міцніші, краще забезпечені кадрами, інформаційними та фінансовими ресурсами. Так, із 29,5 тисячі священнослужителів в Україні 42% припадає на протестантський напрям. У деяких областях (Західний і Центральний регіони) близько третини священників – іноземні громадяни.

Решта громадян України (10%) сповідують іслам, іудаїзм, буддизм, кришнаїзм, відносять себе до різноманітних релігійних общин (Саснтологічна церква, «Наука розума», старообрядці, неоязичництво).

Традиційно жінки більш релігійні за чоловіків (81% та 66%). Майже такий само (16%) розрив між селянами та мешканцями міст на користь перших. 47% українців моляться часто, 29,5% – рідко, а 23,4% – ніколи чи майже ніколи. Менш активні у цьому сенсі «нецерковні» православні. Порівняно з православними значно переконаніші в існуванні Бога греко-католики. Майже половина вірян (44%) поділяє думку, що у спілкуванні з Богом вони здатні йти власним шляхом, без посередника у вигляді церкви. Вірять у життя після смерті 42,5% респондентів, у релігійні дива – 52%.

Чимало людей вважаючи себе релігійними, глибоко не усвідомлюючи конфесійної належності. Зокрема, не раз траплялися випадки, коли рядові відвідувачі храмів УПЦ чи УГКЦ вважали, що вони належать до Київського патріархату, а прихильники протестантизму не могли чітко визначити своєї конфесійності.

Більшість українців поділяють думку про доцільність розмежування світської та церковної сфер життя. Зростання рівня толерантності призвело до того, що 80% українців готові підтримувати на виборах кандидата до органів влади незалежно від його релігійної належності (окрім представників екстремістських угруповань).

Події 2014–2016 рр. демонструють зростання впливу УПЦ і зменшення рівня довіри вірян України священнослужителям РПЦ.

Цілком очевидно, що релігія та церква й далі відіграватимуть активну роль у житті українського суспільства. Тож їх не слід ігнорувати й водночас переоцінювати. Розширення релігійної мережі набуло в Україні усталеного характеру.

О.В. Головко, канд. іст. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

В.О. Ласиженко, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Відповідно до Конституції України місцеве самоврядування – це право територіальної громади – селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (ст. 140). Термін «місцеве самоврядування» тільки входить в наш політико-правовий словник. За радянських часів місцеве самоврядування вважалось буржуазним інститутом і рішуче відкидалось. Ідея місцевого самоврядування почала відроджуватися в період перебудови і остаточно утвердилася в Україні після проголошення її державної незалежності. Події в Україні 2014–2016 рр. продемонстрували, що місцеве самоврядування може активно впливати не тільки на державну, але й на міжнародну політику.

Першим кроком у формуванні місцевого самоврядування в Україні став Закон від 7 грудня 1991 р. «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». Зі здобуттям Україною державної незалежності мало місце подальше удосконалення правових основ діяльності органів місцевого самоврядування. 26 березня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування».

Принципове дієвого місцевого самоврядування мало визначення його фінансово-економічного фундаменту. У цьому контексті ст. 5 Закону від 26 березня 1992 р. визначила, що фінансово-економічну основу місцевого самоврядування в Україні складають три елементи: 1) природні ресурси; 2) місцеве господарство, комунальна власність, яка служить джерелом одержання доходів місцевого самоврядування і задоволення соціально-економічних потреб населення відповідної території; 3) фінансові ресурси, що складаються з бюджетних і позабюджетних коштів, валютних фондів рад народних депутатів ті інших органів місцевого самоврядування. Таким чином, закон досить повно відображав спектр повноважень, які могли б забезпечити належну економічну базу для органів місцевого самоврядування, насамперед, громадського управління крупних адміністративних центрів як-то Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Львів. Столиця України мала особливий статус, який визначався спеціальним законодавчим актом.

21 травня 1997 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про місцеве самоврядування», який оговорює, що сільські та

міські ради представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції та повноваження місцевого самоврядування. Вони формують власні виконавчі органи – виконавчі комітети, управління, відділи, тощо. Ключовою посадовою особою в системі міського самоврядування став міський голова, своєрідний «президент» територіальної громади, який обирається одночасно з міською радою і на той же термін (4 роки) безпосередньо населенням міста. Значне місце у компетенції міського голови займає й виконання контрольної функції, в межах якої він слідкує за законністю рішень та актів інших органів місцевого самоврядування.

Першочергова роль належить міській раді у створенні матеріально-фінансової основи життєдіяльності міста. Тільки на її пленарних засіданнях приймаються рішення про встановлення місцевих податків і зборів, утворення позабюджетних цільових фондів, випуск міських позик та отримання позик з інших місцевих бюджетів та джерел.

Уперше в законі визначилися повноваження секретаря міської ради, який став другою фігурою в органах місцевого самоврядування. На секретаря ради покладаються повноваження вести засідання ради, організувати підготовку сесій ради та питань, що виносяться на розгляд. За дорученням міського голови секретар ради координує діяльність постійних та інших комісій ради.

Сьогодні українські міста керуються у своїй роботі, окрім Конституції законами «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15 липня 1997 р., «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14 січня 1998 р., «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р., «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р., Хартією українських міст, прийнятою 26 червня 1997 р.

Процес створення неурядових організацій місцевого самоврядування в Україні розпочався ще на початку 90-х рр. ХХ ст. Найактивнішу з них, а саме Асоціацію міст України (АМУ), було утворено в 1992 р.

Практика діяльності державних органів у нових умовах посттоталітарного суспільства показала, що місцеве самоврядування, при усіх його вадах, залишається найбільш довершеним механізмом соціальної інтеграції державної влади, її наближенням до потреб й інтересів конкретного громадянина.

О.В. Головка, канд. іст. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

Л.С. Чвала, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В 10–20-ті рр. ХХ ст.

До 1917 р. основним центром підготовки дошкільних працівників був Київ у якому діяло Фребелівське товариство – об'єднання педагогів, діячів народної освіти та лікарів – педіатрів. Члени товариства ставили за мету розповсюдження ідей німецького педагога Ф. Фребеля (1782–1852), який розробив і впровадив у життя ідею дитячого садка і методику роботи у ньому. Київське Фребелівське товариство ініціювало відкриття двох навчальних закладів, які готували педагогів для дитячих садків: школа нянь – «доглядальниць» (заснована у 1905 р.) та Фребелівський педагогічний інститут (відкритий у 1908 р.). Школа нянь за своїм статусом прирівнювалася до училищ третього розряду мала на меті готувати помічниць «дитячих садівниць». Фребелівський інститут був вищим жіночим навчальним педагогічним закладом і здійснював підготовку педагогів для дошкільних закладів. У Харкові, Києві та Одесі протягом 1907–1917 рр. працювали Фребелівські курси для підготовки вихователюк.

Восени 1917 р. при Фребелівському педагогічному інституті було відкрито українське відділення, яке очолила С. Русова – ініціатор його організації. Серед заходів, спрямованих на забезпечення підготовки національних педагогічних кадрів, у цей період важливе місце посідали спеціальні курси, відкриті у квітні-травні 1918 р. На випускників курсів (50 осіб) покладались великі надії у справі організації перших українських національних садків. До програми навчання, окрім традиційних тем, які знайомили слухачів з основами теорії і методики дошкільного виховання та з віковими особливостями дітей дошкільного віку, увійшла й тема «Українознавство». Після встановлення радянської влади, попередній досвід підготовки вихователів на курсах зберігся, але акцент переміщувався в бік комуністичної ідеології. Нова система освіти потребувала й нової формації педагога. У Декларації «Про соціальне виховання» (1920) акцентувалось: тільки той педагог може впроваджувати ідею соціального виховання, який вміє працювати з дітьми різного віку від 4-х до 17-ти років.

Для підготовки нових педагогічних кадрів дошкільного виховання, НКО УСРР ініціював створення наступних типів навчальних закладів:

- короткотермінові курси (від 1 до 6 місяців) з підготовки вихователів для ясел, садків тощо;
- педагогічні технікуми для підготовки керівників дошкільними закладами;
- факультети соціального виховання інститутів народної освіти для підготовки організаторів та інструкторів зі створення і управління мережею дошкільних закладів.

Загальноосвітній та культурний рівень майбутніх дошкільних працівників пролетарського та селянського походження був, загалом, низьким. Частина з них не мала навіть початкової освіти. Траплялись випадки, особливо в Одесі, Києві, Харкові, коли відділи народної освіти відмовлялись зараховувати на роботу у дошкільні заклади випускників курсів, надаючи перевагу вихователям, які закінчили Фребелівські та Вищі жіночі курси ще до 1917 р.

У більшості новостворених педтехнікумах основна частина викладачів не мала відповідної фахової підготовки. Станом на 1925/1926 навчальний рік 60% викладачів не мали вищої освіти, 7% – закінчили лише початкову школу, або не довчилися у гімназіях та інших середніх навчальних закладах. Таким чином, не перебільшуючи, можна сказати, що у педтехнікумах більша частина викладачів не відповідала необхідним професійно-кваліфікаційним вимогам.

Стосовно студентства педтехнікумів, то 70% з них походили з селянства, 7% – з робітників, 18% – із службовців й учителів, інших верств населення – 5%. Вихідці з селянства та робітничого середовища мали, переважно, низький культурно-освітній рівень. У кращому випадку вони вміли читати і писати, а досягнення світової культури для них були невідомі. Деякі з них навіть відмовлялись читати художні твори, не кажучи вже про вивчення віршів напам'ять. Більшість студентів педтехнікумів не мали уявлення про основи музичної культури. Лише 9% загальної чисельності студентів педтехнікумів закінчили курс шкільного навчання у повному обсязі. Непоодинокими були випадки, коли майбутніх педагогів необхідно було знайомити з принципами дотримання особистої гігієни. Звісно, що це стояло на перешкоді нормальній організації навчання у педтехнікумах.

Окремих відділень у педтехнікумах, які готували б тільки дошкільних працівників, у 20-ті рр. в Україні не існувало, і тому більшість їх випускників отримувала призначення на роботу в середню школу.

О.В. Головка, канд. іст. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

Ю.О. Шилова, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УСРР У 20-ті – НА ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст.

Система фінансування державного дошкільного виховання в УСРР у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. пройшла декілька етапів:

– у 1919–1922 рр. фінансування дошкільних закладів здійснювалось шляхом щомісячного виділення асигнувань з республіканського бюджету, з центральних органів управління – Наркоматів трудового соціального забезпечення та освіти й окремих промислових підприємств. У цей період переважна більшість дошкільних закладів була безоплатною для батьків;

– у 1923–1927 рр. фінансування дошкільних закладів було переведено з республіканського на місцеві бюджети. Це призвело до певного занепаду дошкільної системи через неспроможність місцевих бюджетів опікуватись освітніми закладами;

– у 1928–1933 рр. мережа дитячих закладів знову починає швидко зростати завдяки збільшенню фінансування та активному залученню коштів державного і бюджетів місцевих рад, коштів, які виділялись профспілковими організаціями, іншими установами і підприємствами, а також батьківської платні. У ці роки відбулося остаточне закріплення у законодавстві бюджетних джерел утримання дошкільної системи виховання. Збільшення фінансування можна пояснити тим, що відбулася відбудова державної економіки, яка була зруйнована буремними подіями початку 20-х рр.

На першому етапі фінансовий відділ НКО УСРР щороку складав кошторис кредитування освітньої системи по губерніях, закладаючи у нього кошти на відкриття нових та утримання існуючих дошкільних закладів. Губернські відділи освіти у свою чергу, розподіляли асигнування між секціями дошкільного виховання повітових відділів освіти. Заробітна платня дошкільних працівників у на початку 20-х рр. становила від 200 до 1000 крб. на місяць. У той же час кілограм м'яса коштував 1300–1450 крб., сала – 1300–1720 крб., десяток яєць – 1400–1700 крб., літр молока – 40–50 крб., кілограм пшона – 375–500 крб, кілограм картоплі – 30–40 крб. Хліба у вільному продажу не було, і він відпускався лише по картках. Дрова продавались за ціною 5 крб. за пуд. Отже, зарплата не покривала і десятої частини видатків пересічного вихователя.

На другому етапі простежується скорочення кількості дошкільних закладів виховання внаслідок скорочення асигнувань з

республіканського бюджету. 7 березня 1923 р. була прийнята постанова ВУЦВК «Про переведення культосвітніх установ на місцевий бюджет». Наступним кроком по залученню коштів для розвитку дошкільної системи була постанова РНК УСРР від 30 березня 1923 р. «Про створення при виховних та навчальних закладах спеціального грошового фонду». Він складався із наступних надходжень: оплата батьків, прибутки від господарської діяльності закладу, шефська допомога, благодійні внески.

У 1923 році керівник дошкільної установи отримував у середньому 60 крб. на місяць, вихователька – 41 крб., музичні працівники – 20 крб., технічні працівники – 22 крб. Сплата за подовжений робочий день – якщо садок працював не 8, а 10 годин на добу – у бюджет не закладалася. Гроші за додаткові дві години роботи збирались з батьків. За подовжений робочий день і виховательки, і технічний персонал отримували додатково 20 крб. на місяць.

Для третього періоду розвитку дошкільної системи виховання характерним було те, що країна вже накопичила достатній досвід і матеріальні ресурси, з'явилась можливість фінансування освіти та виховних закладів. Індустріалізація, яка розпочалась у 1928 р., вимагала величезної кількості робочих рук, у тому числі і жіночих. Для цього необхідно було відкрити значну мережу дошкільних закладів. Тільки вони були здатні звільнити матерів від догляду за дітьми у період робочого дня.

4 березня 1930 р. РНК УСРР прийняв постанову «Про заходи до колективізації та оздоровленню дитячого побуту». Цим документом було остаточно закріплено систему фінансування дошкільних установ. Джерелами утримання ясел та дитячих садків стають:

- відрахування з державних, промислових та сільськогосподарських підприємств у розмірі 1/8 фонду заробітної плати;
- відрахування з фонду поліпшення побуту робітників і службовців у розмірі від 10 до 20% всього фонду;
- щорічні відшкодування із споживчої та сільськогосподарської кооперації – по 0,05% від обігу, промкооперації – 5% від прибутку, кооперації інвалідів – 3% від загального прибутку;
- від професійних організацій – 20% культурних фондів;
- батьківська оплата.

Така система фінансування проіснувала, із незначними змінами, до 1991 р.

Л.О. Гонтаренко, канд. психол. наук, доц. (*НУЦЗУ, Харків*)
М.Г. Кравченко, курсант (*НУЦЗУ, Харків*)

ПРОЯВИ КОЗАЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917–1921 рр.)

Козацькі традиції стали підвалиною української національної свідомості, ототожнення себе з нащадками січовиків. Тому необхідно визначити прояви козацької спадщини в такий схожий революційний період національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.).

Вільне козацтво – національні добровільні військово-міліційні формування часів національно-визвольних змагань 1917–1921 років виникли у процесі розвалу царської армії з лютого по травень 1917 року з метою захисту сіл, а згодом і Української Держави, в умовах зростання громадського безладу й бандитизму, з метою захисту правди, свободи і соборного народовладдя людей вільної України.

Структурно вона копіювала давній козацький устрій – з Генеральною козацькою радою та наказним отаманом на чолі, з козацькою старшиною, осавулом, писарем, хорунжим, скарбником.

Основою організації Вільного козацтва стала сотня, що набиралася з громадян одного села чи міста не молодших за 18 років і не мала чітко означеної кількості. Сотні волості формувалися в курінь, курені – в полки, а полки губернії об'єднувалися в Кіш [1].

Військові формування названі за іменами таких видатних козацьких ватажків: П. Дорошенка, М. Залізняка, К. Гордієнка, І. Мазепи та ін. Серед військових формувань доби національної революції в назвах яких простежуємо впливи козацьких часів слід відмітити також Запорізький корпус, Сердюцьку дивізію, Запорізьку Січ отамана Ю. Божка, Гайдамацькі полки [2, с. 196].

Побут Січі 1918 р. відтворював побут козаків XVII–XVIII ст. Отаман писав гусячим пером, наказав всім козакам голити голови, відрощувати «оселедець» і довгі вуса. Ю. Божко ввів єдину форму своїм козакам висока хутряна шапка з капелюхом, жупан із стоячим коміром і великими гудзиками, широкі шаровари і широкий пояс.

Військове міністерство видало указ про формування Сердюцьких полків, які мали стати гвардією гетьмана. Розробкою уніформи і нових орденів в Українській Державі займалась спеціальна комісія якій належить проект уніформи для Гетьманського штабу.

У період Гетьманату спробували відродити козацький стан в законодавчих актах П. Скоропадського – «Грамоті до всього українського народу» та «Закону про тимчасовий державний устрій

України», де окремо виділялася така категорія громадян як козаки. Головною метою було створити соціальну опору своєму режиму.

Гетьман ліквідував усі «приватні і вільно-козачі» організації, а також доручив військовому міністру створити козацьку Раду по виробленню статуту для організації козацтва на Україні. 16 жовтня 1918 р. був виданий гетьманський Універсал про відновлення козацького стану.

В зовнішніх ознаках козацькі традиції проявлялась у військовій символіці (стяги, відзнаки), назвах військової техніки (панцерні потяги (Хортиця, Запорожець, Полуботок та ін.), перейменуванні кораблів Чорноморського флоту (крейсер «Гетьман Іван Мазепа», канонерський човен «Запорожець»).

Відповідно до «Статуту Української Народної армії», затвердженого 17 грудня 1917 р. Генеральним секретарем військових справ, кожен громадянин, що перебуває у лавах армії УНР, мав носити назву «козак». Замість звання офіцера та вводився термін «старшина» та козак, ройовий, чотарь, бунчужний, півсотений, сотник, курінний, осавул, полковник, отаман бригади, отаман дивізії, отаман корпусу тощо.

Втілення козацької спадщини було характерно для різних українських військових формувань від УСС до Дієвої Армії УНР. Серед вояків поширилася мода на чорні шапки з кольоровими шликами, черкески та інші елементи старовинного українського військового одягу.

З поверненням Центральної Ради видано ряд наказів військового міністра для впорядкування уніформи.

Загалом широке зацікавлення козацьким традицій свідчило про формування національної свідомості українців незалежно від їх етнічної території проживання.

Список літератури

1. Гай-Нижник П. Вільне козацтво / П. Гай-Нижник // Енциклопедія сучасної України. Т. 4. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. – С. 547.

2. Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців. Похід Болбочана на Крим / Б. Монкевич. – Нью-Йорк, 1956. – С. 96.

Д.М. Іванова, студ. (МДУ, Маріуполь)

Науковий керівник – доц. Ю.М. Нікольченко (МДУ, Маріуполь)

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА СТАТИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ТА ГЕТЬМАНЩИНИ

Тривала політична, військова, економічна і культурна діяльність Запорозької Січі і Гетьманщини заклала основи формування української держави з відповідною системою адміністративного апарату, органами управління та власними діловодними традиціями.

Генеральна військова канцелярія, як центральна установа запорозького і гетьманського урядів на високому професійному рівні протягом XVII–XVIII ст. забезпечувала підготовку організаційно-розпорядчої, праводілової, міжнародної, особової, господарської і статистичної документації. Питаннями щодо визначення видового складу та класифікації документів українського козацтва займалися вітчизняні вчені В.Й. Горобець, Л.З. Гісцова, В.О. Голобуцький, О.І. Гуржій, В.М. Матях, Ю.А. Мицик, Ю.І. Палеха, А.І. Путро, І.Л. Синяк, В.А. Смолій, В.С. Степанков, Т.В. Чухліб та інші. Предметом доповіді виступають документальні джерела статистичного характеру Запорозької Січі і Гетьманщини.

Поява в українських землях документальних джерел статистичного характеру пов'язана з литовсько-польським періодом вітчизняної історії, коли набула практика проведення інвентарів, люстрацій та ревізій міст, сіл, замків і маєтків з метою оцінки господарсько-фінансового стану княжих і королівських маєтностей для встановлення державного податку – кварти. Люстрації в українських землях проводилися протягом XVI–XVIII ст. спеціальними комісіями за ухвалою сеймів Великого Князівства Литовського, Польського королівства, а після Люблінської унії 1569 р. – Речі Посполитої на спеціально розроблених формулярах. Відомі люстрації 1523, 1548, 1558, 1564–1565, 1569–1570, 1616–1620, 1659–1668, 1765 років. Матеріали люстрацій дають уявлення про категорії населення, стан міст і сіл, промисли, забезпечення населення землею тощо. У люстраційних актах, крім чисто статистичного узагальненого матеріалу, з'являються відомості, які дозволяють з'ясувати деталі повсякденного життя населення в українських землях у вище означений період [1, с. 375].

Завдяки статистичним документам другої половини XVI – початку XVII ст. фіксується зростання питомої ваги козацтва у структурі населення Правобережної України. Так, інвентарі черкаського та канівського замків за лютий і березень 1552 р. та люстрації Київського воєводства 1616 і 1622 роках дають конкретну

інформацію щодо встановлення місця козацьких «уходів» по річках Дніпро, Рось, Удай, Псел, Ворскла, Хорол, Орел, Тясмин, Інгул, Самара, Вовчі Води [2, с. 556].

Першим із відомих козацьких реєстрів вважається документ, укладений у 1581 р. за ініціативою польського короля Стефана Баторія. У ньому зафіксований поіменний склад реєстрового козацького війська, поділеного на сотні й десятки.

Особливо цінною категорією документальних джерел статистичного характеру є реєстри Війська Запорозького (з 1648 по 1775 рр.) і Гетьманщини (з 1649 по 1764 р.), пізніші компути (списки козаків) та ревізії, що склалися з воєнною або фіскальною метою. Збереглися полкові й сотенні реєстри козаків Гетьманщини, які залучалися не тільки для військових походів, а й для господарських та будівельних робіт.

З другої половини XVII ст. поруч з реєстрами діють переписні книги та інвентарні описи господарств, які відносяться до окремої групи економіко-статистичних джерел, що утримують у собі цінну інформацію про співвідношення міських і сільських поселень на паланках і полках, кількість і становий склад населення, його господарські заняття, землеволодіння і землекористування, розвиток ремесел тощо. Документальну інформацію статистичного характеру містять описи міст Гетьманщини. Серед них виділяється так звана «Мазепина книга» 1726 р. з описом конфіскованих російським імперським урядом маєностей, що належали Івану Мазепі, де є дані про козацькій устрій у Батурині, Любечі, а також у 72 селах і хуторах [2, с. 557].

До комплексу документів статистичного характеру Запорозької Січі та Гетьманщини слід також віднести відомості щодо обсягу повинностей, яке виконувало міське і сільське населення на паланках і полках. Це так звані квити і «плєніпотенції» (доручення), які дають вичерпну інформацію щодо різних сфер його господарської діяльності і побуту.

Список літератури

1. Історичне джерелознавство : підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко [та ін.]. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
2. Історія українського козацтва : нариси: У 2 т. Т 2. / В. А. Смолій (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 724 с.

ДЖЕРЕЛА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО «ОСВОЄННЯ» ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

В сучасній українській історіографії регіональна проблематика останнім часом набуває все більшої популярності, з огляду на історичні умови розвитку українських земель. Наявність певних відмінностей розвитку регіонів актуалізує звернення сучасних дослідників як до традицій розвитку окремих земель, так і до особливостей формування уявлень про ці території, осмислення їхнього місця в процесах націєтворення тощо. В даній праці основна увага буде приділена комплексу джерел, які ілюструють процес зародження та еволюції уявлень про чорноморський регіон в українській науковій та суспільно-політичній думці кінця XIX–XX ст. Використані джерела розподілені на певні групи: 1) наукові монографії та статті; 2) тексти суспільно-політичного характеру; 3) шкільна навчальна література з історії України; 4) періодика суспільно-політичних організацій; 5) праці різних жанрових форм, що були створені наприкінці XVIII–XIX ст. Найбільший комплекс джерел – наукові монографії та статті – розподілено за тематичним принципом і виокремлено такі підгрупи: 1) узагальнювальні праці з історії України, у межах яких питання чорноморського регіону розглядається одним з аспектів висвітлення українського минулого; 2) монографічні дослідження та наукові статті, присвячені безпосередньо чорноморському регіону.

У першій підгрупі джерел особливе місце посідають багатотомна «Історія України-Русі» та «Начерк історії українського народу» М. Грушевського. «Українська історія» С. Томашівського уособлює концепцію представника державницького напрямку в українській історичній думці. Тут історія України вперше пов'язується з Чорним морем. Важливе значення має «Історія України» М. Антоновича, в якій колонізаційні процеси трактуються як визначальний чинник життя українського народу. Подальший розвиток осмислення чорноморського регіону тривав в межах узагальнювальних праць з історії України П. Магочія, О. Субтельного, Н. Полонської-Василенко та ін.

До другої підгрупи віднесені дослідження, у яких увага приділяється безпосередньо проблемі чорноморського регіону. Серед них, насамперед, праця Д. Багалія «Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры» (1889). Погляди М. Грушевського на проблематику чорноморського регіону були кристалізовані в концептуальній роботі «Степ і море в історії України», в якій була окреслена чітка географічна локалізація регіону.

Проблематика заселення причорноморських територій була домінантною в дослідженнях Н. Полонської-Василенко у кінці 1920 – на початку 1940-х рр. У межах радянської історіографії, насамперед, виділяються розвідки О. Дружиніної, В. Кабузана. Особливе місце посідає перший том із запланованих двох праці М. Аркаса «Історія Північної Чорноморщини», в якій автор здійснив спробу висвітлення історії регіону з найдавніших часів до створення Київської Русі.

До третьої групи джерел віднесені суспільно-політичні тексти: ряд статей М. Грушевського, написані ним у 1917–1918 рр., трилогія Ю. Липи («Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії»), в якій легітимізувалося право України володіти північним чорноморським побережжям.

До окремої групи джерел віднесено сучасну навчальну літературу, яка відбиває найбільш поширені уявлення та інтерпретації регіону, що побутують в історичній думці.

Важливою групою джерел у дослідженні виступають періодичні видання суспільно-політичних організацій, програми політичних партій. Найбільш репрезентативними прикладами є політична програма М. Міхновського «Самостійна Україна», відозви, програмні документи Союзу визволення України. Необхідність звернення до матеріалів СВУ обумовлюється тим фактом, що зазначена організація однією з перших поставила питання Причорномор'я на порядок денний в роки Першої світової війни, у контексті реалізації програмових положень. Важливим джерелом досліджуваної тематики виступають політичні документи, разом з універсалами Центральної Ради, а також повоєнна періодика українських організацій різного політичного спрямування.

В окрему групу виокремлено праці, укладені у різних жанрових формах (подорожні записи, топографічні описи тощо), створені впродовж XIX століття, в яких було започатковано інтелектуальне «освоєння» та інтерпретацію регіону (С. Паллас, П. Сумароков, А. Шафонський, А. Скальковський, Г. Розанов тощо).

Комплекс джерел дослідження регіону є достатньо репрезентативним та дозволяє виокремити особливості процесу зародження та еволюції уявлень про Чорноморський регіон у контексті розвитку української історичної та суспільно-політичної думки, що сприятиме більш цілісній рецепції процесу формування уявлень про українську етнічну територію та її окремі складові.

О.Р. Кануннікова, ст. викл. (ХІФ, Харків)
Д.В. Войнов, студ. (ХІФ, Харків)

РОЗБУДОВА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ми є свідками та учасниками розбудови новітньої Української держави. Більш як тисячолітній досвід суспільної та політичної консолідації українського народу покладено у фундамент розбудови правової держави на теренах нашої країни. Процес формування правової держави характеризується рухом людства до свободи, усвідомленим намаганням обмежити державу, змусити її поважати закони та захищати честь і гідність людини як найвищу соціальну цінність. Отже, передумовами її створення є свідомо потреба народу брати участь у державних та суспільних справах; наявність в суспільстві міцного правопорядку, непорушної законності та конституційності; затвердження принципу плюралізму думок в усіх сферах життя суспільства і держави; розвиток системи самоуправління народу. Поступове розширення та поглиблення в економіці, політиці, культурі, науці, соціальній сфері принципів реальної демократії. Отже, формування правової держави можливе лише на основі розвинутого громадянського суспільства. Взаємовідносини між громадянським суспільством та державою носять складний, конфліктний характер. Але при дійсно демократичному режимі держава і громадянське суспільство виступають як рівноправні партнери, як самостійні суб'єкти суспільного життя. Тоді вирішення суспільних проблем здійснюється шляхом компромісу між державою та суспільством. Правова держава – це вища форма державного буття, яку виробило людство як реальний факт. Це припускає високий рівень правової культури, розвинуте громадянське суспільство.

Основою реально значимих правових відносин у правовій державі стають не правові норми самі по собі, приписи і санкції, як би досконало вони не були сформульовані. Їхньою першоосною служать елементарні почуття порядності, моральності, почуття обов'язку, усвідомлення відповідальності, здатність людини і суспільства до критичного самопізнання, звичка до дисципліни і вміння дисциплінувати себе, справжня громадянськість. З громадянськістю в її справжньому розумінні несумісні такі негативні соціальні явища, як корупція, підкуп, хабарництво, підміна суспільних зв'язків кровноспорідненими, клановими, економічне, соціальне і політичне підпілля тощо. Поглиблення кризового стану у всіх сферах життєдіяльності вказують на тяжку хронічну хворобу української

державності, а незавершеність політичних і економічних реформ формують умови для безвідповідальності у владних структурах.

За твердженням українського дослідника демократії М. Павловського, коли владі не вдається розв'язати якусь складну проблему в економічній, політичній чи соціальній сфері, «вона йде на організацію галасливої кампанії з виявлення зла, проти якого необхідно боротися в ім'я порятунку Вітчизни». Керування суспільною думкою здійснюється завдяки ефективній системі пропагандистського впливу за рахунок зовнішнього інформаційно-політичного ресурсу, який подається населенню як думка світової спільноти. Синдром ненависті до чиновника, держави значною мірою успадкувало і нинішнє покоління людей, якому взагалі важко повірити, що держава може бути чесною і справедливою у ставленні до своїх громадян. Цю зневагу до держави в Україні потужно підсилює низький рівень державницької свідомості еліти, бюрократії, чиновників усіх рівнів, внаслідок низьких духовних і професійних якостей яких формальну владу не поважає народ, вона по суті є нелегітимною. Причин такого стану багато, але практика суспільно-політичного життя України переконує, що державотворчий процес був би більш результативним, коли б потужніше здійснювалася багатопланова робота із формування національної самосвідомості громадян. «Нація, – писав В. Липинський, – це реалізація хотіння до буття нацією. Коли нема хотіння, виявленого у формі ідеї, – нема нації». На нашу думку, потрібно консолідуватися на побудові цивілізованого заможного суспільства на основі демократичних цінностей. Тому справжня розумна інтелектуально-політична еліта, національна за своєю свідомістю, яка несе основну відповідальність за підготовку та прийняття принципово важливих державницьких рішень і довгострокових державних програм спроможна змінити суспільну свідомість. Вирішення сучасних актуальних теоретичних і практичних проблем демократичної трансформації українського суспільства передбачає здійснення важкої, кропіткої, але необхідної роботи, спрямованої на досягнення фактичної, соціально-економічної рівності громадян, вибір пріоритетів і критеріїв добра і зла, суттєвого і несуттєвого, справедливого і несправедливого і завершення формуванням усіх ознак демократичної, правової держави.

Отже, зрозуміло, що від конституційного закріплення ідеї правової, соціальної держави до її практичної реалізації лежить довгий шлях. І в сучасному світі ще в жодній країні ідея правової держави не отримала свого повного втілення.

О.Р. Кануннікова, ст. викл. (ХІФ, Харків)

В.Г. Пильнєв, студ. (ХІФ, Харків)

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Сьогодні наша держава випробовується на міцність, а її провідні політичні сили, уряд і громадяни мають виявити волю до незалежності, спроможність долати внутрішні розколи та суперечності, бажання й уміння активно і творчо інтегруватися у світ, що динамічно розвивається. Розбудова державності, проведення реформ, побудова громадянського суспільства стають неможливими без розвитку української духовності. В Україні всі питання, пов'язані з мультинаціональною природою українського суспільства, дуже важливі й нагальні саме зараз. В інтересах консолідації суспільства важливим є формування певного рівня «однодумства» щодо життєвих цілей суспільства, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури, виховання рис громадянина Української держави. Світова наукова думка щодо виховання стверджує, що справжнє виховання глибоко національне за суттю, змістом і характером. Етнічне самоусвідомлення є першоосновою, корінням патріотизму, а для країни й нації стратегічною перспективою. Актуальність національно-патріотичного виховання громадян, особливо дітей та молоді, зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною і вимагають дальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, оптимізації державної політики у зазначеній сфері. Відомий український психолог М. Боришевський вважає, що необхідною умовою формування в особистості громадянських рис, детермінантою становлення її духовності є адекватний розвиток національної самосвідомості і визначає національну самосвідомість як усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінювання себе як носія національних (етнічних) цінностей... Для реалізації мети національного виховання держава створила необхідну нормативно-правову базу, на основі принципів проголошених Загальною декларацією прав людини, Декларацією прав дитини, Конвенцією про права дитини. Це і Конституція України та ціла низка законів України: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про свободу совісті та релігійні організації», тощо. Розроблені Національна стратегія

розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. І. Огієнко зазначав, щоб зберегти свою національну сутність, маємо берегти своє рідне: берегти, щоб не винародитися, щоб не забути народу, з якого ми вийшли і постали, берегти свою віру, історію, звичаї та обряди, свою мову, і тим зберегти національну істоту свою. І. Огієнко стверджує, що «поки житиме мова – житиме й народ, яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорушиться поміж дужчим народом». Головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування у особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції. Виховання молоді людини – патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури передбачає консолідацію зусиль суспільних інституцій у справі виховання підростаючого покоління. Для цього створити систему державної підтримки національної культури, включаючи масове відкриття шкіл музики, співу, танцю, літератури, малювання, народної творчості і тому подібне. У освітніх програмах повинна істотно зрости роль гуманітарних знань, які закладають підстави моральності, любові, мудрості, орієнтують на співпрацю і діалог, а не жорстку конкурентну боротьбу, яка робить людину засобом здобуття прибутку і збагачення вибраних. Отже, для формування національної свідомості, на нашу думку, важливим є не лише розуміння того, хто і які ми є, що нас об'єднує, але й знання про те звідки ми, які наші корені, які здобутки нашого народу у сфері матеріальної та духовної культури та їх значення для розвитку світової цивілізації. У розбудові незалежної, суверенної і демократичної держави важливо не розгубити, а зберегти дух усіх поколінь, які працювали на ідею державності протягом кількох століть. Разом з тим, що ще важливіше, нині ідея творення нової долі України, має об'єднувати все суспільство. Ця ідея повинна стати домінуючою для всіх громадян, які пов'язали своє життя з українською землею, а Українська держава, в свою чергу, повинна консолідувати в собі – зусилля та енергію кожного.

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Процес становлення земств в українських губерніях, був досить складним в силу наявності об'єктивних та суб'єктивних причин.

У першу чергу відчувалась незавершеність законодавчої бази, відсутність бажання влади делегувати земствам функції, які б сприяли їх ефективній праці на місцях. По-друге, з самого початку земства були поставлені у залежність від існуючої чиновницької влади у губерніях, яка гальмувала будь-яке рішення земства у напрямку розвитку самоврядування. По-третє, фіксовані урядом обов'язки для земств, ґрунтувались на застарілих статутах і тимчасових правилах які вже давно не відповідали вимогам часу. Тому місцевим органам самоврядування доводилося шукати обхідні шляхи, які дозволяли б виконувати покладені на них обов'язки. По-четверте, наявність в земських установах значної кількості дворянства створювала атмосферу байдужості та бездіяльності, а підбір кадрів залежав від губернаторського дозволу з урахуванням благонадійності. По-п'яте, відчувалася відсутність взаємної підтримки між земствами, які самотужки вирішували організаційні питання становлення. І нарешті, політика національного гноблення з боку царизму, ускладнювала вище зазначені проблеми для українських губерній, що позначилось на їх позиціях відносно влади. Отже, обмеженість земської реформи і неспроможність місцевих органів самоврядування до плідної праці призвели до того, що послалили їх суспільну діяльність в напрямку визнання своєї значущості на рівні держави, що значно сприяло зокрема й державотворчим процесам в Україні.

Криза економічного становища в Україні відразу поставила перед земствами значну кількість гострих питань від вирішення яких залежало поліпшення стану економіки та добробуту населення. Слід віддати належне земствам, які незважаючи на численні труднощі організаційного і фінансового характеру та морального тиску з боку царської влади зуміли зробити суттєві кроки у напрямку їх розв'язання. Особливо це стосується аграрної політики, починаючи з обліку наявності в обороті сільськогосподарських угідь і закінчуючи різноплановими діями в напрямку вирішення продовольчого питання та забезпечення появи нових робочих місць у сільськогосподарському виробництві.

Необхідно сказати про те, що дії земств в основному відзначались знанням місцевих умов, що також визначало їх перевагу та ефективність. Земська статистика, незважаючи на негативне ставлення з боку влади, у своїх багатогранних проявах (економічному, оціночному, страховому, санітарному та ін.) була головним ланцюгом, який орієнтував не тільки земства у напрямках роботи, а й значною мірою сприяв піднесенню громадської думки відносно ганебної внутрішньої політики царизму. Насамперед, завдяки земствам, суспільство активно підтримало їх діяльність по покращенню медичного обслуговування населення та розвитку народної освіти.

Ефективність земської діяльності в Україні багато в чому залежала від наявності фінансових можливостей. Існування земельних банків, та позикових товариств не вирішували їхніх потреб, що було пов'язано зі зростанням торгових операцій, проведенням ярмарок, будівництвом шляхів, мостів, лікарень, шкіл та ін. Земства постійно шукали кошти, використовуючи певні місцеві умови, домагаючись передачі земствам реальних податків і надання допомоги від державної казни. Але царський уряд, з метою посилення впливу та контролю над їх діяльністю, постійно обмежував різними постановами та розпорядженнями можливості надходження фінансів до земств. Це безумовно позначилося на результатах земської праці, однак не знижувало їх вагомості у свідомості населення.

Аналізуючи діяльність українських земських установ за більш ніж тридцятирічний період, можна зробити висновок, що хоча їм були притаманні злети та падіння, загальні наслідки підкреслюють наявність значних потенційних можливостей у земствах як органів місцевого самоврядування. Їхні дії на користь місцевих потреб, залучення місцевого населення до вирішення життєвих проблем дали поштовх до появи економічної ініціативи та зацікавленості, сприяли їх капіталізації та розумінню необхідності зміни існуючих економічних та політичних відносин. В сучасних умовах, коли місцеве самоврядування є складовою частиною процесу державотворчого процесу в Україні, реформування ринкової економіки України та її Євроінтеграції, набутий земствами досвід є не тільки актуальним, але й потребує подальшої наукової розробки. Перш за все необхідно більш ґрунтовно підійти до дослідження земської діяльності в соціальній та економічній сферах. Слід також звернути увагу на використання історичного досвіду значення земств у боротьбі з корупцією, у розвиток демократії та народовладдя в містах та селах України.

Н.А. Кобилко, асп. (*СумДПУ ім. А.С. Макаренка, Суми*)
О.М. Варипасв, канд. філос. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

МІФОЛОГІЯ ЯК ПЕРШООСНОВА ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ЇЇ ОСМИСЛЕННЯ В ХИМЕРНІЙ ПРОЗІ

Міф – це явище, що знаходиться поза наукою й не спирається на досвід. Тому він є реальним і об'єктивним. У міфах ніколи немає нічого зайвого й випадкового. О. Лосєв міфологію розглядає як систему символів, тому в ній простежуються алегоричні, життєво-символічні та схематичні пласти. Дослідник вважав, що міфи створювалися в період синкретичного мислення людини, тому поєднання несумісних речей і є логікою міфології.

Цікавим є твердження О. Потебні, який характеризує міф із позицій протонародної релігійності. Міфологія – явище, притаманне людям з архаїчною свідомістю, проте з розвитком цивілізації спостерігається еволюція міфів, тому процес міфотворчості не припиняється й зараз. На відміну від зарубіжних дослідників міфологічної критики, О. Потебня вважає, що міфи творяться на рівні свідомості, вони мають цілісність, системність, логічність і послідовність та не залежать від чинників зовнішнього світу.

В українській літературі другої половини ХХ століття визначне місце належить химерній прозі. Письменники тяжіли до осягнення філософії епохи, поєднання ретроспекції із перспективою, узагальнення духовного надбання та його осмислення для майбутніх поколінь. У цей період з'являються абсолютно нові твори: відомі фольклорні сюжети майстерно інтерпретовані та налаштовані на сучасного читача. М. Ільницький стверджує, що тяжіння літератури ХХ століття до казки та фольклорного символу спричинене урбанізацією суспільства, а самі митці міфологізм і фольклорність використовують як засіб інакомовлення, прийом алегорії, замаскований від цензури, вивільнення художньої традиції та збереження національних традицій і звичаїв.

Українська химерна проза – явище естетично складне. Своєрідність химерного роману насамперед залежить від фольклору, елементи якого запозичують письменники у своїх творах.

А. Кравченко вважає, що у складній і багатовимірній структурі роману фольклорне начало синтезується з багатьма іншими складниками, до яких належать міжнаціональні зв'язки, індивідуальні стильові прийоми автора, літературна традиція. У художніх творах

зустрічаються відголоски міфів, окремі їх елементи, інтерпретовані мотиви та образи.

Залучення усної народної творчості в химерний роман змінює звучання традиційного ліричного елемента, розширює межі зображення дійсності, а це, у свою чергу, приводить до узагальнення моделей людської поведінки та психіки на значно вищому рівні; увага письменника зосереджена на історії та суспільній діяльності окремого персонажа.

Використання фольклору в літературі другої половини ХХ століття відбувається у двох напрямках: по-перше, тяжіння до стилізації (зокрема, твори Є. Гуцала); по-друге, прагнення досягнути глибини народнопоетичної творчості, дослідити етичні й естетичні ідеали (твори В. Земляка, О. Ільченка, В. Міняйла).

Не менш важливою рисою химерної прози є міфологізм, який виступає художньою необхідністю, посилюючи філософське начало літератури. Це швидше «спроба художнього синтезу сучасної цивілізації з уроками минулого».

Необхідність застосування міфологізму виникає тоді, коли індивідуальний досвід митця безпосередньо контактує з колективною, історичною свідомістю народу. Літературознавці роль міфологізму в «новому» романі значно применшували, адже важливим, на їхню думку, було поєднання фольклору та літературної традиції.

Зокрема, М. Жулинський вважав, що проза другої половини ХХ століття активно звертається до народних пісень, дум, прислів'їв, приказок, адже вони найкраще відбивають характерні риси людського світосприйняття. В елементах народної творчості найчіткіше простежується формування світоглядних категорій і національної культури. У літературі спостерігається активне звернення письменників до народного міфологічно-фольклорного мислення, архетипів української культури. Тому трансформація в нових художніх формах легенд, казок, міфів та інших елементів народної сміхової культури характерна для химерного роману.

Міфологізування постає як один із прийомів філософізації прози. І вже в цьому аспекті фольклор варто розглядати як проміжну ланку між міфом і літературою, адже залучені до художнього твору образи, мотиви, сюжети певним чином пов'язані з міфом.

Таким чином, можна сказати, що застосування міфологічних прийомів та принципів у прозі митців літератури другої половини ХІХ століття сприяло філософському наповненню та забарвленню творів, переходу від іманентного до трансцендентного опису дійсності, продовжувало зв'язок з міфологічними вимірами попередньої традиції.

Ю.В. Колеснік, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

Науковий керівник – канд. іст. наук, проф. **А.С. Міносян** (*ХДУХТ, Харків*)

УКРАЇНЬСКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА В ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ

Після проголошення грамоти про зречення влади гетьманом 14 грудня 1918 р. Україна набула статусу самостійної Народної Республіки, про відновлення якої оголосила Директорія. 26 грудня 1918 р. був створений перший уряд Директорії, до складу якої ввійшли В. Чехівський, О. Мицюк, М. Шаповал та ін., і було видано Декларацію, в якій оголошувалося про те, що Директорія намагатиметься встановити баланс між революційними реформами і порядками, при цьому перевага надавалася першим. Одним із основних положень Декларації була обіцянка експропріювати державні, церковні та великі приватні землеволодіння для перерозподілу їх серед селян. Уряд брав на себе зобов'язання бути представником інтересів робітників, селян і «трудової інтелігенції», а також оголошував про намір позбавити виборчих прав земельну й промислову буржуазію. Було скасовано всі закони, видані за часів гетьманату, скликано новий революційний парламент, так званий трудовий конгрес, завданням якого було легалізувати владу Директорії. 22 січня 1919 р. Директорія прийняла Акт про з'єднання всіх українських земель. Цим Актом Директорія, намагалася утримати соборну державність у боротьбі на кілька фронтів. На жаль, ця подія була не в змозі затьмарити існування між східними і західними землями глибоких культурних, психологічних і політичних розбіжностей, які існували протягом століть. Так само протиріччя між двома українськими урядами були більшими під час їх спільної діяльності, ніж їхня здатність розв'язати їх. Сам Петлюра оцінював це в листі до Ю. Гуменюка так: «...лише скоординованою акцією обох частин – самостійності. Цієї зкординованості не було в самому початкові боротьби. Обидві частини не доросли до визнання єдиної керуючої волі щодо того плану і програм, по яких ця боротьба мусила провадитись. Фактично ідея Соборної України була фразою...». Про цього видатного діяча української державності сьогодні з'являється все більш і більш матеріалу, відбувається перегляд його ролі в українській історії. Ставлення цієї людини до обов'язків керманіча Української держави знаходимо ось в яких словах: «264 роки московського панування не вбили в українським народі ні національного почуття, ні змагання до створення власної держави, як логічної форми, в яку вилились його давні історичні й національно-політичні ідеали. Він знає й твердо певний, що Українська Народна Республіка, як окрема

держава повинна й що вона буде існувати та що ніяка сила на світі не в силі буде цієї його певності знищити. Якої б долі не судилось народові, ще переважити, він все одно своє право на самостійне державне життя виборє. За це говорить та певність, яку ми, українці, в цій справі відчуваємо». Проте С. Петлюрі не вдалося запобігти у своїй діяльності серйозних помилок. Не останню роль в цьому зіграла і складна міжнародна ситуація: тиск з боку більшовицької Росії, хитання в плані пошуку союзників та ін. Велике значення мало і укладення українсько-польського союзу 1920 р. Сам Петлюра з цього приводу писав: «За умову Б. Хмельницького під Зборовом українська історіографія не осуджує великого гетьмана. Він приневолений був її підписати з огляду на державні інтереси України. Такими ж державними інтересами продиктована була і умова 1920 року, підписана урядом УНР». Психологічним підґрунтям договору України з Польщею 22 квітня 1920 року було бажання будь-яким чином захиститись від більшовицької Росії, зберегти українську державність.

З початком радянсько-польської війни Директорія, яка фактично не мала ніякої реальної влади, розмістилася у Вінниці. Проте контрнаступ Червоної Армії поклав кінець подіям Директорії відновити свою владу в Україні. Війська Петлюри намагалися затриматися на Поліссі, але в кінці листопада 1920 р. остаточно були розбиті більшовиками. Українцям зоставалося лише очікувати, як радянський уряд вирішить їх власне національне життя

Отже, втрата української державності в 1917–1920 рр. була спричинена відсутністю єдності всіх політичних сил, наявністю антидержавного способу мислення, зовнішньою інтервенцією, неспроможністю керівництва винести економіку з кризи, проводити активну міжнародну політику тощо. Та все ж історичні події 1917–1920 рр. на Україні мали величезне значення. Національна свідомість, раніше пригаманна обмеженій частині інтелігенції, поширилася на всі верстви українського суспільства. Цей період надав подіям 1917–1920 рр. революційного характеру не лише в соціально-економічному плані, а й національному. Сьогодні, коли відродження української державності стає реальністю, історичний досвід того, що відбувалося в 1917–1920 рр. слугує переконливим доказом необхідності використання історичної пам'яті народу, має попереджувальне значення для сучасного державотворення.

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТРИЧНИХ КНИГ ДОНБАСУ

Метричні книги – це публічні акти записів народження, шлюбів та смертей. Попри своє громадянсько-правове значення, вони також були важливим статистичним матеріалом, первинним генеалогічним джерелом, найбільш достовірним із загальної маси родових матеріалів.

Контроль за правильним та ретельним веденням метричних книг належав до головних завдань державної влади.

Використання репрезентативної джерельної бази, завдяки якій розкриваються основні інформативні властивості масиву зазначених джерел, є важливою умовою створення повноцінного історичного дослідження.

Щоби наблизити реальну джерельну базу до потенційної необхідно залучити якомога ширше коло писемних джерел, що потребує проведення суцільної евристики в установах, де зберігаються відповідні матеріали.

Джерельна база дослідження метричних книг складається з опублікованих (законодавчі акти, збірки документів, матеріали діловодного характеру та церковного управління, розпорядчі документи (накази, інструкції), періодична преса) та архівних (доповідні документи (рапорти, записки), листування центральних і місцевих органів влади, документи церковного діловодства, метричні книги) матеріалів.

Для розширення джерельної бази й повного висвітлення теми було залучено фонди державних архівів Донецької, Луганської областей, в яких зберігаються значні масиви такого виду статистичних джерел, як метричні книги представників різних віросповідань, що проживали на території Донбасу.

Значна частина джерел щодо законодавчої регламентації метричних книг міститься у першому та другому зібраннях «Полного собрания законов Российской империи».

Урядові законодавчі акти дають змогу простежити процес становлення системи метрикації, її розвиток та вдосконалення. Зазначимо також, що законодавчі акти щодо метричних книг стосувалися не лише метрик православного населення – система метрикації поширювалася на все населення країни.

Головні нормативні акти, які також стосувалися питання метрикації Російської імперії, зібрані в «Уставе духовных дел иностранных исповеданий», де чітко визначено правила та норми здійснення церковних обрядів для представників іноземних віросповідань

(хрещення, шлюб, поховання), а також «Полном собрании постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи».

Зазначені документи розкривають принципи організації церковного діловодства.

Долю метричних книг після 1917 р. розкривають декрети радянської влади, за якими ведення актів громадянського стану з відання церкви передавалося до відділів РАГСів.

Таким чином, законодавчі акти стосовно питань становлення та розвитку метричних книг дають змогу простежити еволюцію ставлення до церковних актів структурних органів державної влади.

Також були використані актові матеріали, переважно різноманітні укази, які стосувалися ведення метричних книг, форми їх заповнення та зразки ведення нових форм метрик, правил видачі метричних виписів про народження, заборону укладати шлюби неповнолітнім, правила для виправлення метричних книг, правила укладання шлюбів із представниками інших віросповідань та ін.

Діловодна документація центральних та місцевих органів влади державного й церковного управліннь дозволяє простежити механізм виконання законодавчих актів влади на місцях.

Матеріали періодичної преси представлено Екатеринославськими єпархиальними ведомостями», які виходили з 1872 по 1917 рр. та мали дві частини – офіційну й неофіційну.

Обробка інформації, що міститься у періодиці, дає змогу визначити напрями діяльності православної церкви в Донбасі.

При дослідженні зазначеної теми, доречними є використання й довідкової літератури, енциклопедій, словників, де можна знайти інформацію щодо історії християнських конфесій, релігійного складу населення тощо.

Практика дослідження метричних книг показала, що в державних архівах України зберігається значний масив документів, за допомогою яких стає можливим вивчення церковних актів реєстрації громадянського стану на території Донбасу.

Н.А. Лемешева, ст. викл. (ХДУХТ, Харків)

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ І ЙОГО КОНСЕРВАТИВНА ТЕОРІЯ

*Ніхто нам не збудує держави, коли
ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з
нас не зробить нації, коли ми самі
нацією не схочемо бути*

В. Липинський

На початку ХХ ст. у вирі бурхливих революційних подій ліберально-демократична течія українських політичних сил спробувала реалізувати власну соціалістичну державну концепцію під прапором УНР. ОУН взяла на озброєння радикальний націоналізм Д. Донцова. Консервативно-монархічний напрямок правих сил об'єднав В. Липинський. Окремі положення його концепції мають актуальність і для сьогоденної України.

Поляк за походженням, переконаний католик, він горів ідеєю української самостійності. В 20-х роках ХХ ст., аналізуючи перебіг подій української національної революції 1917–1921 рр. В. Липинський виявляє причини, які призвели до знищення української державності в формі УНР та Гетьманату П. Скоропадського і пропонує не «відновити минуле», а створити новий політичний порядок, спираючись на положення консервативної програми. При цьому автор констатує, що «хвороба бездержавності має своє джерело не в причинах зовнішніх, ... а викликана причинами внутрішніми, органічними, без усунення яких ніякі найбільш сприятливі зовнішні умови, ніякі найвірніші союзники, ніякі, навіть найкращі зовнішні «орієнтації», абсолютно нічого не допоможуть».

У 1926 р. окремою книгою вийшов його політичний трактат «Листи до братів-хліборобів», що містить неординарний підхід до майбутнього державного устрою України. Центральне місце в політичній програмі В. Липинського займає проблема держави і влади. Аналізуючи «демократію», «охлократію», «класократію» як основні типи державного устрою перевагу він надає останній і вважає, що тільки вона дасть змогу українцям побудувати власну незалежну державу. Трудова монархія має ґрунтуватися на рівновазі між владою і свободою, між консерватизмом і прогресом. Символом держави постає спадкова гетьманська влада, яка виступає об'єднавчою силою співпраці між різними політичними угрупованнями. Без Гетьмана вони

«будуть боротися за владу і паплюжити одне одного, як це завжди бувало».

Здобуття державності багато в чому залежить від організації провідної верстви суспільства. Неупередженими є погляди автора щодо трактування теорії еліт. На думку В. Липинського еліта має бути ціннісно-функціональною, тобто виконувати свої функції та вносити нові ідеї в суспільство. Вона обмежує свою владу через послух монархові, а монарх в свою чергу обмежується законами, які ухвалюють територіальна та трудова палати. Аристократи повинні спиратися на матеріальну силу та «моральний авторитет в очах своєї нації», бути дієвими, не жити фантастичними утопіями, а працювати на користь української держави. При цьому В. Липинський намагається теоретично осмислити та обґрунтувати легітимність влади на національному ґрунті через досягнення суспільної згоди.

Еліта суспільства (аристократія), на думку В. Липинського, тісно пов'язана з територіальним чинником. Територіальний патріотизм допомагає будувати державу, без якої не може йти становлення нації. Держава творить націю яка будується за територіальним принципом. «Нація, – писав В. Липинський, – це, перш за все, єдність духовна, культурно-історична. Тому, для народження нації необхідно тривале існування даного суспільства на даній території в єдиній власній державі». Почуття любові до рідного краю – української землі є необхідною і єдиною можливістю того найтіснішого у світі зв'язку людей, що зветься нацією. А брак патріотизму завжди був деструктивним чинником в українському державотворенні.

З визначення територіального патріотизму він виводить своє розуміння української нації: «Українцем є всякий, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією; щоб з різних її племен, рас і вір постала одна держава українська. А творцем України є той, хто в святе діло незалеження української колонії приносить все найкраще, що є в ньому: в тій культурі, з якої він до українства прийшов».

Погляди В. Липинського на методи державного будівництва мають не тільки теоретичну а й практичну значущість в період пошуку українським суспільством ціннісних та ідеологічних засад розвитку, політичних та етичних ідеалів, для вироблення концепції щодо місії України в сучасному світі, що глобалізується, для розв'язання проблем місцевого самоврядування важливою буде теорія «місцевого патріотизму». «Я вірю в Бога і знаю – Господь не даремно створив Україну, і я служитиму їй до скону» – ці слова В. Липинського мають стати життєвим кредо для більшості українців.

Н.А. Лемешева, ст. викл. (*ХДУХТ, Харків*)

Т.О. Храмцова, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Державно-церковні відносини в Україні пройшли різні етапи розвитку і є яскравим прикладом тісного зв'язку релігії і політичних процесів.

Формування Київської Русі як держави феодального типу поставило питання підготовки «своєї» релігії відповідно до запитів феодальної формації. Держава мусила шукати шляхів появи загальної державної ідеології. Саме християнська релігія стала фактором стабілізації феодальної держави на Русі.

Християнство, надавши імпульсу державотворчим та культурним процесам на Русі, сприяло поширенню візантійського впливу в різних сферах суспільного життя і в культурі і визначило тип, характер і спрямованість політико-правового життя держави.

Церква набула статусу державної (самостійною політичною силою вона поступово ставала у XII–XIII ст.) і посіла важливе місце в державній владній структурі. Вона отримувала державне фінансування у формі десятини і виконувала певні державницькі функції. Церква зміцнювала авторитет державної влади та виправдовувала розширення володінь Київської держави. Князь брав духовних осіб на державну службу, призначав ієрархів, залучав клір до управління державою. Церква брала участь у виконанні державних функцій шляхом ідеологічного примусу й виправдання соціальної політики держави. У сфері її впливу перебували правотворчі функції держави, оскільки вона боролася за визнання божественності князівського законодавства.

Церковній юрисдикції підлягали люди, які мали безпосередній стосунок до церкви (ігумени, монахи, священники, диякони та ін. і їхні сім'ї), потім ті, які проживали при церквах і монастирях (каліки, жебраки, хворі, церковні лікарі та ін.), а також мешканці сіл і міст, які належали церкві. Крім того, церква мала широкі судові права й щодо іншого населення. Вона розглядала справи про розлучення, двосженство, згвалтування, нецерковні форми шлюбу, шлюб з близькими родичами, про спадщину між дітьми, справи про чародійство, марновірство, ересь тощо. Церковні суди в своїй діяльності керувалися князівськими Уставами, а також пристосованими до місцевих умов грецькими номоканономі, які на Русі називалися «кормчими книгами».

Загалом теоретичний рівень релігії є основою соціально-політичних вчень зазначеної доби. Він безпосередньо вплинув на

формування і обґрунтування політичного устрою, суспільних відносин. Зі свого боку державна влада разом з релігійними установами утверджувала сформовані стереотипи свідомості та поведінки віруючих.

Майже всі відомі пам'ятки давньоруської літератури торкалися важливої проблеми державотворення – відносин світської та церковної влад. Це питання постає в «Слові про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Повісті минулих літ» Нестора Літописця, «Повчанні дітям» Володимира Мономаха, творах Кирила Туровського, Климента Смолянича, «Слові о полку Ігоревім», «Руській правді» тощо.

В цих творах розглядаються найважливіші й болочі питання Київської держави: погляди на походження держави, князівської влади, правове регулювання суспільних відносин, взаємини між церквою і державою, проблеми єдності та суверенності політичної влади, об'єднання розрізнених удільних князівств навколо Великого князя Київського, самостійності й незалежності Русі тощо.

Ідею зверхності церковної влади над світською відстоював Нестор, який сформулював концепцію «богоугодного володаря». Божественна природа влади є запорукою об'єднання київських князів навколо церкви, а не навколо великокнязівського престолу.

Митрополит-русич Іларіон вбачав у сильній монархічній владі князя запоруку територіальній цілісності держави. Церква повинна служити державі та володарю. Ця концепція монархічної однодержавності, що стоїть над церквою, відзеркалювала ідею верховності світської влади.

Проповідуючи єднання церкви і влади, християнська церква суттєво розширила межі великокнязівської влади, витворивши ідеальний образ християнського володаря та пов'язану з ним систему поглядів на прерогативи монарха, засоби і форми здійснення ним влади. Розвиваючи східнослов'янську концепцію верховної державної влади, вона сприяла утвердженню в давньоруському суспільстві нової політичної моралі, її діяльність позитивно вплинула на розвиток суспільної думки і культури.

В умовах існування могутньої ранньофеодальної держави – Київської Русі, яка займала гідне місце серед цивілізованих європейських країн, державно-церковні відносини виступали важливим фактором державотворення, регуляції суспільно-політичних та правових відносин.

Т.О. Лещотна, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

Науковий керівник – канд. іст. наук, проф. **А.С. Міносян** (*ХДУХТ, Харків*)

П. СКОРОПАДСЬКИЙ ЯК ВИДАТНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНИ

Головним змістом утворення нової держави було збереження самостійної України. За словами Д. Дорошенка, треба було, «щоб і при новому курсі політика держави зосталась національно українською, треба, щоб і нові форми української державності були заповнені національним змістом», щоб «вдержалася сама суть національно-державна ідея українська».

Гетьманщина, на його думку, й була якраз найбільш національною, історично виробленою формою спеціально українського державного ладу. Він вбачав в цьому не кінець української державності, а щонайбільше зміну її форми. Події 29 квітня 1916 р. були оцінені сучасниками як державний переворот. Із цим можна певним чином погодитись, і доказами того, що Українська держава виникла в умовах розриву зі старими нормами установчого процесу, є порушенням принципів легітимності влади, які існували в період українського народу та закони про тимчасовий державний устрій від 29 квітня 1918 р. фактично ліквідували закони Центральної Ради, бо вони регулювали ті ж відносини в основних сферах суспільного життя, що і закони колишнього законодавчого органу. Було прийнято також ряд інших законів, наприклад, Закон про громадянство Української держави від 2 липня 1918 р., Закон про утворення Державного сенату від 8 липня 1918 р., Закон про ліквідацію закону 9 січня 1918 р. про національно-персональну автономію та ін., які заперечували попередню законодавчу діяльність УНР. Гетьман П. Скоропадський намагався надати своїй владі законного характеру. Доказом цього служить вже згадувана Грамота до всього українського народу від 29 квітня 1918 р., де гетьман намагається показати, що попередня влада була неефективною, антинаціональною, а нова влада може забезпечити ефективне функціонування держави. Незважаючи на певні розбіжності щодо правових норм виникнення Гетьманщини, відсутність ознак легітимності влади, для Української держави цього періоду були характерні всі складові елементи держави – територія, населення, влада, і тому її можна вважати складовою частиною процесу відродження українською національною державності, що відбувався в 1917–1920 рр.

За час існування гетьманщини було зорганізовано на новий лад Українську державу, скасовано націоналізацію великих маєтків та культурну автономію, введення окремої категорії громадян-козаків та ін. Якщо Центральна Рада мала офіційні дипломатичні стосунки лише з

Німеччиною, Австро-Угорщиною та Османською імперією, то Гетьманщина обмінялася посольствами з 12 країнами. Було приєднано до Української держави Крим, підготовлено всі заходи для прилучення Кубанщини тощо.

Особливо вражаючими були успіхи в галузі культури і освіти. Так, в більшості шкіл було введено українську мову, засновано близько 150 нових гімназій, в тому числі у сільських районах, відкрито два українських університети та Українську академію наук, засновано національний архів та бібліотеку тощо. Проте влада не мала підтримки з середини країни. Відмова політичних партій взяти участь у розбудові гетьманської держави, не задоволення безземельних та малоземельних селян гетьманською аграрною політикою не сприяли створенню і функціонуванню держави П. Скоропадського. Зміна орієнтації на проросійську, про що було відкрито заявлено 1 листопада 1918 р. прискорило початок повстання проти гетьмана, яке таємно готувалося вже з вересня 1918 р. частиною діячів УНР на чолі з В. Винниченком. Сам гетьман вже довгий час шукав підтримки чи то з боку Антанти, чи то з боку Добровольчої армії, намагаючись повернути колишню владу, закінчивши власне життя на чужині в 1945 р. під час бомбардування баварської станції Пляттинг авіацією союзників.

Та, незважаючи на це все, Гетьманщина була складовою частиною процесу відродження української національної державності, що відбувався в 1917–1920 рр. Її значення полягало в ознайомленні й навіть залученні на підтримку ідеї української державності деяких представників значно русифікованої соціально-економічної верхівки України. Якби Скоропадський утримався, він, можливо повернув би на бік української державності найпродуктивніше населення країни, не залишаючи її в залежності від ідеологічної секти, тобто національно свідомої української інтелігенції. Великого сенсу набувають слова Д. Дорошенка про те, що «це була доба організації Української держави не «кустарними» способами, як було до того часу, а методами чисто державними».

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ КАР'ЄРИ

Участь України в сучасних інтеграційних процесах, входження у систему світових економічних, політичних і культурних зв'язків вимагає подальшої демократизації суспільного життя, економічних перетворень і формування нового типу соціальних відносин. Однією з основних проблем сучасності є нерівність чоловіків і жінок на ринку праці, попри те, що згідно із Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 17) обидві статі мають рівні права та можливості у працевлаштуванні, кар'єрному просуванні, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

У зв'язку з цим гендерні дослідження за останні роки значно розвинулись в психології, педагогіці, соціології, історії, філософії, політології, правових науках, науках про державне управління. В роботах таких вчених, як О. Гузьман, І. Жеребкіна, Е. Здравомислова, С. Оксамитна, І. Кон, Т. Журженко, Є. Зуйкова, Н. Кесіора, І. Кледина, Н. Лавриненко, Н. Ляшенко, А. Темкіна досліджувались механізми конструювання гендерних відносин, основні сфери прояву гендерної нерівності, чинники, що запобігають становленню гендерного паритету. Мета нашої роботи – проаналізувати гендерний аспект в дослідженні такого феномену як кар'єра. Багатогранність цього феномену відображається в різноманітті його визначень, видів, в підходах до типологізації.

Кар'єра (італ. *carriera* – життєвий шлях) – це поступове просування особистості в будь-якій сфері діяльності, зміна навичок, властивостей, кваліфікаційних можливостей і розмірів винагороди, пов'язаних з діяльністю; просування вперед обраним шляхом; здобуття слави, збагачення (наприклад, отримання великих повноважень, вищого статусу, престижу, влади, вищої оплати праці) за рахунок власних зусиль, максимального використання певних здібностей, професійної майстерності та особистих якостей.

Кар'єра починається з формування суб'єктивно усвідомлених власних міркувань працівника про своє трудове майбутнє, очікуваний шлях самовираження та задоволення працею. Інакше кажучи, кар'єра – це індивідуально усвідомлена позиція та поведінка індивіда, пов'язана з трудовим досвідом і діяльністю протягом трудового життя.

Так, за гендерною ознакою виокремлюють жіночу та чоловічу кар'єри.

Американський дослідник Д. Сьюпер запропонував одну з перших психологічних класифікацій кар'єр. У ній виділено чоловічі і жіночі типи кар'єр залежно від чергування професійних спроб і періодів стабільної роботи.

Чоловічі типи кар'єр:

1) *стабільна кар'єра*, коли суб'єкт відразу після навчання займається професійною діяльністю і незмінно слідує обраному шляху;

2) *звичайна кар'єра*, коли після навчання відбувається серія професійних спроб, які закінчуються стабільною службою;

3) *нестабільна* – з чергуванням професійних спроб і періодів стабільної роботи; *кар'єра із множиною спроб*, коли людина часто змінює вид діяльності, не маючи стабільної роботи.

Жіночі типи кар'єр більш різноманітні:

1) кар'єра домогосподарки;

2) *звичайна кар'єра*, коли жінки, які мають освіту, виходять заміж, припиняють працювати та стають домогосподарками;

3) *стабільна робоча кар'єра*, коли здобута освіта допомагає знайти роботу, що стає справою життя;

4) *дволінійна кар'єра*, коли кар'єра домогосподарки співіснує зі стабільною робочою кар'єрою;

5) *переривчаста кар'єра* – робота до одруження, потім перерва (народження та виховання дітей), повернення на роботу;

6) *нестабільна кар'єра* – чергування періодів роботи після одруження поряд з поверненням до кар'єри домогосподарки;

7) *кар'єра з множинними спробами* – послідовність непов'язаних видів праці без стабілізації у якій-небудь професійній галузі [2].

На думку Ю.Ф. Пачковського, «гендерні дослідження наочно продемонстрували статові відмінності інтересів, устремлень, професійних виборів і типів кар'єр, кар'єрних досягнень, поведінки на роботі, поєднання професійних ролей з іншими життєвими ролями» [1].

Список літератури

1. Соціологія і психологія : навч. посібник / за ред. Ю. Ф. Пачковського. – К. : Каравела, 2012. – 760 с.

2. Социальная психология личности в вопросах и ответах : учебное пособие / под ред. проф. В. А. Лабунской. – М. : Гардарики, 2001. – 397 с.

Н.О. Лисак, канд. пед. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

Н.В. Петренко, канд. пед. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

ФЕНОМЕН ДУХОВНОСТІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розбудова української державності та побудова громадянського суспільства неможливі без розвитку української духовності. Протягом років незалежності нашої держави відсутність чіткої програми духовного відродження українського суспільства гальмувала втілення будь-яких реформ у всіх сферах суспільного життя. Сучасність вимагає нового осмислення та всебічного дослідження феномену духовності відповідно до нових тенденцій розвитку українського суспільства.

Розуміння важливості феномену духовності виражали найбільш впливові та прогресивно мислячі вчені минулого.

Давньокитайські філософи шлях до духовності бачили через досягнення гармонії природного та психічного (вчення Конфуція). Філософія античності виступає із провідною ідеєю – духовного вдосконалення, яке досягається у гармонії людини з природою (Цицерон, Марк Аврелій). У середні віки вчення про добродійність Фоми Аквінського активізує проблему самовдосконалення людини. Людина середніх віків – це духовна істота, вона створена за образом і подобою Бога. Ключ до розв'язання «земних» проблем людина шукає у сфері духовності. В епоху Відродження центральною проблемою цілої низки трактатів (трактат Дж. Манетті «Про гідність та велич людини»; «Промова про гідність людини» Піко делла Мірандола; «Про насолоду як істинне благо» Лоренцо Вала; трактат М. Фічіно «Про моральні добродійності»; трактат П. Помпонаці «Про безсмертя душі» та ін.) стає тема духовної гідності. Віра у здатність людини до духовного самовдосконалення – у центрі уваги філософів XVIII століття (Дж. Локк, Г. Сковорода), так і представників німецької, англійської, французької філософії (І. Кант, Ф. Шеллінг, А. Шлегель, Ф. Шлегель). Актуальність проблеми духовності підкреслюється в працях З. Фрейда, В. Франкла, А. Швейцера.

У традиційній філософсько-психологічній літературі духовність людини найчастіше пов'язують із суспільним та смислотворчим характером її життєдіяльності. В останні роки з'явилася низка досліджень, які по-новому осмислюють буттєві засади існування людини, утверджують пріоритет духовних начал людського існування. Нові методологічні підходи до проблеми духовності містяться в працях М.К. Мамардашвілі, М.С. Кагана, С.Б. Кримського; вивченню духовної сфери особистості присвячені праці В.Д. Шадрікова, В.І. Слободчикова,

Б.С. Братуся. В переважній більшості досліджень духовність постає інтегральною ціннісною характеристикою як здобутків світової культури, так і сакраментальних інтенцій життєздійснення особистості, специфічною психічною активністю, що визначає досвід самопізнання, самовизначення, самовдосконалення та самореалізації особистості як суб'єкта життєтворчості (О.І. Климишин, М.В. Савчин) [1].

Ми поділяємо точку зору Ж. Юзвак щодо розгляду духовності «як творчої здатності людини до психічної самореалізації та самовдосконалення, зумовлену такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, які сприяють успішному формуванню та задоволенню потреби у цілеспрямованому пізнанні та утвердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомленню єдності себе та Всесвіту» [3]. На нашу думку, таке визначення дозволяє нам розглядати духовність як основу життя сучасної людини.

Як зазначає С.Б. Кримський, «духовність не тотожна духовному життю суспільства. Вона виступає як спосіб самобудови особистості і пов'язана з індивідуальним вибором свого життєвого шляху, образно кажучи, із «зустріччю з самим собою». ...Тим не менше саме зустріч з самим собою і є цінною проблемою духовності у наш час, коли феномен особистості висувається на авансцену історії» [2].

Вважаємо, що потребують подальшого вирішення питання щодо визначення механізмів впливу духовності кожного індивіда на рівень розвитку духовності суспільства взагалі, значення цього процесу для історичного розвитку держави.

Список літератури

1. Бугерко Я. Н. Феномен духовности в контексте философско-психологических исследований [Электронный ресурс] / Я. Н. Бугерко. – Режим доступа : http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/buherko_ya.m_phenomenon_of_spirit_in_philosophy-psychological_researches_context.pdf
2. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21–28.
3. Юзвак Ж. М. Духовний розвиток особистості: проблеми, гіпотези, теоретична модель / Ж. М. Юзвак // Духовність і художньо-естетична культура : міжвідомчий науковий збірник. – К., 1999. – Т. 14. – С. 123–129.

Ю.С. Литвин, студ. (МДУ, Маріуполь)

Науковий керівник – доц. **Ю.М. Нікольченко** (МДУ, Маріуполь)

ДЖЕРЕЛА ДІЛОВОДСТВА ГЕТЬМАНЩИНИ (1649–1764 рр.)

Багаторічне функціонування Гетьманщини заклало основи формування української національної держави й зумовило розвиток та утвердження в українських землях державних органів управління. Процес становлення і розвитку діловодства охоплював увесь період існування Гетьманщини від 1649 до 1764 рр., коли формується суто українська система адміністративного апарату. Ці обов'язки виконувала Генеральна Військова Канцелярія (ГВК) та її осередки у полках та містах [2, с. 553-555].

Багато різноманітних документів Гетьманщини побачили світ у фундаментальних виданнях: «Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы в трёх томах» (1953–1954), «Документи Богдана Хмельницького. 1648–1657 рр.» (1961), «Універсали Богдана Хмельницького» (2001), «Універсали Івана Мазепи. Листи Івана Мазепи» (2002), «Переяславська рада. Документи і матеріали» (2003), «Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687)» (2004). Вони є джерелом для визначення видових ознак і класифікації документів, які створювалися у ГВК.

Проблему діловодства Гетьманщини у своїх працях розглядали М.С. Грушевський, І.П. Крип'якевич, В.О. Голобуцький, В.А. Смолій, Ю.А. Мицик, І.І. Кривошея, В.Й. Горобець, І.Л. Синяк, Ю.І. Палеха, Н.О. Леміш та інші. Питання козацького діловодства та документування ґрунтовно досліджуються на сторінках колективної двотомної монографії «Історія українського козацтва».

Особливе значення у пошуках джерел гетьманського діловодства і документування займають матеріали знакових подій, що відбувалися у період Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. До таких подій слід віднести битву під Берестечком (29 червня – 10 липня 1651 р.), яка залишила значну кількість документальних і наративних джерел. Детально історичну складову документів Берестецької битви розглянув її дослідник, видатний український археолог й історик, доктор історичних наук І.К. Свешніков (1915–1995) [4], а їхній документознавчий аналіз вперше виконав Ю.М. Нікольченко [3].

Джерельна база діловодства і документування формувалася протягом усього періоду Гетьманщини. За весь час було створено та видано великий масив різної за видовими ознаками документації: розпорядчої, організаційної, виконавчої, засвідчувальної, статутної, обліково-статистичної та довідково-інформаційної.

Ділова документація Гетьманщини, як окремих комплекс джерел, зосереджувалася переважно в адміністративно-територіальних, а саме світських, військових, судових та духовних органах влади. У період існування Гетьманщини було випущено багато різноманітної документації, таких як рапорт, ордер, указ та ін. Документація оформлювалася в чернетках, відпусках, оригіналах, при потребі робилися діловодні копії та переклади. Документообіг здійснювався через рапорти, донесення, прохання, листи, повідомлення, ордери та універсали. Після переходу Гетьманщини у 20-х рр. XVIII ст. на російську схему діловодства у внутрішньому документообігові продовжували використовуватися універсали та печатки. Елементи старого діловодства відбилися також у формулярах документів, що базувалися на російській традиції наказного діловодства [1, с. 198–199].

Гетьманщиною був створений цілісний корпус документальних джерел, як результат існування розвинутого діловодства.

Гетьманська доба вписала важливу сторінку у розвиток описових традицій в Україні. Варто нагадати, що саме за період Гетьманщини з'явилася школа, яка готувала канцеляристів, що володіли методикою опрацювання і зберігання документів.

Велика кількість документальних джерел 1649–1764 рр. тією чи іншою мірою висвітлюють історію діловодства і документування Гетьманщини В означений період закладалися не тільки основи сучасного вітчизняного діловодства, а й формувалися видові та класифікаційні ознаки документів [2, с. 565].

Список літератури

1. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : зб. документів / упоряд., автор передмови та комент. В. Й. Горобець, АН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства та ін. ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. – К. : Наук. думка, 1993. – 392 с.
2. Історія українського козацтва : нариси у 2 т. / В. Смолій [та ін.]. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія». – 2007. – Т. 2. – 724 с.
3. Нікольченко Ю. М. Битва під Берестечком у контексті розвитку документної традиції українського козацтва / Ю. М. Нікольченко // Гілея : науковий вісник. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – Київ. – 2012. – Вип. 56 (№ 1). – С. 5–10.
4. Свешніков І. К. Битва під Берестечком / І. К. Свешніков. – Львів : Слово, 1993. – 304 с.

**МОДЕРНІЗАЦІЯ МАЛИХ ФОРМ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ
ТРЕТИНІ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ**

У Наддніпрянській Україні модернізаційні зміни другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., як і всі попередні соціально-економічні та соціокультурні трансформації, відрізнялися тотальним, загальним характером, поширюючись практично на всі сфери людського життя, включаючи систему цінностей, моделі поведінки, адаптаційні стратегії особистості. У сфері українських малих промислових підприємств техніко-економічна модернізація проявлялася в поступальному удосконаленні, поліпшенні, відновленні основного інструментарію, устаткування та технологічних процесів кустарно-ремісничого виробництва, приведення його у відповідність із новими вимогами й нормами, технічними умовами, показниками якості, що виникали в індустріальну епоху.

Техніко-економічну модернізацію української малої (кустарно-ремісничої) промисловості супроводжувала соціальна, культурна та моральна модернізація, яка була історично тісно пов'язана з техніко-економічною модернізацією. Об'єктом соціальної, культурної та моральної модернізації стали українські кустарі, ремісники та інші малі підприємці, а саме їх ментальність, відмова їх від традиційних цінностей, від традиційних форм моральності, світогляду, релігійних норм, від цінностей родини, виробничого колективу, сільської громади, зміни в відносинах кустарів та ремісників із суспільством та державою, зміни в їх ідентичності та культурному розвитку, зміни в умовах праці та відпочинку, відмови від консервативних виробничих традицій тощо.

Протягом другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. інтенсивність динаміки соціально-економічного та соціокультурного середовища перевищувала історичні аналоги, вимагаючи від малих підприємців нових адаптаційних стратегій, перетворюючи в непотрібні на нових відрізках історичної динаміки стандарти, норми, цінності, соціальні позиції, моделі повсякденного існування українців.

Модернізаційні процеси, що викликали глибокі зміни в соціально-економічній структурі України, зокрема в розвитку малого промислового підприємства протягом другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., не могли не прискорити темпи трансформації духовно-морального обліку українських дрібних промисловців як

найважливіших учасників модернізації України. Соціально-економічна еволюція українського суспільства індустріальної епохи досить точно позначила духовно-моральну диференціацію орієнтирів і запитів малих підприємців. Основні тенденції трансформації їх духовно-морального обліку проявлялися в руйнуванні традиційного господарського та життєвого укладу й становлення орієнтації малих підприємців на нові соціально-ринкові цінності та на вимоги українського державотворчого процесу. Названі вище тенденції почали особливо яскраво проявлятися наприкінці XIX – першої третини XIX ст., причому почали проявлятися на трьох рівнях.

Досить значимими для духовно-морального розвитку українських дрібних промисловців були такі фактори, як неухильне нарощування їх соціальних позицій, розширення сектора благодійності, а, отже, і поступове наповнення й ускладнення самого духовно-морального обліку малих підприємців. Позитивна динаміка модернізації малих промислових підприємств активно сприяла гострому прояву серед підприємців духовно-моральних ознак характерних для середнього класу, який формувався в Україні в умовах державотворення. Серед господарів та робітників переважної більшості малих промислових підприємств переважали духовно-моральні орієнтації, характерні для етапу промислового перевороту та рівню державотворення в Україні. Інші ж рівні розвитку духовно-моральних орієнтацій були менш структурованими.

У середовищі висококваліфікованих та успішних малих підприємців сполучалися традиційна українська докладність і більш зважені морально-етичні погляди й норми, більш глибоке розуміння суперечливості, неоднозначності соціальних явищ. У некваліфікованих та малоуспішних малих підприємців переважала, як правило, анархічна настроєність у сфері суспільної свідомості. Якщо для перших характерним було розширення й змістовне наповнення спектра духовно-моральних орієнтирів, то для других була характерною прогресуюча духовно-моральна деградація.

Не викликає сумніву, що протягом другої половини XIX – першої третини XX ст., українське мале промислове підприємництво, будучи фундаментом національної культури та українського державотворення, перебувало в прямій залежності від рівня розвитку духовної культури українського суспільства, залишалось важливою формою ідентифікації українського національного відродження та державотворення України.

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ТВАРИННИЦТВА

Аграрний сектор України виступає системоутворюючою складовою державності, формує основні засади збереження суверенної держави, соціально-економічної основи розвитку сільських територій та забезпечує розвиток тваринництва в цілому.

У більшості країн світу скотарство є провідною галуззю тваринництва, і Україна не є виключенням. Незважаючи на постійний спад аграрного виробництва Україна все ще входить до 20 країн – лідерів.

Але з кожним роком виробництво продукції тваринництва скорочується, і найбільш реальний прогноз на майбутнє є втрата нашою країною позицій на аграрному ринку.

Серед галузей тваринництва скотарство посідає провідне місце виробляючи 99% молока та 50% м'яса.

Важлива роль великої рогатої худоби в тваринництві пояснюється її біологічними властивостями: здатністю споживати велику кількість грубого та зеленого корму і мати порівняно високу молочну продуктивність та хороші відгодівельні якості при мінімальному використанні концентратів.

Слід зазначити, що останніми роками стійкою загальносвітовою тенденцією є збільшення обсягів виробництва молока.

Занепад вітчизняного тваринництва має багатофакторну залежність, а саме:

- низка економічних чинників, що призвели до руйнівних наслідків і продовжують свій негативний вплив;
- нестабільність закупівельних цін на молоко та м'ясо і низька купівельна спроможність населення;
- недосконалий механізм державного регулювання імпорту та фінансово-кредитної політики в аграрному секторі економіки;
- переважно натуральна форма дрібного виробництва в особистих селянських господарствах;
- нерегульованість взаємовідносин у сферах «виробництво – заготівля – переробка – торгівля».

Південний та східний регіони України характеризуються специфічними природно-кліматичними умовами. Екстремальні умови посушливого, спекотного, різкоконтинентального клімату, а надто

його наслідки у зоні переважно ризикованого, богарного землеробства, зумовили особливості формування породної структури молочної худоби.

Найбільшого розповсюдження у областях південного та східного регіонів набула червона степова порода, а на разі – новостворена на її основі українська червона молочна.

Вона ж є однією з найчисленніших молочних порід у степовій зоні України. З огляду на продуктивні, біологічні та адаптаційні якості ця порода і надалі залишатиметься основною у зазначених регіонах.

Молочна та м'ясо-молочна продуктивність визначається науковими дослідженнями селекції і технології виробництва. В загальній практиці української науки накопичений великий і цінний матеріал, який має фундаментальне значення і відноситься до зооінженерії.

Основу популярних теорій даної галузі складають макро- і мікроеволюційні процеси, які включають, багатогранність живих організмів, їх розвиток в ретроспективі.

У свій час Вавилов вказував, що селекцію можна розглядати як мистецтво і як визначену галузь сільськогосподарського виробництва.

Зважаючи на це основна увага наукових теорій тваринництва повинна зосереджуватись на системі великомасштабної селекції шляхом цілеспрямованого використання новітніх досягнень науки та техніки за довгостроковою програмою у масштабі регіонів всієї України.

Формування ринкових відносин у тваринництві України зумовлює необхідність значного підвищення рентабельності та ефективності галузі, зокрема молочного скотарства, що може бути здійснено за рахунок зростання продуктивності худоби за відносного зниження витрат на одержання додаткової продукції.

Головними чинниками збільшення продуктивності худоби є підвищення генетичного потенціалу продуктивності тварин засобами селекції та створення оптимальних умов вирощування, годівлі та утримання задля найбільш повної його загальнодержавної реалізації.

В.І. Мирошник, студ. гр. ДІД-14 (*МДУ, Маріуполь*)
Науковий керівник – доц. **Ю.М. Нікольченко** (*МДУ, Маріуполь*)

АКТОВЕ ТА НАКАЗОВЕ ДІЛОВОДСТВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ XV–XVI СТОЛІТЬ

У XV–XVI ст. долю України формували спершу Велике князівство Литовське (ВКЛ) і Польське королівство, а потім, після укладення Люблінської унії 1569 р. – Річ Посполита. Разом з тим, північно-східні українські землі вже на початку XVI ст. опинились під владою Московського князівства (з середини XVI ст. – царство).

В означений період в українських землях починає діяти актове діловодство, традиційне для Польського королівства та ВКЛ, після об'єднання двох країн актове діловодство продовжило свою дію на теренах Речі Посполитої. Форма діловодства отримало свою назву через те, що у другій половині XIV ст. з'явилися актові книги, в які записувались відпуски грамот, щоб на випадок втрати документа була копія. На північно-східних українських землях розвивалася інша традиція діловодства, відома під назвою – наказового. Система державного діловодства Московського князівства отримало свої назву за назвою перших державних установ – наказів (російською – приказов). Староукраїнська («руська») мова була державною мовою ВКЛ, нею велося все діловодство, у той час як у Польському королівстві мова діловодства була виключно латинською. Діловодна мова Московського князівства – руська.

Діловодство Великокнязівської та Коронної канцелярій і склад їхніх посадових осіб, які працювали з документами, призначених для українських земель, на сьогодні вивчені недостатньо. Проте, можна зробити припущення, що діловодство обох канцелярій було схожим, адже у XIV ст. ВКЛ та Польське королівство були об'єднані династичною унією, а у 1569 р. вони об'єдналися в єдину державу. Під керівництвом канцлера або підканцлера службовці нижчих рангів – регенти, писарі, перекладачі – готували і реєстрували документи у відповідних книгах. У Московській державі органи справочинства очолював наказовий суддя, в його підпорядкуванні перебували дяк (їх могло бути декілька) і піддячі, які поділялись на «старих» (старших), «середньої руки» (середніх) і «молодших» (молодших) [1, с. 83].

Усю цілісність документів, які вироблялися ВКЛ та Польською державою для українських земель умовно можна поділити на категорії: метрики, статuti, земельні кодекси, правові кодекси (судебники), привілеї [3, с. 19]. У свою чергу, видовий склад документів наказового діловодства

був наступним: накази, грамоти (князівські, потім царські укази або вказані грамоти), вироки, доповіді, пам'яті, відписки, чолобитні [1, с. 85].

Прикладом розпорядчих документів ВКЛ, Польського королівства, Речі Посполитої для українських земель XV–XVI ст. може слугувати: «Устава на волоки», Люблінська унія, Литовський Статут у трьох редакціях (1529, 1566, 1588) та інші [2, с. 86]. Розпорядчі документи Московської держави це: Судебник Івана IV, Указ про розшук селян-утікачів протягом п'яти років (1597) тощо. У ВКЛ, Польському князівстві, Речі Посполитій порядок роботи канцелярії у загальному вигляді був наступним: за дорученням канцлера або підканцлера документи готувалися писарем, після цього документи підтверджувалися підписом канцлера (підканцлера) та великою чи малою печаткою; обов'язковою була реєстрація документів, а копії заносились у спеціальну книгу. У Московській державі можна виділити наступні етапів роботи з документами: при їхньому надходженні проставлялась дата отримання, далі здійснювався розгляд документів дяком та їхнє візування його підписом, потім відбувалася реєстрація документів, копія («чернетка») залишалась у приказі, а оригінал («біловик») відправляли за призначенням.

Виходячи з вище означеного констатуємо, що незважаючи на постійне розширення практики створення різних за видовими ознаками документів в українських землях у XV–XVI ст., стверджувати про існування суто українського діловодства немає підстав. Проте, це був важливий етап на шляху формування майбутнього вітчизняного діловодства, накопичення досвіду щодо обробки й зберігання документів, а також забезпечення їхнього зберігання.

Список літератури

1. Вялова Ю. Очерки по истории секретарского дела / Ю. Вялова // Секретарь-референт. – 2004. – № 5 (18). – С. 82–85.
2. Добров П. В Хрестоматія з історії України. Ч. 1 (З найдавніших часів до середини XVII ст.) / П. В. Добров, Р. Д. Лях, О. І. Задніпровський. – Донецьк : ДНУ, 2001. – 199 с.
3. Мирошник В. І. Класифікація литовсько-польських документів в українських землях XV–XVI ст. / В. І. Мирошник // Суспільні науки XXI століття: перспективи та пріоритетні напрями досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 1 серпня 2015 року). – Дніпропетровськ : НО «Відкрите суспільство», 2015. – С. 19–23.

Л.М. Міліціна, наук. співроб. (*Маріупольський краєзнавчий музей*)

ТИПИ СВІТСЬКИХ ПОЧАТКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ)

Маріупольський повіт, як частина адміністративно-територіальної одиниці Російської імперії – Катеринославської губернії, долучався до суспільних процесів, що мали місце на її теренах. Багаторівнева система народної освіти, яка сформувалася після реформ 60–70-х рр., успішно функціонувала і у подальший час – на початку ХХ ст. Розглянути типи навчальних закладів початкової ланки освіти у цей період – мета даної роботи.

Усі навчальні заклади Катеринославської губернії представляли наступні групи: вищі, середні загальноосвітні, спеціальні та професійні, початкові світські та початкові церковні. У даній роботі розглядаються типи світських шкіл. Церковні навчальні заклади, що з'явилися на Маріупольщині вже з заснуванням поселень – при церковних приходах, мають стати предметом окремого дослідження.

Джерельну базу роботи становлять: короткий огляд навчальних закладів губернії – «Начальное народное образование в Екатеринославской губернии за 1912 год», виданий у Катеринославі у 1913 р., пам'ятна книжка та довідник Одеського навчального округу (за 1915 р. та 1914 р. відповідно). У різних контекстах дана проблематика розглядалась такими дослідниками як: О.Ф. Петрашевський, Л.Б. Лихачова, С.В. Нестерцова, Р.П. Божко, П.І. Мазур, Г.Р. Чупилко та ін.

Усі початкові навчальні заклади початку ХХ ст. можна класифікувати на окремі групи за засобом фінансування. Серед них виділялися державні, земські, міські, церковні, громадські та приватні. З появою земств дані установи почали приймати активну участь у розбудові світських шкіл, їх обладнанні, забезпеченні учбовими приладдям. За рахунок спеціального земського податку управи відкривали, повністю утримували школи, вчителів у них. На сесії повітовою земства 1879 р. всі школи в Маріупольському повіті, окрім церковно-приходських, були взяті на фінансування земства.

У 1908 р. кількість початкових училищ у повіті досягла 130. Земські школи працювали і безпосередньо у Маріуполі. Земські училища працювали практично в кожному населеному пункті, а в багатьох – і по дві, три школи, земських та інших відомств. Такі училища були одно- чи двокласними, з трьох чи п'ятирічним терміном навчання відповідно. 25 червня 1912 р. був ухвалений закон, згідно якому на протязі трьох років

існуючі міські училища перетворюються у вищі, мета яких забезпечити закінченою початковою освітою учнів. У Маріупольському повіті за таким положенням діяли Маріупольське 1-ше та 2-ге чоловічі училища, училище на заводі «Никополь-Маріупольського товариства» та Мангушське училище. Початкові народні школи запроваджувалися не тільки земствами, а і міськими та сільськими товариствами, приватними особами, з попереднього дозволу інспектора народних училищ та голови повітової Училищної ради. Усі училища, які існували у губернії, на практиці були поділені лише на дві основні групи: двокласні та однокласні, проте мали різноманітні характерні ознаки у залежності від тих законоположень, на основі яких вони функціонували. Ці особливі відмінності стосувалися місця розташування училищ, їхнього призначення, доступу до них верств населення, представників віросповідань, різниці за самою програмою навчання. За законоположеннями, діючими станом на 1913 р., усі початкові школи Катеринославської губернії представляли наступні типи: «приходські за уставом 8 грудня 1828 р.»; «училища за положенням 25 травня 1874 р.»; «училища за інструкцією 4 червня 1875 р.; училища за особливими уставами та положеннями».

«Училища за положенням 25 травня 1874 р.» можна визначити як найбільш поширений тип шкіл. Ці навчальні заклади могли бути однокласними та двокласними, причому програмою для останніх мала слугувати програма двокласних училищ за інструкцією 1875 р. У Катеринославській губернії таких навчальних закладів (на 1913 р.) налічувалося 1094. У Маріупольському повіті на основі положення від 25 травня 1874 р. працювало 146 початкових училищ (четвертий показник по губернії). 21 школа працювала за інструкцією 4 червня 1875 р. (перший показник по губернії), приходські за уставом 8 грудня 1828 р. – відсутні. Училищ за особливими уставами та положеннями у повіті налічувалося 35. Їх також можна диференціювати на різні групи.

Підсумовуючи розгляд типів світських початкових шкіл у Маріупольському повіті Катеринославській губернії можна зазначити різні принципи їхньої типологізації. Вони розподілялися за приналежністю до відомства, яке займалося їхнім забезпеченням, за терміном навчання, за тими законоположеннями, на основі яких вони функціонували. Найбільш розповсюдженими, за кожною з цих класифікацій відповідно, можна назвати: земські; одно- чи двокласні; за положенням 25 травня 1874 р. училища.

А.С. Міносян, канд. іст. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

Т.О. Лещотна, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ЛІКВІДАЦІЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКИМ ЦАРИЗМОМ У ХVІІІ ст.

З ХVІІ ст. головним завданням російської держави стає боротьба з українством, тобто викорінення з народної пам'яті історії державності, перетворення українців на малоросів, щоб, за словами Петра І, «укосякати» Україну, бо «как всем известно, со времени Богдана Хмельницкого даже до Скоропадского все гетманы явились изменниками».

Сьогодні дослідники погоджуються з тим, що руйнування Запорізької Січі і скасування гетьманщини, здійснене Катериною ІІ в порушення всіх статей Переяславської угоди, завершило тривалу перебудову українського устрою на московський лад.

М.С. Грушевський писав «Касуючи старий козацький устрій на Україні, не хотіло воно терпіти таке гніздо свободного духу, як автономна січова громада». Зруйнування Запоріжжя слід розглядати в контексті з ліквідацією автономії Гетьманщини. Це був подальший крок на шляху перетворення України в глуху провінцію імперії. Дослідник Ф. Щербина доречно зауважував: «Абсолютизм, що досяг за Катерини ІІ крайнього ступеню свого розвитку, не міг ужитися з такою волелюбною окраїною. І ось, у силу невідповідності внутрішньої політики козацьким ідеалам свободи і самоврядування, впало вільне козацтво і знищена була Запорозька Січ».

Твердженням цієї думки може бути розвідка відомого дослідника І. Борщака про наявність в архіві французького міністерства зовнішніх справ проекту Петра І ще 1703 року про знищення її на виселення її на східні кордони Великої Росії та колонізації Гетьманщини, чим і зайнялася перша Малоросійська колегія. Як відверто заявляв її президент, слід «поступать по-новому», тобто включити Україну до системи управління Росії. Створення другої Малоросійської колегії фактично позбавило Україну державної автономії.

Політика Катерини ІІ щодо України досить чітко простежується в таких словах: «Мала Росія, Ліфляндія і Фінляндія суть провінції, які правляться дарованими їм привілеями порушувати ці привілеї зразу було б непристойно, але й не можна вважати ці провінції чужими й поводитися з ними як з чужими землями, це було б дурниця... треба зручними способами привести до того, щоб вони обрусіли. Коли ж у Малоросії не буде гетьмана, то треба намагатися, щоб

час і назва гетьманів зникли». З ліквідацією гетьманщини в 1764 р. російська влада вживає заходів для цілковитого знищення місцевого військового, адміністративного і судового спаду в Україні. Прикро, але й поведінка козацької старшини при цьому була продиктована лише збереженням власних пільг та матеріальних користей (Дорошенко писав, що козацька старшина спокійна поставилася до скасування гетьманства, розраховуючи на прирівняння її у правах і вольностях з російським дворянством).

Та все ж таки головним було, на нашу думку, неможливість існування разом з демократичними, республіканськими традиціями Запоріжжя загальноімперських норм і порядків Росії. Коментуючи царський маніфест від 3 серпня 1775 р., В. Смолій робить висновок, що «царизм не міг не розуміти, що Запорізька Січ, яка здавна була символом свободи і незалежності, й надалі залишатиметься гальванізатором антифеодальних виступів українських селян.

Царизм не могло не турбувати також зростання економічного потенціалу України, збільшення кількості населення, а головне – великі потенційні можливості козацьких господарств фермерського типу». Поширення капіталістичних відносин, існування вільного найму робочої сили, розвиток хутірського зимовничого господарства приваблювали до себе переселенців, робили Запоріжжя не тільки економічно незалежним від Росії, але й її серйозним торговельним конкурентом на півдні. Пізніше, указом від 12 грудня 1796 р. Павло I запровадив кріпацтво на півдні України, продовживши традицію руйнування і знищення українського народу, одночасно відстоюючи інтереси всього панівного класу Російської імперії.

Отже, на кінець XVIII ст. внаслідок політики царизму спроби української державної адміністрації зберегти самостійну і незалежну Україну були проблематичними, навіть – приреченими. Із скасуванням полково-сотенного устрою її було зведено до становища звичайної російської провінції.

Серед дослідників немає єдності щодо хронології ліквідації незалежності Української держави у XVIII ст. Більшість погоджується з тим, що поява указів і розпоряджень 80-х рр. остаточно сформувало перебудову українського устрою на московський лад. Та все ж слід погодитися з тим, що це був період, який затвердив українську державну ідею, надав блискучий зразок самореалізації народної волі. Саме українське гетьманство дало «перший досвід організації на території Росії самоврядуючих земель на демократичний західний зразок».

А.С. Міносян, канд. іст. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

Л.В. Хист, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

УКРАЇНЬСКА ДЕРЖАВНІСТЬ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

На початку ХХ століття питання державності була одним із пріоритетних у програмах політичних партій і рухів України. Основною програмною засадою Української партії соціалістів-федералістів, наприклад, залишалася вимога широкої національно-територіальної автономії України у складі Росії. Українська партія соціалістів-революціонерів (лідери М. Грушевський, П. Христюк, Л. Ковальов та інші) виступала за екстериторіальну автономію України у складі Росії. Українська соціал-демократична партія) дотримувалася програмної тези про необхідність автономії України з окремою державною інституцією «Сеймом».

Гостріше ставились питання у програмах Української народної партії (УПН) та Української партії самостійників – соціалістів (лідери М. Міхновський, І. Луценко, О. Степаненко та інші). Своїм завданням вони бачили створення самостійної і суверенної Соборної України. Схожих позицій дотримувалась і Українська демократична хліборобська партія (УДХП).

Спалах національного життя був пов'язаний також із виникненням «Просвіти», появою українських часописів тощо. У Державній Думі була організована «Українська громада» (44 депутати). Діяльність політичних партій і рухів справляла великий вплив на відродження національної самосвідомості, розвиток ідеї української державності. Тому заснування Центральної Ради стало, з одного боку, підсумковим етапом українського національно-визвольного руху, а з іншого – започаткувало новий надзвичайно бурхливий і суперечливий період.

Основною метою Центральної Ради було досягнення широкої національно – територіальної автономії України у складі демократичної федеративної республіки Росії. 19 квітня 1917 р. у Києві відкрився Український національний конгрес, який обрав 150 представників до Центральної Ради та затвердив М. Грушевського на посаді президента. 10 червня Українська Центральна Рада видала свій Перший Універсал до українського народу, сповіщаючи його, що від тепер вона сама творитиме нове життя на Україні.

Універсал мав велике значення як один з перших значних кроків до відновлення української державності. Оголошенням Універсалу центральна Рада брала на себе державні функції, зафіксувала цим статус України як незалежної держави. Був

створений також окремий виконавчий державний орган, названий Генеральним секретаріатом, головою якого став В. Винниченко.

II Універсал закріпив статус Генерального секретаріату як крайового органу виконавчої влади, хоча водночас у документі йшлося про фактичну відмову від утілення в життя ідеї автономної України.

III Універсал, який проголосив створення УНР, завершив початковий етап формування української державності. Доля республіки, її громадян віднині залежали від спроможності керівництва вивести економіку з глибокої кризи, розподілити конфісковані землі серед селян, проводити активну зовнішню політику, укласти мир на фронтах, а також досягти угоди хз цих та інших питань, як з національними меншостями на Україні, так і з урядами районів колишньої Російської імперії.

Наступні події показали, що розв'язати ці проблеми керівникам УНР не вдалося.

Слід пам'ятати, що перемога у жовтні 1917 р. більшовиків була величезною погрозою молодій Українській державі. Сталося так, що поруч з демократичною, зорієнтованою на національну незалежність Україною виникла тоталітарна, побудована на касуванні всякої приватної власності і встановленні диктатури пролетаріату Росії. Лідер київських більшовиків Г. П'ятоков, звинувачуючи Раду в українському шовінізмі, заявляв: «підтримувати українців нам не доводиться, бо для пролетаріату цей рух некорисний».

Загроза більшовицької окупації та необхідність незалежницького статусу на переговорах у Бресті зумовили прийняття IV Універсалу. Саме він 22 січня 1918 р. проголосив самостійність і незалежність України, став законодавчою основою нової держави. Проте розпочата війна з більшовиками, відсутність головних опор державності – боєздатної армії та адміністративного апарату, безмежна віра у соціалізм ігнорування церкви та ін. мали призвести до неминучої поразки. Останньою надією була чужоземна допомога (за Брест – Литовською угодою Україну було поділено на Німецьку та Австрійську сфери впливу з в веденням на її територію армії, яка налічувала понад 450 тис. чоловік).

Та неспроможність правити самостійно призвела до заміни Центральної Ради консервативним українським урядом на чолі з гетьманом Скоропадським. Як писав М. Грушевський, «німецький штик рив справу». Та, мабуть, ініціатива створення гетьманської держави належала скоріше широким верствам населення України, яким вже набридли революція й хаос.

А.С. Міносян, канд. іст. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

Я.В. Хомутова, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УГОДА 1654 р. ТА ЇЇ НАСЛІДКИ В КОНТЕКСТІ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Серед питань Визвольної війни 1648–1654 років проблема приєднання України до Росії, рішень та наслідків Переяславської угоди завжди займала одне з провідних місць. Дореволюційна російська історіографія вбачала в позиції Москви найбільшої користі, що є цілком нормальним для будь-якої держави за всіх часів, насамперед і найбільш за все власно для себе. Спробуємо викласти це більш детально. По-перше, Польща, так само як і Швеція, заважала Москві щодо вирішення «балтійського» питання. Крім того, під час окупації Москви поляками взагалі виникла загроза існуванню цієї держави. По-друге, послаблення Польщі надавало можливість царському уряду поширити експансію на південь – до Чорного моря, на Балкани та в Центральну Європу. Нарешті, союз Москви з Україною робив першу справжньою могутньою державою, навіть за умов чисто військових угод.

Дійсно, українські політики ще перед Б.Хмельницьким намагалися здобути для України протекторат Москви. Сам гетьман також неодноразово звертався до царя Олексія з проханням допомогти Україні. Як писав І. Крип'якевич, «Москва не відмовлялася сприяти Україні господарською допомогою, висиланням хліба і солі, але в політичній справі вичікувала, який буде вислід українсько-польських змагань. Ці довгі вагання Московщини коштували Україні багато зайвої витрати енергії і крові».

Лише 1 жовтня 1653 р. царський уряд скликав Земський собор, на якому, окрім бояр, були присутні представники дворянства, духовенства, представники міст, селянства, стрільців та інші.

Учасники собору, опрошені по чинам, порознь «висловилися за рішення: «Гетьмана Богдана Хмельницького і все військо Запорозьське з городами і землями прийнять».

8 січня 1654 р. в Переяславі почалася загальнонародна рада. Після дискусії щодо відмови присягатися послам за царя гетьман і старшина, щоб не зірвати переговорів, були змушені погодитись на односторонню присягу. Проте в Переяславі не було представників Запорізької Січі. Не приїхав Іван Сірко, категорично відмовився Іван Богун. Відверто негативно поставився до союзу з Московією київський

митрополит, що пояснювалося, за словами М. Костомарова, побоюваннями за власну незалежність, піддання під московського патріарха. Саме тому, на думку деяких істориків, Переяславську Раду не можна вважати всенародною. До того ж, ні внаслідок Переяславської ради, ні внаслідок переговорів з російськими послами, крім словесних обіцянок і запевнень від імені царя Б. Хмельницький і старшини не дістали ніяких документальних актів, які містили б письмові гарантії, визначали умови переходу Української держави під владу московського царя, її становище і стосунки з Росією.

Становище України в складі Росії було визначено «Березневими статтями» 1654 р. і жалуваними грамотами війську Запорізькому, українській шляхті, а також грамотою православному духівництву. У статтях йшлося про майбутні міждержавні відносини України і Росії. Так, перша стаття підтверджувала «права і вольності» війська Запорізького, а друга встановлювала кількість козацького війська. Крім того, в інших статтях передбачалось: збереження місцевої адміністрації та збирання нею податків для царської казни, невтручання царських воєвод та інших урядовців у внутрішні справи України, збереження прав київського митрополита, можливість зносин гетьманського уряду з іншими державами та інше. Як бачимо, цей договір мав конституційний характер, хоча обидві сторони – Хмельницький і царський уряд – пов'язували з ним різні цілі. Щодо політичного спрямування Переяславської угоди, то дослідники трактували статті як васальну залежність України від Москви.

Більшість сучасних істориків погоджуються з тим, що протекторат Росії був необхідним, бо цей крок давав можливість відстояти незалежність України. Але фактично вже з «Березневих статей» було взято курс російського уряду на ліквідацію української державності, ігнорування договірних положень, що не мали державних зобов'язань і міцних міжнародно-правових гарантій. Як тут не згадати турецького посла, що казав запорозьким козакам: «Ви підкорилися Росії, але рано чи пізно ви про це пошкодуєте. Росіяни ніколи не дотримувалися даного вам слова, тож не чекайте від них нічого кращого й у майбутньому». Історія підтвердила правоту цих слів.

Тож історичний досвід взаємовідносин України з Росією, що особливо важливо сьогодні, має бути незаперечною істиною необхідності зваженого підходу до будь-яких пропозицій і договорів, відстоювання власних інтересів і незалежної позиції на користь українського народу.

**ПРОМИСЛОВЕ СЕЛЯНСТВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЕТНІЧНИХ
ЗЕМЛЯХ КУРСЬКОЇ ТА ВОРОНЕЗЬКОЇ ГУБЕРНІЙ У ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ
ЗАВДАНЬ ФОРМУВАННЯ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ**

Етнічні українці, які опинилися поза політичними кордонами України, відчувають духовний зв'язок з Україною, а тому намагаються створювати українські земляцтва. Основна мета, яку українські земляцтва сьогодні ставлять перед собою є збереження національної ідентичності, культури і мови, популяризація української історії, передача дітям українських народних традицій тощо. Саме тому, на сьогодні стає необхідним подальше наукове вивчення історії формування та розвитку української діаспори та закордонного українства, визначення місця української діаспори в загальному державотворчому процесі України. Протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. етнічні українці, які оселилися в багатьох регіонах Російської імперії стали складовою частиною як російського, так й українського суспільства й суттєво вплинули на формування виробничої культури та духовності Соборної України. Вивчення, узагальнення і аналіз матеріалів, зібраних по представленій темі, переконливо свідчать, що впродовж другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. українські етнічні землі Курської та Воронезької губерній залишалися переважно аграрним регіоном, основу економічного потенціалу якого становило, головним чином, сільськогосподарське виробництво, а більшу частину людських ресурсів складало селянське населення. На Східній Слобожанщині, як і в усіх інших регіонах України та Російській імперії, після падіння кріпосного права основним змістом соціально-економічного життя став бурхливий розвиток ринкових відносин. Продуктивні сили зростали у багато разів швидше, ніж раніше. Виникали нові фабрично-заводські підприємства, значного розвитку набуло міське ремесло, різні види і форми торгівлі, транспорт, особливо залізничний. У сільському господарстві до обробітку залучалися нові земельні площі, вдосконалювалася агротехніка, виділилося, як мінімум, два основних райони сільськогосподарської спеціалізації. Першим став район торгового зернового господарства, який охоплював південну і, частково, центральну частину Слобідської України. Другим став район товарного цукробурякового виробництва, який охоплював північно-західну і, частково, східну частину Слобідської України.

На цьому загальному соціально-економічному фоні в 1861–1917 рр. в багатьох селянських господарствах Східної Слобожанщини відбувався широкий розвиток підсобних промислових виробництв та ремесел,

більшість з них виникли на Слобожанщині ще в XVII ст. у часи її заселення. Впродовж другої половини XIX – початку XX ст. Слобідська Україна стала великим центром розвитку селянських підсобних промислових виробництв та ремесел. Найбільш ефективні з кустарних виробництв і промислів українського селянства Курської та Воронізької губерній були залучені в міжрегіональні та міжнародні зв'язки, будучи джерелами товарів народного споживання для величезних по своїх розмірах територій. При цьому Східно-Слобожанські промисли були орієнтовані переважно на масовий сільський попит. Кустарно-ремісничє виробництво на українських етнічних землях Курської та Воронізької губерній характеризувалося переважно сімейно-трудоим способом ведення промислу й середнім рівнем майнового статку працівників. У період із середини 1880-х рр. до початку XIX ст. селянські промисли Східної Слобожанщини пройшли ряд серйозних змін у своїй роботі, обумовлених переломними процесами пореформеної епохи. В цей час селянські промисли якісно змінилися, перетворившись з патріархальної форми у форму товарного виробництва. Це перетворення було поетапним, і всього за період, який вивчається, промислова діяльність місцевих селян пройшла приблизно три фази свого розвитку. Перша, так звана домашня промисловість, являла собою виготовлення селянами різних побутових предметів і знарядь праці виключно для власної потреби. Ця форма промисловості була необхідною частиною натурального господарства, а тому домінувала в дореформену епоху і частково у перші пореформені десятиліття. Друга фаза була перехідною від домашніх (нетоварних) промислів до товарного виробництва, а темпи та форми цієї трансформації визначалися загальноімперськими і губерньськими закономірностями формування ринкових економічних відносин. Третя фаза – професійне промислове підприємництво, втілювалася у постаті промислового селянина, основним заняттям якого, нерідко відтісняючи на другий план рільництво і тваринництво, стали різноманітні обробні промисли.

Головним завданням промислової діяльності в дореформенний період було задоволення безпосередніх потреб самих селянських господарств, то у розглянутій період селянське промислове підприємництво було націлене на задоволення попиту досить широкого ринку, що стало основою економічного потенціалу державотворення України.

І.Г. Мухіна, канд. іст. наук, доц. (ХІФ, Харків)
Н.А. Пономарьова, студ. (ХІФ, Харків)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Інформація виступає основним джерелом інтенсифікації і гармонізації суспільного розвитку. Перед суспільством повстає проблема оволодіння інформацією, її обробки, каналів руху, способів осмислення та оцінки, механізмів ефективного використання на практиці. Продукування інформаційних ресурсів є одним з основних завдань щодо створення інформаційного суспільства. Під цим розуміють створення нових видів інформаційних ресурсів на основі існуючих даних, інформації, знань.

Національні інформаційні ресурси – це уся належна Україні інформація, включаючи окремі документи та масиви документів, незалежно від змісту, форми, часу і місця їх створення, форми власності, а також кінцеві результати інтелектуальної, творчої діяльності, зафіксовані на будь-яких носіях інформації, доступні для використання особою, суспільством та державою через засоби масової інформації та телекомунікації, архіви, бібліотеки, музеї, фонди, банки даних, публічні виступи, художньо-виконавську діяльність тощо [1]. *Національні ІР* формуються в результаті діяльності органів державної влади, державних і недержавних підприємств, суспільних, наукових, навчальних і інших організацій. Вони можуть бути державними й недержавними, знаходитися у власності й володінні громадян, органів державної влади, органів міського самоврядування, організацій та суспільних об'єднань.

У даний час серед вчених активно обговорюється проблема співвіднесення Інтернету та засобів масової комунікації, тим не менш однозначного рішення вона ще не набула. Той факт, що Інтернет є одним з найпоширеніших сучасних засобів комунікації, ні в кого не викликає сумніву. Але не тільки через Internet відчуває проста людина інформаційну революцію. Мають рацію й ті, хто вказують на такі «побічні продукти» глобалізації, як нівелювання національних культур та національної автентичності, більш вільне поширення шкідливої інформації, культура грошей і насильства, організованої злочинності, наркобізнесу. Усі ці та інші прояви глобалізації вимагають подальшого осмислення та протидії. Тим не менш, одне безсумнівно: ХХІ століття буде століттям глобалізації у всіх сферах життя - в економіці, торгівлі, фінансах, науці та техніці і, звичайно, в інформаційному просторі, причому інформаційна революція буде найважливішим компонентом і

двигуном цього процесу. Це обумовлює важливість вирішення Україною проблем розв'язання і подолання негативних тенденцій у створенні в правовому і організаційному плані логічно завершеної системи управління, формування, розвитку, використання й захисту інформаційних ресурсів, відставання у розвитку інформаційного законодавства [2].

Основний напрям державної політики у сфері інформатизації має спрямовуватися на інформаційно-комунікативні технології, на підвищення ефективності виробничих процесів та управління, формування інформаційного суспільства та сфери інформаційних та комунікативних технологій як галузі економіки. Завдання інформатизації у складі *Національної програми інформатизації* (НПІ) спрямовані на вирішення завдань у таких пріоритетних напрямках: нормативно-правове забезпечення процесів інформатизації; розвиток національної інфраструктури інформатизації; забезпечення конституційних прав і свобод особи; забезпечення інформаційного суверенітету України, створення захищеного інформаційного простору; інформатизація процесів державного управління; інформатизація у сфері науки, освіти і культури [3].

Таким чином, інформатизація України повинна забезпечити широкий доступ громадян до накопиченого у суспільстві знання, мати організаційні, технологічні, політичні та інші обмеження у сфері циркулювання інформації в соціальному організмі країни. Слід забезпечити інформаційну захищеність людини з урахуванням інтересів держави та її установ, тих даних, які не підлягають розголошенню. Інформаційні ресурси є важливою складовою сучасного суспільства і є основою для соціального та економічного розвитку.

Список літератури

1. Згуровський М. З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005 р. / М. З. Згуровський. – К. : КПІ, 2006. – 84 с.
2. Масляк П. П. Інформаційні ресурси та засоби їх створення / П. П. Масляк // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2008. – Т. 1. – № 7. – С. 135.
3. Шпакова О. Політика інформаційної безпеки в Україні: правовий базис / О. Шпакова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 65 (Ч. 1). – С. 167.

Д.М. Ножихін, курсант (ХНУВС, Харків)

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Прихід до влади П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. відбувся майже без масових заворушень, збройних виступів – це символізується паралізованістю та бездіяльністю УЦР.

Митрополит Никодим миропомазав гетьмана, а на Софіївському майдані відслужили молебень. Правління П. Скоропадського символізується з присутністю німецьких військ на території України.

Різні історики по різному оцінюють присутність німецьких військ на території України, зустрічаються як позитивні, так і негативні думки. Але що залишається фактом, це те, що німецька влада була задоволена переворотом в країні, фактом цього є записи генерала Людендорфа «...З гетьманом Скоропадським у Києві прийшов до влади чоловік, з яким було легко працювати... Головна команда була тільки задоволена зміною уряду, бо ця зміна була корисна для ведення війни...» [2, с. 502–503].

П. Скоропадський відразу прийшовши до влади опублікував «Грамоту до всього українського народу», в якій йшла мова про те, що по-перше, була змінена назва – Українська Народна Республіка – «Українська Держава». По-друге, гетьман обіцяв надати землю малоземельним хліборобам. По-третє, було скасовано всі постанови і розпорядки Центральної Ради та Тимчасового уряду.

Пізніше гетьман сформував уряд – Раду міністрів головою якого став Федір Лигозуб.

Слід відзначити, що у своїй внутрішній політиці гетьман піклувався про земельне питання. У липні був розроблений «Проект загальних основ земельної реформи», ним були дуже незадоволенні селяни і великі землевласники.

Можна дійти висновку, що в країні було відновлено поміщицьке землеволодіння. Крім цього, було відновлено адміністративний апарат, скасовано 8-годинний робочий день і встановлено 12-годинний.

Також гетьман планував створити Національну Армію чисельністю більш ніж 300 тисяч чоловік та відновити козацтво. Ще в Українській державі було створено міцну банківську систему, збалансований державний бюджет, були спроби вжити заходів для становлення грошової системи.

Що стосується зовнішньої політики, в цьому напрямку пріоритетним завданням було визнання Української Держави за

кордоном і це вдалося зробити, бо Українську Державу визнало 30 країн світу. Також було підписано мирний договір з радянською Росією 12 червня 1918 р. Встановлено дипломатичні зв'язки з Кримом, Доном, Кубанню (навіть були проведені переговори про входження цих держав до складу України на федеративних засадах). Гетьман сподівався таким чином «втягти в орбіту Української Держави інші козацькі землі» [3, с. 136]. Йшлося, насамперед, про Кубань, яку гетьманський уряд планував приєднати до України [1, с. 424].

У період перебування Скоропадського при владі гетьман не забув і про культурні здобутки України. Значних успіхів України було досягнуто в культурному плані. Засновано Українську академію наук, створено університети в Києві та Кам'янець-Подільському, відкрито 150 українських гімназій.

Був прийнятий закон про обов'язкове вивчення української мови, історії України та географії. У своїй діяльності П. Скоропадський дуже сильно залежав від Німеччини та Австро-Угорщини, що і стало крахом його правління, адже Німеччина програла I Світову війну і потрапила у глибоку кризу.

14 листопада, не маючи інших варіантів, гетьман видав «Грамоту» до українського народу, в якій йшла мова про ліквідацію ідеї розбудови незалежної Української держави і входження України до складу Росії.

Отже, слід зауважити, що в цілому під час правління гетьмана Скоропадського в Україні стабілізувалась економіка, було досягнуто успіхів у зовнішній політиці, активно розвивалась культура.

Напевно якщо б не поразка Німеччини та її союзників гетьман правив довше. Але нажаль гетьман припустився певних помилок у внутрішній політиці, які стали для нього критичними.

Список літератури

1. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1930. – 424 с.
2. Людендорфф Е. *Maine Kriegserinnerungen* / Е. Людендорфф. – 1919. – 664 с.
3. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – К., 1991. – 136 с.

ПОШТОВА МАРКА В УКРАЇНІ – СИМВОЛ ДЕРЖАВНОСТІ

Серед головних символів держави (прапор, герб, гімн), особливе місце посідає власна монетарна система. Її елементом є грошовий знак. Монетарна система виступає ефективним носієм аксіологічного коду держави у повсякденні.

В історію вітчизняної монетарної системи увійшли гроші «шагівки», яким випадало на долю стати першими поштовими марками України. У березні 1918 р. Центральна Рада УНР прийняла Закон «Про грошову одиницю». Випуск п'яти дрібно-номінальних купюр грошових знаків «шагів» був вимушеним, але реальним кроком українського уряду, який дозволив державі в умовах військового стану відмовитися від карбування дрібних монет 3 березня 1918 р. валютною одиницею УНР була гривня, що складалася зі 100 «шагів».

Марки-гроші надійшли в обіг у квітні 1918 р. і як засіб платежу циркулювали у грошовій системі до березня 1919 р. Друкували марки-шагівки великими аркушами, на зворотному боці кожної купюри було зображено тризуб та напис – «Ходить нарівні з дзвінкою монетою», що засвідчувало її легітимність. Виконувати операції з франкування поштової кореспонденції марками-грошами було заборонено. Проте збереглося чимало поштових карток і конвертів, які були франковані саме марками-грошима.

Поштові марки – «марки-шагівки» надійшли до обігу 18 липня 1918 р., в поштовому обігу знаходились до 1921 р. (незалежно від існуючої на той час в Україні політичної системи і відповідних до неї урядів). Вони виготовлялися з тих самих друкарських форм, що й марки-гроші. Доля поштових марок була надто складною. По-перше, друкувалися великими тиражами, по-друге, зміна тарифів, (збільшення вартості послуг в 1,5–2,5 рази). Проте, марки-шагівки – це унікальні пам'ятки української філателії.

Маючи свою державну символіку, монетарну систему та налагоджений поштовий зв'язок Уряд УНР звернувся до Всесвітнього поштового союзу (ВПС) з проханням про прийняття до складу, що надавало молодій державі міжнародного визначення. Однак прохання було відхилено, оскільки УНР на той час не мала дипломатичних відносин з державами, які входили до ВПС. Марки-шагівки в їхньому первісному вигляді використовували поштові служби УНР, Радянської Росії, влада Денікіна, РСФРР (усі за своїми тарифами).

Дослідження сфери застосування марок і грошей «шагівок» – надзвичайно цікаве, науковці відкриють для себе безліч цікавих нюансів в історії розбудови держави.

Майже одночасно з утворенням УНР на західних землях України, які входили до складу Австро-Угорської імперії, виникла ЗУНР. У листопаді 1918 р. були сформовані урядові органи, у т. ч. Державний Секретаріат пошти і телефону. До обігу були залучені виключно поштові марки колишньої Австро-Угорської імперії.

Перед тим, як застосувати на поштових відправленнях австрійські знаки поштової оплати проводили їхню українізацію. Широкому загалу колекціонерів, що вивчають історію поштових випусків на території ЗУНР, за період 1918–1919 рр. відомі львівські, коломийські, станіславські та віденські випуски марок ЗУНР, україномовні печатки, штампи та позначки пошти і військової цензури на території ЗУНР, а також румунські окупаційні марки у Коломиї. У час припинення функціонування Уряду ЗУНР (1923 р.) поштові марки були частково знищені, частково продані як поліграфічна макулатура. Отже, існування української пошти ЗУНР не було довготривалим, але вона вписала свою сторінку в історію поштового зв'язку в Україні.

Із здобуттям незалежності України серед безліч нагальних державотворчих завдань поряд з потребою мати власну валюту, постало питання щодо випуску власних державних поштових марок. Їхній випуск був обумовлений наступними факторами: по-перше, перехід на самостійне розв'язання проблем поштового зв'язку (внутрішній та міжнародний обмін пошти), для якого марки – це знаки оплати поштових послуг; по-друге, Україна підтвердила своє членство у складі ВПС, підписавши поштову Конвенцію, яка надає право на випуск поштових марок, що уособлює суверенітет держави.

Зразок перших марок незалежної України був затверджений у 1991 р., в обіг поштові мініатюри надійшли 1 березня 1992 р. Право випуску, розповсюдження знаків поштової оплати держави належить Національному оператору УДППЗ «Укрпошта». Сучасні українські марки, створені за понад 400 сюжетів, щорічно друкуються мільйонними тиражами. Багато з них за сюжетами присвячені рухомим та нерухомим пам'яткам України. Українські марки відомі й за кордоном завдяки їхньої участі у всесвітніх виставках поштових мініатюр.

Отже, випуск власних марок державою – явище політичне. Один з найважливіших факторів – інформаційно-пропагандистський. Вони несуть інформацію про свою країну, її історію та культуру.

Н.В. Путря, викл. (*ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Харків*)

СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ЯК ЧИННИК УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Актуальність теми дослідження визначається значною роллю й місцем органів земського самоврядування в історії становлення й розвитку в Україні системи охорони навколишнього середовища й раціонального використання місцевих природних ресурсів, визначення місця української екологічної служби в загальних державотворчих процесах в Україні. Незважаючи на великий інтерес до екологічної історії України серед сучасних українських та європейських дослідників саме період розвитку земської природоохоронної служби в д. п. XIX – поч. XX ст. залишається найменш вивченим. В умовах індустріалізації країни для органів земського самоврядування охорона навколишнього середовища й контроль за антропогенним впливом на природу являли собою не різновид обтяжної добродійної діяльності, а нагальну потребу, від якої багато в чому залежала здатність українського суспільства відповідати викликам промислового перевтілення та збереження при цьому природно-кліматичних показників. На думку багатьох істориків, екологів, політологів та інших учених, якщо інерція відносин людини із природою буде зберігатися колишньою, то необоротної світової катастрофи людству не уникнути вже до середини XXI століття. У таких сучасних умовах, коли процеси взаємин природи й людини безпосередньо впливають на майбутнє світової цивілізації й на місце людини в постіндустріальній епісі, звернення до історичного досвіду діяльності українських земств в області охорони природи й природокористування стає особливо актуальним. Протягом другої половини XIX – початку XX століття в українські губернії Російської імперії залишалися регіоном, що володів величезними запасами природних ресурсів, а тому піддавався найбільш інтенсивному впливу діяльності людини. Освоєння природних ресурсів відбувалося винятково в рамках соціально-економічних та державотворчих інтересів України. У цьому ключі актуальність теми дослідження визначається значенням ролі земського природоохоронного руху в процесах оптимізації взаємодії суспільства й природи протягом другої половини XIX – на початку XX століття в одному з найбільше економічно розвинених регіонів Європи – Україні. Мета й основні завдання дослідження цілком відповідають національним програмам і планам по оптимізації екологічної політики

Української держави, тому що екологічні проблеми зайняли важливе місце серед глобальних проблем сучасності. Вони стали не тільки питанням сьогодення, але й майбутнього. Від їхнього вирішення залежать умови, у яких будуть жити наступні покоління українців.

У сучасній Україні, всі питання, пов'язані з вивченням раціонального природокористування, впливу науково-технічного прогресу на навколишнє середовище, екологічної політики держави й природоохоронної діяльності земств у д. п. XIX – на поч. XX ст. стають об'єктом досліджень нового напрямку в історичній науці, що одержало назву екологічна історія. Тема дослідження відповідає вимогам вітчизняної історичної науки щодо кардинального відновлення й поглиблення розробки світової екологічної історії, яка стала новим, одним з наймолодших і перспективних напрямків сучасних історичних досліджень, що в останні роки стало швидко розвиватися в Україні. Розглядаючи екологічну історію, у тому числі історію природоохоронної діяльності органів земського самоврядування як новаторський інтелектуальний напрямок, він покликаний розширити межі розуміння як ролі природи в розвитку людської цивілізації, так і місця й ролі в питанні муніципальної влади щодо збереження природного середовища в ключі державотворчих процесів України.

Вивчення досвіду діяльності українських земств у сфері охорони природи й раціонального використання природних ресурсів заслуговує глибокого аналізу й осмислення в нинішніх умовах пошуку оптимальної моделі екологічної політики багатьох європейських держав, у тому числі й України. Без з'ясування загальних закономірностей виникнення й розвитку земської системи охорони природи в Україні, без визначення механізму історичного спадкування екологічних знань наукові дослідження з екологічної історії України будуть представляти хіба що академічний інтерес, але не будуть мати прикладного значення. Із цієї причини в дослідженні діяльності українських земств в області охорони природи й природокористування досліджується як процес нагромадження й практичного використання природоохоронного досвіду попередніх поколінь, освоєння й збагачення цього досвіду органами земського самоврядування д. п. XIX – поч. XX ст.

За роки свого існування в Україні, земства придбали достатній досвід щодо підходів до рішення місцевих природоохоронних проблем, доклали багато зусиль для збереження сприятливого природного середовища на фоні державотворчих процесів України.

В.А. Режко, канд. філол. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*)

І.М. Голопич, ст. викл. (*ХНУВС, Харків*)

ХАРКІВЩИНА В ОПОВІДАННІ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА «ЗАКОХАНИЙ ЧОРТ»

Олекса Петрович Стороженко добре знав Україну, багато мандрував її землями, відвідавши у службових справах чи не всі її регіони. На нашу думку, саме такий спосіб життя значною мірою зумовив художній світ творів письменника, у якому вагоме місце посідають автобіографічні риси, що відбиваються не лише на фабульному рівні, а й на композиційній та сюжетній побудові творів, де, як правило, присутній герой-оповідач, що втілює авторське «Я» Стороженка й змушує читача беззаперечно ототожнювати автора з його героєм. Особливою рисою є те, що герой з народу постійно супроводжується «культурним» персонажем, що покликаний виконувати важливу концептуальну функцію.

Своєрідним взірцем художньої манери автора можна вважати оповідання «Закоханий чорт», що органічно поєднує епічне й ліричне начало його прози. У творі майстерно поєднано три оповідачі, які неначе уособлюють три доби історії України. Окремий герой-оповідач стає яскравим віддзеркаленням трагедії українського народу, що розгортається протягом трьох його поколінь. Композиційне кільце, що обрамляє основну оповідну фабулу та пов'язане із першим, власне ліричним героєм-оповідачем, виконує головну для Стороженка ідейну функцію, що покликана змусити читача замислитися над гірким сьогоденням, яке виразно контрастує з казково-ідилічним минулим України. Примушуючи читачів до такого думання, автор дає інколи чіткі, а інколи приховані в доволі прозорих натяках вказівки на причини трагедії України. Ця трагедія розкривається в петровській та післяпетровській добі української історії, у часі, що сягає сьогодення самого письменника.

У просторі трагедія українського народу вбачається в протиставленні півночі та півдня, російського й українського. В оповіданні цей простір має чіткі географічні орієнтири – кордон між Україною і Росією на шляху між Курськом та Харковом. Порівнюючи Україну й Росію, письменник не приховує своїх патріотичних симпатій. Але це не лірична туга за малою батьківщиною. Основний конфлікт має міжетнічний характер. У ньому протиставлено два різні світи, два способи життя, один із яких – український – несе із собою душевну щирість і людяність, красу всіх побутових подробиць буття. Інший – російський – є прямою протилежністю першого. Він здатен

розбещувати все, до чого торкнеться. Не випадково оповідач зупиняється на таких подробицях, як атмосфера в трактирах і у шинках. Мовчазним і похмурим російським закладам він протиставляє український шинок, де всі люди, незалежно від соціального стану, почувуються братами, де лунають пісні, де кожен готовий поділитися із ближнім куском хліба й добрим словом.

Своєрідним водорозділом між контрастними світами стає Харків. Впадає у вічі, що автор жодним словом не змальовує добре відоме йому місто. Натомість з'являються відносно невеликі селища: Липці, Мерефа, Таранівка й інші. Впадає в око, що, на відміну від Квітки Основ'яненка, який ще кілька десятиліть раніше поетизував Липці як центр українського життя, це прикордонне селище за духом видається Стороженкові вже не українським. Саме за Липцями починається для нього віліла від зросійщення Україна.

Чимало топонімів деталізує і наче звучує художній простір першої оповіді «культурного» героя, обмежуючи його Харківщиною. Мандри й дороги ведуть героїв Україною по-різному, як різним є життя народу в різні епохи. У добу вільного козацтва це казково-блискавичні мандрівки на коні-чорті від краю до краю, у добу поневолення – вимушене переселення з батьківської землі у спробі втекти від голоду, у добу Стороженка – втеча від імперського хамства до першоджерел народного українського життя. Переважно путь до щасливої долі розгортається в оповіданні з півночі на південь. Цей вектор стає алюзією антитези Росія – Україна, зло – добро.

На відміну від першого, експозиційного, у другому колі оповідання постає більш широка картина життя в Україні, яке під російським ярмом видається тяжким і трагічним. Ми дізнаємося про гірку долю другого оповідача, що змушений був із сім'єю покинути рідну домівку, засновану на Харківщині його легендарним дідом-козаком, та шукати порятунку, мандруючи всією Україною. Яскраві картини життя в усіх куточках України постають у цій частині оповідання. Його простір також має чіткий зв'язок із Харківщиною, але водночас він співвідноситься з усією Україною, що постає особливим, вільним і неозорим світом, де вільна людина від Святих Гір та Ізюма до Києва та Бахчисарая почуватися як удома.

Саме цей світ викликає ностальгічну тугу автора, яку посилюють яскраві картини слобожанської природи й побуту, не спотворених загарбниками, що характеризують Харківщину другої половини ХІХ століття як суто український край. «Се божа сторона», – написав про неї Стороженко.

Ю.В. Рябуха, канд. іст. наук, доц. (*МДУ, Маріуполь*)
Є.С. Горб, здобувач (*ДНУ, Вінниця*)

БИТВА ПІД ГОРОДКОМ 1655 р. У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – ПОЧАТКУ XX ст.

Городоцька битва 1655 р. досі не була об'єктом комплексного наукового дослідження не тільки вітчизняних, але і зарубіжних істориків. Саме через це в більшості загальних праць українських дослідників перебіг битви описано досить тенденційно та надто заміфологізовано. Міф про блискучу перемогу об'єднаної козацько-московської армії над 40-тисячним польським військом це ні що інше як ідеологічний штамп радянської історіографії, використання якого можливе лише за умов критичного аналізу праць вітчизняних та зарубіжних дослідників минулих поколінь.

Найбільш детальним з ранніх описів битви є спогади Миколая Ємйоловського, який служив у козацькій корогві Кшиштофа Тишкевича і приймав безпосередню участь в Городоцькій битві. Згідно зі свідченнями М. Ємйоловського козаки переправилися через водойму в декількох місцях, а також пройшли безпосередньо через Городок. Після чого вони «з усіх боків» атакували коронне військо, вишикувавшись у бойовий порядок. Цікаво, що далі в тексті немає й натяку на оточення поляків, – навпаки, описано фронтальне зіткнення, що закінчилося «під вечір».

Доповнюють спогади М. Ємйоловського аннали Веспасіана Коховського. Як і М. Ємйоловський В. Коховський служив у цей час в коронному війську, тільки в гусарській корогві. Однак, якщо твір М. Ємйоловського належить до жанру мемуарної літератури, то праця В. Коховського є повноцінним історичним дослідженням. Свого часу Веспасіан Коховський був навіть призначений офіційним королівським історіографом. В. Коховський писав, що козаки підпалили передмістя Городка, а самі переправилися в обхід греблі, яка охоронялася невеликим польським загonom.

При цьому вони вийшли в тил польським військам великого коронного гетьмана С. Потоцького, які готувалися відбити атаку з фронту, але були змушені відбиватися з тилу. Незважаючи на це, поляки три години мужньо протистояли союзникам. Протягом всього бою козаки отримували підкріплення, які переправлялися через гать. Коли перевага союзників стала вирішальною, поляки не витримали і почали тікати.

Ще один сучасник подій, львівський купець Самійло Кушевич залишив «Щоденник облоги Львова». Прямо події під Городком не описані, але є пряма вказівка (зі слів, захоплених союзниками польських полонених), що головну роль в перемозі зіграла козацька піхота. В кінці XVII ст. писав свою «Хроніку міста Львова» львівський канонік Ян-Томаш Юзефович, який народився через вісім років після подій Горолицької битви.

Його хроніка є по суті вторинним джерелом, оскільки в описі битви під Городком він повністю слідує за В. Коховський, вказуючи на тригодинний бій, який відбувся після того, як союзники, минаючи греблю, організували переправу через болото, розібравши для цього кілька будівель (не забувши при цьому згадати, що полякам довелося несподівано для себе відбивати атаку з тилу).

У 1905 р., до 250-річного ювілею битви, у Львові вийшло відразу дві невеликі роботи польських істориків – брошура «Кривавий гість у Львові» Францішека Равіти-Гавронського і стаття «Битва під Городком» Олександра Чоловського в додатку до «Кур'єра Львівського». Ф. Равіта-Гавронський акцентував увагу на тому, що «Хмельницький, переправившись вдало і несподівано з частиною військ через болото, з тилу наших атакував». Після чого історик викладає події за спогадами М. Ємйоловського.

О. Чоловський, який ймовірно використовував попередні роботи, вказує, що 29 вересня козаки, висадившись вночі на рибальських човнах у самому Городку підпалили містечко і, скориставшись панікою зайняли його, але не змогли захопити греблю, що сполучає Городок із західним берегом.

Детально О. Чоловський описує дії полковника Демюльта, який зі своїм загоном стримував ледь не всю армію союзників. Подальші події традиційно викладаються за М. Ємйоловським, але з такими ж фантастичними доповненнями, як і в першій частині статті.

Більшість цих даних некритично сприйняв і повторив ще один львівський історик – Людвік Кубаля. В цілому він викладає події слідом за О. Чоловським, припускаючи, щоправда захоплення козаками Городка і переправи їх на західний берег Верещиці, де вони змогли дійти до «дроздовецького поля».

Горолицька битва 1655 р. досі залишається білою плямою у вітчизняній історіографії і аналіз польської історіографії другої половини XVII – початку XX ст. (на якій переважно ґрунтуються опрацювання перебігу битви українських дослідників) це тільки підтверджує.

А.В. Тараканова, студ. (*ХННІ ДВНЗ УБС, Харків*)

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Україна знаходиться на першій стадії формування національної екомережі. Вона є єдиною державою на всьому пострадянському просторі, яка має законодавчу базу щодо створення та розвитку екомережі на території країни.

Успішна реалізація загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі можлива лише в чіткій відповідності до структури та функцій загальноєвропейської екологічної мережі

Можна виділити два основні етапи розвитку екологічної мережі України:

1) на першому (2000–2006 рр.) етапі відбулось забезпечення збільшення площ окремих елементів національної екомережі, застосування економічних важелів сприяння її формуванню на землях усіх форм власності, створення відповідної нормативно-правової бази, здійснення комплексу необхідних наукових досліджень та організаційних заходів.

2) на другому (2007–2015 рр.) етапі заплановану площу екомережі було доведено до необхідного рівня для забезпечення екологічної безпеки країни, введено в дію сталу систему природоохоронних заходів збереження ландшафтного і біологічного різноманіття.

Для сучасної природоохоронної ситуації України одним із основних питань є стан захисних лісових насаджень, їх функціонування і захисна ефективність знаходяться ще не на належному рівні. Необхідний комплекс заходів щодо вдосконалення й інтенсивності господарювання в них, а саме догляд, підвищення їх стійкості та своєчасної зміни поколінь.

Питання оптимізації лісистості території надзвичайно актуальне і в його вирішенні важливо вміти вдало просторово розмістити захисні лісові насадження на території певних водозбірних басейнів починаючи з елементарних, як то балкових, а далі в органічному поєднанні басейнів малих, середніх і великих річок.

Збільшення площі території, що формує національну екомережу, відбувалося переважно за рахунок розширення існуючих і створення нових об'єктів природно-заповідного фонду.

У країнах Європи у зв'язку з великою щільністю населення і високим рівнем промислового розвитку, транспортною мережею,

освоєнням агросфери залишилось дуже мало «природних територій», придатних для організації заповідних об'єктів, які стануть каркасом екомережі.

Для підтримання базового функціонування екосистем і ландшафтів за екологічними нормативами необхідно зберегти в природному стані дві третини території. В сучасній Європі площа заповідних об'єктів складає всього 10%.

Та, зважаючи на це, досвід країн Європейського союзу свідчить, що проведення вдалої державної політики сталого соціально-екологічного розвитку, що включає розбудову єдиної екологічної мережі, потребує координації зусиль не тільки органів виконавчої влади, але й широкого кола громадських організацій, експертного середовища та засобів масової інформації.

В Європі сьогодні функціонують міжнаціональні екологічні системи, а саме: «Натура – 2000», «Смарагдова мережа», «Мережа біосферних та біогенетичних заповідників», «Мережа природоохоронних територій всевітньої спадщини», «Ключові ботанічні території», «Території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів», які органічно можуть включати українські регіони з унікальними природними системами.

В Україні природні масиви Карпат, гірського Криму, Полісся значні за площею, цілісні і найбільш придатні для включення в єдину екологічну мережу Європи.

Більш фрагментованою є територія лісостепу і найпорушенішою – степу. В степовій зоні окремі, незначні за площею ділянки природних екосистем є острівцями серед суцільних масивів антропогенно змінених територій.

У зв'язку з цим проблеми створення та функціонування української екомережі відрізняються за складністю від європейських і вимагають регіонального підходу у розв'язанні наявних проблем.

Доктрина «зеленої» економіки в контексті становлення та розвитку екологічної мережі може розглядатися як загальнонаціональна стратегія сталого розвитку в масштабах єдиного соціально-екологічного європейського простору.

Таким чином, процес розбудови екологічної мережі України відбувається повільнішими темпами, ніж передбачалось Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки, але не втрачає свою актуальність та важливість у сучасних умовах євроінтеграційного руху України.

**МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЕВОЛЮЦІЇ В УМОВАХ НАРОСТАННЯ
ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ**

Протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. землеробська техніка була матеріально-технічною основою всіх видів господарської діяльності українського селянства та поміщиків. Виробництво та використання сільськогосподарського реманенту мало в Україні багатовікову історію, довгий час посідало помітне місце в матеріальній культурі її сільського населення, а в досліджуваний період було однією з найважливіших галузей національного господарства.

В Харківській губернії на протязі пореформеного періоду відбувалось збільшення попиту на землеробський реманент, що приводило до збільшення кількості знарядь в селянських і поміщицьких господарствах та до покращення їх якості. Усі ці обставини підтверджують, що для сучасної української історичної науки аналітичне дослідження історії виробництва та використання в Україні, зокрема у Харківській губернії, землеробських знарядь і техніки у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. залишається досить актуальним і представляє значний науковий і практичний інтерес. Без вивчення загальноукраїнських та регіональних особливостей еволюції землеробського реманенту українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. неможливо зрозуміти в усій повноті, різноманітності та складності загальної історії державотворення України.

Землеробський реманент був важливим елементом матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської губернії. Поступальний розвиток товарного виробництва в селянських і поміщицьких господарствах Харківської губернії, який став характерним для другої половини ХІХ – початку ХХ ст., пред'являв чимраз більший попит на землеробські знаряддя праці, особливо на вдосконалені. Так, уже в 1880–1890-х роках витрати на їх придбання і ремонт стали звичайними і постійними статтями видатку для селянських бюджетів. За даними 1907 р. у Харківській губернії плуги були у 44% опитаних селянських господарств, молотарки – у 21,6%, віялки – у 9,8%, сіялки – у 8,1%. Найкраще плугами були забезпечені господарства Охтирського, Сумського, Куп'янського та Старобільського повітів. Найгірше – в Зміївському та Ізюмському. У 1910 р. в сільському господарстві Харківської губернії використовувалося приблизно

839 тис. різноманітних сільськогосподарських знарядь та машин. Серед них селянам належало 769,0 тис. знарядь та машин або 91%, поміщикам належало 70 тис. знарядь та машин або 9%. Більшу частину цього реманенту склали знаряддя для розпушення ґрунту (56,0%) та для підняття ґрунту (34,3%). Рівень забезпеченості знаряддями підвищувався у напрямку з центральних та північних повітів до південних. При розподілі знарядь на 100 дес. ріллі простежується чітка закономірність: щільність розподілу знарядь підвищується з південного сходу на північний захід. Отже, щільність сільськогосподарських знарядь та машин на одиницю ріллі підвищувалась в районах з гіршим забезпеченням землею. Сільськогосподарські машини в ринкових умовах застосовувалися, головним чином, у великих поміщицьких господарствах.

Серед основних напрямків забезпечення селянських господарств необхідним землеробським реманентом були такі як саморобне виготовлення, замовлення сільському кустарю, придбання в вільному продажу, або через склади сільськогосподарських машин. В Харківській губернії також здійснювалося надання реманенту прокатними пунктами, різними добродійними організаціями, земськими касами, сільськими громадами тощо. Величезну роль в справі розповсюдження землеробського інвентарю відіграла ярмаркова торгівля.

Серед головних факторів, які сприяли поширенню вдосконалених видів землеробського реманенту серед селянських господарств Харківської губернії значно виділялося створення та розвиток системи кредитування. Поряд із кредитними закладами державного і кооперативного характеру кредитування селян з метою придбання ними землеробського спорядження в Харківській губернії також здійснювалося вже вказаними раніше різними добродійними організаціями, земськими касами, складами сільськогосподарських машин і прокатними пунктами, кустарно-промисловими музеями, сільськими громадами. Величезну роль в справі придбання селянами землеробського реманенту відігравав й індивідуальний лихварський кредит.

Досвід української та світової історії переконливо свідчить, що еволюція народної землеробської техніки та основні форми її виробництва та використання землеробами Харківської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. були важливою складовою ринкової трансформації українського суспільства, значно впливали на темпи розвитку державотворення України.

Я.В. Хомутова, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. **О.М. Варипасв** (*ХДУХТ, Харків*)

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ Г.С. СКОВОРОДИ

Філософія – особлива форма пізнання світу, що виробляє систему знань про фундаментальні принципи буття людини, про найзагальніші суттєві характеристики людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах. Також під філософією розуміють форму людського мислення, теоретичну форму світогляду.

Своїм основним завданням філософія має встановлення перших, основних істин, які слугують першопочатком або принципами для інших істин.

Дослідженням того, чим є істина (тобто пошуком істини) в ідеологічних межах, накладених церквою на землях України займалися мислителі з часів Київської Русі. В цьому розумінні можна говорити про розвиток філософії (пошуку істини) на землях України з найдавніших часів.

У XVIII ст. в Україні визначне місце у філософії займає Григорій Савич Сковорода-оригінальний митець, поет та просвітник.

Основне спрямування його праці зводиться до дослідження людини, її існування. Науку про людину та її щастя Сковорода вважав найважливішою з усіх наук.

Міркування щодо цього, у Сковороди мають релігійно-філософський характер, вони невідривне пов'язані із зверненнями до Біблії та християнської традиції, а тому спираються на головні християнсько-світоглядні категорії: любов, віру, щастя, смерть та ін.

Буквальне тлумачення положення про необхідність і нерозривність любові та віри обумовлене усвідомленням Сковородою неможливості існування людини у звичайному світі поза цією єдністю.

Але є ще й інший аспект проблеми, те, що називається підтекстовою філософією Сковороди. Любов та віра дають змогу людині вийти за межі свого тлінного звичайного «Я». Категорії любові та віри несуть у собі глибокий пізнавальний зміст, живлять душу людини, наповнюють її творчою енергією, підштовхують її на шлях дійсного щастя.

Особливістю філософії Сковороди є поділ світу на два начала: вічне та тлінне. Переважного значення філософ надає Вічному, нетлінному началу.

Людина як мікрокосм містить у собі також два начала, які поєднуються один з одним: у тлінному відображається нетлінне. В людині над тлінним стоїть дух. До нього й зводив Сковорода сутність життя. Плоть не має істинного значення для людини. Залишаючись тільки плоттю, не намагаючись вийти за її межі, людина губить свою схожість до образу та подібності Бога і в кінцевому підсумку перетворюється в прах.

Процес пошуків та знаходження істини пов'язаний з тим, що людина прагне зректись тілесного, реалізувавши себе в перетворенні духу. Це перетворення дає змогу людині знайти істинне власне буття. Розкривши розуміння Сковородою людського життя, ми маємо розглянути, як же він мислив саму людину.

Для нього людина – це маленький світ, мікрокосм зі своїм устроєм. зі своїми законами існування. У людині зосереджений метафізичне увесь Всесвіт, зокрема у цьому мікрокосмі є й Бог. Головне, чим відрізняється людина від всього іншого, що живе у світі-це вільна воля людини та моральність в обранні життєвого шляху.

Людину Сковорода поділяв на дві частини: на внутрішню та зовнішню. Всі характеристики зовнішньої людини визначаються формою її існування – земним буттям.

Найчастіше зовнішня людина, її буття заслоняє невидимий світ (внутрішню людину). Люди віддають перевагу видимому над невидимим. Це пояснюється тим, що людина має відповідно до своєї природи два типи розуму, живе за двома типами законів, має подвійне життя.

Іноді людина допускається помилки, стверджуючи, що вона може пізнати внутрішній, невидимий світ, не зворушивши в собі внутрішньої людини, а використавши тільки ті засоби, якими вона користувалася у зовнішньому світі. Сковорода спрямовує свою філософію на очищення від таких помилок. Процес цього очищення визначається самопізнанням та Богопізнанням, єдністю цих процесів.

Своєю творчістю і життям Г. Сковорода продемонстрував можливість здійснення глибинних перетворень.

Філософія Г.С. Сковороди є прекрасним прикладом існування філософії українського духу як динамічної, здатної до розвитку і постійного вдосконалення оригінальної системи поглядів, ідеалів, вірувань, надій, любові, честі, совісті, гідності і порядності; вона є своєрідним пошуком і визначенням українським народом свого місця в суспільно-історичному процесі, заклик до гуманізму і «сродної» людській природі дії.

В.М. Явтушенко, канд. філол. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*)
С.Р. Алахверанова, студ. (*ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харків*)

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ ВЗАЄМИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

З проголошенням незалежності українська держава почала шукати друзів-союзників, в першу чергу серед своїх найближчих сусідів. Однією з перших, хто підтримав Україну на шляху до незалежності, була Республіка Польща. У минулому стосунки між нашими державами не завжди були дружніми, і дотепер існує багато «білих плям» у наших взаєминах, які намагаються використати вороги обох держав для того, щоб посіяти ворожнечу. Однак, наші народи демонструють достатньо мудрий підхід до історії, намагаючись обходити «гострі кути» й підтримуючи ті аспекти в стосунках, які зближують два братніх народи.

Відбулося українсько-польське поглиблення зв'язків на основі загальнолюдських цінностей, склалася відмова від усталених стереотипів, що є позитивним чинником у розвитку двосторонніх відносин. Це яскраво підтвердило зростання кількості громадських організацій, культурних товариств, самодіяльних колективів, розвиток взаємин між поляками й українцями на особистісному рівні та ін. А розв'язання кількарічної проблеми відкриття меморіалу польських вояків «Орлят» та воїнів Української галицької армії на Личаківському кладовищі у Львові, яке відбулось 24 червня 2005 р., підтверджує, що обидва народи можуть розглядати з повагою найтрагічніші сторінки історії.

Формування українсько-польських відносин нового типу стало можливим завдяки докорінним змінам у Європі наприкінці ХХ ст. Розпад Радянського Союзу, демократизація незалежних держав на початку 90-х років, геополітичне розташування, територіальна близькість, традиційні економічні зв'язки й взаємний інтерес створили сприятливі передумови для того, щоб відносини між Україною та Польщею набули якісно нового виміру.

Упродовж 1991–2016 рр. українсько-польські зв'язки пройшли шлях від становлення до найглибшого ступеня розвитку відносин – стратегічного партнерства. З самого початку новітніх відносин між Україною та Польщею вищі державні органи, зокрема парламенти, тісно співпрацювали у розв'язанні важливих питань двосторонніх стосунків. Успішний міжпарламентський діалог, що регулярно відбувається між Україною та Польщею, сприяє швидкій ратифікації міждержавних угод, гармонізації правових норм, зміцнює взаєморозуміння політичних еліт.

Конструктивним та виваженим є й співробітництво між дипломатичними представництвами України і Польщі: в обох країнах, окрім посольств, створено мережу консульських установ, котрі також сприяють розвитку зв'язків.

Етапним кроком у розвитку українсько-польських стратегічних відносин став 1996 р. Взаємна орієнтація на вступ до ЄС та НАТО спричинила новий погляд на сутність українсько-польського партнерства. У контексті все більшого поглиблення процесу євроатлантичної інтеграції цілі обох країн почали збігатися й отримали стратегічний вимір. Центральним документом та легітимною підставою для переходу українсько-польських відносин на рівень стратегічного партнерства стала укладена під час візиту Л. Кучми до Польщі Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща від 25 червня 1996 р.

Спільна стратегічна мета, для досягнення якої обидві держави обрали спільні шляхи, юридичне закріплення стратегічних відносин, дієві механізми реалізації стратегічного партнерства й взаємопідтримка з найвагоміших питань сприяють позитивній динаміці розвитку міждержавного українсько-польського діалогу. Так, наприкінці 2004 р. Республіка Польща надала вагому допомогу Україні в процесі виходу з політичної кризи, яка виникла внаслідок президентських виборів.

Приєднання Республіки Польща до Європейського Союзу також значно вплинуло на розвиток взаємин між Україною та Польщею. Польська керівна еліта з 1998 р. вела активні переговори про вступ до ЄС, тому головною особливістю українсько-польських візитів був розгляд усіх питань крізь призму євроінтеграційного курсу обох держав.

Під час Революції Гідності та подальших подій, пов'язаних з анексією Криму та російською агресією на Донбасі, саме польський народ всіляко підтримував українців у їхньому прагненні до євроінтеграції та широко співчував втратам, що несли українці.

Таким чином, незважаючи на наявність багатьох проблемних моментів, українсько-польські відносини мають гарну динаміку розвитку. За умов дотримання послідовного зовнішньополітичного курсу двома державами зміцнення двосторонніх взаємин спроможне допомогти Україні укріпити власні позиції на міжнародній арені, сприятиме зміцненню економіки та європейській інтеграції.

Саме стосунки між цими двома державами можуть слугувати взірцем стосунків двох братніх народів.

I. Roianova, stud. (*of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv*)
Language Consultant - PhD in Philology, Associate Professor
S.V. Miasoiedova (*of Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv*)

THE CRUCIAL ROLE OF A NATIONAL LEADER IN A COUNTRY'S SUCCESSFUL DEVELOPMENT

It is really important for every country to have a great leader who is ready to take the responsibility and facilitate the country's development in different contexts. Furthermore, such a person could provide reforms in governmental system in particular and legal system in general. The fact is that the conditions of our modern life are being influenced by political, economic and social crisis. Thus, our country is in urgent need of a new and strong leader who will be able to find out the ways to cope with these problems. But what makes an effective leader?

It is not a secret that a great leader is a great communicator. However, it didn't refer to that a leader is a great talker. Regardless of whether you're talking about business, politics, sports or the military, the best leaders are first-rate communicators. Their values are clear and solid, and what they say promotes those values. Their teams admire them and follow their lead.

Another major component of being a real leader is trust. It is something that must be earned. Communication is fundamental to building trust as it contributes to the creation of an environment of trust around leaders that enables them to lead effectively, engage employees and ultimately deliver results. However, communicational strategies can hardly ever make a person trust someone who is basically untrustworthy. However, it can help create a culture in which trust can thrive. In addition, trust requires a personal effort and depends on main qualities of every leader.

It is also necessary to mention that a real leader is a person who has a combination of major features of character like vision, modesty as well as focus. These three main qualities are pretty significant, for example, a good leader should be able to see into the future and put into the perspective the ways and consequences of his deeds. In addition, a good leader is someone who is strong and decisive, but also humble. Humility doesn't mean that you're weak or unsure of yourself. It means that you have the self-confidence and self-awareness to recognize the value of others without feeling anxious. Of course, the real leader should always focus on the needs of the company and the people he is in charge of. A fine example of a great leader is the Queen Victoria. Her main attributes were intelligence, fortitude and persistence. It is not a secret that she was crowned as the queen of Great

Britain when she was 18 years old, and it seems to me that at this age people are not mature enough to make some of the decisions themselves. However, despite the force of some political rivals, she had her own direction and refused to listen to them. I think that these features of her character are really valuable, especially for a monarch, in order to be invulnerable to someone's impact or opinion influencing his own attitude.

Finally, a great leader should have his own idea, which gathers together people who trust and proud of him or her. Many people are encouraged by books by classical writers, for example, F. Scott Fitzgerald, Arthur Conan Doyle, as well as Charlotte Brontë, or inspired by stories of successful personalities, are dreaming about how to make the world a better place to live and even have some ideas or model plans for fulfilling their ambitions.

However nowadays if you want to provide your ideas in some of the spheres of our life, you must have the authority or be a member of the affinity group, which has power to lobby the interests of some social groups. I think that this idea is connected directly with the conditions of our life today and how it will be changed in future. In our country this idea is the major one, because we often deal with real difficulties in our life due to political, economic and social crisis. Of course, with the help of our strong spirit we are able to find out the ways of how to cope with these problems, but in general we need an additional support and advise of high developed countries.

To summarise, leaders have causative influence on national growth. An effective leader has to be the best communicator, with the high level of trust from people, with the ideas that unite people and the power to realize them.

Reference

1. Hibbert C. Queen Victoria: A Personal History / C. Hibbert. – Harper Collins, 2000.
2. Northouse P. G. Leadership: theory and practice. 4th ed. / P. G. Northouse. – Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2007.

RESEARCH OF THE SPHERE OF SAFETY

Philosophical understanding of the fundamental principles of the public safety regulation focused on the disclosure of important structural elements of the social system to ensure the progress and effectiveness of innovative development. The social purpose of state safety regulation is determined by the role of government and state in this complex process, which consists mainly in identifying ways to meet the needs and interests of different social security entities.

The fact that the objective sphere of security is an independent sphere of social life that permeates the economic, political, social and spiritual life of man and society. Accentuation on the problems related to the management of the security sector today is not accidental, as illustrates the need for Security Studies of human existence, society and the state. If we talk about the effectiveness of state regulation of safety in the Russian society safe space is guaranteed due to the observance in practice by public authorities and other socio-political actors the most important, or the fundamental principles of regulation: democracy, fairness, legal ordering, self-regulation and probability. «The combination of politics and law in the plane of social technology suggests that the methodology of improving the state of activity is built not only from the standpoint of its system, but also from the perspective of functionality» [1]. The effectiveness of state regulation of safety of Russian society is ensured compliance in practice by public authorities and other socio-political actors the most important requirements, or the five basic principles of regulation: democracy, fairness, legal ordering, self-regulation and probability. Adherence to the principles of state regulation, according to the author, will in the future increase the effectiveness of government intervention in the field of public safety. At the same time society will be able to move into a new quality, and gradually find its place in the field of security in the emerging system of regulation on a full partner of public authorities.

A modern version of the relationship of the state and society requires a greater amount of social activities do not control subjects, and regulation, since the latter is inherently implies and demands for social development greater amount of autonomy and self-regulation. In the area of security, each subject (government, society, citizens) along with the functions and responsibilities should be able to self-regulation, that is, a certain amount of social freedom, without which it is impossible to self-regulation.

Border management and adjustment qualities of life of modern society are determined by political and governmental power, socio-political institutions. It is the political elite by forming social projects and the state through legislation establish the basic general rules and regulations that help the authorities to regulate the basic aspects of society that applies to security.

Revealing the semantic characteristics of the fundamental principles of public safety, it is necessary briefly to the features that characterize government regulation as a social system: function of social security forecasting; the function of formulating development priorities of safety; sync feature effort of supreme power of the state and in their complex impact on security; to promote general social transformation function, providing a stable level of safety of the public; maintain the function of democratic reforms in the sphere of security; function integration and coordination of international cooperation on security in solving global problems of modern society. In this case, the goals and objectives of national security must be the result of a civil dialogue. We are talking about the positive results of the political elite and society as well as their subsequent efficient operation. A primary role to play here publicity preparation and political decision-making, the ability to verify the legitimacy and effectiveness of the implementation of the allocation of national resources, active and constructive work with the public authorities, intelligence agencies and the media.

In democratic countries, while ensuring safety (stable periods) the role of government is most likely the personal character and the state is naturally forced to intervene in social relations. «To improve the efficiency of interaction between government and citizens should be used as a traditional scheme of dialogue with the public, as well as modern methods of political communication based on Internet technologies» [2, p. 29]. The author offers two groups of subjects of state regulation: external and internal. The external control subjects assigned international bodies of international politics. The internal control subjects are political elite and the government. Without the intervention of the state government will not consider society as a partner in the field of security.

It is known that the state is the main regulatory institution in society. The state acts as a referee, but at the same time representing the interests of those segments of the population that have the greatest potential pressure on the government, or on the economically and politically dominant forces. Therefore, the content of the regulatory system to a large extent related to goal setting that allows the author to identify a number of system-moments: first, it is very important today hierarchy of objectives to

regulate the safety of society and a major role in this case played by public sources of origin, fixing the goals of state intervention, and, secondly, goal setting has a strong subjective side. Currently, the security of society there are significant changes, both in form and in content. Firstly, increasing the quantity and quality of the subjects changed national security. Different researchers considered to independent security business entities (multinational corporations), the bureaucracy. Secondly, there is a «massivization» national security, it becomes a social imperative and value. Third, is now gradually blurred the line between national and international security. This means that, on the one hand, the world is becoming more global, and on the other – some states are very eager to protect their own economic sovereignty.

An integrated approach that allows looking at the safety of both the set of socio-political processes. Firstly, do not fully understand how the security sector depends on the activity of the state, the civil society and business. Secondly, there is no clear answer to the question, what should be the ratio of the internal and external aspects of security.

Thirdly, in the further development of the theoretical definition of proportionality requires the military aspects of security with other types of security. At present, the security policy has ceased to be synonymous only military measures. Fourth, the analysis needs dialectic interaction of the security sector and other spheres of public life, and, fifthly, the need to further explore the effect of different actors in the field of security, particularly in crisis and conflict situations, which is especially important today.

References

1. Slim E. E. The transformation of the legal form of exercise of public functions in a crisis / E. E. Slim // History of State and Law. – 2009. – No. 11. – P. 24.
2. Matrosov M. Finding effective strategies of political communication / M. Matrosov // Power. – 2010. – No. 12. – P. 29–31.

A. Urban-Podolan, Professor (*University of Zielona Góra, Poland*)

**BIBLICAL PHRASEOLOGICAL UNITS MEANING «DEATH»
IN SO-CALLED «COUNTRY PROSE» – AS FOUND
IN V. RASPUTIN'S WORKS**

«Country prose» in Russian literature of the XX century was the literary school that introduced the Christian graces to the readers under the communist regime. One of the methods of this achievement was introduction of phraseological units of biblical origin, the so-called biblical phrases, to the linguistic structure of literary works. Under this term it is accepted to understand 1) biblical phraseology, i.e. the expressions dating back to the Bible by its origin including steady, reproducible in speech, separate literary units, as a rule possessing expressivity, emotionally-estimated values with figurative meaning, and 2) biblical words are the words, mainly anthroponyms and toponyms, which can possess either their own figurative meanings or simultaneously be a part of a biblical phraseological unit [1].

One of the writers, whose language is saturated with phraseological units of biblical origin is Valentin Rasputin (1937–2015). The purpose of this article is to denote and analyse both the biblical phraseological units used for portraying the death's face and Rasputin heroes' attitude towards the events in his stories such as «The last term» and «Farewell to Matyora». The topic is illustrated by the five biblical phrases used in these stories.

The first of them *God had given, <and> God had taken away* (folk.; adverb) dates back to the Iova Old Testament book, and in modern Russian is used for expression of humility or as a consolation for somebody at somebody else's death or loss [2]. In «The last term» story this biblical phrase appears in the meditations of heroine, Anna, an old woman, thinking about her own child who died in her infancy. In spite of the fact that during all her life she used to utter this saying justifying the death of her children, for this time she was unable to accede God's decision to take away her baby that even had no time to sin: «She thought, it wanted to suck, but it asked to be taken in her arms to die near its mom, not alone. And for what, for which sins? Which sins could it have if it was not even able to walk [...] The old woman used to calm herself: God had given, and God had taken away. But this saying did not suit [3]. In description of dying Anna we read: «The old woman suddenly got frightened and cold because of the guess, that she, who lived almost eighty years and always had a time reserve, now was hanging by a thread» [4]. The biblical phrase *Hanging by a thread* used in the quoted fragment means to appear in a danger, under threat of inevitable

death; about precarious, in shaky position or state of somebody', thus it is especially often used in relation to the life of a person [5].

In Anna's reasoning about the moment of exit the life, we also meet a regenerate form of two biblical phrases belonging to different stylistic layers: 1) *breathe one's last*, related to the literary, high style, and 2) *give up the ghost* belonging to the folk style – both with a meaning 'to die' [6]: «For me the death will be easy, I feel. I will say goodbye to them, close my eyes and die. Varvara will come up to me to see and I have already given up the ghost, I am light» [7]. Taking into account the social origin of the old woman and all linguistic surroundings of the modified biblical phrase, it could be referred to the folk speech forms.

In «Farewell to Matyora» an old woman Daria before a forthcoming, that was likely to flood her native country, asks God for a quick death: «I am bad. But you do not let me to leave. I am already walking neither on the land nor on the sky, being between heaven and earth: seeing everything and being unable to get to know what is what [...] Send for me, My God, I ask you» [8]. Biblical phraseological unit *between heaven and earth* dates back to the Old Testament books and has meanings: 1) 'in mid-air (to steam, fly, hang etc.)'; 2) 'without habitation, without a roof above a head, on the pavement (to live, exist, be, dwell etc.)'; 3) 'in indefinite position, in an unsettled state, expectation (to be, be, remain)' and 4) 'unstuck from reality, giving a way to sterile dreams, fantasies, not noticing circumferential (to soar, steam etc.)'[9]. This biblical phrase even in Rasputin's text can be interpreted differently and can be referred to both the heroine's dim emotional state (who appeared, on the one hand, without vital support, on the other – without home or shelter) and to the declining years, when a man thinks about the death that is coming, and his soul is preparing to leave this world.

Finally, we would like to pay attention to in the article is a church Slavonic word *finger* (*perst*) which is a shortened variant of biblical phrase *the finger of God*, meaning something mysterious, mystic; a fate, providence, something prejudged, a heavenly sign'[10]. It appears in Daria's thoughts of one of her sons' death on timber harvesting: «Someone denoted him by a Finger, but why him? She did not believe that it could be done because of one's poor eye-sight: on whom it will denote without seeing – that one will fall down; no, there existed something beforehand decided and aimed at herein, knowing who to hunt» [11]. The God finger symbolizes an interference of the highest forces, something uncontrollable and impossible to assess. In the context of premature death of her young son, Daria's dispatch to the Divine will, to decision about life and death of that or other man, is fully grounded.

As T. Milyutina says, the role of biblical phrases in V. Rasputin's works consists mainly in forming of generalized-symbolic background, creation of implication, marking conceptually of meaningful objects and characters, exposure of moral essence of what is going on, «condensation» of the text at creation of capacious, symbolic saturated appearance. In this case the biblical phrases with a meaning of «death» are entered in the texts of works in an order to give them sublimity and pathos, and also to pay readers' attention to sacral sense of human life and the way of leaving it.

References

1. Дубровина К. Н. Библейские фразеологизмы в русской и европейской культуре / К. Н. Дубровина. – Москва, 2012. – С. 11–12.
2. Дубровина К. Н. Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов / К. Н. Дубровина. – Москва, 2010. – С. 49–50.
3. Распутин В. Последний срок. Век живи – век люби : повести, рассказы. – Иркутск, 2008. – С. 162.
4. Там же, с. 173.
5. Дубровина К. Н. Энциклопедический словарь... С. 81–82.
6. При этом первый из них и в самом тексте Библии встречается в качестве аллегорического обозначения смерти конкретного человека. Там же, с. 260–261.
7. Распутин В. Последний срок..., с. 114.
8. Распутин В. Прощание с Матерой, [В:] того же, В поисках берега. Повести, рассказы, статьи, с. 202.
9. Дубровина К. Н. Энциклопедический словарь..., с. 352–354.
10. Там же, с. 489.
11. Распутин В. Прощание с Матерой..., с. 126.

КУЛЬТУРА І ОСВІТА ЯК ЧИННИКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

О.В. Городиська, асп. (*ХДУХТ, Харків*)

Л.І. Юрченко, д-р філос. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

МУДРІСТЬ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І ФІЛОСОФІЇ

Проблема мудрості, її змісту і визначення, способів і форм існування є наскрізною протягом усього пізнавального процесу людства, починаючи з давньокитайських і античних часів.

Своє становлення українська культура, українська філософія і, відповідно, мудрість українського народу починають за часів утворення Київської Русі та введення християнства (кінець X – середина XI ст.). Завдяки цьому Київська Русь отримала можливість прилучитися до досягнень світової культури. Інтенсивні контакти з Візантією, Болгарією дають можливість використовувати як джерело філософської думки здобутки античної й візантійської філософії.

В цілому київськоруська моральна традиція орієнтувалася на людинознавство, людинолюбність, людяність. Велике значення надавалося набуванню мудрості як сплаву знання та його практичного втілення в життя, пошукам правди, істини, бажанню досягнути культуру свого та інших народів, передати ці знання сучасникам і нащадкам. Мудрість будь-якої людини, як стверджували наші предки, походить передусім від Бога, її можна набути передусім через об'явлення, а також і книжне знання та спілкування з розумними людьми. Філософом, або мудрецем вважалась особлива людина, яка є носієм християнського знання, його духу, наставником життя, теоретиком і практиком, здатним вирішувати всі проблеми людського буття. Специфічною рисою філософського світогляду того часу було не пряме, а символічне тлумачення дійсності, в сучасному світі це називають метафоричним простором. Усі ці ідеї ввійшли в духовну культуру українського народу і є невід'ємними його рисами протягом багатьох століть.

Неоціненний вклад у скарбницю української мудрості вніс своїм життям, своїм особистим прикладом Григорій Савич Сковорода. Мандрівний поет і вчитель мудрості, шукач особистого шляху осягнення божества, істинного сенсу буття людини – все це створює образ оригінального мислителя, який посідає видатне місце в історії української і світової духовної культури.

Г. Сковорода слідом за Сократом відстоював ідею, що справжня мудрість полягає не тільки і не стільки у здобутті істини, скільки в тому, щоб жити в істині, володіти розумом, настоячим на совісті. Не принижуючи значення наук, мудрець виводить на перші головні позиції таке наукове розуміння світу, що звеличує морально-етичні якості людини-творця.

Головна мета вчення Г. Сковороди полягає у проповіді піднесення людини на вищий рівень містичного стану обожнення через внутрішнє «перетворення» її «серця». В цьому процесі проявляється розкриття символів Святого письма.

Ідея перетворення є центральною у філософській творчості Г. Сковороди. У своїх творах він закликає стати істинною людиною: із зовнішньої – внутрішньою, із тілесної – духовною і в такий спосіб поєднатися з Богом, а отже, з природою всього сутнісного.

Таким чином Г. Сковорода поєднав у собі філософа, мудреця, вчителя із філософським способом життя, залишивши після себе слід, надзвичайно важливий у історичному розвитку слов'янського етносу.

Філософські здобутки Г. Сковороди слугували доброю основою для цілої плеяди діячів, мислителів, філософів, мудреців української культури наступної доби. Творча мудрість Т. Шевченка, О. Новицького, П. Юркевича, М. Максимовича сприяла становленню української свідомості, виявленню національної ідентичності, виробленню історіософських, соціально-політичних ідей, орієнтованих на збереження народної пам'яті, мови, культури і нашого сьогодення.

Сучасна людина живе і творить у світі технічного, технологічного та інформаційного простору, де панує дух запеклого егоїзму.

Життя постійно вимагає рішень; і найцінніше вміння, яке найважче здобути за висловом Наполеона Бонапарта, – це вміння приймати мудрі рішення.

Продовжуючи традиції української філософії, сьогодні проблема виховання мудрості набуває глибокого соціально-педагогічного смислу. Оскільки особистість, яка здатна до розумних, зважених рішень у напрямках самореалізації, саморозвитку, зможе вільно й успішно поводитися в різноманітних сферах життєдіяльності, самостійно нетрадиційно мислити, сміливо розробляти власні стратегії поведінки, здійснювати духовно-моральний вибір і нести відповідальність за свої дії і власний розвиток. Це має важливе значення як для самої особистості, так і для суспільства загалом.

Покоління, знайоме з канонами філософії мудрості, черпаючи з його філософських глибин життєві доктрини, здатне змінити нинішню систему корумпованого державного правління на новий морально-духовний устрій, про який мріяв Г. Сковорода та його однодумці-філософи.

Н.І. Питецька, д-р мед. наук, проф. (*ХНМУ, Харків*)

АРТИСТИЗМ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТВОРЧОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА

Формування творчої індивідуальності педагога є однією з актуальних проблем сьогодення. Лише у 1960-х–1980-х роках педагогами-новаторами і ученими (Ш.О. Амонашвілі, Т.І. Гончарова, В.І. Загвязінський, Е.Н. Ільїн, С.Н. Лисенкова, Ю.Л. Львова, М.М. Поташник, В.О. Сухомлинський, В.Є. Храпов, В.Ф. Шаталов та ін.) були названі компоненти творчої індивідуальності педагога: неповторність, цілеспрямованість, професійна компетентність, педагогічний такт, інтуїція, імпровізація, ініціативність, емоційність, захопленість і самобутність, методичний артистизм, професіоналізм і талант, свобода у виборі методів, форм і засобів вчення, авторитет, єдність інтелектуальної, етичної, естетичної, емоційної культури та ін. Цінними є думки Б.Г. Ананьєва, який визначає індивідуальність як вищий рівень розвитку особи, вказуючи на те, що «якщо особа – «вершина» всієї структури людських властивостей, то індивідуальність – це глибина особи і суб'єкта діяльності». Зокрема, творча індивідуальність педагога – це особлива якість, рівень розвитку особи в цілому, тому дати її однозначне визначення неможливо: її суть в самобутності і цілісності всієї особи (внутрішня сторона), в оригінальності, яскравій своєрідності і масштабності всіх проявів особи і діяльності викладача (зовнішня сторона), що виражаються в автономності постановки життєвих і педагогічних цілей і завдань, самостійності дій, в безперервному пошуку сенсу життя і діяльності і в готовності до кінця відстоювати знайдені, вистраждані ідеали і життєві цінності.

На думку О.С. Булатової, артистизм – це особлива образно-емоційна мова творіння нового, прониклива співтворчість педагога і учня, орієнтована на розуміння і діалог, витончене і тонке мереживо створення живого відчуття, знання і сенсу, що народжуються «тут і зараз». Артистизм – це не лише зовнішні прояви (міміка, жести, інтонація), хоча і вони є значущі для створення атмосфери навчального процесу, а й здатність майже миттєво перейматися новими ситуаціями, опинятися в новому образі, уміння жити ідеями, які передаються студентам на занятті.

Артистизм передбачає вміння педагога створити власний стиль діяльності, свій неповторний імідж, показниками якого виступають такі вміння: подобатися молоді, захоплювати їх;

самоконтроль, саморегуляція, встановлення контакту з будь-якою аудиторією; здатність розуміти психіку студентів, їх почуття та співчувати їм, а також ставити себе на місце молодої людини та зрозуміти її реакцію, поведінку; здатність перевтілюватися і виконувати різні ролі. Педагогічний артистизм передбачає відвертість і безпосередність педагога, вміння говорити і діяти прямо, ділитися тим, що є усередині. Артистичний педагог володіє також здатністю зараження своїми переживаннями, сумнівами, радістю інших людей.

Таким чином, педагогічний артистизм – невід’ємна риса кожного творчого педагога, яка характеризує процес педагогічного спілкування, підносить його до рівня мистецтва. Отже, творчу індивідуальність педагога і артистизм, як її компонент, можна розглядати як необхідні і важливі складові для професійно-особистісного становлення викладача.

Ю.С. Сабадаш, д-р культурол., проф. (МДУ, Маріуполь)

НАЦІОНАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА СЬОГОДНІ: РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ У. ЕКО «ПРО ДЕЯКІ ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРИ»)

19 лютого 2016 року помер відомий італійський письменник, філософ, медієвіст, семіотик, мистецтвознавець – Умберто Еко. Широка популярність прийшла до нього після появи праць з історії та культури Середньовіччя, наукових досліджень в галузі мистецтвознавства та семіотики, а також двох світових бестселерів – «Ім'я рози» та «Маятник Фуко». В своїх попередніх роботах ми вже розглядали різні аспекти наукової та літературної діяльності У. Еко [1; 2; 3], в цих же тезах хотілось б зупинитися на ролі та значенні національної літератури, оскільки це питання є надзвичайно актуально для українського сьогодення.

Умберто Еко має специфічну манеру подачі матеріалу – літературного чи теоретичного – з позиції начебто власної присутності письменника та теоретика в площині досліджуваного простору. Він не перший європейський медієвіст, але перший, хто примусив усіх нас повірити в «сучасність» середньовіччя, повірити в позитивність його присутності у нашому культурному просторі.

Літературна й наукова діяльність видатного італійця вражає своєю пошуковістю й відвертістю щодо демонстрації специфіки власного творчого процесу. Умберто Еко пропонує кожному з нас долучитися до тих непересічних ідей, фактів, подій, які захоплюють його самого, і таким же чином повинні захоплювати його сучасників. Позиція У. Еко принципово відрізняється від практики констатації фактів та «нав'язування» висновків, а сприймається як запрошення до діалогу, в процесі якого і сам дослідник здатний продемонструвати власні сумніви. Можна стверджувати, що, певною мірою, стиль творчості У. Еко це стиль постмодерністського філософування. Але при цьому слід пам'ятати, що до сформованості постмодернізму У. Еко вже працював більше двох десятиліть і його надбання за цей період були серед тих чинників, якими скористалися ті, хто свідомо атрибутує себе як постмодерніст.

Надзвичайно важливою є точка зору У. Еко, яку він висловив у статті «Про деякі функції літератури» (2001). В цій статті У. Еко стверджує, що *однією з основних функцій літератури є збереження і розвиток мови як колективного надбання*. Література створює мовну спільну єдність і, отже, культурну ідентичність, як це сталося в Італії з «Божественною комедією» А. Данте. Впродовж багатьох століть спільнота, розділена географічно і політично, ідентифікувала себе з

цим твором і знайшла з його допомогою мову для виразу власних ідей, відчуттів та спільних прагнень. Без цієї мовної і культурної ідентичності не виникло б і думки про політичне об'єднання Італії, не існувало б італійської нації. Крім того, наголошує У. Еко, література зобов'язує нас з увагою і пошаною ставитись до чужого слова, навіть з урахуванням загальної свободи інтерпретації. «Літературні тексти не тільки ясно говорять нам про те, чого саме ми не маємо права ніколи більше ставити під сумнів, але, на відміну від об'єктивної реальності, авторитетно сигналізують нам про те, що в них повинне бути значущим, що ми не могли це вибрати доказом для вільних інтерпретацій» [4, с. 12]. Література, пропонуючи нам сюжети і персонажів, чия доля остаточно вирішена наперед автором, привчає нас до беззастережного прийняття цієї долі. Виховна функція літератури, переконаний У. Еко, не зводиться до передачі етичних істин або до формування відчуття краси: «...функція «незмінних» розповідей полягає саме в тому, що всупереч нашому прагненню змінити долю нас примушують торкнутися її незворотності» [4, с. 22]. В цьому розумінні література вчить нас звикати до думки про невідворотність смерті.

Список літератури

1. Сабадаш Ю. С. Умберто Еко: гуманізм культуротворчих ідей : монографія / Ю. С. Сабадаш. – К. : НАКККіМ, 2012. – 156 с.
2. Сабадаш Ю. С. Переклад неперекладного. Як фундаментальна умова культурної трансляції (У. Еко та Ю. Лотман) [Електронний ресурс] / Ю. С. Сабадаш // Międzynarodowa Konferencja Internetowa «AKTUALNE PROBLEMY SLAWISTYKI» Секція 1. Языковой меланж и проблемы перевода. – Режим доступу : <http://centrumpl.in.ua/forum/27-105-1#119>
3. Сабадаш Ю. С. Вплив мас-медіа на формування особистості (за творами У. Еко) / Ю. С. Сабадаш // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство; НАКККіМ. – К. : Міленіум, 2015. – Вип. I (4). – С. 9–15.
4. Eco U. Sulla letteratura / U. Eco. – Milano : Bompiani, 2002. – 359 p.

І.А. Ангелинова, студ. (МДУ, Маріуполь)

Науковий керівник – доц. **Ю.М. Нікольченко** (МДУ, Маріуполь)

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВОДСТВА В УСРР (1923–1937)

Українське діловодство пройшло складний шлях свого формування, який тісно пов'язаний з різними історичними періодами на тернистому шляху до національної державності.

Після жовтневого перевороту в Україні цілісної системи діловодства не було, загальний стан документування на місцях залишався незадовільним, без чого було неможливо ефективне функціонування органів державної влади [1, с. 104].

На початку 20-х рр. розпочався активний пошук шляхів розвитку системи діловодства та документообігу на більшій за територію частині українських земель, яка 30 грудня 1922 р. увійшла до складу СРСР як Українська Соціалістична Радянська Республіка.

Починаючи з цього часу діловодство в УСРР було нерозривно пов'язано з виникненням і розвитком радянського державного апарату і знаходилося під жорстким партійно-адміністративним контролем. Проте в історії українського діловодства був період, коли його національні особливості здобули право на існування. Це був період, умовно, з 1923 по 1930 рр. відомий в історії України як українізація.

У квітні 1923 р. на XII з'їзді ВКП(б) було започатковано новий курс у політиці з національних питань – коренізацію, основною метою якої було залучення національних кадрів до радянського будівництва в СРСР у рамках домінування комуністичної тоталітарної системи [2, с. 106].

Політика українізації в УСРР сприймалася значною частиною українства як вимушений, проте – дуже важливий крок на шляху збереження національної ідеї державотворення, національного ренесансу в освіті і культурі. Ця ідея була закладеною у попередні історичні епохи, у тому числі у період Національно-демократичної революції 1917–1920 рр.

Саме з політикою українізації пов'язано прийняття низки документів, серед яких найбільш вагомі:

- декрет ВУЦВК і РНК УСРР «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату» (квітень, 1925);
- резолюція пленуму ЦК КП(б)У «Про українізацію партійного та профспілкового апарату» (травень, 1925).

Відповідно до зазначеної програми з 01 січня 1926 р. передбачався перехід усіх державних установ і торгово-промислових підприємств на ведення діловодства винятково українською мовою [1, с. 187]. Українська

мова була офіційно введена в школі й адміністрації, запроваджена у ділове урядове листування. У результаті чого, вже у 1927 р. в УСРР українською мовою велося 70% усіх справ [2, с. 142].

Публікуються праці з теоретичних засад діловодства: «Посібник з діловодства для райвиконкомів і сільрад» О.М. Брагинського та М.А. Горенштейна, «Практичний підручник діловодства українською мовою» О.М. Бузинного.

На початку 30-х рр. простежується заміна українізації політикою «пролетарського інтернаціоналізму», національний рух став підкреслено «більшовицьким» [2, с. 419]. У січні 1933 р. за вказівкою ВКП(б) та радянського уряду керівництво УСРР взяло курс на згоргання українізації [1, с. 101].

30 січня 1937 р. черговий з'їзд Рад УСРР затвердив Конституцію держави, яка отримала нову назву: Українська Радянська Соціалістична Республіка (далі – УРСР). Конституція містила статті, що регулювали документну діяльність різних гілок влади управлінської системи і вертикалі в УРСР, що спричинило зміни у системі діловодства та видовому складі документації.

Відійшли у минуле прохання, донесення та представлення, характерні для бюрократичного апарату дореволюційної і післяреволюційної державної системи. Натомість з'явилися нові: декрети, мандати, заяви. Російська мова набула статусу основної при підготовці переважної більшості документів. Суттєво змінився і стиль документів, які стали більш лаконічні, ділові.

Розглянувши історичний досвід діловодства в УСРР у 1923–1937 рр., необхідно зазначити, що не зважаючи на весь драматизм, пов'язаний з домінуванням комуністичної тоталітарної системи, в сучасній українській системі діловодства використовується певний досвід цієї епохи. У цей період з'являються оригінальні ідеї, як результат самостійних теоретичних розробок українських документознавців з елементами національної документної традиції у мові документа та його формулярі.

М.О. Астрашенок, студ. (МДУ, Маріуполь)

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Для успішного дослідження історії бібліотечної справи в Україні важливим є аналіз аспектів його розвитку. У різні історичні епохи залежно від соціально-економічних умов, стану культури й освіти розвивалися певні уявлення про роль бібліотек у суспільстві [1].

Ще з часів Київської Русі починається формування бібліотек. Саме прийняття в 988 році християнства сприяло розвитку бібліотек у княжі часи. Найбільшою і найбагатшою у той час була бібліотека Софії Київської, заснована у 1037 році Ярославом Мудрим. У цілому в бібліотеці налічувалося до 900 томів рукописних книг, вона була однією з найбільших бібліотек того часу. Книги, які виходили з майстерень Софійського собору, стали основою інших бібліотек, зокрема величезної бібліотеки Печерського монастиря, яка з кінця XI ст. стала найбільшим центром культурного життя Київської Русі.

Під час монголо-татарських навал велика кількість безцінних книг були знищені у війнах і пожежах. З тих часів збереглися декілька екземплярів книг бібліотеки Софії. Найвідоміші з них: Рейнське Євангеліє, яке донька Ярослава Мудрого Анна вивезла до Франції з Києва. На цій книзі приносили присягу французькі королі, а нині дають клятву президенти Франції, Остромирове євангеліє (1056–1057), два Ізборники 1073 та 1076 років, Мстиславове євангеліє XII ст.

До середини XIII ст. бібліотека як соціальний інститут стає самостійним закладом, що виконує певні, тільки йому властиві функції (збереження документів, копіювання (переписування) документів, обслуговування користувачів) [1].

У XV ст., з появою книгодрукування відбуваються значні зміни у всьому європейському книговиданні і, звичайно, у бібліотечній справі. Це обумовило перший радикальний прорив у сфері збереження, розповсюдження і передачі знань. А зберіганням історичної та соціальної пам'яті людства, центрами культури і духовності народу завжди були і залишаються бібліотеки. Маючи справу з найціннішою і найбагатшою – людиною та інформацією, вони впливають на освіту, науку, культуру і виховання громадян, розвиток економіки, несуть відповідальність за духовність нації, забезпечують реалізацію конституційного права людини на інформацію.

В XVI ст. великі книгозховища з'явилися при школах в Острозі і Львові. У XVII ст. було створено бібліотеку Києво-Могилянської академії.

У XVIII столітті починають з'являтися власні бібліотеки заможної української шляхти. У другій половині XIX – на початку XX ст. в Західній Україні, яка входила на той час до складу Австро-Угорщини, діяла мережа культурно-освітніх осередків «Просвіта», при яких діяли бібліотечні заклади. У радянські часи бібліотечна справа стала частиною державної політики і втратила свій національний дух [3].

Зі здобуттям незалежності України бібліотечна справа набуває свого масштабу. На сучасному етапі розвитку життя бібліотеки залишаються загальнодоступним і практично безкоштовним джерелом отримання різноманітної інформації для багатьох верств населення. Вже зараз в Україні налічується тисячі бібліотечних установ, серед яких є такі види бібліотек, як національні, державні, республіканські (Автономної Республіки Крим), обласні, міські, районні, селищні, сільські, універсальні, галузеві, міжгалузеві, загальнодоступні, спеціальні та спеціалізовані. Серед ведучих – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Державна історична бібліотека України, Національна парламентська бібліотека України, Державна бібліотека України для дітей та інші.

Таким чином, роблячи висновок, можна зазначити, що бібліотека має велике значення на всіх етапах її розвитку. Залежно від соціально-економічного та політичного розвитку суспільства змінюються соціальні функції бібліотек. Зокрема, якщо в XIX ст. та на початку XX ст. на перше місце ставилася, головним чином, просвітницька роль бібліотек, то наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. – інформаційна, культурологічна, освітня та наукова. У своєму розвитку бібліотеки пройшли шлях від часів Київської Русі через соціальний інститут, який визначає характер освітньої, наукової і культурної політики держави та ідеологічний, просвітницький, до інформаційно-комунікативного, культурного, освітнього, наукового соціального інституту [1].

Список літератури

1. Голоха Л. Ф. Державне управління бібліотечною справою в Україні: історичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія держ. упр.» / Л. Ф. Голоха. – Д., 2009. – 25 с.
2. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.
3. Історичні корені виникнення бібліотечної справи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://west-info.if.ua/avtorski-statti/2881-istorychni-koreni-vynyknennia-bibliotechnoi-spravy>.

А.О. Вовченко, студ. (ХДАДМ, Харків)

ВІНОЧОК ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Сьогодні питання національного відродження особливо актуальне, адже побудова сильної сучасної незалежної держави неможлива без міцного національно-історичного фундаменту, значною складовою якого є історично сформовані національні символи.

Термін «вінок» є збірним поняттям, майже в кожному етнографічному районі він мав іншу назву. Крім загальнослов'янських – вінок, вянок, перев'язка, чільце з XIX – поч. XX ст. побутували такі назви, як коробуля, лубок (Поділля), теремок (Чернігівщина), капелюшина, фес (Буковина), корона, перта (Закарпаття), цвіток, квітка (Наддніпрянщина).

Образ української дівчини неможливий без гарно увінчаної квітами голови. Та мало хто сьогодні знає, що це не тільки чудова прикраса, яка формує естетичний зовнішній вигляд юної українки, а перш за все – важливий елемент – символ українського життя.

Усього у вінку могло бути до 12 різних квіток, кожна з яких мала свій символ. Мак вважається не тільки квіткою мрій, але й символом родючості, краси та молодості; ромашка – символом кохання, ніжності та вірності; соняшник – відданості; волошки у віночку – символ людяності; ружа, мальва і півонія – символи віри, надії, любові; м'ята – оберег дитини та її здоров'я; материнка – символ материнської любові; лілея – дівочі чари, чистота, див'ясил, безсмертник – символ здоров'я, цвіт вишні та яблуні – материнська відданість та любов; калина – краса та дівоча врода; хміль – гнучкість розум; польовий дзвіночок – вдячність.

Влітку віночок сплітали з різних трав і квітів, восени – із золотавого та червоного листа, взимку – із штучних квітів. Збирали квіти у певні дні й у певну годину в залежності від призначення вінка. Перед плетінням квіти «очищали». Категорично заборонялося вплітати папороть, вовчі ягоди, дурман та ін. Хлопців під час плетіння поблизу не мало бути.

Цей витвір мистецтва був книгою душі дівчини: мовою квітів вона виражала свої почуття, стан душі, події, які відбувалися в житті.

Не менше значення приділялося стрічкам (лентам, биндам): їх кольору, довжині, підбору. Використовувалося дванадцять кольорів, кожен з яких був оберегом і лікарем, захищаючи волосся від чужого ока.

Стрічки вимірювали по довжині коси, розрізали нижче коси, щоб її сховати. Найпершою по центру в'язали світло-коричневу – символ землі-годувальниці, пообіч якої жовті – символ сонця; за ними – світло-зелені й темно-зелені – краса та молодість; голубі й сині – небо і вода, що надають силу й здоров'я. Далі йшли жовтогаряча – символ хліба, фіолетова – мудрість, малинова – душевність і щирість, рожева – достаток. Білу вплітали лише тоді, коли кінці її були розшиті сріблом і золотом (на лівому – сонце, на правому – місяць). Не вишита стрічка не пов'язувалася, це був символ пам'яті про померлих. Дівчата, що вплітали у віночок мак, підв'язували до нього червону стрічку – символ печалі й магичності.

Народна етнічна спадщина – безцінний скарб кожного народу. Зневажливе ставлення до своєї багатовікової історії, її культури та традицій спричиняє культурний занепад нації і всього суспільства. А сучасна культура та звичаї, перестаючи житись давніми народними джерелами, втрачає свій національний колорит і перестає бути цікавою громадянам країни.

Справжнє розуміння української культури неможливе без знання народних традицій та обрядів, без знайомства з національними символами і оберегами. Одним із таких символів-оберегів є український вінок.

М.О. Волошина, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

Науковий керівник – доц. **І.П. Коршунова** (*ХДУХТ, Харків*)

ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ В РОКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ 20–30 рр. ХХ ст.

На початку ХХ ст. українська культура розвивається в контексті європейського та світового культурного процесу. Протягом усього століття зусиллями передової інтелігенції, корифеїв українського мистецтва готувався ґрунт для духовного відродження нації, відновлення її державності. У системі української культури на той час означилися практично всі основні ділянки – література, театр і драматургія, архітектура та музика, народна культура і фольклор, започаткований розвиток науки, освіти, преса, книговидання.

Нова імперія СРСР ставила перед собою глобальні завдання, і тому будь-які прояви національного самовизначення мали бути виключені в принципі. Сталіна і його оточення не влаштовувало, що на основі українізації швидко зростав прошарок національної інтелігенції. Тому з кінця 20-х років ідеологічний і політичний натиск на українське національно-культурне відродження стає вже майже неприхованим. Почалися переслідування, злісне цькування тих, хто уособлював українізацію, а в більш широкому контексті весь процес національно-культурного відродження України.

Сталінські масові репресії мали на меті знищення справжніх і потенційних противників більшовицького режиму, створення атмосфери страху та абсолютної покори. Зазнавали переслідувань саме ті, хто очолював боротьбу за комуністичні ідеали.

З 1929 р. масові репресії трьома великими хвилями прокотилися по Україні: перша – у 1929–1931 рр., друга – у 1932–1934 рр., третя – у 1936–1938 рр. Водночас із терором, яке зазнало селянство, розпочалися переслідування, а згодом і фізичне знищення кращих сил української інтелігенції. Еліта потрапила під жахливий прес суцільних репресій та обвинувачень. У липні 1929 р. почалися арешти провідних українських науковців та інших представників інтелігенції, звинувачених у належності до таємної націоналістичної організації – Спілки визволення України (СВУ). На лаві підсудних опинилися 45 діячів української культури.

Жорстокий моральний терор обрушився на наркома освіти УРСР М. Скрипника. У березні 1933 р. він був змушений залишити свою посаду, а кілька місяців потому, не витримавши принижень, покінчив життя самогубством. Такою самою була доля і ще однієї з

найпомітніших постатей українського культурного ренесансу – М. Хвильового.

1932–1934 рр. супроводжувалися новою хвилею розправ з українською інтелігенцією. Не обминули репресії художників та музикантів. Трагічна доля спіткала і першого театрального педагога, чудового режисера і театрознавця Леся Курбаса. Разом з ним канув у небуття і його чудовий театр «Березіль». На кобзарський український з'їзд було запрошено кілька сотень кобзарів, яких заарештували, а потім, як переказують, розстріляли. Започатковане Леніним у 1918–1920 рр. і продовжене далі Сталіним у 20–30-х рр. тотальне нищення кращих сил української інтелігенції тривало фактично до самої смерті «вождя народів», тобто до 1953 р. Усе це стало причиною остаточного утвердження більшовицького тоталітаризму в Україні, яку зробили фактично безправною провінцією. Учені Чехословаччини підрахували загиблих у роки тоталітаризму. Усього від такого режиму, що панував в країнах світу, загинуло 110 млн чоловік, з них жертвами більшовизму стали 68 млн, фашизму – 20 млн, у Китаї – 30 млн чоловік.

У 1930-х роках справжнє спустошення здійснюється тоталітаризмом в українській науці. У 1934–1935 рр. були засуджені провідні спеціалісти в галузі літератури академік В.М. Перетц, член-кореспондент Є.С. Шаблювський. У 1936–1937 рр. загинули в таборах геолог академік ВУАН, її віце-президент Н.І. Світальський, генетик, академік І.І. Агол, математик, академік М.П. Кравчук, філософ, академік С.Ю. Семковський. У 1931 р. змушений був припинити роботу в Києві М. Грушевський. Його заарештували, звинувативши в справі «Українського національного центру». В українській науці загальмувався або й зовсім припинився розвиток ряду галузей – статистики, етнографії, демографії, краєзнавства. Чисткам було піддано колективи багатьох наукових та академічних установ.

Таким чином, радянська влада в 30-ті роки завдала Україні серйозного удару, проте не виконала головної своєї мети – націю не було знищено. Знищено було більшу частину її інтелігенції, яка і отримала назву «Розстріляне Відродження». Слід завжди пам'ятати, що це трагедія не лише якогось окремого покоління України, це трагедія для усєї української історії. Для того щоб не допустити помилок у майбутньому, треба бачити їх у минулому. Цю трагедію ХХ ст., яка призвела до загибелі цвіту української нації, слід досліджувати з головною метою – вона ні в якому разі не може повторитися.

О.О. Гребенькова, студ. (*ХДАДМ, Харків*)

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. **К.Ю. Чадаєва** (*ХДАДМ, Харків*)

ОПІШНЯ – СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА

Опішня – це селище міського типу Полтавської області. Маленьке та звичайне на перший погляд, але протягом трьох останніх тисячоліть – це найбільший центр і неформальна столиця українського гончарства.

Гончарство було і є одним із яскравих прикладів української культури і важливо підтримувати і розвивати це мистецтво. На сьогодні в містечку працює більш ніж 1000 гончарів, продукція яких експортується до багатьох країн світу.

І тепер, починаючи з 2000 року, це не лише старі майстри, але й зовсім юні, бо в Опішні багато уваги приділяють розвитку майбутніх поколінь. Саме тоді було засновано Колегіум мистецтв – державну спеціалізовану художню школу-інтернат I–III ступенів. Тут діти проходять не тільки загальноосвітню програму, а й мають спеціалізовані предмети.

Водночас школу можна назвати музеєм, бо у її стінах знаходиться велика кількість робіт учнів і вчителів, відомих і талановитих майстрів, кращих працівників гончарних майстерень, що приїжджають з окремими візитами, аби навідати колегіум та поділитись своїми знаннями та передати досвід. У колегіумі працюють видатні вчителі та майстри гончарства. Викладацький склад школи високопрофесійний. Серед вчителів є лауреати державних премій мистецтв.

Кожного року в Опішні проводиться Міжнародний Фестиваль гончарства, завдяки якому відбувається обмін досвідом майстрів різних країн, а також конкурс і процес навчання для учнів і майбутніх майстрів гончарства. Саме завдяки таким заходам традиції продовжують своє існування.

Проте місцеві майстри налаштовані знайомити з гончарським мистецтвом не лише місцевих жителів, але й усіх бажаючих, хто навідується до селища. У Опішні для таких цілей є музеї-садиби відомих гончарів – родини Пошивайлів, Олександрів Селюченко та ін. У деяких майстернях можна навіть власноруч спробувати творити на гончарному крузі і закохатись у цю справу. У домівках зібрані різноманітні твори, починаючи від посуду і закінчуючи прикрасами.

У 1986 році у Опішні засновано Національний музей-заповідник українського гончарства. Цей музей-заповідник – єдиний в світі в музейній практиці заклад, при якому створили науково-дослідний заклад – Інститут керамології, відділення Інституту народознавства НАНУ. Крім того, тут діє республіканська спеціалізована бібліотека з проблем українського та світового гончарства.

На території є ландшафтний парк, де розсипом встановлені ексклюзивні роботи майстрів-гончарів. Тут зібрана найзначніша у всій Україні колекція творів народних майстрів-гончарів і художників-керамістів, 35 000 одиниць заощадження, представлені усі етнографічні регіони України усіх національних шкіл художньої кераміки.

Не має жодних аналогів в Україні і країнах ближнього зарубіжжя галереї настінних панно художників-керамістів (110 творів), експозиції садово-паркової скульптури (176 творів).

Видатним місцем також є будинок родини Кричевських. У 1936–1941 тут знаходилася опішнянська школа, 1929–1987 – завод кераміки. З 1990 року будинок входить в структуру національного музею-заповідника гончарного мистецтва в Опішні. З 1995 року пройшла реконструкція, зараз будинок відкритий, проводяться тематичні виставки. Будинок побудований у стилі український модерн в 1916 році за проектом архітектора Василя Кричевського. До речі, саме він малював ескізи сучасного герба України.

Отже, не має сумніву щодо вагомого значення цього маленького селища на Полтавщині, де є місце творчості, розвитку гончарства та підтримці і продовженню життя традицій, що означає і продовження культури країни. Важливими сьогодні є не лише твори минулого та надбання талановитих майстрів минулих століть, але й розвиток молоді, що дозволить українській культурі існувати і надалі.

**ПЕДАГОГІЧНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
Д. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Досвід викладацької роботи Д. Овсянико-Куликовський отримав у Харківському і Казанському університетах, будучи професором порівняльного мовознавства індоевропейських народів. Покращуючи методику викладання, використовуючи психологічні знання, переймаючи досвід у таких вчених педагогів, як О. Потєбня та ін., Д. Овсянико-Куликовський заслуговує почесне місце серед педагогів-просвітителів.

У своїх попередніх публікаціях ми вже розглядали різні аспекти діяльності Д. Овсянико-Куликовського, а в цій роботі хотілось би зазначити, що педагогічна й просвітницька діяльність вченого мала велике значення для народної освіти, та першочергова роль Д. Овсянико-Куликовського була в розповсюдженні знань у зв'язку з створенням ним ряду підручників і монографій для середніх та вищих навчальних закладів.

У діяльності створених комітетів жіночої ремісничої школи, комісії народних читань, видавничих комітетах, комітетах першої безкоштовної бібліотеки-читальні, комітетах сільських бібліотек активну участь брав Д. Овсянико-Куликовський. У 1892 р. у Харківському університеті М. Сумцов запропонував відкрити Педагогічний відділ з метою обговорення питань, дотичних до викладання історико-філологічних предметів в навчальних закладах. А вже у 1894 р. було влаштовано загальнодоступні наукові читання для харківських вчительок або ж лекційний комітет. Для читання курсу лекцій з мовознавства, загальної літератури, загальної історії, російської літератури та історії було виділено групу членів Харківського історико-філологічного товариства, до якої входив Д. Овсянико-Куликовський. Він проводив наукові читання, виступав з доповідями. Та вже за два роки своєї роботи комітет поширив свою діяльність на усі верстви населення на Сході України, Кубані та в Області Війська Донського. Народних учителів і університетських професорів, які брали участь у роботі Товариства та його відділах, усіх об'єднував один найбільш суттєвий бік їхньої діяльності – освіта, виховання підростаючого покоління.

Д. Овсянико-Куликовський разом з прогресивними діячами науки і культури не тільки радіє відродженню національних мов і

культури, але й надає допомогу в їх становленні. Напередодні 1905 р. при Петербурзькій академії наук, наприклад, створюється комісія під керівництвом академіка Ф. Корша, в склад якої входить і академік Д.М. Овсянко-Куликовський. Мета комісії – сприяти відновленню права українського народу говорити публічно і друкувати літературу рідною мовою. У підготовленій з цього приводу зверненні члени академічної комісії відмічали, що відміна утисків українського друкованого слова вплине не тільки на підвищення знань у народному середовищі шляхом розповсюдження серед малоросів науково-популярних видань, але й на загальне зростання культурного обрису народу.

Важливою подією в культурному житті країни стало створення в березні 1906 р. Ліги освіти. У її витоків стояв і вчений Д. Овсянко-Куликовський. Ліга освіти створювалась як загальнонаціональний центр педагогічної думки, який мав за мету об'єднати всіх борців за нову демократичну школу. Ліга освіти створила систему науково-освітніх установ. Д. Овсянко-Куликовський проводив велику викладацьку роботу в ній, активно заохочував слухачів до дослідницької роботи, пропагував науково-педагогічні знання, допомагав оволодівати передовими методами педагогічної праці.

Однією з характерних рис педагогічної діяльності вченого було прагнення до вдосконалення тогочасних підручників, створення нових сучасних посібників для школи та ВНЗ. Нові підручники, над якими працював і Дмитро Миколайович, синтезували наукові знання і педагогічну майстерність авторів, дійсно підіймали навчальну літературу на якісно новий рівень.

Провідною рисою його педагогічної діяльності була співпраця в педагогічних журналах. Найбільш плідною можна вважати роботу Д. Овсянко-Куликовського в журналі «Вісник виховання». Педагогічні завдання вченого збігались із завданнями журналу, а саме: з'ясування питань освіти та виховання на основі наукової педагогіки, в душі суспільності, демократизму, вільного розвитку особистості.

Педагогічна і просвітницька діяльність вченого була багатогранна. Професіоналізм і виражений хист Д. Овсянко-Куликовського вивів його до вершини популярності як викладача. Діяльність його різностороння і, головне, плідна, він викладає у п'ятьох вузах і середніх навчальних закладах, працює в педагогічних журналах і газетах, стає ініціатором створення нових програм, психологічних дисциплін, книжок, підручників, проводить роботу з організації вищих навчальних закладів.

**ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО
ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я:
60-ті рр. ХХ ст.**

Об'єктивна картина розвитку вітчизняної культури може бути відтворена шляхом аналізу культурних процесів, що відбувалися не тільки в центрі країни, а й у найвіддаленіших її куточках. З-поміж низки проблем сьогодення нового осмислення потребує вивчення театрального мистецтва Північного Приазов'я як самобутнього художнього феномену. Особливе місце у розвитку театральних традицій регіону посідає маріупольський театр, який має своєрідну історичну долю.

Становлення театральної культури Маріуполя почалося з кінця ХІХ ст. З тих пір, попри труднощі, що виникали, у місті завжди працювала професійна трупа. Однак у кінці 1949 р. брак коштів, відсутність приміщення та ідеологічні перепони вплинули на припинення діяльності маріупольського театру. Завдяки маріупольцям, які шанобливо та з любов'ю сприймали мистецькі видовища, театр у місті було незабаром відкрито. 18 травня 1960 р. виставою «Барабанщиця» розпочав роботу Обласний драматичний російський театр м. Жданова (далі Маріуполя). Колектив театру було утворено наприкінці 1950-х років завдяки злиттю двох театрів: Кіровоградського і Єнакіївського. Спочатку новий театр виступав на літньому майданчику (будівництво приміщення театру ще тривало), але тим не менш, це не вплинуло на загальне враження від роботи колективу. 2 листопада 1960 р. запалилися вогні нового театру Маріуполя. Від імені акторів виступив директор театру В. Раввінов, який зазначив, що «колектив театру намагатиметься йти в ногу з часом та створювати чудові образи наших сучасників». Гідним завершенням свята стала постановка спектаклю за п'єсою О. Арбузова «Іркутська історія» [2].

Всього за театральний сезон 1960–1961 рр. було поставлено 15 нових п'єс. З них вісім з репертуару радянської драматургії, дві – з російської класики, чотири – зарубіжних авторів і одна – для дітей. Провідне місце в репертуарі театру займала радянська драматургія. Багато разів бачили вогні рамп спектаклі «Іркутська історія», «Барабанщиця», «Сила кохання», «Шлях до щастя», «Павутина», «Куховарка», «Четверо під одним дахом», «Грози проходять». Різнопланові, злободенні, вони знайшли відгук у серці глядача, схвилювали його своєю правдою і цілеспрямованістю.

Важливе значення у формуванні творчого складу як єдиного театрального організму мало те, що на чолі його стояв П. Ветров. Головний режисер театру, думаючи про майбутнє, організував молодіжну студію, в якій зібрав обдарованих молодих людей (В. Грамматиков, О. Бурцева, С. Кабо та ін.). Завдяки головному режисеру складався чудовий творчий колектив, який дуже скоро був помічений і на рівні республіканському, і солідними театральними критиками. Але найбільше талант П. Ветрова проявився в режисурі. Він заздалегідь вмів побудувати спектакль, викладаючи його зміст, розкривав глибину теми, давав своє трактування кожного образу. Разом з тим він прислухався до думки інших [1, с. 16].

З 1964 р. роботу головного режисеру театру починає виконувати заслужений артист України М. Шейко, постановки якого відрізнялися талановитістю і новаторством.

Влітку 1965 р. мариупольський театр представив свої вистави західноукраїнським глядачам. З 15 червня актори щодня давали дві вистави одночасно в Тернополі і Кам'янці-Подільському. Тернопільські рецензенти були щирими на позитивні відгуки. У пресі зазначалося, що «головний режисер мариупольського театру М. Шейко знайшов свій оригінальний ключ для трактування ряду образів, багато сцен зіграні з вражаючою силою, схвильовано, емоційно...». Критики підкреслили талановиту гру заслуженої артистка УРСР Р. Под'якової, М. Алкутової, А. Губського, народного артиста УРСР і заслуженого артиста УзССР Д. Сабурова, Ю. Коршка, О. Свиридова та ін. Акторів зворушив дуже теплий, сердечний прийом тернопільських глядачів.

Отже, протягом 60-х років ХХ ст. у Маріуполі розпочав роботу Обласний драматичний російський театр. Відкриття театру стало справжнім святом для жителів міста та було обумовлено загальноісторичним і культурним підґрунтям. При всій складності творчого життя, мариупольський театр намагався вносити в мистецтво подих творчих пошуків, режисери театру йшли важким, неторованим шляхом, поповнювали репертуар сучасними, складними, суперечливими п'єсами.

Список літератури

1. Буров С. Из истории Мариупольского театра (Годы, события, имена) / С. Буров, С. Отченашенко // Приазовский рабочий – Мариуполь. – 2003. – 136 с.
2. Приазовский рабочий. – 1960. – № 134. – 5 ноября. – С. 4.

М.А. Дьячкова, студ. (МДУ, Маріуполь)

К.О. Дудник, студ. (МДУ, Маріуполь)

ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ МДУ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бібліотека є джерелом наукових, культурних та соціальних досліджень усіх сфер життєдіяльності суспільства. Для ефективного здійснення своїх функцій кожний вищий навчальний заклад у своїй структурі повинен мати бібліотеку. На сьогоднішній день у Маріупольському державному університеті (далі – МДУ) функціонує Наукова бібліотека, яка бере свій початок з часу створення університету – з 1991 року. За цей період подолано значний шлях від бібліотеки гуманітарного коледжу до наукової бібліотеки класичного університету.

Наукова бібліотека, як і сам університет, є ровесником незалежної України. У 1991-му році стараннями Маріупольського міського національно-культурного товариства греків, Донецького державного університету та за підтримки Маріупольської міської ради наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР (№127 від 31 травня 1991 р.) було відкрито Маріупольський гуманітарний коледж Донецького державного університету. Для навчання у розпорядження коледжу Маріупольський міськвиконком надав у користування бібліотеку суспільно-політичного центру міського комітету КПУ. Спочатку до структури бібліотеки входили лише абонемент та читальний зал.

Постановою Кабінету Міністрів України № 646 від 13.08.1993 року коледж отримав статус Маріупольського гуманітарного інституту Донецького державного університету, відповідно до цього бібліотека також зазнала суттєвих змін. З розширенням інституту (відкриттям нових факультетів) в структурі бібліотеки починають з'являтися нові структурні підрозділи – читальні зали філологічних та психолого-педагогічних наук та романо-германської філології. На базі МДУ вперше на теренах України було відкрито факультет грецької філології, для якого фонд читального залу історичних і соціально-політичних наук був доповнений літературою, виданою новогрецькою мовою, а також російсько- й українськомовними виданнями з грецької філології. Надалі ці та інші видання було передано до бібліотеки елліністичних студій «Константінос Левендіс», що була відкрита в університеті у 2006-му

році, та яка на сьогодні відома в Україні як найсучасніша та найбільш укомплектована бібліотека з елліністики.

Важливим роком у становленні бібліотеки можна вважати 2004-й рік, оскільки саме в цей рік Маріупольський гуманітарний інститут ДонНУ отримує статус університету (відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2004 р. № 401-р), та ректор МДУ, професор К. В. Балабанов у вересні підписує Велику Хартію університетів (Італія, Болонський університет). Також саме з цього року автоматизація бібліотеки виходить на новий рівень – почалася робота в автоматизованій бібліотечно-інформаційній системі «ІРБІС-32» (у 2014-му році була оновлена до версії «ІРБІС-64»).

З 2006-го року розпочато видавничу діяльність бібліотеки. В цьому напрямку працівники бібліотеки створюють бібліографічні покажчики – а саме працю вчених, кафедр МДУ, інформ-моніторинг ЗМІ, фонду рідкісних та цінних книг. Важливим напрямом роботи бібліотеки є краєзнавство.

У 2010-му році МДГУ отримав статус класичного університету і був перейменований у Маріупольський державний університет (розпорядження Кабінету Міністрів України №1674 від 10.08.2010 р.), а вже у 2011 році рішенням Вченої ради (протокол № 3 від 26.12.2011р.) бібліотеці було надано статус наукової.

Починаючи з 2012-го року бібліотека активно починає займатися висвітленням своєї діяльності – починає працювати власний сайт бібліотеки (<http://libr-margu.narod.ru/>) та відповідні блоги («Библио.net. Субъективно о книгах, библиотеках и библиотекарях», «БиблиОпус. О литературе, литераторах и не только»). В цьому році також було розпочато проведення щорічних науково-методичних семінарів «Науково-дослідна діяльність наукової бібліотеки Маріупольського державного університету», матеріали доповідей яких відображаються у збірниках матеріалів семінарів.

До структури бібліотеки на сьогоднішній день входять 5 відділів, 7 секторів, 4 читальних зали та 2 абонементи.

Отже, наукова бібліотека МДУ є однолітком нашої держави і пройшла шлях від бібліотеки коледжу до наукової бібліотеки класичного університету. На сьогодні вона має комп'ютеризовані робочі місця, локальну бібліотечну мережу, вихід до Інтернету, інформаційно-бібліотечну систему «ІРБІС-64», що дає змогу покращити та оптимізувати діяльність бібліотеки.

Т.В. Жила, студ. (*ХДАДМ, Харків*)

ОХОРОНА НАЙБІЛЬШ ВИДАТНИХ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

На території України знаходиться велика кількість об'єктів культурної спадщини.

Культурна спадщина – це фундамент, на якому сьогодні стоїть національна культура, що включає пам'ятки історії, архітектури, монументального мистецтва, археології, садово-паркового мистецтва та ландшафтів. Ретельно збережена й належним чином представлена культурна спадщина – невмируще джерело зростання і духовного розвитку українського народу, національної самосвідомості. Ефективне збереження, відновлення та відповідне використання культурної спадщини нашої країни потребує не лише наукового підходу, а й людського фактору розуміння поставленої проблеми.

Україна, як європейська держава, має великий історико-культурний потенціал, що стосується практично всіх видів пам'яток. Нині на державному обліку перебуває 152 тис. об'єктів культурно-історичної спадщини, з яких 56 тис. – пам'ятки історії, 7 тис. – пам'ятки монументального мистецтва, близько 15 тис. – пам'ятки містобудування та архітектури.

Дбайливе ставлення до пам'яток історії та культури є одним з критеріїв зрілості і розвитку суспільства. Наша держава приділяє неослабну увагу створенню належних умов для збереження і пропаганди свого культурного надбання, адже проблема збереження культурної спадщини і передача її наступним поколінням стосується не тільки окремих країн, але й усього людства.

Неможливо сьогодні обійти увагою процеси інтеграції, що тривають у світовому співтоваристві, прискорюючи відкриття національних систем для впливу ззовні. Часом великих концептуальних і організаційних змін у пам'ятко-охоронній практиці стала друга половина ХХ ст. У зазначений період Україна стає членом Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), а, отримавши незалежність, вона набуває статусу члена Ради Європи – міжнародної організації держав-членів в європейському просторі. Саме цим організаціям належить провідна роль у формуванні міжнародних засад у зазначеній сфері.

На сьогоднішній день у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО від України перебувають наступні об'єкти: Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра – цілісний майновий комплекс Національного заповідника

«Софія Київська» (1990 р.); Ансамбль історичного центру Львова (1998 р.); Геодезична дуга Струве – транскордонний об'єкт, що проходить територіями 10 країн Європи (2005 р.); Букові праліси Карпат – транскордонний українсько-словацький об'єкт (2007 р.); Резиденція митрополитів Буковини і Далмації (м. Чернівці, 2011 р.).

У 2013 році у Список увійшли ще дві визначні пам'ятки – Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (V ст. до н. е. – XIV ст. н. е) і Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі.

Таким чином, станом на сьогодні у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено 7 українських об'єктів. У той же час, роботу не можна вважати завершеною, адже відповідальність України за долю своєї культурної спадщини вимагає просування й інших визначних об'єктів, що знаходяться на території держави, задля забезпечення їх охорони, заради майбутніх поколінь.

Залучення міжнародного досвіду, активізація співробітництва між країнами в галузі може зробити серйозний внесок у справу покращення рівня збереження пам'яток в Україні. Держава повинна спиратися як на власний досвід, так і на світові досягнення у збереженні культурного надбання. Адже саме національна культурна спадщина в першу чергу визначає унікальний образ будь-якої країни та її народу. В молодій демократичній європейській державі, якою є Україна, в добу інтеграції та глобалізації роль національного культурної надбання, як частини національної культури, набуває ключового значення.

Список літератури

1. Реалізація державної політики у галузі культури : аналітичний звіт за 2011 р. / Міністерство культури України. – К., 2012. – 80 с.
2. Андрес Г. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина XX – початок XXI століття) [Електронний ресурс] / Г. Андрес // Відлуння віків: український пам'ятко-охоронний інтернет-ресурс. – Режим доступу: http://pamjatky.org.ua/?page_id=5728
3. Мінкультури активізувало роботу з внесення українських об'єктів до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО : [ред. ст.] // Культура і життя. – 2012. – № 17. – С. 2.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

У посібнику з етики тлумачення цього терміна таке: *ціннісні орієнтації* – це внутрішній компонент свідомості та самосвідомості людини, як і цінність, вони відіграють дуже активну роль у визначенні спрямованості моральної діяльності особистості. Є те, що саме ті цінності, які ми обираємо, спрямовують нашу діяльність, визначають подальшу модель поведінки.

Ціннісні орієнтації є терміном зі сфери моралі. Узагальнюючи поведінку людей (практику), мораль виробляє певні вимоги, веління (імперативи) «як має бути», які підтримуються громадською думкою та (або) власною совістю людини (переконаннями).

Важливим елементом і поняттям моральної свідомості є *ціннісна орієнтація* як здатність моральної свідомості постійно за різних обставин спрямовувати думки й дії людини на досягнення певної моральної мети і результату. Існують два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, які обслуговують самоствердження особистості, і цінності, що надають сенсу існуванню самої людини, які творять і відроджують людину в певній, принципово новій якості. Цінності другого типу в сучасній літературі інколи називають *вищими*, або *культурними*, або *сенсожиттєвими*, або й просто *самоцінностями*. Французький письменник-гуманіст Антуан де Сент-Екзюпері писав: «Дивлячись на сім'ї, мені стає моторошно від думки, що, можливо, у кожній дитині гине геній». Покликання батьків полягає в тому, щоб розпізнати здібності та задатки, якими обдарована дитина і подбати про їхній розвиток, а також їхні потреби на тому чи іншому віковому етапі і працювати на їх задоволення в розумних межах. Відомо, що у підлітків ставлення до своїх вчинків більш свідоме. Вони схильні до самоаналізу, з'являється прагнення до формування вольових і моральних якостей. Для підлітка важливо не просто знати, який він насправді, але й розуміти, наскільки значущими є його індивідуальні особливості. Їх оцінка істотно залежить від системи цінностей, що складаються завдяки впливу родини й однолітків.

Переосмислення власної шкали цінностей, обстоювання власної точки зору та вибору часто перегукується з бунтом проти авторитетів, напруженням відносин з рідними й пошуком середовища однодумців у молодіжних групах. Спостерігається така тенденція: чим

більше в молодій особі конфліктів із дорослими, тим більше вона схильна приймати принципи поведінки групи ровесників. Криза зростання і емансипації: усе штовхає його не бути більше дитиною, яку до цих пір знали його рідні, але також вони не хочуть бути дорослими, згідно з моделями, які мають перед собою: відмовляються бути такими, як їх хочуть бачити і бояться перетворитися у ідеал, який насправді ще не пізнали. Тому намагаються «не бути».

Духовна цілісність підлітків формується найефективніше тоді, коли виховний процес організовується як суб'єкт-суб'єктна взаємодія, співробітництво і співтворчість вчителя з учнем, якщо визнаються права і свободи підлітка, якщо спілкування та взаємини підлітків будуються на гуманістичних принципах і ціннісному ставленні до людини, розвитку рефлексії і самопізнання. Часто підлітки виражаються не словами, а жестами: вираз обличчя, погляд, жест рукою, постава, тон голосу. Коли слова не відповідають жестам, маємо вірити жестам. І тільки спокій допоможе знайти відповідь. Найкраща допомога для підлітка – допомогти відновити рівновагу у цьому процесі і зростання («вибух енергії, пов'язаний з гормональними змінами»). Давати йому заняття, які вимагають фізичної енергії (спорт, табори і т. д.); вимагають концентрації уваги (навчання, мова, музика); вимагає від нього «вийти з себе» (волонтерство, що врятує його від егоцентризму, закритості в собі або надмірного інтелектуалізму).

І. Бех зауважив: «Не побачивши в учневі чогось цінного і цікавого, властивого тільки йому, вчитель, по суті, не може виховувати школяра, оскільки в такому разі в педагога немає точки опори для душевного контакту зі своїм учнем». Звівши стосунки «вчитель–учень» до поверховості, формальності, педагог втрачає авторитет вихователя в найглибшому розумінні цього слова.

«Дорослий товариш поруч» – це гасло має бути найважливішою умовою виховання і розвитку підлітка. Неухильне виконання цієї умови може забезпечити благополучне формування особистості підлітка. І батьки, і педагоги мають бути дуже розважливі та поважати інтимність дітей, святиню їхнього існування.

Таким чином, ціннісні орієнтації як регулятори зовнішньої поведінки індивіда можуть сприяти або ж тільки самоствердженню особистості, або ж надаванню сенсу людському існуванню, що спонукає до самореалізації і самовдосконалення. Підлітковий вік як час розвитку самосвідомості є періодом вибору і формування ціннісних орієнтацій.

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ХРАМ – ПРООБРАЗ СВІТОБУДОВИ

Центральне місце в культурі релігії займає храм – культова споруда для відправлення релігійних обрядів. Кожна релігія обов'язково передбачає наявність так званих «святих» споруд, які, на думку віруючих, призначені для контакту з божественними, містичними силами. Такими є кірха, костюл в католиків, церква в православних християн, синагога в іудаїзмі, мечеть в мусульман, пагода в буддизмі. Свої молитовні доми мають окремі релігійні конфесії і секти. Проте храм має більш вагоме смислове навантаження, ніж просто будівля для відправлення культових обрядів. Віруючі вкладали в їх створення певний смисл, який мав тісний зв'язок з світоглядними уявленнями людей в межах даної релігії. Про більш глибокий сенс храмів говорять наступні синоніми назв для таких споруд: «Дім Бога», «Око Бога». Відповідно до цього, будівельники храмів намагалися закласти та передати через їх архітектуру особливості того чи іншого віровчення. В такому аспекті храми виступали як певні моделі світобудови. Наприклад, античні храми втілювали ідею рівноваги сил, гармонії. Споруда піднімалась немов органічне тіло, знизу – вверху, сприймаючи нові навантаження. Візантійський храм, навпаки, – ніби «звисав» униз із невидимої точки, що перебувала поза земним світом. Готичні храми спрямовувалися у височину, нагадуючи про зв'язок Неба і Землі. Язичницька Русь не знала храмового будівництва. Тільки після прийняття у X ст. християнства за ініціативою князів в містах Київської Русі починається кам'яне будівництво. Принципи будівництва храмів (хрестово-купольний стиль) були запозичені з Візантії. Храм виявляв собою як би зменшене відображення світобудови. Увага до склепінчастих арок визначилася традицією, пов'язаною з грандіозним символом неба – куполом. Весь центральний простір храму в плані споруди утворював хрест.

Особливість архітектури Київської Русі виявлялася, з одного боку, в наслідуванні візантійським традиціям (спочатку навіть майстри були переважно греками), з іншого – одразу намітився відхід від візантійських канонів, пошук самостійних шляхів в архітектурі. Так, вже в першій кам'яній церкві – Десятинній – намітилися такі не характерні для Візантії риси, як багатокупольність (до 25 куполів) та пірамідальність – старослов'янська спадщина дерев'яної архітектури, перенесена на кам'яну. Традиційно храм поділяється на три просторові зони: вівтар, власне храм і притвор, які символізують триступінчасту структуру світу, Всесвіт в християнському розумінні. Так, вівтар

символізує місце перебування Бога, незбагненне для людини. Середня частина храму, відділена вітварною перегородкою, розглядається як символ буття небесного – сфери, де живуть ангели і праведні люди в потойбічному світі. Нарешті, притвор символізує земний світ, підлеглий законам часу і простору. Храм, як модель світу, суворо зорієнтований по сторонах горизонту. На схід сонця звернена головна частина храму – вітвар, а його західна частина відповідно ототожнюється з крайною темряви, холоду і смертей.

У християнстві, особливо в його православній гілці, часто зустрічається уподібнення храму кораблю (Ноеву ковчегу), що несе віруючих на схід, до порятунку. Такий образ сумісний із зовнішнім примітивним сприйняттям хрестово-купольного храму: куполи – вітрила, апсида – ніс корабля, дзвіниця – щогла і т. д. В православному храмі закладена також і антропологічна символіка. Ще у Візантії поділ внутрішнього простору храму уподібнювали троїстості людини: дух (вітвар); душа (центральне приміщення); тіло (притвор). Цікаво, що «олюднення» храму знайшло яскраве відображення в назвах частин храму: купол називається розділом; основа храму – підошва; вікна – очі; захисні від дощу виступи над вікнами – брівки і т. д. Важливе місце в архітектурі храму займає числова символіка. Так, символічною є кількість куполів: один купол символізує єдність Бога; два відповідають еству Ісуса (божественному та людському); три символізують Святу Трійцю; п'ять – чотирьох євангелістів і Христа; сім – сім таїнств церкви; тринадцять – Ісуса і дванадцять апостолів; двадцять п'ять – похвалу Пресвятій Богородиці і т. д. Символічне значення мають будь-які архітектурні деталі храму, а також всі предмети, що знаходяться в ньому. Так, наприклад, склепіння хрестово-купольного храму спираються на чотири масивних стовпи, що символізують чотири Євангелія. Потрібно відмітити, що символічне трактування архітектурних форм і оздоблення храму залишається незмінним у всьому періоді існування православних храмів.

Отже, можемо підсумувати, що у середньовічному мистецтві символіка має філософсько-релігійне тлумачення. Символи дозволяють пізнати Бога, духовно доторкнутися до нього. Вони відкривають віруючим духовний шлях з матеріального світу у трансцендентний. Пізнання вищої істини можливе лише на основі розкодування символічних образів, що втілені у середньовічному мистецтві, саме в них закладено знання першооснови буття.

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ

Виникнення меценатства на українських землях сягає кореням глибокої давнини. В Київській Русі благодійність виявлялася насамперед як особистісні, приватні взаємини князів, духовенства, з одного боку, та калік, жебраків, хворих – з іншого. З XVIII ст. почали вимальовуватися загальні принципи української благодійності, згідно з якими допомога може бути приватна або допомога громади, парафії. Починаючи з XIX ст. виникають спеціалізовані (благодійні) товариства, які мали на меті не тільки звичайну матеріальну допомогу прошаркам населення, але й об'єднання у своїх рядах людей різних станів.

Головною причиною добродійності відомих людей, з одного боку, була висока релігійність слов'янської людини, з іншого – набуття суспільного престижу і поваги з боку дворянських сімей. У той же час меценатська діяльність представників аристократичних кіл набувала обертів завдяки загальному піднесенню культури у XIX ст., яке увійшло в історію України під назвою «період національно-культурного відродження».

Плеяда українських меценатів складалася поступово, в хронології з історичними подіями на Україні. Першими в низці благодійної діяльності слід назвати київських князів: Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, його сина Мстислава Мономаха, Данила Галицького тощо. Польсько-литовська доба зразками добротинності представляє відомі на ті часи братства – Львівське та Київське, які на власні кошти утримували школи, шпиталі, бібліотеки, друкарні. Серед імен благодійників зустрічаються жіночі імена: княгиня Ганна Заславська, Софія Чарторийська, Ганна Гойська, Раїна Вишневецька та ін. Не можна не відзначити рід Острозьких – Костянтина Івановича та його сина Василя Костянтиновича. Не перелічити славетних благодійних справ київського митрополита Петра Могили, гетьмана Івана Мазепи, родини Розумовських, козака-вельможі Д. Трощинського, політичного діяча П. Конашевич-Сагайдачного і багато-багато інших.

Багатим на імена українських благодійників «золоте століття» (к. XIX ст. – поч. XX ст.), яке з повним правом можна назвати «вінцем українського меценатства»

За радянську добу благодійність, на жаль, занепадає. Само слово «благодійність» викреслюється з підручників, хоча явище «меценатство» завжди мало місце в суспільному житті. І тільки часи державної незалежності в Україні сприяли розвитку нової хвилі добротинності.

На Слобожанщині найбільш відомим серед меценатів був рід Харитоненків, яким тільки в Харківській губернії належало десять цукрових заводів. Батько родини Іван Герасимович виділяв величезні кошти на благодійність, а його син – Павло Іванович разом із дружиною піклувався справами навчальних закладів, допомагав в будівництві церков, робив пожертвування лікарням, дитячим притулком тощо. За гроші Харитоненка був споруджений унікальний палацово-парковий комплекс в панському маєтку Наталіївка та Співочі тераси в Краснокутському районі.

Ім'я Василя Івановича Пашенка-Тряпкіна пов'язано із капіталовкладеннями, які в свій час перетворили сьогоднішній центр «першої столиці».

Сучасним мешканцям Вовчанська добре знайомо ім'я міністра землеробства графа Колокольцева. За кілька десятиліть Василь Григорович перетворив провінційне містечко на перлину Слобідського краю. Крім шкіл, бібліотек, лікарняних дільниць, фельдшерських пунктів, відомий меценат дав розпорядження завести саджанці з далекої Франції для посадки унікальної за розмірами лісосмуги. В наші дні хвойні масиви біля водосховища у селищі Старий Салтів вражають своєю неперевершеною.

Є привід згадати Олексія Кириловича Алчевського – видатного харківського економіста. За його матеріальної участі в Харкові був відкритий перший в Російській імперії Земельний банк. До речі, просвітницька діяльність видатної вчительки Христини Алчевської стала можливою також завдяки капіталам її батька.

Дійсно, вищеназвана низка імен не вичерпана, ця галузь претендує на глибоке історичне дослідження.

В наші дні небайдужих і багатих людей, котрі підтримують національне мистецтво, вистачає. І якщо держава заохочуватиме меценатів, проблем із фінансуванням у вітчизняних митців не буде.

Тому є прямий сенс відновити історичну традицію, коли благодійна діяльність була обов'язком підприємців. Необхідні суттєві зміни в корпоративній психології бізнесу, утвердження у підприємців відчуття особистої відповідальності, усвідомлення ними того, що бути меценатом – це почесно і престижно. Благодійництво буде потрібне завжди, адже це не матеріальний, а духовний світ, це світ культури, науки, де можна в кожній галузі допомагати людям і всій Україні творити власне майбутнє.

І.П. Коршунова, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
Д.А. Сьоміна, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ДО ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

В умовах розвитку незалежної української держави переоцінюються духовні цінності, утверджується нова плюралістична культурна реальність. Українське громадянство визнає гостру потребу у зверненні до національної історико-культурної спадщини.

Культурні цінності України вивозилися з її території під час періоду російського самодержавства й у часи радянської окупації. Частина цінностей України була втрачена під час німецької окупації в роки Другої світової війни. За період 1945–1948 рр. з американської окупаційної зони до СРСР було передано 534 тисяч 120 одиниць цінностей. З них 167 тисяч 717 походили з Києва. На думку німецького дослідника, професора А. Айхведе, понад 350 тис. переданих до СРСР експонатів походили з України.

Тому серед найважливіших задач у галузі культури є повернення культурних цінностей, а також контроль за їх переміщенням через державний кордон. Комісія, яку очолив мистецтвознавець О. Федорук, активно проводить інвентаризацію цінностей, які різними шляхами опинилися за межами України.

У списку найвідоміших цінностей України залишається поза її межами ціла низка реліквій, серед яких: Збруцький ідол (Археологічний музей у Кракові), скарби з кургану Солоха (Ермітаж в Санкт-Петербурзі), змійовик Володимира Мономаха (Історичний музей у Москві), Чудотворна ікона Богородиці Іллінської церкви Чернігова (Третьяковська галерея у Москві), грецька діадема з Понтіки (Мюнхен), Срібні царські врата церкви Різдва Богородиці та Хрестовоздвиженської Києво-Печерського заповідника (Лос-Анжелес) та багато інших.

Наполегливо ведеться робота з розшуку і повернення культурних цінностей з Михайлівського монастиря, які потрапили за межі України і зараз зберігаються в Ермітажі та Російському музеї в Санкт-Петербурзі, Збройній палаті в Кремлі, Третьяковській галереї в Москві та Московському історичному музеї. Уперше після 30-х років ХХ століття відбулися акти повернення українських культурних цінностей з Росії. З фондів Державного Ермітажу в Санкт-Петербурзі до Києва було передано 11 фресок Михайлівського Золотоверхого собору XII століття. Ця визначна пам'ятка української архітектури з

часів Київської Русі відіграватиме багатомістову роль в архітектурно-художньому ансамблі Києва.

За часів незалежності в Україні почали повертатися архіви, історичні реліквії, пам'ятки мистецтва та книжкові зібрання, вивезені поза її межі представниками кількох поколінь трудової та політичної еміграції українців, що впродовж ХХ століття сформували представницьку українську діаспору в світі. Це і втрачені в роки війни колекції Херсонського археологічного музею, книжки з бібліотек Києва, понад 3000 фотовідбитків з негативів із фондів ЦДА кінофотодокументів, архіви товариства «Просвіта» та Державного центру УНР в екзилі.

Значного резонансу набуло повернення на Батьківщину творчої спадщини відомих політичних, громадських, наукових діячів та діячів мистецтва. Відчули «друге народження» твори О. Довженка, Е. Авдієвської, Г. Мазуренко, Л. Морозової, І. Багряного, О. Олеся, О. Ольжича, В. Авраменка, У. Самчука, В. Барки, С. Сірополка, С. Лифаря та ін. До відділу рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаніка повернулися рукописи відомого історика-документаліста Б. Антоновича. З Німеччини надійшла колекція з 82 предметів доби мідного віку, трипільського і скіфського періодів, що були вивезені з України в 1944 р.

Але не тільки нам повертатимуться контрибовані твори мистецтва, а й ми віддаватимемо вивезене. Результатом такої домовленості стала передача низки археологічних знахідок німецького поселення першого і третього століть – так звані «Кабловські знахідки». У свою чергу, фонд «Пруська культурна спадщина» (ФРН) передав колекцію бронзового віку красназвочному музею Херсона в Україні.

В останні роки вітчизняна політика щодо повернення та реституції цінностей набула значущості з боку держави та громадськості. Зокрема, висловлюється занепокоєння у питанні відсутності коштів на пошукові дослідження, правове та інформаційно-аналітичне забезпечення.

Географія надходжень культурних цінностей України доволі широка: Австралія, Бразилія, Велика Британія, Канада, Німеччина, Росія, США, Швейцарія, Франція та багато інших країн світу. За словами фахівців, на сьогодні найважливішим завданням є здійснення опису усіх архівів громадських організацій, наукових установ за кордоном і виявлення тих надбань, які спільними зусиллями ще можна повернути в Україну. Адже надалі буде все складніше знаходити і повертати національні культурні цінності з-за кордону.

КИЇВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН ТА ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ

Принципи української та російської культурної свідомості можна виявити в літературній пам'ятці Київської Русі – «Слово о Законі і Благодаті» митрополита Іларіона. Твір був написаний у 1049 році, у якому виповнилося 84 роки незалежності Русі (965 р.) і 61 рік проголошення християнства державною релігією (988 р.). Основна спрямованість «Слова...» – ідеалізація князів, значення прийняття християнства та історичного майбутнього Київської Русі. Іларіон визначає нове історичне значення Святої Русі. Даний принцип ідеалізації надалі впливав на формування культурної свідомості України і Росії.

Даний принцип втілювався в конкретних явищах російської культурної свідомості, таких як благочестива стилізація руських князів, прирахування до лику святих князів і страстотерпців, страждали не за віру, сліпа віра в обряди і церковних розкол через трактування обрядів, міф про доброго царя і злих бояр, месіанізм, віра в ідеальне царство. Ідеалізація московської влади в релігійному контексті представляла її явищем всесвітньо-історичного масштабу. Це втілювалося в ідеї «Москва – третій Рим», яка стала державотворчою. На основі цієї ідеї виправдовувалися всі подальші територіальні прирощення Московського царства, а потім і Російської імперії. Старець Філофей розглядає богоносність царя в месіанському сенсі. Богоносність – це обов'язок виконання божественного промислу.

Ця ідея обернулася трагічними наслідками – громадянським протистоянням всередині самої Росії. Спочатку був старообрядницький розкол, потім протистояння посилювалося боротьбою Петра Першого з символами традиційної життя. Петро Перший в новій формі відтворює ідею «Москва – Третій Рим», так як назва нової столиці – Санкт-Петербург, означає в буквальному сенсі град святого Петра, тобто «Новий Рим». Це зробило неминучим конфлікт прихильників старої і нової форми ідеї «Москва – третій Рим» і подальший розкол суспільства. Нова форма ідеалізації державної влади йшла паралельно з сакралізацією імператора Петра Першого. Чинник сакралізації даної особи впливав на російське свідомість навіть у радянський період і продовжує впливати зараз.

Принцип ідеалізації був сформований у Київській Русі, і тому має один і той же корінь в українській і російській культурній

свідомості, проте він був реалізований по-різному. Москва стала столицею зростаючого царства, яке переросло у величезну імперію. Ця імперія представлялася в ідеалізованому вигляді як явище всесвітньо-історичного з винятковою релігійною місією. Розчарування в цій ідеалізації визначило всі суперечності і внутрішню боротьбу в російській історії.

Месіанська імперська ідея, яка заснована на ідеалізації державної влади, призвела до постійного конфлікту всередині російського суспільства, відліком якого можна вважати Смутний час. Цей конфлікт триває досі. Російська історія сповнена трагічних кривавих подій, які виникали кожного разу, коли ідеалізація державної сили призводить до виправдання насильства заради месіанської ідеї.

Українська культурна свідомість формувалася в інших історичних умовах. Більшу частину своєї історії Україна була під владою інших держав – Литви, Речі Посполитої і Росії, тому успадкований з давньоруської свідомості принцип ідеалізації не міг бути поширений на державну владу або монарха. Гегемонія Москви запобігла небезпека формування месіанської імперської ідеї в українській культурній свідомості. Сама історія України перешкоджала сакралізації влади і формування імперської свідомості.

У той час як в Росії державна влада ідеалізувалася, а розчарування у владі породжувало ненависть і агресію, то в Україні завжди переважало критичне ставлення до влади, а тому і більш врівноважене ставлення до неї. У Росії християнство ототожнювалося з державною владою, і тому в різні періоди історії могло сприйматися або формально, або негативно. В Україні християнство більше сприймалося як частина повсякденного життя. Цим пояснюється більш висока релігійність в Україні в порівнянні з Росією.

В українській культурній свідомості принцип ідеалізації ставився до ідеалу життя, який усвідомлювався як недосяжний. Це породжувало певні негативні установки. По-перше, якщо ідеал життя все одно недосяжний, то тоді немає сенсу докладати особливих зусиль, щоб змінити те, що вже є, і, по-друге, розуміння недосяжності може перетворюватися у виправдання власних недолугостей, можна терпіти корупцію, кругову поруку, так як все одно, як хотілося б в ідеалі, недосяжно.

Однак ніякі негативні фактори, які виникли в силу специфіки культурної свідомості, не детермінують людини в його історичному творчості. Вони виступають лише як перешкоди, які необхідно долати, і в цьому подоланні розкривається сила культурної свідомості народу.

МІЖНАРОДНЕ ДІЛОВОДСТВО УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ (1648–1658)

Національно-визвольна війна 1648–1658 рр. була визначальною подією в історії України. В означений період активно розвивалась міжнародна діяльність Запорозької Січі та Гетьманщини, яка забезпечувала, за словами Богдана Хмельницького, «цілість нашої держави» [1, с. 347].

Поточну роботу дипломатичної служби виконувала Генеральна військова канцелярія (ГВК), кореспонденція якої готувалася писарями з числа освічених козаків і міщан, а врахування узвичасних у різних країнах норм етикету вимагало від українських службовців наявності вмінь та навичок щодо складання дипломатичних документів.

За часів Богдана Хмельницького значну роль у міжнародній діяльності українського козацтва відіграв гетьман. Він особисто приймав і відправляв іноземних послів, вів перемовини, заслуховував звіти представників козацьких посольств, брав участь у підготовці дипломатичної кореспонденції та статей міжнародних угод, власноруч підписував їх. Зважаючи на те, що ГВК вела справи міжнародного характеру, то і роль генерального писаря у зовнішньополітичній діяльності козацтва була значною. Його головним атрибутом (клейнодом) була державна печатка.

Генеральний писар керував поточними справами канцелярії, мав право особисто брати участь у дипломатичних перемовинах, відгравав головну роль у дипломатичному протоколі. У важливих випадках генеральний писар міг очолити козацьке посольство. Так, генеральний писар Іван Виговський тричі очолював посольства: у 1648 р. – до Трансільванії, у 1652 р. – до Молдавського князівства, у 1653 р. – до послів короля Речі Посполитої під Жванцем. Найважливішою дипломатичною функцією ГВК було вироблення проектів мирних угод з іноземними державами, які подавалися гетьману у вигляді окремих «пунктів» [3, с. 71].

Штат канцелярії складався із старших канцеляристів та канцеляристів, які називалися підписками, протоколістами, регістраторами, копійстами, товмачами, перекладачами. Старший канцелярист був підпорядкований генеральному писарю. Він вичитував, перевіряв та редагував документи, розподіляв обов'язки між підлеглими. За ним закріплювали новоприбулих для навчання канцелярської справи й удосконалення письма. ГВК була своєрідною школою з підготовки

фахівців з міжнародного документування: писарів, канцеляристів тощо. Усними перекладами займались товмачі.

Військові товмачі перебували на службі у військовій канцелярії, їх використовували для контррозвідки. Рядові товмачі «товмачили» у посольствах та в армії під час військових дій. Перекладачі, на відміну від товмачів, займалися письмовими перекладами. Сфера їхньої діяльності охоплювала переклад документів з польської, татарської, турецької, латинської, грецької та інших мов.

Результатом активної міжнародної діяльності українського козацтва є укладені ним міжнародні договори, серед яких особливе значення для історичної долі українського народу мали Зборівський, Білоцерківський, «Березневі статті», Гадацький тощо [2, с. 105–106].

Невід'ємною складовою міжнародної документації козацтва були листи на адресу монархів головам і членам урядів. Якщо листи писалися кирилицею, то Богдан Хмельницький у 1648–1657 рр. та Іван Виговський у 1657–1658 рр. підписувалися нею, якщо польською чи латинськими мовами – латинським шрифтом [2, с. 107]. Крім міжнародних договорів та міждержавного листування, до комплексу дипломатичної документації козацтва відносяться інструкції, записи перемовин, посольські звіти і донесення.

У 1648–1658 рр. у Запорозькій Січі та Гетьманщині була вироблена система міжнародного діловодства, яка стала провідником у тривалому процесі формування сучасної української системи діловодства зовнішньополітичної діяльності.

Список літератури

1. Історія українського козацтва : нариси у 2 т. / Редкол. : В. Смолій та ін. / Історія українського козацтва. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – Т. 1. – 2006. – 800 с.

2. Нікольченко Ю. М. Документне забезпечення зовнішньополітичної діяльності українського козацтва за часів Національно-визвольної війни 1648–1658 років / Ю. М. Нікольченко, Ю. М. Кочина // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. Випуск 7. – Маріуполь : МДУ, 2014. – С. 100–110.

3. Чухліб Т. В. Організація дипломатичної служби Української козацької держави в середині XVII ст. / Т. В. Чухліб // Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали Восьмих Всеукраїнських історичних читань : Збірник наукових статей . – Черкаси : РВВ ЧДУ, 2001. – С. 67–72.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ЧИ ДЕМЕМОРИЗАЦІЯ?

Чи є ідеологія такою вже необхідною складовою суспільної свідомості? Багато хто вважає, що нація без певної ідеології не може розвиватися.

Для українців, наприклад, давно вже шукають «національну ідею», яка б «зцементувала» несвідому масу і перетворила її на щирих патріотів. В Україні був створений навіть державний орган такого перетворення – Інститут національної пам'яті, який, судячи з його діяльності, зокрема розробленої програми декомунізації, пора перейменувати у Інститут національного безпам'ятства. Чому? Тому що позбавлення від старих ідеологем стає нав'язуванням нових ідеологем, а декомунізація перетворюється на демеморизацію.

Людям наказують: забути, не пам'ятати, викреслити з загальної пам'яті, залишити історію занудам-історикам – хай лише вони знають і пам'ятають та пишуть книжки самі для себе. У методах роботи цієї інституції та тих чиновників, які впроваджують декомунізацію, надто багато того, що добре знайоме людям старшого покоління: адже декомунізація проводиться тими ж методами, якими проводилась «комунізація». Як у радянські часи мало хто наважувався захистити приречений на знищення храм, так і зараз мало хто відважиться, не ризикуючи заробити ярлик «сепаратиста», захистити пам'ятники Леніну та його соратникам або виступити проти демонтажа меморіальних дошок, які позначають топоси, пов'язані з визначними подіями або персонами Радянської України.

Питання: кому стало краще від того, що з будинка, де зараз знаходиться Харківський художній музей, зникла меморіальна дошка, яка нагадувала про те, що тут містився Раднарком, внаслідок чого й вулиця донедавна називалася Раднаркомівською? Ідеологічну (пропагандистську) чи інформаційну функцію виконувала ця дошка? А чи так не потрібно мешканцям Харкова знати, що на вул. Максиміліанівській (донедавна – Ольмінського) жив Валерій Межлаук, «батько» планової економіки, голова Держплану СРСР, розробник планів трьох перших п'ятирічок, один з фундаторів авіаційної та танкової промисловості, розстріляний у 1937 р.? На місці меморіальної дошки на будинку Межлауків зараз – прогалина.

Слушні ідеї створення «Парку радянського періоду» чи «Музею тоталітарного мистецтва», на жаль, не сприймаються владою ані

центральною, ані місцевою, а громадськість (найрозумніша її частина) якщо ці ідеї й підтримує, то тільки на словах.

Ніхто не каже, що треба залишити монументи вождів на площах наших міст, але не варто вважати, що це непотріб. Легше за все зняти з них охоронні номери і віддати їх на поталу натовпу. Пам'ятники нищать або патріотичними громадянами або ділками, які миттєво продають не потрібну державі історію. Адміністрації ж шукають кошти на демонтаж решти монументів, завищуючи вартість його у десятки разів і теж роблять тихий бізнес на політиці.

Утім, навіть у радянських політиків можна дечому повчитися: вони іноді у церквах у 1920-х роках робили музеї атеїзму і з «правильних» позицій розтлумачували сутність релігії, розуміючи, що у голих стінах це робити не так зручно.

Фактично усі пам'ятники радянського часу мають мистецьку цінність – деякі тому, що над ними працювали визначні скульптори і вирішували, до речі, при їх створенні суто мистецькі задачі, іноді навіть авангардні (згадаймо скульптуру у кубістичному стилі Івана Кавалерідзе у Святогірському монастирі у Донецькій області – пам'ятник революціонеру Артему, харизматичному лідеру донецьких і харківських більшовиків), а більшість – тому, що вони були прекрасними зразками радянської масової культури, дітища тоталітаризму. Маскульт – це теж мистецтво, що виникає й живе за своїми законами, і з естетичної точки зору воно не менш цікаве, ніж елітарне, високе мистецтво.

Заборона ж символіки (будь-якої!) – це взагалі, з точки зору культурології, нонсенс. Закон начебто захищає пам'ятки архітектури від організованого варварства, однак коли держава каже «ату!» на червоні зірки, серпи й молоти, звісно, ніхто не розцінить як злочин, як порушення Закону про охорону культурної спадщини знищення відповідної орнаментики навіть на будинках, на яких висять таблички з охоронними номерами і ритуальними словами: «Охороняється державою». Що вже казати про не захищені законом мозаїки і фрески?

Якою жадливою не була б пам'ять про радянські часи, яким би жалюгідним не здавалося радянське мистецтво соцреалізму, – це частка історії, частина історичного шляху країни, і хіба розумною є позиція – забути усе це, як страшний сон?

Переосмислення історії, її інтелектуальна деконструкція, а не знищення артефактів доби соціалізму (артефакти будь-якої епохи безцінні як мовчазні, але красномовні свідки!) і пам'яті про топоси, пов'язані з подіями радянського періоду – такою мала б бути виважена політика пам'яті у цивілізованій демократичній державі.

В.О. Кудлай, канд. соц. наук, ст. викл. (МДУ, Маріуполь)

КУЛЬТУРА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Важливими завданнями взаємодії вищих навчальних закладів є удосконалення методів навчального процесу, упровадження сучасних дистанційних форм навчання, забезпечення високого рівня інформаційної культури студентів. Як джерело новітніх засобів, що сприяють підвищенню ефективності педагогічного процесу, комп'ютерні технології можуть перетворити навчальний процес на високопродуктивний, інноваційний процес. Система інформаційного забезпечення навчального процесу стає важливою передумовою розвитку інноваційних процесів у галузі.

Розглянемо деякі аспекти взаємодії ВНЗ при розробці науково-методичних матеріалів, зокрема для дистанційної форми навчання:

I. Розвиток технологій формування та функціонування документів у електронній формі частково вирішує проблеми, пов'язані з постійним збільшенням навчальних та наукових матеріалів та можливостями їх оперативного використання. Перспективні зрушення в інформаційній діяльності кафедр ВНЗ за умов достатньої забезпеченості технічними засобами управління обумовлюють важливість питання про створення електронних інформаційних ресурсів. Але останнє вимагає достатнього рівня інформаційної культури користувачів інформації.

II. Освітня система являє собою один з найважливіших чинників діяльності, курування суспільством. Динамічні зміни, що відбуваються в сучасному світі призводять до кризи в освітніх системах, у тому числі і в принципах організації, змісті, формах і методах навчального процесу. Перед суспільством постала необхідність технологізації навчання та освіти.

III. Процес навчання характеризується в першу чергу тим, що він інтерактивний у своїй організації, тобто у взаємодії викладача та студента, а також студентів між собою.

Епоха інформаційного суспільства вимагає розробки інформаційно-комунікаційних (далі ІК) технологій у освіті, що впливають на якість навчання.

IV. Інформаційні потоки збільшуються, і лише невелика частина інформації використовується у тому вигляді, в якому вона надходить. Більша її частина вимагає накопичення, обробки та передачі користувачеві. Інформаційні процеси у вищому навчальному

закладі тісно пов'язані з навчальним процесом. Всі ці моменти призводять до формування нового феномену – культури ІК взаємодії як комплексу навичок, протоколів та є організованою діяльністю, яка включає інформаційний компонент.

Специфіка організації навчального процесу вимагає створення необхідних умов інформатизації ВНЗ. Впровадження сучасних технологій ІК культури у навчальний процес відбувається за такою моделлю: етап підготовки – визначається тема та здійснюється пошук інформації, що сприяє розвитку пізнавальної та професійної мотивації; етап відбору інформації – відбувається визначення уміння працювати з першоджерелами, аналізується потрібна інформація, синтезується, відбирається та обробляється; етап оформлення – завершення роботи.

V. Моделювати варіанти ІК взаємодії у навчальному процесі дозволяє послідовно та чітко викладений алгоритм формування оптимального варіанта системи інформаційного забезпечення, яка функціонує на базі чітко організованих каналів комунікації та баз даних з використанням ефективних електронних технологій, що для задоволення інформаційних потреб, які виникають у студентів, викладачів у процесі навчальної та наукової діяльності.

ІК взаємодія ВНЗ має низку якостей, які дозволяють говорити про ефективність її здійснення у навчальному процесі. Мета ІК взаємодії ВНЗ полягає в забезпеченні оптимальної взаємодії інформаційного та навчально-наукового процесів, яка б характеризувалася оперативністю, повнотою, корисністю, якістю, гнучкістю та завершеністю відповідно до динаміки вимог цих процесів; координацією функціональних та результативних параметрів; підвищенні інформаційної культури студентів та викладачів.

VI. Важливим етапом інтерактивного спілкування став розвиток швидкісних аудіовізуальних комунікаційних систем. Уміння взаємодіяти з іншими користувачами взаємопов'язаних загальною метою, проблемою дозволяє проводити фахові обговорення, організовувати форуми. Вищою формою такого інтерактивного науково спілкування є інтернет-конференції.

Отже, сьогодні в Україні склалась нова культура технологічної взаємодії в освітній галузі. На нашу думку, бажання повністю замінити традиційну форму навчання на дистанційну чи інтернет-освіту не є корисним. Лише інтегрування в досвід традиційної форми освіти нових еволюційних технологій ІК взаємодії дає можливість створити умови максимального розвитку здібностей людини.

І.О. Кудряшов, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

Г.С. Галич, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Фізична культура в Україні є часткою загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Практика свідчить, що фізична культура, до складу якої входять фізичне виховання, спорт та фізична рекреація, є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей. Спорт як органічна частина фізичної культури є сферою діяльності людей, виявлення та уніфікованого порівняння у змаганні їх досягнень в певних видах фізичних вправ.

Розвиток фізичної культури і спорту в Україні, як і в кожній країні світу, обумовлений потребами суспільства, рівнем соціально-економічного розвитку, станом освіти, науки, культури, традицій та ін. Формування розвитку фізичної культури в Україні відбувалося з урахуванням радянської системи, яка постійно реформувалася, та традицій українського народу.

Перше десятиріччя розвитку фізичної культури і спорту в сучасній Україні характеризується значними проблемами, пов'язаними з умовами існування суспільства:

- глибокою економічною кризою, обумовленою переходом на нові форми економічного;
- стрімким спадом виробництва у промисловості та аграрному секторі;
- суттєвим зниженням державного фінансування сфери фізичної культури і спорту;
- значним зниженням рівня життя населення;
- порушенням екологічної рівноваги;
- різким погіршенням фізичного розвитку людей і рівня їх здоров'я, скороченням тривалості життя.

З 1991 по 1998 рр. кількість підприємств, організацій та установ, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу, зменшилася на 15,5 тисяч одиниць, а кількість трудящих, залучених до цього процесу, – більш як на 1 млн чоловік, тобто на 56%, інструкторів зі спорту, що працювали у виробничих колективах, – на 5,7 тис. чоловік. Лише 13% трудових колективів мали спеціалістів, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу. Це призвело до різкого погіршення рекреації, фізичного та психічного стану працездатної частини

населення і проявилось у значному зростанні серцево-судинних, онкологічних, психічних та інших захворювань, зумовило посилення тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії.

Тільки за три роки (з 1991 по 1993) припинили діяльність більш як 900 дитячих і підліткових фізкультурно-оздоровчих клубів при ЖЕК, було скорочено 590 посад педагогів-організаторів спортивної роботи з населенням за місцем проживання, більше 3,5 тис. інструкторів фізичної культури у трудових колективах. Переважна більшість населення, особливо в сільській місцевості, практично була позбавлена можливості брати участь у будь-яких формах фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи.

Під загрозою руйнування була в цілому досить ефективна система підготовки спортсменів високого класу, скорочувалась мережа дитячо-юнацьких спортивних шкіл, кількість національних змагань і навчально-тренувальних зборів.

У 1998 році Державний комітет спорту України констатував, що з початку 90-х років чисельність контингенту дітей і підлітків, залучених до регулярних занять у ДЮСШ, підліткових фізкультурно-спортивних клубах за місцем проживання і спортивних секціях, скоротилася на 620 тис. чоловік.

Згорання цієї роботи негативно позначилося на стані здоров'я дітей та підлітків – майже 90% дітей, учнів і студентів мали відхилення у здоров'ї, 50% – незадовільну фізичну підготовку що призвело до посилення антисоціальних проявів – майже кожний десятий злочин в Україні здійснювався підлітками і на 60% збільшилася кількість неповнолітніх, що вживали наркотики.

Упродовж вікової історії на території сучасної України виникали, розвивались і припиняли своє існування різні спільноти людей. В добу палеоліту виник рід як форма колективного співжиття людей, сформувались основи релігійних вірувань, первісного мистецтва тощо. В часи формування Київської Русі наші предки зберегли багато самобутніх традицій національного фізичного виховання. З дитинства молоді прищеплювались потрібні у праці та військовій справі вміння, навички і якості. В часи козацької доби побут українців був насичений різноманітними рухливими іграми, загальними фізичними вправами, що поширювались серед усіх без винятку верств населення.

Отже, фізичне виховання в Україні, що має тисячолітню історію, розвивалося нерівномірно й залежало від багатьох політичних, економічних і географічних умов.

І.О. Кудряшов, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
О.В. Смоленський, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАРАЛІМПІЙСЬКОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

На сучасному розвитку держави значення набуває проблема інтеграції людей з відхиленнями в розумовому і фізичному розвитку в соціумі. Адаптивна фізична культура і спорт інвалідів сприяють повного розкриття фізичних можливостей, дозволяють відчувати радості, повноти життя. Людина, що має відхилення у фізичному розвитку, за допомогою спорту має можливість самореалізуватися, вдосконалювати особистість, розширити соціальні контакти.

Паралімпійський рух – одна з найвищих проявів гуманізму минулого тисячоліття. У процесі непростих економічних реформ, складнощів розвитку Україна чинить ще один крок у систему цивілізованого світового суспільства.

Формування спортивного руху інвалідів у Україні припадає на 1989 р. Саме тоді починають створюватися фізкультурно-спортивні і оздоровчі клуби інвалідів. Згодом ці громадські об'єднання лягли в основу створення національної федерації спорту інвалідів з різними ураженнями. Громадськість інвалідів активно боролася за визнання державою соціальної значимості фізкультурно-спортивного руху, і необхідності відповідної державної підтримки. Завдяки спільним зусиллям громадських організацій інвалідів відбувся підйом масового спорту інвалідів.

Україна єдина держава, яка створена державна система управління спортом інвалідів й прийнята державна програма їх підтримки. Отже, формування організаційних і нормативно-правових основ становлення та розвитку паралімпійського спорту Україні як одного із напрямів у сфері спортивної діяльності підтверджує необхідність розв'язання цієї проблеми лише на рівні держави.

У 1991 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» і згідно з цим документом і була прийнята державна програма, виходячи з якої у 1992 р. України створено систему державних центрів реабілітації і спорту інвалідів, налічуючи близько 600 штатних фахівців. Питання фізичної культури та спорту людей відхиленнями в розумовому і фізичному розвитку також є такі у заключних положеннях Закону України «Про фізичну культуру й спорт», права людей обмеженими фізичними можливостями щодо участі у великому спорті зафіксовані у Законі України «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в

Україні». Основним програмним методичним документом, що розглядає всіх аспектів фізкультурно-реабілітаційної і спортивної роботи з інвалідами є цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації».

У 1993 р. рішення президента України було створено Український Центр фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт» та її 27 регіональних відділень, що забезпечують запровадження у життя державної політики щодо питань фізичної культури та спорту інвалідів у Україні.

Система фізичної культури та спорту інвалідів входять такі підсистеми:

- 1) лікувально-реабілітаційну;
- 2) фізкультурно-оздоровчу;
- 3) масовий спорт інвалідів;
- 4) спорт найвищих досягнень, включаючи змагання.

Робота Українського і регіональних центрів «Інваспорт» спрямовано вдосконалення системи її подальшого розвитку фізичної культури та спорту серед інвалідів. Досягнення спортсменів-інвалідів на престижних міжнародних змаганнях сприяють зміцненню авторитету України у міжнародному спортивному співтоваристві.

Однією з напрямів розвитку паралімпійського спорту України є і тісне співробітництво державних та громадських організацій.

Національний комітет спорту інвалідів України координує діяльність громадського спортивного руху інвалідів і об'єднує чотири національних федерації спорту інвалідів із враженнями зору, слуху, опорно-рухового апарату і інтелекту. Розгалужена система фізичної культури та спорту інвалідів дозволяє охопити всіх людей фізичними вадами, бажаючих займатися спортом. Більше 28 тис. інвалідів, у тому числі 14500 – діти шкільного віку, відвідують фізкультурно-реабілітаційні групи і спортивні секції по 25 видів спорту.

Проводиться понад 200 чемпіонатів, першостей і кубків із 17 видів спорту серед інвалідів з ушкодженнями зору, слуху, опорно-рухового апарату і інтелекту.

Найбільш популярними видами спорту серед інвалідів є легка атлетика, якою займаються 2917 чол., теніс настільний – 1513 чол., шахи – 1404 чол., футбол – 1685 чол., плавання – 1050 чол., шашки – 1024 чол. До занять у спортивних секціях та фізкультурно-реабілітаційних групах залучено приблизно 14,5 тис. школярів, тобто на 1,1 тис. більше ніж у минулому році. Це ще раз доводить що, державі не байдужі люди з вадами розумового або фізичного характеру.

ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКИХ ВІДНОСИН ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Міжнародні відносини завжди займали провідне місце у процесі розвитку зовнішньої політики нашої країни. Проблеми державотворення і міжнародної політики України досліджуються у різних галузях пізнання. На сьогоднішній день є дуже важливою перспектива розвитку міжнародних відносин України. Довгий час наша країна знаходилась в майже повній ізоляції від провідних країн світу, але з підписанням угоди з ЄС становище відносин України з багатьма країнами Європейського Союзу значно поліпшилось. Тим паче провідні країни світу визнали право України на самовизначення, і це є відправною точкою у розвитку абсолютно нового рівня міжнародних відносин.

У даному дослідженні ми розглянемо вплив розвитку взаємовідносин між Україною та Великобританією на процес державотворення та пріоритетні сторони розвитку зовнішньої політики нашої країни.

Українська держава завжди була зорієнтована у своєму розвитку на Захід. Багато віків українські політичні діячі намагалися створити міцні зв'язки з провідними європейськими країнами. Особливо це було помітно за часів Гетьманщини. Московська держава, а далі Російська імперія завжди втручалась у внутрішні та зовнішні відносини нашої країни. Робилось це все з метою утримання українських земель в межах імперського впливу, затримування економічного, суспільного та політичного розвитку держави Україна. За часів Радянського Союзу Україна також майже не мала жодних переваг серед радянських республік. Створення незалежної української держави та її міжнародна політика вплинули на світову геополітику та на саму філософію політики. Неможливе створення незалежної держави Україна без її залучення до світового співтовариства та вивчення державотворчих процесів розвинутих країн. Для того, щоб наша країна змогла зайняти одну ланку з провідними країнами світу, необхідно поєднатися через процес інтегрування з нашими європейськими сусідами шляхом активних дій у міжнародній політиці. На сьогоднішній день іде дуже активна та плідна співпраця України та країн ЄС. Особливо це помітно у розвитку у сфері економіки, бізнесу та освіти. Починаючи з 2016/2017 навчального року українські студенти мають можливість поїхати на

навчання до країн ЄС за програмою обміну. Це перше помітне зрушення в освітній сфері за всі роки незалежності нашої держави. Українсько-британські відносини розвиваються переважно в площині двостороннього співробітництва. Основним інтересом для Великобританії в співпраці з Україною залишається нарощування британської економічної присутності в країні і, відповідно, – створення сприятливих умов для діяльності британського бізнесу. Економічне співробітництво між Україною та Великобританією має величезний потенціал. Але треба ще враховувати і той факт, що саме Великобританія має значний культурний вплив на нашу країну. Саме з цього приводу 2016 рік є Роком англійської мови в Україні. Можна вважати це важливим кроком залучення нашої країни до провідних країн світу. Також стало відомо, що Великобританія має намір посилити свою присутність в Україні у сфері освіти, культури та громадянського суспільства. Це є дуже важливим для нашої країни, бо саме через культурне співробітництво ми зможемо швидше перейняти європейські цінності.

Таким чином, ми можемо визначити, що неможливе становлення та подальша розбудова української держави та українського суспільства без її залучення до світового співтовариства країн ЄС. Деякі історики помилково вважають, що подібне залучення може погано відбитися на розвитку українського суспільства та може розглядатись як зазіхання на незалежність держави. В даному випадку це твердження є не тільки помилковим, але й нерозумним. Для Великобританії співпраця з Україною у сфері міжнародних відносин та процесів державотворення є стратегічним завданням, це зможе забезпечити довгострокові зв'язки між обома країнами та плідну співпрацю у проведенні державотворчих реформ. Саме така співпраця допоможе нашій країні стати успішною сучасною європейською державою. Не можна вважати, що перейняття досвіду розбудови держав європейських країн є зрадженням інтересів власної Батьківщини. Навпаки, саме зорієнтованість України на Захід є перспективним пунктом у розбудові та подальшому розвитку країни. Вже довгий час українські та світові політологи, економісти, соціологи кажуть, що Україна – європейська держава, а не євразійська. Наша держава не може піти шляхом розвитку Росії або будь-якої іншої країни Азії. Саме тому ми як свідома нація повинні підтримувати нашу країну у нестабільні та лихі часи, повинні відбудовувати Україну та бути її гідними синами та доньками, бо наша країна пройшла дуже складний шлях до визнання її всім світом.

А. Левчикова, студ. (ХДАДМ, Харків)

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. **К.Ю. Чадаєва** (ХДАДМ, Харків)

ДО ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ГЕРБА УКРАЇНИ

Українська державна символіка відображає традиційну українську історичну символіку, що формувалася протягом тисячоліть і належить до найбагатших та найзмістовніших символічних систем людства. Ключем до її розуміння є чільний символ, нині відомий під назвою «Триzub». Історія та символіка цього символу має глибоке коріння, що уходить в данину.

Є понад сорок версій, які пояснюють походження та тлумачать суть тризуба. Треба відзначити дослідження В. Шаяна, В. Січинського, М. Грушевського, О. Белова, Г. Шаповалова.

Спробуємо висвітлити історію створення тризуба, гіпотези трактування його значення. Триzub – український національний герб у формі золотого тризубця особливої форми на синьому полі.

Вперше про триzub як про офіційний державний герб України заговорили в 1918 році. Однак він використовувався і раніше, починаючи від розпаду Київської Русі і до ХХ століття.

Тризуби зустрічалися тільки в геральдиці міст, на родових гербах або у книгах. Деякі гетьмани, зокрема Хмельницький та Мазепа, розміщували на своїх родових гербах хрести чи якорі, стилізовані під триzub. Але історія українського герба почалась ще з княжого роду Рюриковичів. Вони карбували триzub на всьому: від печаток та монет до цеглин, з яких будувались храми та церкви. Перша писемна згадка про український триzub датується Х ст. Це був болгарський літопис «Хроніка Манасії», в якому описувались прапори дружинників Святослава саме з тризубами.

Володимир Великий не зрадив традиціям, однак впродовж свого правління постійно удосконалював свій герб. Почав з того, що додав ще один зубець, далі ускладнював його графічними елементами. Остання зміна відбулась після хрещення Русі, коли князь додав паличку до середньої лінії, щоби вийшов хрест.

Нині існує понад сорок версій, які пояснюють походження та тлумачать суть тризуба. Їх умовно можна поділити на три групи – предметну, графічну та філософську.

Бачення в зображенні тризуба конкретних рис живих і неживих предметів навколишньої дійсності лежать в основі предметних гіпотез. Дехто вбачає в тризубі відтворення форм верхньої частини скіпетра візантійських монархів, скіпетра скіфських царів,

зображення корони, тобто предметів, що символізують державну владу. Інші дослідники вважають, що тризуб нагадує обриси птаха, норманського сокола або голуба Святого Духа.

Значна частина фахівців припускає, що цей символ – емблема, пов'язана з конкретним предметом людської життєдіяльності – якорем, сокирою, прапором, рибальським знаряддям, луком зі стрілою.

Логічним продовженням предметних гіпотез, що пояснюють походження тризуба, є графічні. Фахівці вбачають спрощене, умовне, стилізоване зображення. Графічні гіпотези пропонують широкий спектр варіантів пояснення походження тризуба. Одні науковці вбачають у цьому символі монограму, тобто сплетіння кількох початкових літер у вигляді вензеля для позначення імені, слова або ж виразу. Інші дослідники пов'язують зображення тризуба з орнаментом, тобто візерунком, побудованим на ритмічному чергуванні та поєднанні геометричних елементів або стилізованих зображень живих і неживих предметів. Існує ще одна думка: тризуб – це літера «Ш», яка раніше означала цифру 3.

Цікаві варіанти розв'язання проблеми походження і суті тризуба пропонуються філософськими гіпотезами. Вони трактують цей знак як символічне зображення ідеї, поняття або явища. Є думка, що тризуб Володимира – це символ ідеї державної влади. За іншими версіями – символ влади над трьома світами – небесним, земним і підземним, або ж символ-ключ до розуміння алфавітів земної писемності. Дехто припускає, що тризуб це знак «Шу» («Шукання»), тобто нагадування про закони природи з метою підвищення людської активності та відповідальності за свій розвиток.

Найґрунтовнішими видаються гіпотези, що шукають витоки тризуба в триєдності світобудови. Навколишній світ побудований на взаємодії трьох елементів: три типи кварків (елементарних частинок) утворюють атоми та молекули, що є основою всіх фізичних тіл; три кольори – жовтий, червоний, синій – взаємодіючи, утворюють спектр веселки, багатобарвність світу, три напрямки виміру – ширина, довжина, висота – характеризують об'єм і простір світобудови.

Досі немає однозначної відповіді на питання: що зумовило появу та розвиток тризуба як символу – конкретний предмет, спрощене символічне зображення чи філософське узагальнення. Історичні пошуки походження українського герба тривають і є підґрунтям для подальших досліджень.

Н.О. Лисак, канд. пед. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

Ю.В. Козачкова, студ. ІІО (*ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, Харків*)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Професійна ідентичність є необхідною складовою професійного розвитку особистості, становлення професіонала та кар'єрного росту.

Формування професійної ідентичності – дуже складний процес. На думку О.П. Єрмолаєвої, Т.В. Міщенко, А.С. Назирова, Ю.П. Поваренкова, У.С. Родигіної процес навчання у ВНЗ супроводжується становленням професійної ідентичності студентів.

Професійну ідентичність студента У.С. Родигіна визначає як результат цілеспрямованої активності суб'єкта у межах учбово-професійної діяльності, яка характеризується значущістю для студентів професії як засобу задоволення своїх потреб; це єдність уявлень про самого себе, емоційних переживань та усвідомленої активності, які пов'язані з отриманням професії, на основі яких з'являється почуття тотожності з самим собою як майбутнім фахівцем [3].

Н.С. Арінушкіна підкреслює, що придбання професійної ідентичності відбувається у процесі навчання здійснюється через творчу пізнавальну активність особистості, а також психологічну підготовку до ситуації професійної діяльності, опосередковано через розвиток саморефлексії, моделювання, навчання професійним зразкам майбутньої діяльності і чітке визначення свого місця в ній [1, 48–53 с.] Дослідниця вважає, що становлення професійної ідентичності, досягнення професіоналізації опосередковано тривалим, поетапним розвитком індивіда. Спочатку це етап навчання, накопичення досвіду, теоретичних знань; потім – психологічна сторона професіоналізації, коли індивід спостерігає, засвоює і представляє себе і свою майбутню професію; далі – це етап саморефлексії, усвідомлення індивідом реального стану справ, прийняття або неприйняття ним або професійним співтовариством його як професіонала [1].

У ряді концепцій становлення професійної ідентичності співвідноситься з певними віковими етапами (Є.Ф. Зеєр, Р. Хейвігхерст, Л.Б. Шнейдер). В цілому становлення професійної ідентичності являє собою тривалий поетапний процес, який бере початок в період професійного навчання (Т.М. Буякас, Ю.П. Поваренков, В. Скоріков, Ф. Вондрачек). Цей процес проходить ряд стадій.

Так, Є.Ф. Зеєр виділяє такі етапи залежно від соціальної ситуації та провідної діяльності.

1. *Аморфна опція* (0–12 років). Професійно орієнтовані інтереси і схильності.

2. *Опція* (12–16 років). Формування професійних намірів, усвідомлений вибір професії на основі урахування індивідуально-психологічних особливостей.

3. *Професійна підготовка* (16–23 роки). Формування професійної направленості й системи професійно орієнтованих знань, умінь та навичок, набуття досвіду, професійна підготовленість, готовність до самостійної праці.

4. *Професійна адаптація* (18–25 років). Освоєння соціальної нової ролі, досвіду самостійного виконання професійної діяльності, професійно важливій якості.

5. *Первинна професіоналізація* (26–33 роки). Професійна позиція, індивідуальний стиль діяльності. Кваліфікаційна праця.

6. *Вторинна професіоналізація* (34–42 роки). Професійний менталітет, ідентифікація з професійною спільнотою, гнучкий стиль діяльності, висококваліфікована діяльність.

7. *Професійна майстерність* (42–60 років). Творча професійна діяльність, само проектування своєї діяльності й кар'єри, вершина (акме) професійного розвитку [2].

Формуючи професійну ідентичність, майбутні фахівці корегують власний стиль роботи, починають усвідомлювати свої професійні можливості, вчать управляти розвитком власної кар'єри, підвищують свою професійну компетентність.

Список літератури

1. Аринушкина Н. С. Об определении и типах идентичности / Н. С. Аринушкина // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 48–53.

2. Зеєр Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеєр, Э. Э. Сымалюк // Психол. журн. – 1997. – Т. 18. – № 6. – С. 35 – 44.

3. Родыгина У. С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У. С. Родыгина // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 4. – С. 39 – 48.

Ю.О. Лисенко, канд. пед. наук, доц. (КЗ «ХГПА», Харків)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Старіння населення нині є однією з глобальних проблем світу, що зумовлює поступове підвищення пенсійного віку в різних країнах. Поряд із цим, перманентні зміни в інформаційному суспільстві України ускладнюють процес соціалізації людей похилого віку. Тому виникає необхідність здійснення соціально-педагогічної підтримки цієї категорії осіб та застосування їх потенціалу для просоціального прогресу українського соціуму.

Соціально-педагогічну підтримку різних вікових категорій досліджували С. Архіпова, О. Іванов, О. Карпенко, Т. Лоза, І. Облес, Р. Овчарова, І. Одногулова, Н. Чернуха, В. Шагінова та інші. Соціально-педагогічну роботу з людьми похилого віку вивчають Ю. Мацкевич А. Мокряк, О. Новікова, І. Савельчук, Т. Смірнова та інші, однак роль соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку у державотворенні України не доведено.

Інтенсивне старіння українського населення впливає на зміни в соціальній політиці щодо даної вікової категорії і зумовлює реформування пенсійної системи. Наслідком цього стає поступове підвищення пенсійного віку працюючих громадян, що викликає обурення громадськості. З позиції соціальної педагогіки, реформа все ж має позитивні сторони. Оскільки соціалізація літніх людей відбувається успішніше в процесі їх активності, затребуваності, професійного визнання, саморозвитку, то збільшення пенсійного віку дає можливість якомога довше залишатися соціально активними та здійснювати суспільно корисну діяльність, відчувати значущість і потрібність для оточуючих, передавати професійний досвід молодим спеціалістам і тим самим сприяти розбудові країни.

У сучасних умовах ринкових відносин люди похилого віку часто є прикладом відповідального ставлення до виконання посадових обов'язків, бажанні й устремлінні розбиратися в найдрібніших питаннях, розвиватися, ділитися професійним досвідом з іншими тощо. Тому за кордоном реалізуються проекти, спрямовані на заохочення роботодавців для надання робочих місць людям похилого віку з метою прогресивного розвитку країни. В Україні є декілька працюючих проектів, що дають можливість літнім людям бути затребуваними, однак лише на волонтерських засадах. Тож в українському соціумі є розуміння

необхідності використання потенціалу та досвіду людей похилого віку. Втім, ускладнюється це стрімким прогресом інформаційного суспільства, що вимагає від людей (незалежно від віку) мобільності в адаптації до нових трансформацій. Літні люди часто переживають труднощі в цьому, адже відчувають інформаційний «голод», оскільки мають недостатні навички користування мобільними телефонами, комп'ютерами, Інтернетом, соціальними мережами, що не дає можливості володіти достатнім об'ємом інформації. Отже, брак інформації, відсутність сприятливих умов для подолання інформаційної необізнаності спричиняють складнощі в соціалізації людей похилого віку, а швидкоплинні процеси не дають змоги вчасно опанувати необхідні знання, засвоїти їх та повноцінно використовувати в повсякденному житті. Це негативно відображається на розвитку української держави, оскільки потужний потенціал значної частки населення не використовується. Тому необхідною є соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку, що визначається як складова соціально-педагогічної діяльності, спрямована на інтеграцію соціальних інституцій з метою здійснення систематичної допомоги громадянам похилого віку в різних сферах їх життєдіяльності. Вона інтегрує такі види підтримки: соціальна, педагогічна, психологічна, правова, інформаційна, матеріальна та інші. Таким чином, соціально-педагогічна підтримка може виступати своєрідною системою, яка ефективно працюватиме за умови поєднання різних видів підтримки, що складають єдине ціле. Не останню роль у цьому відіграє державна та суспільна підтримки, адже якісна координація серед соціальних інституцій, які працюють з людьми похилого віку, відобразатиметься позитивно і на державотворчих процесах в Україні.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що соціально-педагогічна підтримка літніх людей є невід'ємною складовою соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов для соціалізації людей похилого віку в нестабільному інформаційному суспільстві через об'єднання різних соціальних інституцій. А від ефективності соціально-педагогічної підтримки залежить державотворення України, адже потужний потенціал даної вікової категорії має обов'язково використовуватися для підвищення рівня розвитку української держави та якості життя кожного її громадянина. Вивчення закордонного досвіду соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку з метою його адаптації та впровадження для просоціального розвитку державотворчих процесів в Україні є перспективою подальшого дослідження.

ВПЛИВ ДУХОВЕНСТВА НА СТАНОВЛЕННЯ ОСВІТИ ГРЕКІВ МАРІУПОЛЬЩИНИ XIX – I ЧВЕРТІ XX ст.

Надзвичайно важливе місце у повсякденному житті греків Приазов'я відігравала релігія. Духовенство першим з посеред грецької громади стало докладати зусиль до створення шкіл та училищ на Маріупольщині. У перші роки життя в Приазов'ї греки не мали постійного освітнього закладу. Навчанням їхніх дітей опікувалися місцеві писемні священики, а також спеціально запрошувані громадами греки з-за кордону. Для навчання учні збирались у приватних або церковних приміщеннях. Навчання мало підготувати молодь до участі в церковних службах. Грецька мова вивчалася за духовними книжками, закордонні видання яких були в розпорядженні грецьких парафій.

Лише у 1820 р. було відкрите грецьке училище у м. Маріуполі, яке за своїм типом було початковим «парафіяльним». Але, на відміну від звичайних російських парафіяльних шкіл, тут викладалися також історія і географія. До середини XIX ст. мовою викладання була грецька. З 1825 р. в Приазов'ї діяло Маріупольське духовне училище. Воно було нижчою складовою частиною системи навчальних духовних установ і мало здійснювати підготовку учнів до вступу в заклади більш високого рівня. Зважаючи на непересічні заслуги грецького духовенства у розбудові шкільництва, все ж таки зазначимо, що однією з головних своїх цілей – прищеплення місцевому молодому поколінню грецької (новогрецької) мови воно не досягло. Адже приазовські греки розмовляли румейським або урумським діалектами. Румейський діалект був близький до новогрецької мови, але не тотожній їй. Освічені греки називали його «викривленою» грецькою. Урумський діалект є близьким до кримськотатарської мови і має тюркське походження. За свідченням С. Серафімова, справи з вивченням і поширенням грецької мови були доволі кепськими. Учні духовного училища через відсутність професійних викладачів та наставників погано говорили грецькою, а після вступу до семінарії взагалі «забывають говорить на том языке, сохранение которого в народе должно составлять предмет их будущей пастырской заботливости. Не странно ли это?».

У парафіяльному училищі міста Маріуполя рівень викладання був низьким, викладачі не намагалися пояснити учням зміст молитов, що їх діти вчать грецькою. З такої ситуації природно виходило, що не тільки в освітній справі, а й навіть при використанні грецької у повсякденних богослужіннях, вона залишалася незрозумілою парафіянам. При цьому навіть не розуміючи мови церкви, приазовські греки відрізнялися

набожністю та «преданы вере отців». Можливим пом'якшенням проблеми, С. Серафімов бачив перехід священників на мову народу, але «для сего священникам нужно иметь большой навык и победить все предубеждения». Серед духовенства Приазов'я С. Серафімов таких не бачив, що непрямим чином говорить про культурний розрив релігійної еліти з грецькою людністю. Після здійснення земської реформи з кінця 60-х – початку 70-х років XIX ст. основна маса грецького населення отримала реальні можливості набути освіту в земських школах – російськомовних.

У нових культурно-освітній умовах потенціал грецької громади Північного Приазов'я реалізувався у створенні протягом другої половини XIX ст. в грецьких поселеннях розгалуженої мережі початкових (земських, приватних, зразкових Міністерства народної освіти, церковного відомства), а також середніх навчальних закладів. На кінець XIX ст. грецька молодь Маріупольського повіту одержувала початкову освіту в 30 земських училищах, 21 навчальному закладі церковного підпорядкування, міському парафіяльному училищі, двох зразкових школах Міністерства освіти, чоловічій та жіночій гімназіях. 34% населення Маріупольщини (саме такою була частка греків у складі жителів повіту) давали більше половини – 51% – учнів початкової школи. У той час, коли в регіоні майже кожна друга дитина шкільного віку (47,9%) була позбавлена можливості відвідувати початкові навчальні заклади через їхню недостатню кількість – серед північноприазовських греків частка незалучених до освіти дітей становила лише 25%. Як наслідок, рівень писемності маріупольських греків – 29,8% – був одним із найвищих серед українських губерній Російської імперії (пересічно 19,8%).

Всього в Маріупольському повіті в 1901 р. було 213 земських шкіл. В с. Старий Керменчик перше однокласне церковно-приходське училище було відкрите у 1873 р. в 1909 р. – земське однокласне училище, а наступні два роки відкрито ще по одному такому ж самому навчальному закладу. В с. Константинополь син священника Олександра Дмитровича Барабаш в 1918 р. відкрив приватну школу, а пізніше її надали статус державного училища. Вчителі були всі приїжджі. Сам Барабаш викладав літературу та піклувався про господарські справи школи. Однак створена греками шкільна мережа була позбавлена національного змісту. В усіх існуючих навчальних закладах (крім духовного училища і чоловічої гімназії, де вивчалася давньогрецька) викладання грецької мови на середину 70-х рр. XIX ст. поступово припинилося, освіта остаточно стала російськомовною.

РАДЯНСЬКИЙ «ШЕВЧЕНКІВ МІФ» ТА ПЕРШІ СПРОБИ ЙОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ

1. Навесні 1914 р., коли «українство» святкувало сторічний ювілей Т. Шевченка, відбулася перша спроба зняти з Кобзаря «глинець». Першою ластівкою став випад М. Семенка: у брошурі «Держання» він заявив, що «час титана перевертає в нікчемного ліліпута і місце Шевченкові в записках наукових товариств... Я палю свій «Кобзар». Цим естетичним жестом М. Семенко довів, що для нього постать Т. Шевченка позбавлена «божественної сутності».

2. Після Жовтневого перевороту, для легітимізації радянської влади в українських землях, у списку «монументальної пропаганди» виникло ім'я Т. Шевченка. «Боротьба «за Шевченка» велась... в плані ідеальної представленості постаті в суспільній свідомості українців та всього «радянського народу»: його спочатку прагнули денационалізувати... , потім «осоціалізмити»..., потім зробити «таким самим», як і В.І. Ленін..., щоб в кінці-кінців знівелювати національну значимість... і помістити на місце Т. Шевченка... того, хто був «більшим борцем за соціалізм». Таке маніпулювання постаттю митця приводило до дуже швидкої девальвації його національного значення...», зведення її до агента радянської пропаганди [1, с. 165]. «Цитатами з Шевченка, як цитатами з Біблії, можна доводити «все». І кожна «ідеологія» чи «партія» у нас може – при допомозі тих цитат – з триумфом проголошувати Т. Шевченка «своїм», – писав Є. Маланюк [2, с. 78].

3. Вперше радянській «шевченків міф» був візуалізований у пам'ятнику Т. Шевченку в Петербурзі (ск. Я. Тілберг, 1919). Для нової влади важливою були не творча діяльність Т. Шевченка, а соціальне походження та боріння з царатом. У столичному Харкові на поч. 1920-х рр. з'явилися перші монументальні погруддя Т. Шевченка: на фасаді Селянського будинку (ск. (?) С. Дзюба) та одній з площ (ск. Б. Кратко). У них обох «кобзар» мав як «народницькі» реквізити, що «перетліли» після «Державності» 1918–20 рр., так і нові: поборник царизму, символ «боротьби за соціальне і національне визволення». А паралельно йде стрімка денационалізація спадку Т. Шевченка: його «сім'я вольна, нова» потрактовується як класова («комуністична»); «братерство» – як «пролетарське»; «заповіти»... ототожені із заповідями В.І. Леніна... і називаються... «вченнями» [1, с. 166]. Через акцентування на класовій ідентичності, наприкінці 1920-х рр. ідентифікати Т. Шевченка «батько», «кобзар» (як синоніми до «українець») були підмінені формулою

«революціонер» та сутнісно-змістовною пере-ідентифікацією визначень «співець» і «борець».

4. У Постанові РНК УСРР від 24 лютого 1920 р. «роковини смерті пролетарського поета ... Шевченка, об'являється всенародним святом. В цей день, вільний від праці, повинні бути влаштовані лекції, концерти-митинги, в яких було б з'ясоване велике значення Шевченка, як оборонця батьрацько-селянської долі та його боротьби за соціалістичне визволення трудового люду (*підкреслено нами – Н.М.*)» [3]. Відтоді увічнення Т. Шевченка стало державною справою. Радянська система, «пожалувавши» українству культ Шевченка, не забула перед цим зробити з нього зручний для себе міф, за яким Шевченко – поет-інтернаціоналіст, що оспівував дружбу з російським народом та мав мрію про соціалізм. По цьому міфу українці «отримували дуже скаліченого, з «пересадженими органами» Шевченка... Так виникла характерна для тих часів роздвоєність свідомості: з одного боку – «свій», домашній підпільний, героїчний, іконний Шевченко..., а з іншого боку – якийсь чужий, оббреханий, якого виславляють не за те, що ми собі знаємо» [4]. Відтоді «народницький» образ Т. Шевченка як поета-«лірника» не відповідав новій ідеології. Нові ідеологічні установки сповна втілені у пам'ятнику Т. Шевченку в Харкові, який досі, попри повну відповідність радянському «шевченковому міфу» (!), вважається одним з найкращих.

5. Чи не першими заперечили «шевченків міф» харківські футуристи («Зустрічі на перехресній станції»), які на межі 1920–30-х рр. учинили акцію «Реабілітація Шевченка», мета якої полягала у захисті символу українців «від вульгаризації та спрощення». «Програмою» стала «Моя ораторія» Г. Шкурупія («З уквітчаних бездарністю «Просвіт», /з культури, що заплуталась в рушниках, / вийшов Ваш, / Тарасе Григоровичу, / плаксивий портрет / у широкий світ / на сміх / і на жах!»).

Список літератури

1. Брижицька С. «Я не самотній...»: Національне самоствердження Т. Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців / С. Брижицька. – Черкаси : Брама-Україна, 2006.

2. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк – К. : Обереги, 1992.

3. Чи буде день народження Т. Шевченка держ. святом? [Ел. ресурс]. – Реж. доступу: <http://kobzar.info/today/news/question-614/index.html/>

В.Г. Марьонкіна, зав. відділу (ОКЗ ХНМЦОКС, Харків)
Н.В. Мархайчук, канд. мист., доц. (ОКЗ ХНМЦОКС, Харків)

ДО ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ХАРКОВА (ПІДРИВ ПАМ'ЯТНИКА ПУШКІНУ, 1904)

1. У ніч на 1 листопада 1904 р. у Харкові було підірвано пам'ятник О.С. Пушкіну. Ця подія увійшла до історії міста як перший теракт, скоєний організацією самостійників «Оборона України», що діяла в основному у Харкові. Рішуче засуджуючи прояви терористичної діяльності, осмислимо його як факт історії українського державотворення, національно-визвольного руху Харкова із своїми витоками і наслідками. Історики наголошують, що терористична діяльність, яка стала одним з чинників зникнення Російської імперії, на той час була засобом політичної боротьби (як то діяльність «групи Осинського» та Бойової Організації есерів, загальноросійські студентські страйки etc). Прибічники терору були й у колі української національно свідомої інтелігенції.

2. Замовник і виконавець «мирного теракту» у Харкові – конспіративна бойова структура УНП «Оборона України», була створена буквально напередодні – у 1903(04) р. Її генеральна мета полягала у здійсненні всеукраїнського повстання задля звільнення українців від самодержавства, а негайним завданням були демонстративні акції боротьби з імперським (російським) пануванням, як то підриви пам'ятників діячам російської культури в українських містах. І підриг харківського пам'ятника став першою подібною «справою». Вибір часу і місця її дії має свої логічні пояснення.

Час. 1904 рік – рік, коли Російська Імперія святкувала 250-річчя «приєднання Малоросії». Саме в цей ювілейний рік сталося відкриття пам'ятника «великому російському поету» О. Пушкіну у Харкові. І це при тому, що у 1901 р., на передодні урочистостей до роковин по смерті Т. Шевченка, харківська влада вирішила демонтувати бюст Кобзаря, який лише два роки тому з'явився на приватній території у садиби «неблагонадійних» Алчевських. Крім того, на час вибуху (31 жовтня – 1 листопада) – у місті перебував міністр народної освіти (!).

Місце. Харків – місто, яке має вважатися тогочасною духовною столицею національного визвольного руху, оскільки тут у 1900 р. «в конспіративному помешканні у панства Нелісових... за річкою Лопаню проти церкви по дорозі на Іванівку» (Ю. Коллард) М. Міхновський виголосив історичну промову, у якій сформулював жаданість «Єдиної, нероздільної, самостійної України від гір Карпатських аж по Кубань» та основні постулати ідеологічної основи створеної того ж року РУП, яка

«понасала в село революційний клич до масового повстання проти існуючого режиму «за волю й за землю» (Ю. Коллард). До речі, тоді у місті вже діяло національно-патріотичне об'єднання III Харківське товариство взаємного кредиту (О. Алчевський, М. Міхновський та ін.), вже засновувалося Академічне жіноче товариство Січ Самостійна Україна (Х. Алчевська), пізніше виникнуть Харківській літературно-художній гурток (С. Васильківський, К. Жуков, В. Кричевський, С. Тимошенко та ін.), Українське імені Григорія Квітки-Основ'яненка літературно-художнє та етнографічне Товариство (С. Васильківський, М. Міхновський, Г. Хоткевич та ін.).

3. У результаті вибуху у Харкові ніхто не постраждав. Сам пам'ятник зазнав мінімальних ушкоджень, виконавці, як і замовники, не бажали жертв та руйнувань. У цій демонстративній акції вони переслідували іншу ціль – маніфестацію самостійницьких ідей в межах національно-визвольного руху. Відповідно до принципів революційної боротьби, «Оборона України» не замовчувала свій вчинок, а навпаки, роз'яснила його у прокламації, текст якої (із закликом до «боротьби за своє національне визволення») був розкиданий на місці події.

Мотивом для скоєного проголошувалася сама наявність у місті монументу «пришельцю» О. Пушкіну, який, до того ж був звинувачений у *«підло-ложному»* зображенні гетьмана Мазепи у «Полтаві» (натомість, мали б бути пам'ятники українським (!) діячам). Основна ідея полягала у вимогах *«свободного слова, свободной печати, ... школы с украинским языком преподавания...»*, бо *«просыпается Украина к бою! Вы попробуете на своей шкуре нагайку и саблю новых гонт и железняков!»*. І якщо участь М. Міхновського у цьому «мирному теракті» не доведена, то його авторство прокламації є визнаним. Він, як лідер харківського осередку націоналістичного руху, показав харківській молоді *«шляхи через радикальний демократизм до революційного українського націоналізму»* (Ю. Коллард).

4. Підрив пам'ятника у Харкові отримав великий розголос. Більшість сучасників, і навіть налаштовані реакційно українці, засудили теракт. Хоча сама його присутність в історії Харкова засвідчує зріст популярності ідеї суверенності в межах українського національно-визвольного руху.

Проте вже наступного після вибуху дня у місті відбулася демонстрація російського міщанства, під час якої звучало «Боже царя храни»...

А.В. Маслянікова, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

Науковий керівник – доц. **І.П. Коршунова** (*ХДУХТ, Харків*)

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ВІД УНР ДО СУЧАСНОСТІ

Протягом багатьох років незалежності української держави на перший план висувалися, перш за все, економічні завдання. Для розуміння проблем, які склалися в духовній сфері та вирішувались за залишковим принципом, необхідно проаналізувати діяльність державних органів на різних історичних етапах минулого століття.

Політичні режими часів революції, національно-визвольної війни та інтервенції змінювалися з калейдоскопічною швидкістю. Анархія, яка стала нормою життя, негативно впливала на культурні цінності, що накопичувалися століттями. Проте національно-культурний процес не тільки не уповільнився, а й прискорився. Представники багатьох урядів розуміли, що культура – найкоротший і найвірніший шлях до зміцнення влади.

В часи гетьманату Скоропадського виходить низка важливих законів, які сприяли активній українізації державного апарату і системи освіти. Внаслідок цього процесу утворювалися українські гімназії, відкривалися нові українські університети, наукові та культурні установи. Державною справою більшовики зробили ліквідацію неписьменності, що суттєво підвищило освітянський рівень.

У 20-ті роки, незважаючи на значні втрати серед української еліти, вітчизняна культура вийшла з кризи, сповнена творчих сил і бажання творити нове мистецтво. Особливо активно працювали, пропагуючи ідеї колективізму, літератори. Незважаючи на свою приналежність до різних літературних груп (Пролеткульт, ВАПЛІТЕ, ВУСПП), творчість більшості молодих українських письменників та поетів мала національне забарвлення.

На зміну українському відродженню 20-х років прийшов воєнно-комуністичний наступ 30-х років. Доба «розстріляного Відродження» принципово відзначалася крайньою ідеологізацією в усіх сферах життя суспільства, суворим контролем за діяльністю високоінтелектуальних осіб, діячів культури та мистецтва. Інакомислячі, діяльність яких виходила за рамки ідеологічних догм, жорстоко переслідувались, запроторювались у табори та знищувались.

Під час Другої світової війни були евакуйовані урядові, освітні і наукові установи України. Їх діяльність спрямовувалась на реалізацію оборонних програм. Важливу роль у мобілізації народу на

боротьбу з фашистськими загарбниками відігравали засоби масової інформації. В творчості українських письменників, театрів, кінематографістів переважала героїко-патріотична тематика.

У повоєнні роки радянська влада докладала значних зусиль для виховання молоді ідейними борцями за комуністичні ідеали. Особливу увагу в галузі освіти правлячий режим приділяв суспільним наукам, забезпечуючи ідеологічні потреби комуністичної влади. Все, що не збігалось з її інтересами, проголошувалося «ворожим» та «антинародним». Ідеологічний натиск на творчу інтелігенцію відновився завдяки політиці, яка дістала назву «ждановщина». І тільки в період «хрущовської відлиги» лібералізація суспільно-політичного життя сприяла ослабленню тиску на культуру, розширенню меж для творчої та наукової самореалізації, появи перших паростків громадського пробудження і національного відродження.

Протягом «застійного періоду» в духовній культурі, з одного боку, відбувалися якісні та кількісні зрушення, з іншого, всі процеси здійснювалися під гаслами «злиття націй і створення нової історичної спільноти – радянського народу». Партійне та державне керівництво пильно стежило за змістом наукових досліджень, в мистецтві провідним залишався принцип соціалістичного реалізму.

«Нове мислення» доби «перебудов» не досягло поставленої мети і призвело до розвалу держави. Але, незважаючи на негативні наслідки, в Україні відбувається широке національно-демократичне піднесення. В українській культурі панує дух толерантності та плюралізму, по-новому відкриваються сторінки історії, друкуються раніше заборонені книги, виходять на екрани фільми. Здійснюються перші контакти з діаспорою.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 р. новий статус отримує національна культура. Згідно з «Основами законодавства України про культуру» були задекларовані основні принципи державної політики в галузі культури, що засновані на загальнолюдських цінностях. Саме зараз з'являється можливість не лише для вільного розвитку кожної національної культури, а й постійного їх зближення в полікультурному просторі України.

Отже, по багатотисячному шляху державотворення було чимало злетів і падінь, перемог і поразок, досягнень і прикрих помилок. І цей шлях засвідчує, що культура нації тісно пов'язана з її державним устроєм. Зберігати і вільно розвивати національну культуру можна лише в умовах, які забезпечує незалежна держава.

ДОКУМЕНТУВАННЯ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ ЗА ІПАТСЬКИМ ЛІТОПИСНИМ ЗВОДОМ

Іпатський літописний звід або як його називають дослідники «Літопис руський за Іпатським списком» – літописне зведення першої чверті XV ст., Події у ньому розпочинаються з біблійної міфології щодо «сотворіння світу» і закінчуються 1292 р. Як зазначав український дослідник зводу Л.Є. Махновець «...цей літопис — першоджерело відомостей про тисячі й тисячі подій, історій, людей» [3, с. 6].

У доповіді розглядається Іпатський літописний звід як головне джерело вивчення документної традиції Київської Русі, що передбачає проведення їхньої класифікації і типологізації за методикою вітчизняних документознавців С.Г. Кулешова [1] Н.М. Кушнарєнко [2], Г.М. Швецової-Водки [5].

За суттю, до основних управлінських документів Київської Русі відносяться князівські грамоти, жалувані грамоти, хресні грамоти, які зафіксували політичні рішення, розподіл і перерозподіл земель між князівствами, князівські дарунки земель васалам за службу і монастирям, заповіти князів тощо. Грамоти традиційно скріплювалися іменними вислими печатками. Класичними міжнародними документами Київської Русі, які відомі за літописними рядками, були її договори з іншими країнами. На мініатюрах XI–XIII ст. руські послы часто зображувались зі сувоями грамот у руках. Оригінальними міжнародними документами дипломатичного характеру були «речі», або послання князів. Вони нерідко репрезентовані у літописах повністю.

Документи економічного призначення представлені у Іпатському зводі згадками про велику кількість «купчих», «дарчих», «духівних (заповітових)» грамот, що складала протягом двох століть різні верстви населення. У зводі є тексти, у яких вміщена інформація про здійснення внутрішніх прямих торговельних операцій або через поручительство посередників, закріплене відповідним документом-розпискою – берестяною грамотою.

Руські документи XII–XIII ст. виконані кирилицею – типом письма, що одержав назву устав. За характером знакових засобів вони є текстовими, за мовою – вербальними або словесними.

Більшість документів Київської Русі – двомірні, що мають розмір (формат) та обсяг (кількість сторінок), де запис інформації представляє собою два виміри: літери і цифри, або – лінійні, чи

одномірні, текст у яких зроблений у лінію: рядки розміщуються один за одним.

За матеріальним носієм руські документи є паперовими на пергаменті і папері завширшки близько 15–17 см. Довжина могла бути різною за рахунок підклеювання до низу наступних аркушів. Берестяні грамоти виконані на березовій корі, яка використовувалась на Русі як доступний і дешевий матеріал для листування і повсякденних нотаток.

За матеріальною конструкцією документи були листовими з аркушами без скріплення, або кодексовими у вигляді скріплених між собою сторінок.

За регулярністю виходу у світ документи, що знайшли відображення у зводі, є неперіодичними, тобто виходили у світ одноразово і не мали продовження.

Визначальною є і класифікація давньоруських документів за місцем походження і домінуючої території розповсюдження та їхній поділ на місцеві, регіональні, загальнодержавні, закордонні.

У зводі присутні всі види документів з останньої класифікації. Місцевими документами можна вважати внутрішнє листування та грамоти удільного князівства і князівства на волості. Регіональним були угоди, які укладалися між князями, у тому числі щодо поділу територій. Національні документи – це грамоти, які регулювали питання життєдіяльності всієї держави і в першу чергу з військової справи, права, монетарної і фіскальної систем, церкви. До закордонних або іноземних відносяться міжнародні договори Русі.

Іпатський літописний звід виступає основним джерелом дослідження раннього періоду української документної традиції [4].

Список літератури

1. Кулешов С. Г. Документознавство. Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов. – К. : УДНДІАС ; ДАКККІМ, 2000. – 161 с.
2. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение / Н. Н. Кушнарєнко. – К. : Знання, 2006. — 459 с.
3. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця. – К. : Дніпро, 1989. – 591с.
4. Нікольченко Ю. М. Українське документування періоду Київської Русі за літописними джерелами / Ю. М. Нікольченко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. Випуск 6. – Маріуполь, 2013. – С. 72–79.
5. Швецова-Водка Г. М., Документознавство : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с.

О.І. Оніпченко, канд. пед. наук, доц. (КЗ «ХГПА», Харків)

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Традиція як засіб соціалізації людини і водночас як механізм, що забезпечує соціальну цілісність, набуває все більшого значення як об'єкт історичних, культурологічних та соціально-педагогічних досліджень в наукових працях, філософських дискусіях.

Український народ протягом століть виробив стали традицію звеличення шлюбу, сім'ї, домашнього вогнища. У його міфології була навіть божественна пара – Лада й Ладо, котра освячувала сімейні узи. Родинному життю завжди надавалося надзвичайно великого значення, бо саме у подружньому коханні, у продовженні роду бачився сенс існування людини. Відповідно серйозним було і ставлення до підготовки молоді до шлюбу. Вважалося, що створення сім'ї – то справа не лише молодих та їхніх батьків, а й громадськості і, звичайно ж, церкви.

Серед сучасних дослідників, які розглядають традиції моральної культури в Україні крізь національну ментальність, слід відзначити роботи П. Гнатенка «Український національний характер», О. Кузик «Трансформація традиційної обрядовості та її використання в сучасній педагогічній, культурно-дозвіллевій діяльності установ культури» та О. Парфьонові «Традиції в моральній культурі українського народу (друга половина ХІХ–ХХ ст.)».

В українському суспільстві, з його тяжінням до традиціоналізму, роль традиції як механізму, що інтегрує соціальну цілісність, дуже значна. Сучасна соціокультурна ситуація, з її легітимністю альтернативних ліній поведінки, як ніколи актуалізує проблему моральної культури людини, відображення і функціонування ціннісно-імперативного ядра даної культури в житті українського суспільства, зокрема шлюбно-сімейні традиції в моральній культурі українського народу.

Шлюбно-сімейні традиції, культура міжстатевих відносин, як і культура взагалі – це специфічне явище, яке несе в собі відбиток багатовікової культури кожного народу з його національними особливостями, що знайшли своє відображення у традиціях, звичаях, обрядах та передавалися із покоління в покоління, забезпечуючи наступність як загальнолюдських цінностей, так і кращих надбань кожного народу.

В нашому дослідженні наголошується на важливій ролі сім'ї як традиційного механізму успадкування моральної культури, а отже, особлива увага приділяється підготовці молоді до шлюбно-сімейних відносин та усвідомленого батьківства, зокрема, важливість усвідомлення міцного зв'язку між статевою мораллю, родинною мораллю й коханням, оскільки родина повинна залишатися найважливішим інститутом виховання, що є запорукою існування здорової української нації.

Аналізуючи загальносвітові тенденції розвитку статевої моралі, видатний український педагог Г. Ващенко висвітлює питання розвитку статевої й родинної моралі в Україні. Він відзначає, що в українській родині жінка мала велику роль, що безпосередньо відбито і в українському фольклорі. Така форма родинного життя, вважає відомий педагог, сприяла естетизації побуту, злагіднювала відношення в родині і суспільстві, ушляхетнювала статеві почуття і відношення, сприяла тому, що в них визначне місце посідають не фізіологічні, а духовні елементи. Старовинні весільні звичаї, що дійшли до нашого часу, за переконанням Г. Ващенка, свідчать, що народна мораль стояла на сторожі міцної родини, заснованої на взаємній любові та вірності чоловіка й жінки, а християнство піднесло ще на вищій рівень статеvu мораль українців, високі риси якої дуже яскраво відбиті в наших народних піснях, зокрема піснях про кохання. В них відбиваються найрізноманітніші переживання: радість, ревності, нещасне кохання, туга за милим чи милою тощо. На цьому ґрунті скромності, стриманості й вірності, зазначає Г. Ващенко, створюється здорова родина і в першу чергу сердешні відношення між чоловіком і жінкою. А здорова родина є основою здорового державного життя і одною з найважливіших передумов нормального виховання молоді.

Отже, в окремих розділах другої частини «Виховання волі і характеру» Г. Ващенко висловлює свої поради щодо тогочасного родинного виховання, зокрема в еміграції: а) відродження духовності, зокрема шляхом відновлення традиційної обрядовості та орієнтацією на здоровий консерватизм; б) відродження цінностей родинного життя на основі християнської моралі, зокрема подружньої вірності, почуття обов'язку щодо власної родини, культ родинної злагоди, любов і взаєморозуміння членів родини тощо; в) оновлення природної виховної функції родини; г) родина повинна залишатися найважливішим інститутом виховання взагалі: основи ідеалу служіння Богові й Україні, демократизм і перші паростки характеру закладаються в дитині саме тут.

В.В. Пасинок, К.О. Коваль, студ. (ХДАДМ, Харків)

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. **К.Ю. Чадаєва** (ХДАДМ, Харків)

УКРАЇНСЬКИЙ МІКЕЛЬАНДЖЕЛО – ЙОГАН ПІНЗЕЛЬ

Йоган Пінзель український скульптор епохи бароко. Його називали «галицьким Мікельанджело». Але немає повної впевненості, що Йоган – його справжнє ім'я, ніхто не знає як він виглядав, але існує скульптура, на якій Пінзель нібито зобразив свій автопортрет. Відомо, що талант майстра розкрився у Бучачі, при заступництві і фінансовій підтримці графа Миколи Потоцького в сорокових роках 18 ст. Відомо так само, що 13 травня 1751 року Пінзель одружився з удовою Маріанною Єлизаветою Кійтової. Відомий документ, згідно з яким Маріанна-Єлизавета знову вийшла заміж 24 жовтня 1762 року, тому є припущення, що майстер Пінзель помер в 1761 році. Важливо, що сьогодні ми знаємо з певністю як Пінзель працював: спершу робив рисункові ескізи – абриси, а потім починав виготовлення пластичних ескізів – боцеті (з італійської означає ескізи, маленькі модельки для майбутніх великих робіт). Боцеті давали можливість втілити ідеї художника в легкому формотворчому матеріалі – глині, воску, дереві. Потому робили моделі, які розмірами мали відповідати великим скульптурам. Але ці моделі – перше дуже серйозне свідчення про європейський спосіб роботи Пінзеля, що абсолютно заперечує гіпотези про його провінційну сформованість і дає нам право говорити про те, що Львівська скульптурна школа належить до європейського контексту. Наступним етапом створення робіт, є безпосередньо склеювання брусків деревини, найчастіше він використовував липу, створюючи дерев'яну брилу, яку скульптор обробляв по вже створеному ескізу (боцеті). Після ретельного опрацювання скульптора покривалася левкасом, а за тим частково, щоб підкреслити форму використовувалася позолота. Найбільша колекція творів Пінзеля належить Львівській галереї мистецтв. 1987 р. вперше було сформовано виставку творів Пінзеля в Олеському замку. На Познанському колоквиумі з творами змогли ознайомитися дослідники барокової скульптури з різних країн. Відтак ім'я цього видатного майстра стало відомим у Європі. Про нього заговорили, він отримав фахове зацікавлення істориків мистецтва.

Борис Возницький – дослідник творчості Пінзеля – був одним із організаторів виставки робіт скульптора у Луврі. Більшість робіт Пінзеля привезли з українських музеїв. А кілька експонатів приїхали з Польщі та Німеччини. У центрі експозиції відтворено частину костелу

в селі Годовиці на Львівщині, для якого Пінзель створив вівтар. Навколо нього розташували скульптурну композицію. Це «Жертва Авраама», «Самсон, що роздирає пашу лева» і «Розп'яття». Мистецтвознавці кажуть, що ці скульптури – вершина майстерності і таланту Пінзеля. Саме тому організатори виставки в Луврі вирішили зробити на них акцент. Всього на виставку в Лувр привезли 27 робіт. Попередньо реставрували їх протягом майже двох років. Однією з найвідоміших скульптур Пінзеля це скульптурна композиція на фасаді храму святого Юра у Львові. Над розкрепованим головним фасадом встановлено кінну статую св. Юрія-Змієборця, яка візуально підтримувана святими Афанасієм і Левом (данина фундаторам Атанасію і Льву Шептицьким). Вважається, що Онуфрій – остання робота Пінзеля. Він зобразив святого у стані екстазу – зі здиьняними руками, з розметаними волоссям та бородою до колін. Поруч – зламане дерево, біля ніг – лев. Гілем Шерф, головний зберігач відділу скульптури Лувру, що очолював делегацію французьких фахівців, які відбирали твори українського митця для виставки, сказав: *«У французькій делегації стався шок, коли ми вперше побачили Пінзеля. Досі його ніхто не знав – в книжках про бароко його імені не було...»*

Побачивши творчість майстра Пінзеля, важко описати всю повноту тих почуттів, що викликають роботи. Пінзель неначе потрапив у не свою епоху або на її злам. Відчувається життя в його роботах, ніби частинки душі майстра оживляють кожну скульптуру, це те саме відчуття, яке викликає захоплення і якийсь трепет перед безсмертними роботами майстрів доби бароко.

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ «КУЛЬТУРНОГО ШОКУ» В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

Іноземний студент, який приїхав до чужої країни з метою одержання освіти й навчається спочатку на підготовчому відділенні, а потім і на факультеті відповідного вищого навчального закладу, психологічно проходить ряд етапів: перший – стан стресу, який краще назвати станом «культурного шоку»; другий – стан первинної психологічної, моральної й лінгвокультурної адаптації до умов життя, що змінилися, коли відкривається можливість спілкування з партнерами в рамках освітнього процесу; третій – стан вторинної психологічної й лінгвокультурної адаптації, розширення кола спілкування з однолітками – представниками домінуючої в цій країні культури, яких студент уже вибирає самостійно.

При цьому протягом усіх трьох етапів підтримуючим фактором є постійне спілкування із представниками своєї культури. Але якщо на перших етапах, особливо на початковому, це спілкування, виконуючи частіше психотерапевтичну функцію, конче необхідне в більших кількостях, то на третьому етапі роль цього спілкування знижується, оскільки воно виявляється більшою-меншою мірою потіснене спілкуванням з місцевим населенням.

Звичайно два початкові етапи відбуваються в рамках навчання на підготовчому відділенні, а третій етап досягається при навчанні на відповідному факультеті вищого навчального закладу.

Ми приділимо увагу першому етапу, тому що він, безумовно, є самим хворобливим для студентів-іноземців. У свідомості кожної людини представлений найчастіше неусвідомлюваний страх перед категоріями «чужого», незасвоєного, незвичного. Можливо, причиною цього є передана через батьків, дідусів і бабусь інформація про війни, зіткнення цивілізацій, конфлікти культурних цінностей, змушені міграції предків або просто про незнайомих людей, необхідність пристосовуватися до іншого типу поведінки й сприйняття. Подібна інформація, одержувана людиною з дитячого віку з різних джерел, створює у свідомості стійке тло, яке переважно перебуває в латентному стані, але «оживає» у перші дні й місяці перебування в чужій країні. Таке «пожвавлення» часто приводить до формування двох протилежних культурних стереотипів – етноцентризму й культурної ксенофобії. Власна культура відчувається як

єдино правильна й прогресивна, а чужа – як незрозуміла, агресивна, що загрожує навіть існуванню.

Природно, такий «культурний шок» людина переживає не завжди, і якщо вже їй хоч раз удалося подолати такий стан, то впоратися з ним згодом стає набагато легше. Але в юнаків і дівчат, які вперше потрапили за межі рідного культурного простору, стан тривоги збільшується у зв'язку зі знайомством з набором деяких, на перший погляд, «дивних» життєвих реалій, до яких ми з дитинства звикли й сприймаємо їх як норму.

Природно, у студентів, які приїхали до нашої країни, завжди підсвідомо виникає бажання порівняти свої реалії з чужими, нерідко своєсприймаючи зі знаком «плюс», а чуже – зі знаком «мінус». Питання про подолання цього негативного й руйнівного психологічного стану неминуче постає перед кожним викладачем рідної мови іноземцям, оскільки його неподолання може в майбутньому позначитися й на якості навчання, і на якості стосунків іноземних студентів з іншими людьми.

Вважається, що першим кроком до встановлення культурного плюралізму є знайомство студента з фактами незнайомої культури й історії через вивчення мови. Але мало вчити іноземця українській мові й новій для нього культурі.

Необхідно робити акцент не на диференціації, а на інтеграції культур і формувати саме культурно-плюралістичне відношення до світу. Це, імовірно, виражається в пошуку таких форм поведінки, стилів спілкування, висвітлюванні особливостей способу життя, що стосуються одягу, харчування та інших повсякденних речей, що є базовими для кожної культури й одночасно загальними для різних культур. Це здається, на перший погляд, дуже важким, але за великим рахунком усі ми люди і в нас набагато більше спільного, ніж різного. Така стратегія дозволяє дуже м'яко й ненав'язливо перенести акцент із рідної культури на чужу й почасти зняти стан тривожності та підготувати студента до повноцінного сприйняття незвичних культурних стереотипів. І такий підхід дозволяє також відновити частково втрачену через «культурний шок» здатність адекватно реагувати на вимоги навколишнього середовища, що є запорукою успіху в навчанні в Україні й у житті взагалі.

І.О. Пузанова-Красикова, викл. (ХДУХТ, Харків)

М.М. Красиков, канд. філол. наук, доц. (НТУ «ХПИ», Харків)

УКРАЇНСЬКИЙ ОРНАМЕНТ ЯК СЮЖЕТ

Проблема вивчення культурної семантики орнаменту представляється цікавою з огляду на те, що український орнамент як основа українського декоративно-прикладного мистецтва з'єднує в собі різні грані – конкретність та абстрактність, причетність до матеріального світу (оскільки певний орнамент властивий лише певному предмету, і в цьому його неповторність), і одночасно співвіднесеність із глибинним архетипним шаром людської свідомості. Порівнюючи орнамент з іншими видами образотворчого мистецтва, наприклад, зі станковим живописом, ми звертаємо увагу на те, що він набагато менше підпадає під віяння часу. Іншими словами, орнаментальне мистецтво більш традиційне, архаїчне й стійке.

Звичайно, є різні орнаментальні стилі, але відмінності між ними менш значні, ніж між стилями й напрямками інших видів мистецтва. Одночасно орнамент може слугувати чітким етнічним маркером, щоправда, для «посвячених». В окремих випадках він може бути певним символом навіть цілої групи народів, близьких у культурному плані. Є, наприклад, поняття «східний орнамент». Користуючись цим словосполученням, освічені люди уявляють собі певну картинку, що буде в усіх різною, не буде мати чіткої етнічної прив'язки, але втілить у собі дух Сходу.

Така стійкість комбінації характеристик робить орнамент унікальним для дослідження ментальності. Адже орнамент органічний, він відбиває цілісну систему поглядів на світ і місце в ньому людини.

Розгортання орнаменту подібне до сюжету, у якому є повтори, паузи, зачини й кінцівки. У цьому його основне призначення, що задає ритм. Орнамент допомагає впорядкувати й повсякденне, і святкове життя, роблячи людське буття системним, циклічним та організованим.

Будучи архаїчною формою декоративно-прикладного мистецтва, орнамент будувався за тією самою схемою, що й найдавніші народні пісні, які супроводжують різні трудові операції, а пізніше – усілякі релігійні й нерелігійні ритуали.

Так, наприклад, згадаємо відому українську пісню – відгомін у дитячому фольклорі прадавнього обряду перекликів двох гуртів: «– А ми просо сіяли, сіяли! – А ми просо витопчем, витопчем!...»

Якщо ми уважно придивимося до повного тексту пісні, то, можливо, побачимо, що елементи повторюються на всіх рівнях: на рівні цілого рядка (приспів), на рівні початку рядка («А ми...»), на рівні кінця рядка («сіяли, сіяли...»). Те саме – в орнаменті. Наприклад, у часто повторюваному в українській традиції орнаментальному сюжеті хреста з рослинними й тваринними композиціями елементи повтору виникають на рівні лівого та правого полів, на рівні однакового оформлення композиції.

Найчастіше дзеркальне повторення цілісних циклів композиції відбувається в оперізувальних орнаментах.

Як бачимо, на рівні розгортання сюжету прадавньої народної пісні й орнаменту виявляються спільні мультикультурні риси. Це не дивно, оскільки джерело в обох видів мистецтва – одне: синкретичне сприйняття архаїчної людини.

Будь-який орнамент є семіотичною структурою, зрозумілою тільки у складі системи.

Сьогодні майстри декоративно-прикладного мистецтва часом вільно комбінують не тільки відомі елементи орнаментики однієї національної традиції, але й узагалі різних культур – східних і західних. Для постмодерну це абсолютно нормальне явище, однак отут виникає споконвічне питання про смак і доречність: адже традиційний орнамент розбудовував певну сюжетну канву й, відповідно, ніс певну не тільки декоративне, але й смислове навантаження, а бездумне вихоплювання з Інтернету гарних картинок (без спроб осягнути їхню семантику) і застосування їх у певних комбінаціях у розписах тканин або керамічних виробів може привести до семіотичної какофонії, хоча, можливо, такі речі добре будуть продаватися, і їх творець виявиться, що називається, «у тренді».

Існує таке поняття, як лексикон орнаментики, і його, як і будь-який інший лексикон, треба вивчати, якщо прагнеш знайти спільну мову з його носіями. До речі, лексикон української орнаментики чудово розробив М. Селівачев.

Оскільки орнамент, як і пісня, зокрема й українські, є споконвічною й універсальною формою упорядкування інформації про навколишній світ, його вивчення дає можливість глибше зрозуміти особливості сприйняття й усвідомлення світу людиною, як прадавньою, так і сучасною.

ТВОРЧА СПАДЩИНА Л. ВИГОТСЬКОГО В ІСТОРИЧНІЙ ДИНАМІЦІ

Засновником культурно-історичного підходу в психології є Лев Семенович Виготський (1896–1934). У своїх науково-теоретичних працях він розробив культурно-історичну теорію розвитку вищих психологічних функцій особистості в процесі освоєння індивідом цінностей людської цивілізації. Психічні функції, дані людині природою («натуральні»), наприклад, механічна пам'ять стає логічною, імпульсивна дія – довільною, асоціативні уявлення – цілеспрямованим мисленням, творчою уявою. Ці трансформації – наслідок процесу інтеріоризації, тобто формування внутрішньої структури психіки людини шляхом поступового засвоєння структури зовнішньої соціальної діяльності. Це становлення людської форми психіки завдяки усвідомленню індивідом людських духовних, моральних, естетичних цінностей.

Осмишлювання теоретичних та практичних здобутків Л. Виготського в науковому світі до сьогодні не має одностайної оцінки. Воно досі коливається від захоплення до нехтування вченими, внаслідок змін у відношенні до історичної спадщини радянської науки, частиною якої є науковий спадок Л. Виготського.

Науково-теоретичні здобутки вченого та його безпосередніх учнів торкались не тільки психології, а й навіть таких наук, які наразі не мають відображення у сучасному науковому світі (педологія). Знайомство наукового світу з Л. Виготським почалося на II Психоневрологічному з'їзді у Петрограді (3 доклади). Подальша наукова діяльність молодого вченого призвела до корінного перегляду поглядів на людину в психології та суміжних науках, на кшталт дефектології. Все це стало можливим завдяки зміщенню точки зору з фізіологічного погляду на психіку людини, рушійною силою якої стає культурно-історична парадигма розвитку людини як особистості. І цей науковий підхід мав під собою потужну науково-експериментальну базу, яку Л. Виготський разом зі своїми послідовниками набув у практичній діяльності.

І першим кроком на історичним шляху сприйняття наукової спадщини Л. Виготського було відчуження та забуття під впливом заборони педології як науки. Саме в цьому напрямі Л. Виготський досяг найбільш цінних результатів. Це спонукало науковців та його співробітників покинути перспективні розробки в сфері вивчення

людської психології й адаптуватися до більш безпечних напрямів діяльності, в яких можна було б в подальшому розвивати досягнення видатного вченого – діяльністний підхід у психології (О. Леонтьєв), нейропсихологія (О. Лурія), дитяча психологія (Л. Божович), розвиваюче навчання в педагогіці (Д. Ельконін).

Але подальша розробка спадку Л. Виготського стала можлива лише після зміни політичної ситуації в країні – смерті І. Сталіна. Цей період розгляду науково-теоретичних знахідок вченого проходив під дуже «вузьким» гаслом – психіка людини розвивається завдяки діяльності як предметної, так і розумової. Так, завдяки цьому деяка частина спадщини Л. Виготського набула розголосу у науковому світі того часу, наприклад була перевидана «Психологія мистецтва». Але навіть ці роботи привели до подальшого розвитку наукової думки Л. Виготського. Таким чином народилася теорія розвиваючого навчання, принципи якого розробили Д. Ельконін та В.В. Давидов.

Так, завдяки не цілісному відображенні наукової спадщини Л. Виготського в радянські часи, сталась методологічна помилка – його культурно-історичну теорію вбачали основою діяльнісного підходу у психології. Але подальше розкриття та вивчення наукової думки вченого доводили, що це не відповідає дійсності. Прагнення радянських науковців довести це положення приводило до рецензування та викривлення наукових праць Л. Виготського, що стало помітним навіть у 6-томному зібранні творів, куди ввійшли наукові праці вченого, які перед цим пройшли горнило цензури та компіляції, націлених на «притертя» наукової спадщини видатного вченого з положеннями радянської психології. Все це відбувалося на тлі поставлення Л. Виготського такою собі «іконою» радянської психології – «Виготський – наше все».

У сучасній науці відбуваються різнопланові процеси відносно наукової спадщини вченого. З одного боку – це нехтування науковою спадщиною Л. Виготського як спадщиною, що була напрацьована за часів радянської доби, з іншого – розуміння цінності наукових надбань Л. Виготського й їх місце у науковій картині розуміння людини. Це й пошук архівних матеріалів, перевидання виправлених від цензури наукових праць вченого, пошук взаємозв'язку науково-теоретичних положень культурно-історичної теорії з іншими теоретичними надбаннями видатних вчених й філософів початку ХХ ст. Саме цей шлях дає надію на те, що спадщина Л. Виготського не тільки буде гідно оцінена, а й стане в нагоді майбутнім вченим для розуміння людини й та її місця у сучасному культурному світі.

Н.В. Сальнікова, канд. іст. наук, доц. (МДУ, Маріуполь)

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ДІЛОВОДСТВА: ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування в сучасній Україні правової держави з ефективно функціонуючими інститутами всіх гілок влади обумовлюється багатьма чинниками, зокрема у сфері роботи з документами. Важливе значення набуває вивчення не лише концептуальних засад таких перетворень, а й ґрунтовний аналіз позитивного досвіду попередніх років у відповідній сфері та визначення можливості його застосування сьогодні. З одного боку, ці перетворення мають ґрунтуватися на науковій базі з урахуванням новітніх світових досягнень, а з іншого – на історичному досвіді.

Парадигмальні пошуки привертають увагу дослідників діловодства до періоду 1920–1930-х рр., специфіка якого полягала у закладанні наукових та методичних основ документування управлінської інформації, а також формуванні засад національної системи діловодства.

Вирішення проблем організації діловодства в державних установах України у 1920–1930-х рр. було пов'язано з удосконаленням управління народним господарством на засадах впровадження методів наукової організації праці, що, по суті, виявилось новаторським напрямом у практиці радянських установ.

Впродовж зазначеного часу був накопичений значний фактичний матеріал, що став підґрунтям створення спеціальної літератури. Якщо в першій половині 1920-х рр. переважно вивчалася західноєвропейська література з наукової організації праці, то друга половина 1920-х рр. позначилася розкриттям проблематики щодо змін у сфері НОТ та діловодства. Значно збільшилася кількість книжкової та журнальної продукції відповідної проблематики.

Всеукраїнський інститут раціоналізації управління Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції, створений у Харкові у 1929 році на базі колишнього Всеукраїнського інституту праці НК РСІ (ІПУ) став науково-дослідною установою, що розробляв проблеми раціоналізації управління та здійснював допомогу НК РСІ у справі розроблення заходів щодо реконструкції управління відповідно до досягнень сучасної науки та техніки.

Для досягнення цієї мети Інститут раціоналізації управління проводив наукові дослідження щодо раціоналізації управління та пов'язаних з ними методологічних питань на основі узагальнення емпіричного раціоналізаторського досвіду, розробляв раціоналізаторські

заходи для їх масового впровадження у практику роботи апарату управління.

Практичною базою для досліджень Інституту стали промислові підприємства, установи, для яких проектувалися нові моделі управління. Науково-дослідна робота Інституту відбувалася в тісній співпраці із спорідненими інституціями СРСР, зокрема з Інститутом техніки управління (Москва). Спільними зусиллями вчених було видано значну кількість праць.

Одним з важливих напрямів діяльності Інституту стало поширення та популяризація раціоналізаторських знань, консультування установ та організацій з питань методології та методики раціоналізації, досягнень раціоналізаторського руху в СРСР та за кордоном.

Інститут раціоналізації управління здійснював також активну видавничу діяльність, публікував результати власних науково-дослідних робіт, друкував переклади іноземної літератури, формувалася бібліотека раціоналізаторського досвіду. Інститут видавав інформаційний бюлетень «За соціалістичну раціоналізацію», в рубриках якого вміщувалися матеріали щодо діяльності Інституту, зокрема інформація про заходи, участь у конференціях, звіти про виконану роботу тощо. При ньому функціонувала Центральна наукова бібліотека з питань організації праці та управління. Інститут мав філіали у Дніпропетровську, Сталіно, Києві та Одесі, однак кількість їх працівників була незначною – всього лише 58 наукових співробітників на все відомство.

У 1930 р. на базі Інституту було створене Всеукраїнське науково-технічне товариство раціоналізаторів управління, яке на громадських засадах опрацьовувало «наукові питання раціональної побудови органів управління»; організовувало діяльність членів товариства в галузі наукової організації управління. Інститут раціоналізації управління відповідно до Положення про нього здійснював підготовку раціоналізаторських кадрів шляхом організації курсів підвищення кваліфікації. У 1931 р. при Інституті було організовано Вищу школу раціоналізації управління з відривом від навчання та дворічним терміном навчання. У квітні 1934 р. Інститут припинив своє існування.

Таким чином, можна зробити висновок, що здобутки Інституту в напрямі удосконалення діловодства та раціональної організації управління радянських установ відіграли важливу роль у справі організації діловодних процесів.

Л.Я. Сапожнікова, доц. (ХДУХТ, Харків)

УКРАЇНСЬКИЙ РУШНИК: СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В НАРОДНОМУ СВІТОСПРИЙМАННІ

В Україні, починаючи з середини XIX ст., народна вишивка стає об'єктом дослідження. Особливості такого народного ремесла вивчали, піклувались про збереження кращих зразків у приватних колекціях О. Пчілка, І. Франко, Леся Українка. За активного сприяння культурних діячів фонди музеїв поповнювались цінними збірками з усіх регіонів України.

Інтерес науковців спричинив появу товариств, клубів, гуртків, які займалися питаннями збирання, зберігання, популяризації народної вишивки та рушникарства. Вагомим доробком стало одне з перших досліджень письменниці, етнографа публіциста, громадського діяча Олени Косач. У 1876 році після подорожей Новоград-Волинським повітом нею було видано друком книжечку «Украинский народный орнамент: вышивки, ткани, писанки» із 23 кольоровими замальовками. Зараз оригінал цього альбома знаходиться в бібліотеці Київського музею українського народного декоративного мистецтва.

Українська народна вишивка, рушникарство стали в центрі уваги дослідників у радянський період. Заслужений діяч мистецтв України Іван Гончар справедливо зауважував, що, на жаль, «масового збирання і дослідження рушників ніхто по-справжньому, по-науковому не провадив, коли не зважати на деякі поодинокі епізодичні статті з цього приводу та невеличкі колекції рушників, зібрані місцевими ентузіастами і вченими етнографами, знавцями народного мистецтва – Яворницьким, Щербаківським, Біляшевським та деякими музеями. Для української національної культури така неувага, а то й занедбання рушника – велика втрата, ... багато чого справді вартісного уже зникло з побуту, а багато що переродилося, втратило самобутній характер...».

На сьогодні питання вивчення українського декоративно-прикладного мистецтва не втратили свого значення. Науковці Т.В. Кара-Васильєва, В.П. Титаренко, І.В. Свійонтек, Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич подали характеристики локальних художньо-мистецьких, техніко-технологічних традицій та особливостей виробів вишивкарства різних регіонів України, аналізуючи типи орнаменту, композиції вишивок, колористичне рішення. Своєрідним, на нашу думку, і недостатньо вивченим питанням є символіка українського рушника, хоча проблема семантики кольоративів та

їх естетичної значущості перебуває в полі зору науковців (І. Бабій, Г. Губарева, В. Дятчук, Т. Ковальова, Л. Пустовіт), можливість змоделювати колірний простір у межах індивідуально-концептуальної картини світу розглянуто в розвідках А. Критенка, Т. Панько, В. Дяченка.

Саме тому перспективність нашого дослідження зумовлена інтересом урбанізованого суспільства до виробів ручної праці, до тих її видів, які зуміли не втратити значущості в бурхливий вік науково-технічного прогресу.

Услід за науковою класифікацією Л. Бебешко називаємо монохромними (одноколірними) рушники, оздоблені нитками одного кольору з кольором основного полотна або тонованими в межах кольору основного полотна: білим по білому, червоним по червоному, блакитним по блакитному. Якщо вишивка виконується нитками одного кольору (тонованими в межах одного кольору), що не збігається з кольором полотна, то такі вироби є дихронними (двоколірними), бо фон тканини виступає повноцінним структурним колористичним елементом декоративної композиції рушника. Поліхромним (багатоколірним) є рушники, декоровані трьома і більше (часом до 20) кольорами ниток.

Ми скористалися даними усної народної творчості, аналізом колористики народних художніх ремесел, нашими польовими дослідженнями з метою визначення символіки та семантики кольорів в українській традиційній культурі вишивання рушників

Полотняні криптограми завжди вирізнялись семантичною колористикою, яка відповідала світогляду українців. Подаємо таке тлумачення кольорів, що не загубилось у часі: білий – чистота, цнота, святість, символіка шлюбу чистого духу і здоров'я; червоний, малиновий – молодість, краса, любов, радість; коричневий – образ землі; жовтий, золотий – багатство, святість, влада, радість, сонце, добробут; жовтий (жовтогарячий) – осінь, старість; зелений – молодість, весна, тепло, радість, недосвідченість, багатство; блакитний – символ Богородиці, святості, небес, мрій; синій – вечір, спокій, здоров'я, сум, журба; рожевий – сподання на краще, мрії; чорний – хвороба, безнадійність, смуток, журба, вороги, неволя, чужина, символ землі.

Таким чином, на полотні кольори передають символічний зміст, утворюючи певний значеннєвий комплекс, що стає зрозумілим носіям або знавцям культури. Рушник – це духовна скарбниця України, його великого народу.

Л.Я. Сапожнікова, доц. (ХДУХТ, Харків)
Д.Є. Єрмоєнко, студ. (ХДУХТ, Харків)

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ХАРКІВЩИНИ

Вітчизняними науковцями досліджено загальні теоретичні питання краєзнавства, визначено основні завдання цієї наукової дисципліни на сучасному етапі, сформовано та обґрунтовано поняття «пам'ятки історії та культури». Насамперед, це праці П. Тронька, В. Горбика, Т. Катаргіної, О. Лугової, С. Поповича, О. Бейдика, О. Тімця, Є. Панькової, В. Петранівського, М. Рутинського, І. Карташевської та ін. Відомими є публікації, присвячені питанням музеєфікації пам'яток історії, що знайшли своє відображення в дослідженнях Г. Вербіленко, Л. Набок, С. Панькової, В. Удіна-Некрасова, Е. Піскової та Л. Федорової.

Мета нашої розвідки – визначити складники історико-культурної спадщини Харківської області, дослідити захист та збереження автентичних об'єктів палацово-паркових ансамблів XVIII – початку XIX ст.

На основі зібраних даних та матеріалів Державного реєстру національних культурних надбань України нами було проаналізовано реєстр пам'яток історії та культури національного значення Харківщини. До них ми зарахували ті складники історико-культурної спадщини, які свідчать про розташування пам'ятки, її опис та історію. В результаті аналізу даних краєзнавчої літератури можна виділити 778 об'єктів Харківщини (пам'ятки містобудування та архітектури) з 4151-го складника історико-культурної спадщини національного значення України, з них 75 пам'яток можна назвати загальнонаціональними.

Історико-культурна спадщина національного значення України, Слобожанщини зокрема, складається з нерухомих пам'яток археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва.

До об'єктів культурної спадщини України в Харківській області належать:

- 10 пам'яток історії національного значення;
- 4 пам'ятки монументального мистецтва національного значення;
- 15 пам'яток археології національного значення;
- 2 заповідники національного значення;
- 40 пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації;
- пам'ятки архітектури та містобудування національного значення (зокрема, палацово-парковий комплекс Старомерчанський);
- пам'ятки архітектури та містобудування місцевого значення;

- пам'ятки історії місцевого значення;
- пам'ятки монументального мистецтва місцевого значення;
- пам'ятки археології місцевого значення;
- пам'ятки садово-паркового мистецтва та архітектури загальнодержавного значення (Шарівський і Наталівський комплекси);
- пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення;
- пам'ятки історичного ландшафту національного значення;
- пам'ятки історичного ландшафту місцевого значення;
- пам'ятки науки та техніки національного значення.

В області паспортизовано 10000 об'єктів історичної спадщини, зокрема в 2009 р. була проведена паспортизація 127 об'єктів. Як ми зазначили, в Харківській області знаходиться 778 пам'яток містобудування й архітектури, з них 553 – у Харкові й 225 – в області (75 пам'яток мають загальнонаціональне значення). 16 міст області занесено до Списку історичних населених пунктів України. Наведений перелік свідчить: Харківщина багата на культурно-історичні пам'ятки, які викликають інтерес і потребують захисту та збереження.

Старовинні дворянські садиби Старого Мерчика, Шарівки, Наталівки та інші перлини палацово-паркових ансамблів XVIII – початку XIX ст. складають культурно-історичний комплекс Харківщини, виконують важливу пізнавальну та виховну функції. На жаль, на сьогодні вони не відреставровані належним чином, і цей факт викликає тривогу, оскільки такі перлини минулого з часом можуть бути втраченими. Навіть у напівзруйнованому вигляді Шарівський палац, палац поміщиків Шидловських, літня резиденція цукрозаводчика Харитоненка викликають подив, захоплення, приваблюють архітектурною довершеністю. Історичну цінність палацу Шидловських так охарактеризував директор Центру краєзнавства Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, професор С. Куделко: «Те, що ми бачимо у Старому Мерчику, – справжнє диво, – запевняє він. – Америка ще не отримала незалежність, а палац Шидловського вже стояв!». Всі дореволюційні власники внесли в розбудову садиб щось виняткове, та жоден із них не порушив наперед запрограмовану гармонію природи з людським творінням.

Отже, держава виявляє інтерес до об'єктів культурної спадщини, але питання реставрації, збереження, використання архітектурних шедеврів на Харківщині ще не вирішене, тому в сучасних соціально-економічних умовах набуло нагальної потреби.

О.В. Сарнавська, канд. філос. наук, доц. (НУБГП, Рівне)
О.В. Бондаренко, студ. (НУБГП, Рівне)

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Формування нового суспільства сталого людського розвитку потребує гендерно-чутливої системи взаємостосунків, інтегрованої у діяльність органів державної влади, громадських організацій, а також закладів освіти.

Звертаючись до вітчизняних публікацій з гендерної проблематики, погоджуємося із Вороніною Т. у тому, що зараз відсутня спільна та чітка концепція гендерної освіти та виховання, яка була б узагальнена в єдиному понятті – «гендерна педагогіка», тому в поле гендерних проблем виявляються залученими питання роздільного навчання, родинного та статевого виховання, що не завжди є виправданим [1, с. 4].

Котова-Олійник С., аналізуючи методичні матеріали для педагогів, констатує, що кожен викладає навчальні курси гендерного спрямування на свій розсуд; досить часто гендерне виховання підміняється статево-рольовим чи статевим, а ці три явища розглядаються як синоніми [2, с. 7].

Необхідність запровадження гендерного компонента в шкільну освіту, на думку науковців, викликана цілим рядом об'єктивних причин і серед них важливими вважаємо:

- досягнення гендерного паритету у всіх сферах життя стало своєрідним європейським стандартом, визначальним напрямком розвитку людства, запорукою демократичності та відкритості суспільства;
- освітньо-виховні заклади виступають одними із основних і найбільш дієвих механізмів гендерної соціалізації;
- навчальні заклади через систему взаємодії з батьками мають значний вплив на формування традицій сімейного виховання;
- від гендерних переконань, іноді й стереотипів, педагога безпосередньо залежить формування гендерного світогляду молодого покоління.

Гендерний підхід базується на ідеї про те, що важливі не біологічні чи фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке суспільство надає цим відмінностям.

Гендерні перетворення у багатьох європейських країнах стали важливою і невід'ємною складовою становлення демократії, оскільки утверджують громадянські, політичні і соціальні права людини без

дискримінації за ознакою статі. Така ідея, на нашу думку, має стати визначальною у побудові відкритого та толерантного українського суспільства.

Важливим є також проблема розуміння особливостей гендерної соціалізації. Традиційна педагогіка акцентує увагу на явних біологічних відмінностях між дівчатками і хлопчиками, що на практиці обертається універсалізацією і закріпленням соціально сконструйованих статево-рольових установок. Школа та переважна більшість учителів, на жаль, залишаються носіями традиційних патріархальних уявлень про роль і місце чоловіків і жінок у суспільстві, що на нинішній момент є проблемою української освіти.

Гендерна чутливість – це здатність розуміти явища нерівності за статевими ознаками, вміння розпізнавати гендерні стереотипи, упередження, дискримінації у ставленні до осіб певної статі. Існування статевої ієрархії, домінування однієї статі над іншою безперечно спричиняє порушенню прав людини. Гендерна чутливість виступає основою гендерної культури особистості, закладає основу для формування гендерно-збалансованого суспільства.

Погоджуємося із дослідниками у тому, що проблеми та суперечності гендерного розвитку й гендерної соціалізації є причиною багатьох гендерних дисгармоній, серйозних соціальних, соціально-психологічних і навіть психотерапевтичних проблем.

Шляхи запровадження гендерного компонента у роботу навчальних закладів різні. Зокрема, запровадження гендерних курсів у систему післядипломної освіти педагогічних працівників усіх категорій, проведення гендерного аналізу підручників, запровадження обов'язкових навчальних гендерних курсів у вищих навчальних закладах.

Все це сприятиме формуванню гендерного світогляду педагогів; дозволить трансформувати освіту у напрямі гуманізму, толерантності та демократичності.

Список літератури

1. Вороніна Т. Гендер у системі педагогічного знання [Електронний ресурс] / Т. Вороніна. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/1008/>
2. Котова-Олійник С. В. Упровадження гендерного компоненту в систему післядипломної педагогічної освіти: регіональні аспекти [Електронний ресурс] / С. В. Котова-Олійник. – Режим доступу: <http://http://osvita.ua/school/theory/1009/>

С.М. Соболєва, канд. пед. наук, доц. (ХІФ, Харків)

М.В. Глущенко, студ. (ХІФ, Харків)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На сучасному етапі розвитку суспільства інформація стає однією з головних цінностей людини, основним ресурсом майбутнього його розвитку. Інформатизація охоплює всі сфери життя та розглядається як соціокультурний процес, який змінює свідомість, світогляд людини, мораль і ціннісні орієнтири. У таких умовах закономірним є виникнення нового виду культури – інформаційної. Тому особливої актуальності набуває проблема дослідження ролі та шляхів її формування.

У науковій літературі термін «інформаційна культура» з'явився 1971 р. у монографії Г. Воробйова «Інформаційна культура в управлінській праці» [1]. Це поняття найбільш повно розглянуто у працях В. Монахова, С. Бешенкова, А. Салтовського та ін. В Україні вперше звернулися до вивчення сутності та проблем формування інформаційної культури Е. Семенюк та Є. Медведєва.

У широкому розумінні інформаційна культура – це культура взаємодії людини з інформацією на рівні суспільства та особистості. У нашому дослідженні інформаційна культура розглядається як складова загальної культури, яка орієнтується на інформаційне забезпечення людської діяльності. Це певний досягнутий рівень організації інформаційних процесів, ступінь задоволення потреб людини в інформаційному спілкуванні, рівень ефективності створення, збирання, збереження, обробки, донесення та використання інформації, що забезпечує цілісне бачення світу, можливість його моделювання, передбачення результатів прийнятих людиною рішень [4].

Інформаційна культура сприяє формуванню у суспільстві певних груп людей, які духовно об'єднані спільним розумінням та прагненням до вирішення різних соціальних проблем. Вона органічно входить в реальне громадське життя, надає йому нової якості, призводить до змінсоціально-економічних, політичних і духовнихуявлень, формування нового способу життялюдини.

Інформаційна культура особистості має три рівні: базовий (нижчий), професійний (середній) і творчий (вищий). Головними складниками інформаційної культури особистості вважаємо: активність, розвинену інформаційну мотивацію, пізнавальну та читацьку активність, навички інформаційної діяльності, пошукову

поведінку, ступінь усвідомлення власних інформаційних потреб, включеність у комунікативний процес.

У нових формах передачі, зокрема у навчанні, інформаційна культура розглядається як система, що складається з чотирьох базових компонентів, а саме: культури організації подання інформації; культури сприймання та користування інформацією; культури використання нових інформаційних технологій; культури спілкування за допомогою інформаційних технологій [2, с. 26].

Вважається, що масове підвищення рівня інформаційної культури суспільства можливе лише за умови організації спеціального навчання сучасних споживачів інформації (інформаційної освіти). Ефективне використання інформаційних ресурсів суспільства сьогодні – це запорука успіху в житті кожної людини. Інформаційні ресурси є продуктом інтелектуальної діяльності суспільства та розглядаються як стратегічний ресурс розвитку країни, що за значущістю стоїть поряд із фінансовими, сировинними, матеріально-технічними та іншими ресурсами [3].

Високий рівень інформаційної культури – це своєрідний шлях універсалізації якостей людини, що допомагає людині пізнати саму себе, своє місце та роль у суспільстві.

Отже, формування інформаційної культури – це довготривалий процес, що починається з раннього дитинства. Головна роль тут належить освіті, що має формувати особистість, громадянина, фахівця нового інформаційного співтовариства, які володіють необхідними знаннями, вміннями та навичками.

Список літератури

1. Воробьев Г. Г. Информационная культура в управленческом труде / Г.Г. Воробьев. – М. : Экономика, 1971. – 108 с.
2. Виноградов В. А. Создание информационной культуры для Европы. Докладна VI конференции ЕКССИД, 1991 г. Кантербери, Великобритания / Виноградов В. А., Скворцов Л. В. // Теория и практика обществ.-научн. информатики. – 1991. – № 2. – С. 5–29
3. Левшин М. М. Педагогічна сутність поняття «інформаційна культура особистості» / М. М. Левшин // Вища освіта України. – 2002. – № 3. – С. 67–74.
4. Основи нових інформаційних технологій навчання : посібник для вчителів / авт. кол.: Ю. І. Машбиць, О. О. Гокунь, М. І. Жалдак та ін. ; за ред. Ю. І. Машбиця / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : ІЗМН, 1997. – 264 с.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ В.М. ПЕРЕТЦА – ВЧЕНОГО МИНУЛОЇ ДОБИ

У сучасних умовах розвитку постіндустріального суспільства пріоритетне значення мають культуuroстворюючі чинники, основним з яких є освіта. Цінність інформації та значення інтелекту усвідомлював Володимир Миколайович Перетц – видатний вчений, чиє ім'я становить гордість гуманітарної науки кінця XIX – початку XX ст. Він був фахівцем у галузях філології, літературознавства, фольклористики, мистецтвознавства, історії театру, джерелознавства, історіографії, палеографії та археографії.

Аналізуючи діяльність В.М. Перетця, на окрему увагу заслуговує його багаторічна робота як талановитого педагога, гарного організатора та керівника, створеного ним товариства – Семінарія російської філології під керівництвом В.М. Перетця. Семінарії був науковим товариством, співдружністю молодих, талановитих дослідників, які жили спільним колом культурних інтересів.

Найбільш об'єктивним свідченням таланту і авторитетності вченого-педагога є відгуки учнів В.М. Перетця, які з повагою, вдячністю і любов'ю висловлювалися про свого наставника. За спогадами М.М. Тихомирова, академік «В.М. Перетц належав до числа тих рідкісних людей, навколо яких завжди гуртувалися учні». О.Й. Дейч згадував його як високого, представницької зовнішності, професора, який завжди викликав у нього змішане почуття поваги та легкого трепету. В.О. Каверін у своїх спогадах писав: «...він вимагав такої безумовної відданості науці, що учні (та учениці) змушені були приховувати від нього, що вони одружуються, виходять заміж, народжують дітей. Це була вимогливість грізна, неблаганна, що позначалася у великому й малому».

Говорячи про заняття В.М. Перетця, Г.А. Бялий писав: «вони були захоплюючі та незвичайні... Семінарія та до індивідуальних тем, над якими працювали студенти. Ніякої казенщини, ніякого школярства, дух самостійності й творчих зацікавлень – таким був стиль цього своєрідного семінару в семінарії». І. Огієнко вважав В.М. Перетця блискучим методистом та організатором. М.К. Гудзій відзначив, що «своїм науковим ентузіазмом, неабияким педагогічним талантом В.М. Перетц домагався того, що з самого початку своєї семінарської роботи студент приймався за серйозну тему, яка вимагала від нього здатності орієнтуватися в питаннях, які зовсім ще недавно

представлялися йому непосильними». О.А. Назаревский писав: «В.М. Перетц був неперевершеним агітатором: його енергія, невпинна праця, пошуки нового захоплювали інших». Н.П. Колпакова висловлювалася так: «... Володимир Миколайович ніколи нас не висміював, не зачіпав молодого самолюбства. Він умів так тактовно і обережно зробити інший раз дуже чутливе зауваження, так вірно направити думку учня на потрібний шлях, що після його критики – суворой, але завжди коректної – ні у кого не залишалося образ: зазвичай тільки зростало бажання подолати свої невдачі і домогтися потрібного успіху...».

В.П. Адріанова-Перетц відзначала: «вимогливий до своїх учнів, яким він віддавав свій час, книги своєї бібліотеки і накопичені їм по рукописним зховищам матеріали».

М.К. Гудзій, кажучи про ставлення до вчителя, висловлювався так: «...Він був нашим дбайливим другом, старшим товаришем. Ми любили його синівською любов'ю, хоча за віком він не годився нам у батьки. Він тримався з нами на рівній нозі, незважаючи на те, що ми чудово розуміли відстань між ним і нами». Д.С. Ліхачов згадував: «Життя семінарія характеризувалося спільними відвідинами театрів, концертів, катаннями на човнах по Дніпру, спільними поїздками для описів рукописів». Висловлювання Г.А. Бялого точно виражає суть діяльності спільноти під керівництвом В.М. Перетца: «дух його школи, дух рівноправності людей різного віку і поколінь, різних ступенів знання, об'єднаних спільною справою науки».

Проаналізувавши спадщину В.М. Перетця, важко переоцінити його внесок у науку і розвиток культури. Автор поділяє думку мистецтвознавця-сучасника О.Ю. Клековкіна, який писав: «Читаючи праці Володимира Перетца, спогади про нього та його листи, виникає враження, що там, де був він, нудно не було, його тексти досі вражають гостротою й точністю думки, здатністю вириватися з лещат забобонів і зацікавленістю в пошуках істини».

Таким чином, підбиваючи підсумки, відзначимо, що автор сконцентрував увагу на висвітленні найбільш значущого досягнення багаторічної праці В.М. Перетца як засновника та керівника наукового Семінарію. Характеризуючи педагогічний портрет В.М. Перетца, слід виділити його благородні людські якості як основні, на яких базувалося його батьківське ставлення до молодих умів. Результати його праці безсумнівно дали свої плоди, втілившись у його творчій, інтелектуальній спадщині, а також спадщині його учнів, які продовжили і розвинули справу свого Вчителя.

**РОЗВИТОК ГОНЧАРСТВА НА СЛОБОЖАНЩИНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
ЯК ДЖЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНОГО НАДБАННЯ
ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

Слобожанське народне гончарство залишається маловивченою вітчизняними істориками ділянкою виробничої та традиційно-побутової культури українців. Проте в духовному житті українців дедалі більшого значення набуває краєзнавчий рух, поглиблюється інтерес до історії рідного краю. Турбота про збереження історичної спадщини народних промислів стали одними з характерних ознак нашого часу. В таких умовах дослідження та популяризація історії народного гончарства стають могутнім засобом виховання патріотичних почуттів, джерелом національної гордості і самоствердження української нації. Все це зумовлює актуальність пропонованої теми і вимагає більш глибокого і досконалого дослідження процесів становлення і розвитку народного гончарства на Слобожанщині на загальному тлі українського державотворчого процесу.

Упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на Слобожанщині налічувалося близько 120 гончарних осередків із самобутніми традиціями організації виробництва, історично сформованими художніми системами декорування виробів, професійною обрядовістю. Переселенці з Правобережної та Лівобережної України, які заселили Слобожанщину, принесли з собою на нові землі не лише матеріальну та духовну культуру, а й та знання гончарного промислу, усталені віками в народному гончарстві та мистецькі форми. Народне гончарство на Слобожанщині було розповсюджено досить нерівномірно, що визначалося місцем знаходження необхідних для виробництва глини та перспективами вигідного збуту. Воно набуло широкого розвитку серед населення таких слобод, як Нова Водолага, Люботин, Гутенівка, Кобилівка, Степківка, Котельва, Боромля, Межиріч, Гороховатка, Ямпіл, Гнадівка, Миколаївка, Рай-Олександрівка, Рай-Городок, Гончарівка, Євсюг та ін.

Повсюдно на Слобожанщині функціональна роль гончарства полягала у виготовленні з глини посуду різноманітного призначення, предметів для обладнання житла, дитячих іграшок, козацьких люльок для паління, ритуально-сакральних предметів. Гончарство не були виключно чоловічим заняттям, жінки та діти також брали в них участь, займалися допоміжними роботами. Таким чином, майстерня гончаря

являла собою імпровізовану сімейну асоціацію, де народний майстер міг користуватися усіма вигодами розподілу праці. Жінки замішували глину, готували суміші для поливи, розставляли посуд на полиці для просушування. Хлопці брали участь у добуванні глини, заодно із жінками займалися приготуванням поливи та фарби.

Всі технологічні операції з формовки та просушки заготовок проходили переважно в житловому приміщенні гончара. Тільки влітку деякі майстри виносили гончарний круг на подвір'я, під спеціальний дощатий навіс, де й працювали. Організація інтер'єру гончарського житла, зберігаючи традиційні, канонічні звичаєві норми, водночас була позначена своєрідністю, що впливала з особливостей гончарного виробництва, зосередженого в хаті. Нерідко гончарі піч влаштовували по-чорному, щоб дим виходив назовні не через димохід, а прямо в хату. Це дозволяло швидше сушити посуд, а заодно й економити тепло. Найбільш складним і дорогим в гончарному виробництві було горно для випалу глиняних заготовок. На Слобідській Україні у дрібних гончарних закладах влаштовувалися відкриті горна, що являли собою вириту в землі яму, обмазану глиною. Проте відкриті горна все частіше поступалися місцем більш досконалим – закритим склепінчастим.

Для гончарного промислу повсюдно була характерною сезонність. Частина українських козаків та селян поєднувала гончарство із землеробством, а тому займалися гончарством лише у вільний від землеробських робіт час. Проте для більшості народних майстрів гончарство було єдиним засобом до існування протягом року. В цілому для народного гончарства Слобідської України було характерним як постійне зростання обсягів виробництва, так і значні позитивні перетворення у сфері організації та промислу. Асортимент побутових та художніх керамічних виробів ставав все більш різноманітним. Гончарство, як вид допоміжного промислу слобідських селян та козаків, стало важливою складовою національної економіки України. Весь час народне гончарство на Слобожанщині залишалося самобутньою формою втілення українцями етнічного світогляду, певним типом світобачення, способом раціональної організації середовища життєдіяльності і забезпечення багатьох з духовних потреб слобідського населення, що значно сприяло державотворчому процесу в Україні.

ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Нині Україна переживає новий важливий історичний етап становлення державності та еволюції правосвідомого суспільства. Проблема недостатньої правової обізнаності серед громадян негативно відображається на рівні соціально-правового захисту населення, а неповнолітніх призводить до правопорушень. Тому особливе місце повинна займати профілактична соціально-педагогічна робота, яку варто розпочинати ще з дошкільних навчальних закладів та поширювати серед учнів загальноосвітніх шкіл з метою формування правової свідомості на відповідальності.

Профілактиці правопорушень серед підлітків присвячено низку досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Ю. Антонян, І. Башкатов, О. Ємець, К. Ігошев, Г. Кашкарьов, Н. Квітковська, І. Козубовська, М. Костецький, В. Кривуша, В. Оржеховська, Т. Перепелиця, Є. Петухов, О. Пилипенко, Г. Пономаренко, О. Северов, В. Татенко, О. Тузов, В. Тюріна, М. Фіцула, Ю. Янченкота ін. Проте бракує наукових розвідок щодо ролі профілактики злочинності серед неповнолітніх у процесі державотворення України.

Проблема «важковиховуваних» дітей постійно викликає занепокоєння педагогічної громадськості. Статистика стверджує, що за останні 10 років кількість правопорушників серед неповнолітніх постійно зростає. Насамперед примножуються такі злочини, як зловмисні вбивства, тяжкі тілесні пошкодження, розбійні напади, грабунки, звалтування. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх регулюється перш за все главою 38 Кримінального кодексу України, де прописані всі види покарання та відповідальності неповнолітнього злочинця. Звичайно, що така ситуація негативним чином впливає на державотворчі процеси в Україні. Тому здійснення своєчасної профілактичної соціально-педагогічної роботи серед підростаючого покоління є важливим завданням для позитивних змін в українському соціумі.

Система заходів профілактики має низку особливостей, що пов'язано зі специфікою правового становища такої вікової групи населення, як неповнолітні. Соціально-педагогічна робота з профілактики злочинності серед неповнолітніх має базуватися на забезпеченні соціального добробуту дитини, створенні умов для її культурного розвитку, виховання, навчання, просвіти в правовому,

етичному полі. Проблема профілактики правопорушень серед дітей розглядається як частина педагогічної діяльності, але для досягнення ефективного результату недостатньо соціально-виховної роботи лише з учнями в закладах освіти. Профілактика має проводитися і в культурно-дозвіллевих закладах, гуртках, оскільки, чим ширший буде спектр отримання інформації молодими людьми, тим зменшуватиметься вірогідність скоєння правопорушень. Тож для ефективності профілактичної роботи система заходів повинна охоплювати якомога більше сфер та соціальних інституцій, що сприятиме при соціальному державотворенні України.

Обов'язковим є соціально-правове виховання неповнолітніх, що визначається як цілеспрямована систематична діяльність державних органів та соціальних інститутів, яка спрямована на здобування дітьми та молоддю правових знань, перетворення їх в особисті переконання, формування на їх основі правосвідомості та правової поведінки (А.Й. Капська).

На можливість скоєння правопорушень впливає не тільки нестача правових знань, а й відсутність системи дозвіллевої діяльності. На жаль, підлітки не завжди мають за мету корисне проведення дозвілля. Отже, буде корисним урізноманітнити їх культурне та духовне життя. Оскільки саме через соціокультурне виховання можна найефективніше отримати бажаний позитивний результат як у межах мікросоціуму, так і виходячи на рівень макросоціуму.

Серед факторів ризику, що впливають на скоєння злочинів серед неповнолітніх великий відсоток припадає на вживання наркотичних речовин (до 70%). Тому система заходів щодо профілактики злочинності має також включати роботу з попередження адиктивної поведінки дітей. Своєчасне надання правової інформації підростаючому поколінню та набуття ними духовно-культурних цінностей суттєво знизить ризик правопорушень, що буде позитивно впливати на процес державотворення України. Тож знання неповнолітніми законів та норм поведінки, своїх обов'язків, а також усвідомлення ними відповідальності й вироблення у них правової свідомості сприятиме зменшенню злочинності. Тому профілактична соціально-педагогічна робота з неповнолітніми має обов'язково поводитися не лише в загальноосвітніх, а й позашкільних закладах.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення закордонного досвіду соціально-педагогічної профілактики та соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

М.І. Харламов, канд. іст. наук, доц. (НУЦЗУ, Харків)

ДЕРЖАВНІ ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ У ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УСРР В РОКИ НЕПУ

Сучасні державотворчі процеси в нашій державі є досить складними та суперечливими. Значний вплив на формування сучасної європейської демократичної держави має освіта, в тому числі професійно-технічна. Сучасний стан української професійно-технічної освіти знаходиться у стані гострої кризи. Тому виникає необхідність розглянути історичний досвід діяльності закладів профтехосвіти, з метою використання його в сучасних освітніх програмах та формування загальної державної освітньої програми.

Із введенням у 1921 році нової економічної політики велика увага в державі почала приділятися розвитку різних форм професійно-технічної освіти. В УСРР (Українська Соціалістична Радянська Республіка) була створена особлива система освіти, яка відрізнялася від освітньої системи в Російській республіці. В УСРР розвиток шкільної освіти мав такий вигляд: від 4 до 8 років – дошкільні навчальні заклади, від 8 до 15 років – семирічна трудова школа. Далі йшла дворічна професійна школа. З сімнадцяти років молода людина могла вступати до технікуму або інституту.

Між керівниками народних комісаріатів освіти УСРР та РРФСР (Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка) часто виникала гостра полеміка з приводу необхідності існування професійно-технічних шкіл у системі освіти й, взагалі, з приводу ранньої професіоналізації освіти в Україні [3, с. 220].

За безпосередньої участі наркома освіти УСРР Г. Ф. Гринька 16 червня 1922 року було прийнято «Тимчасове положення про професійно-технічні школи», у якому були визначені базові принципи та засади, на яких повинна була будуватися система професійно-технічних шкіл в Україні.

Про важливість індустріальної та сільськогосподарчої професійної освіти говорить також ще й те, що дворічні професійно-технічні школи були обов'язковими для всієї молоді України від 15 до 17 років, а курси, на яких навчалися з медичного, педагогічного та соціально-економічного напрямів, були необов'язковими.

Професійні школи готували не лише досвідчених знавців, техніків тієї чи іншої галузі, тих, що могли і використовували власні знання на практиці, але й громадянина комуністичної держави, активного будівника нового суспільства [4, с. 70].

Керівники освіти української республіки не вважали, що професійно-технічна школа має оптимальні принципи та методи своєї роботи. Кожна галузь професійної освіти мала своє «призначення», в процесі навчальної роботи приймала до розгляду лише власний сектор наукових знань. Індустріально-технічні школи не вивчали проблем сільського господарства, а сільськогосподарські технічні школи не торкалися проблем промисловості. Також усі види шкіл глибоко не вивчали предмети гуманітарного циклу [5, с. 7].

Такий розвиток професійних шкіл були викликаний особливостями періоду відновлення народного господарства, коли державі були потрібні не гуманітарії, але робітники технічних спеціальностей. У подальшому радянське керівництво планувало перейти від вузької спеціалізованої школи до системи політехнічної освіти по всій країні [1, с. 172].

Таким чином, освітні державотворчі процеси в галузі професійної освіти в Україні в роки нової економічної політики були складними та неоднозначними, але тим не менше вони призвели до поліпшення якості освіти молодих українців взагалі, та загальної республіканської системи освіти професійно-технічного напрямку зокрема.

Список літератури

1. Батышев С. Я. Формирование квалифицированных рабочих кадров в СССР / С. Я. Батышев. – М. : Экономика, 1971. – 214 с.
2. Временное положение о профессионально-технических школах. – Х.: тип. Наркомпроса, 1922. – 41 с.
3. Зарытовский Б. А. Проблемы взаимоотношений общего, политехнического и профессионального образования в истории советской педагогики (1921–1925) / Б. А. Зарытовский // Ученые записки (Курский педагогический институт), кафедра педагогики и психологии. – 1968. – выпуск 50. – С. 204–235.
4. Івашина Г. З. До питання створення радянської системи професійної освіти на Україні (1921–1928) / Г. З. Івашина // Педагогіка. Республіканський науково-методичний збірник. – 1967. – випуск 5. – С. 68–78.
5. Материалы по реформе профессиональной школы. – Л. : издательство книжного сектора ГУБОНО, 1924. – 56 с.

К.Ю. Чадаєва, канд. іст. наук, доц. (ХДАДМ, Харків)

С.В. Собакар, студ. (ХДАДМ, Харків)

ПАТРІОТИЗМ О. ДОВЖЕНКА ЗА КІНОПОВІСТЮ «УКРАЇНА В ОГНІ»

Велика Вітчизняна війна принесла багато страждань та впритул поставила питання патріотизму й національної свідомості. Ми, сучасники, мало чого знаємо про це, але маємо змогу дізнаватись та вивчати події, їх причини та наслідки з художніх творів. Вони дають можливість думати, осмислювати, робити висновки. Це своєрідний спосіб спілкування зі своїм народом скрізь десятиліття.

Спробуємо розкрити особисті патріотичні погляди Олександра Довженка через кіноповість «Україна в огні».

Довженко Олександр Петрович – кінорежисер, драматург, письменник, художник і громадський діяч. «Україну в огні» він написав швидко у 1943 році, зняв фільм. Але і кіно й повість були осуджені та заборонені. Фільм взагалі не вийшов на екрани, а повість уперше опублікували вже після смерті письменника.

Геніального режисера кремлівський диктатор звинувачував в ревізії ленінізму та політики Комуністичної партії. У своєму творі Довженко осуджував колгоспний лад передусім не за те, що він призвів багатого колись українського хлібороба до крайньої межі зубожіння і безправ'я, а за те, що вбив у людях гідність і почуття національної гордості. У доповіді Сталіна це названо «нахабним глумлінням з правди», а самого Довженка – «куркульським підголоском і відвертим націоналістом».

Довженко не став на коліна, не благав прощення в Сталіна ні на тому засіданні-судилищі, ні пізніше. У щирому зверненні до генсека Довженко писав: «Товаришу Сталін, коли б ви були навіть богом, я й тоді не повірив би вам, що я націоналіст, якого треба плямувати і треба тримати в чорному тілі. Невже любов до свого народу є націоналізм? Чи націоналізм... у невмінні художника стримати сльози, коли народу боляче? Написав я «Україну в огні» з огненным болем у серці і палким стражданням за Україну, що перебувала в німецьких лапах, з болючим жалем і страхом за її долю... Кому ж, як не мені, сказати було слово на захист свого народу. Україну знає лише той, хто був на її пожарах сьогодні...»

Довженко був одним із перших письменників, хто так сміливо й правдиво показав розтерзану Україну. Читачеві видно одразу, що твір написала людина, якій не байдуже, адже йому передаються всі переживання та погляди автора.

За сюжетом герої твору – сини Купріяна Хуторного, стали дезертирами. Письменник говорить про причини зрадництва у прямих авторських зверненнях до читача: «У грізну велику годину життя свого народу не вистачило у них ні розуму, ні великості душі. Під тиском найтяжчих обставин не одійшли вони на схід зі своїм великим товариством. І ніхто не став їм у пригоді з славних прадідів історії, великих воїнів, бо не вчили їх історії. Не помогли їй близькі рідні герої революції, бо не шанували їх пам'ять у селі. Серед перших ударів долі загубили вони присягу свою, бо слово «священна» не дзвеніло в їх серцях урочистим дзвоном. Вони були духовно безбройні, наївні й короткозорі».

Болюче роздумує Довженко про причини денационалізації українців словами німецького офіцера Ернста фон Краузе: «Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть з ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Ти знаєш, вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами одкидання бога, власності, сім'ї, дружби! У них від слова «нація» остався тільки прикметник. У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників...»

Довженко засуджує більшовицьку концепцію класової боротьби. Саме ця теорія, впроваджувана в практику, породила репресії, страх людей, недовіру один до одного, моральне спустошення душі, догматизм і бездуховність. Прикладів цього в кіноповісті чимало. Прокурор партизанського загону Лиманчук засуджує взяту в полон жінку італійського офіцера Христю до розстрілу як підлу зрадницю вітчизни. Христя задає питання своїм суддям: чому ж вони виростили не горді, не достойні і не свідомі? І сама дає відповідь, що до війни «міряли дівочі чесноти головним чином на трудодень і на центнери бурякові...», не дбаючи про виховання гідності та духовний розвиток.

Довженко був унікальною людиною, яка чинила опір тодішній гнилій системі влади і якій було не начхати на свій народ. В умовах постійного гніту і нав'язування ідей він зумів не зламатися і не зігнути під так званими «вождями», залишивши нам величезну культурну спадщину і неперевершену кіноповість «Україна в огні», яка дає нам можливість побачити те, що ми не могли бачити раніше. Це є вагомий поштовх задуматись над вічно актуальною проблемою патріотизму і зробити сучасні висновки.

І.Ф. Шумілова, канд. пед. наук, доц. (ДПУ, Бердянськ)

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Теоретично обґрунтована науково-методична система надає можливість осмислити способи й формалізувати уявлення про цілісний процес формування структурних компонентів загальнокультурної компетентності в умовах вищого педагогічного навчального закладу, відтворює мету і завдання формування досліджуваного особистісно-професійного утворення як професійно-педагогічного феномена.

На основі теоретичних засад проектування та його застосування в педагогічних дослідженнях (В.П. Беспалько, Н.О. Брюханова, Б.С. Гершунський, Ю.В. Громико, І.Г. Єрмаков, В.І. Загвязинський, О.М. Коберник, О.Е. Коваленко, Н.В. Кузьміна, Ю. Кулюткін, О.І. Мармаза, І.П. Підласий, Ю.В. Громико, Г.П. Щедровицький та інші) незаперечно є значущість науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності, яка включає такі підсистеми: цільову, змістовну і результативно-оцінювальну. Також до складу цієї науково-методичної системи входять елементи системи та системоутворювальний чинник, який зумовлює взаємодію між цими елементами.

Науково-методична система передбачає спеціальну організацію педагогічного процесу, в результаті якого активно відбувається цілісне та узгоджене формування й розвиток науково-педагогічного світогляду, мотивів до педагогічної діяльності, професійно-особистісних та морально-етичних якостей, суджень, необхідних загальнокультурних знань, організаційно-педагогічних умінь і навичок, сукупність яких дозволяє здійснювати загальнокультурну діяльність у сфері загальнокультурної компетенції. Системоутворювальний чинник науково-методичної системи – гуманістична спрямованість на розвиток учнів забезпечує єдину спрямованість усіх компонентів процесу формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей і вже цим їх поєднує. Метою проектування системи є формалізація уявлення про цілісний процес формування мотиваційно-особистісного, когнітивно-процесуального та рефлексивного компонентів загальнокультурної компетентності, їх внутрішню структуру, взаємозв'язок та взаємозалежність.

Проектування системи формування загальнокультурної компетентності студентів здійснюється на базі науково обґрунтованих

принципів, які є керуючими положеннями в їх підготовці до педагогічної діяльності і виконанні загальнокультурних функцій. До подібних принципів слід віднести: цілеспрямованість, систематичність і послідовність, неперервність, культурологічна спрямованість, єдність педагогічної і загальної культури, опора на вікові та індивідуальні особливості студентів.

Проектування науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей відображає його зміст і специфіку через просторово-процедурну характеристику цілеспрямованого впливу на процес їх професійно-педагогічної підготовки. Крім теоретичного підґрунтя, науково-методична система має враховувати порівняльний аналіз результативності формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

У процесі дослідження схарактеризовано умови формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, а саме: стимулювання студентів до розвитку загальнокультурної компетентності та самоосвіти; організація педагогічно-красназничої діяльності; створення сприятливої психологічної атмосфери педагогічного процесу. Умови забезпечують успішність формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, їх визначено як *сукупність вимог або правил* до принципів, змісту, засобів, методів, форм, технології, реалізація та використання яких сприяє формуванню знань, умінь, здібностей, якостей, оволодіння досвідом у сфері загальнокультурної компетенції.

Отже, представлена науково-методична система характеризується такими ознаками: структурою – певною сукупністю елементів, які є системостворювальними одиницями; цілісністю, що об'єднує всі елементи та відображає характер їхніх зв'язків і взаємодії; ієрархічністю – організацією вертикальної взаємодії елементів системи; гуманістичною спрямованістю на розвиток учня – системоутворюючого фактору формування загальнокультурної компетентності. Розроблена науково-методична система є органічною складовою змісту формування загальної та професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, педагогічної майстерності, зокрема професійної компетентності.

Е.Б. Щербина, доц. (*ХДАДМ, Харків*)

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДАХ СФЕРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА)

Сучасний розвиток образотворчого мистецтва характеризується важливістю тієї ролі, яку воно відіграє в полікультурному світі. Мистецька культурна спадщина країни усвідомлюється суспільством як головне джерело самоідентифікації, національної самоповаги та визнання світовою спільнотою. Крім того, це одна із найважливіших складових національно-духовного потенціалу нації, що формує історико-культурний простір [2].

Поняття національного мистецтва формувалося і еволюціонувало протягом довгого історичного періоду. В останні роки мистецтвознавці надають особливого значення вивченню національного мистецтва у широкій парадигмі сучасних видів і жанрів образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва, дизайну.

Важливі аспекти українського мистецтва досліджуються у працях В. Овсійчука, Л. Соколюк, Т. Кара-Васильєвої, М. Селівачова, А. Тарасенко, О. Лагутенко, Р. Шмагало та ін. [1].

В них розглядається, зокрема, та культурна цінність, яка може бути відроджена і актуалізована українською нацією за сучасних умов [1]. У цій системі особливе місце належить національним цінностям, що, по-перше, формують розвиток особистості, а, по-друге, сприяють розвитку суспільства і держави.

Ще в межах XVI–XVIII ст. українське образотворче мистецтво впливало на розбудову українських мистецьких традицій, актуалізувало національно-визвольну ідею, сприяло збереженню ідентичності.

У подальшому образотворче мистецтво проявляє себе як культурницький, державотворчий чинник, що містить себе як невід’ємна частина національного культурного відродження, а це, в свою чергу, допомагає розв’язанню мікро- і макроекономічних, політичних і соціальних проблем життя.

Протягом XIX–XX ст. простежувалася демократизація форм образотворчого мистецтва, актуалізувалася його людиноцентричність.

Тематика творів розвивалась під впливом екзистенційних роздумів митців, спрямованих на осмислення тих подій, що відображали вадливі світоглядні ідеї українців у боротьбі за національне утвердження.

У творах українських митців і національних цінностей, на перший план виступають такі, як кордоцентризм, національна ідея, національний герой і художньо-образні інтерпретації.

Українське образотворче мистецтво розгорнуло в художній формі основні духовні цінності, особливо це помітно в творах таких відомих майстрів, як Т. Шевченко, С. Васильківський, Ф. Кричевський, Г. Нарбут, М. Бойчук та ін. Загалом це сприяло розвитку світоглядних чинників української нації і її «вмонтування» в загальнокультурний світовий процес.

У подальшому трансформації українського суспільства позначилися на розвиткові образотворчого мистецтва. Власне, кожне десятиріччя ХХ ст. має свої художні особливості, у тому числі авангард (1910–1925 рр.), соціалістичний реалізм, культура 60-х, андеграунд 70-х, «перебудова» 80-х, «свобода творчості» 90-х [3].

Особливостями художнього процесу кінця ХХ – 20 років ХХІ століття стало самовираження митців, право на експеримент і свобода від будь-якого ідеологічного тиску. Усі сучасні процеси у сфері мистецтва характеризуються явищами, притаманними постмодернізму і пост соцреалізму.

Це надає можливість художникам утверджувати самотність української нації, її самосвідомість, утвердження національних цінностей, тим самим розвиваючи патріотизм, героїзм та інші морально-етичні принципи, що являють собою основні концепти української нації.

Список літератури

1. Авер'янова М. Н. Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз) : / М. Авер'янова автореф. дис... на здобуття наук. ступ. канд. філософ. наук. – К., 2011. – 16 с.
2. Антонович Є. Українське мистецтвознавство кінця ХІХ – початку ХХ ст. : дослідження національних форм вітчизняного образотворчого мистецтва. / Є. Антонович, І. Удріс. – Кривий Ріг : Криворізьк. пед. ін-т, 2005. – 298 с.
3. Турчак Л. І. Еволюція образотворчого мистецтва в незалежній Україні : автореф. дис... на здобуття наук. ступ. канд. мист-ва. – К., 2011. – 16 с.

А.О. Борисова, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
Д.М. Хоммисв, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

**ФОРМУВАННЯ АДЕКВАТНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ПРОЦЕСІ
МІЖКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
У КРАЇНІ НАВЧАННЯ
FORMATION OF AN ADEQUATE PICTURE OF THE WORLD
IN THE PROCESS OF INTERCULTURAL ADAPTATION
OF FOREIGN STUDENTS IN THE COUNTRY OF LEARNING**

Transformation processes in modern society, trials and challenges of socio-political and economic life, national trends in higher education reform contribute to the increasing relevance of the study conditions and factors of personal resources vitality of all parties of educational process in high school. Under these conditions, the faculty staff suffer from psychological pressure. However, the students herewith remain the most vulnerable group. Rapid economic and political transformations in the society and continuous innovations in education are performed on the background of the main adaptation process of this period of life – the process of former pupils and students' adaptation to the new conditions of life arising from their inclusion to educational process and public life of the university. Perpetual spread of globalization in the modern world increases the number of students who find themselves in close contact with others, significantly different from their native culture. In particular, Ukraine annually receives a significant number of foreign nationals who come here to get higher education. Each of these students inevitably passes a rather complex way of "double" adaptation. The first aspect of this phenomenon is the adaptation to the learning environment in a particular university; the second is the adaptation to new cultural and social environment. Foreign students' adaptation (the same as for any Ukrainian student) to the conditions of the university includes:

- vocational and professional adaptation to the content, conditions and future results of the chosen profession;
- social and professional adaptation as an adaptation to social requirements that apply to the members of their chosen profession;
- psycho-social adaptation as active or passive adaptation to the immediate social environment, building relationships with other students, faculty and university administration.

The second aspect of foreign students' adaptation to the learning environment is their socio-psychological adaptation to new cultural environment. During the adaptation, the students should both be attracted to the customs, traditions, norms and values inherent in the culture of the

country of study, but also they should adapt to cultural characteristics, which are native students – citizens of other countries who also arrived in Ukraine to get higher education. Therefore, it is worth saying that the second part of foreign students' adaptation to the learning environment (namely cross-cultural adaptation) is an alignment of their social and psychological well-being in a multinational environment among a large number of different national cultures. During the cross-cultural adaptation that occurs during the period of study, foreign students must obtain both the ability to survive, passive adjustment to a new society, and form the capacity for active and creative construction of their career towards continual personal and professional growth, and self-realization.

The most important category for understanding the nature of changes occurring in foreign students' psyche while studying in the country is the category of "worldview". Today the worldview is defined as a holistic multilevel system of a person's ideas about the world, other people, about the personality and his own activities. Contents of the worldview combines the ideas about the inner and outer world, that is realized in values, meaning, space-time and subject picture of the world. The worldview is formed and transformed in the process of human interaction with the outer world (social, objective, natural), in the process of objective reality perception, understanding of critical situations, perspectives and life choices, self-knowledge and perception of people around. It is this ideological formation of foreign students is subject to the greatest pressure from the new cultural features of the country as training and other countries, which are carriers of other foreign nationals, also trained in Ukraine.

An important purpose of the university's activity in the process of psychological support of foreign students' adaptation to new socio-economic conditions of existence in a country among numerous national cultures is to create an adequate picture of the world as a psychological resource of valuable personal and professional development during their education. This goal achievement requires the solution of certain theoretical, methodological and purely practical tasks:

- determination and substantiation of the system of the worldview components and indicators concerning foreign students; assessment of ethnic peculiarities, structure, types, personality and behavioral correlates of foreign students' worldview;

- substantiation, development and implementation of system corrective and developmental actions aimed at the optimization of foreign students' picture of the world for further promotion of their psychological well-being and success in cross-cultural adaptation in the country of studies.

УКРАЇНСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВИ

Л.І. Юрченко, д-р філос. наук, проф. (*ХННІ ДВНЗ УБС, Харків*)

А.С. Сизова, студ. (*ННІ ДВНЗ УБС, Харків*)

СТИЛІ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Стиль спілкування відображає особливості характеристики людини, які відповідають загальному підходу до побудови міжособистісної взаємодії. Важливість стилю спілкування в комунікації полягає в тому, що з його допомогою відбувається розуміння різних ситуацій, формується ставлення до партнерів по комунікації, обираються способи вирішення проблем.

Комунікація за своєю природою є основою суспільного розвитку, оскільки без спілкування існування суспільства неможливе. На ранніх етапах суспільного розвитку комунікація має виключно рефлексивно-поведінковий характер і залежить від життєво забезпечувальних потреб людей. Люди об'єднувалися в колективи задля отримання їжі, будівництва житла та ін., тобто комунікація була знаряддям об'єднання у групи.

В ході суспільного розвитку і перетворення комунікації у систему усвідомлених, цілеспрямованих дій, скерованих на процес встановлення й підтримання контактів між членами суспільства, спілкування могло набувати характеру творчого процесу.

Традиційною вважається сфера побутової комунікації, переважно міжособистісної. Сфера виробничої комунікації в нашій країні була в полі зору переважно у рамках інженерної психології. У зв'язку з бурхливим розвитком ринкових відносин з виробничої виділилася сфера бізнес-комунікації або ділового спілкування. Доволі широко ведуться дослідження у сфері політичного дискурсу. Наявність безлічі партій і політичних організацій, течій і груп вимагає орієнтації в політичному комунікативному просторі. Сфера освітнього дискурсу розкриває нові грані комунікації в нашій країні у зв'язку з диференціацією освіти, появою ринку освітніх послуг, виникненням потреби в рекламі освітніх установ.

Комунікація – вербальний (або невербальний) процес обміну інформацією між двома і більше індивідами або групами індивідів.

Вважається, що люди витрачають на комунікацію більше часу, ніж на будь-яку іншу діяльність, оскільки значна частина нашого буття є формою комунікації, будь це розмова з рідними по телефону, співбесіда, перегляд фільму чи вивчення продуктової лінійки на сайті з продажу косметики.

Найчастіше виділяють чотири групи стилів вербальної комунікації:

1) прямий і непрямий – виявляє ступінь вираження людиною своїх внутрішніх спонукань і намірів у процесі спілкування, тобто з'ясовується ступінь відкритості людини (для українського суспільства притаманним є непрямий стиль, коли перевага віддається двозначній комунікації);

2) майстерний, точний і стислий – найбільш вираженим в поведінці українців є стиснутий стиль, який за допомогою пауз та недомовленості надає можливість не образити співрозмовника, не втративши при цьому і свого обличчя;

3) особистісний і ситуаційний – найяскравіше представленим в поведінці українського етносу є ситуаційний стиль, який відображає ієрархічність суспільних відносин, коли переважають формальності у відносинах, за яких кожен учасник розмови відіграє свою роль і займає своє місце;

4) інструментальний і афективний – притаманні нашим національним комунікаційним процесам, коли найяскравіше виражається афективний стиль, орієнтований на процес спілкування, на пристосування до почуттів і потреб співрозмовника, на досягнення гармонії.

Традиційно в основі комунікацій українського народу закладено такі загальнолюдські морально-етичні цінності, як доброзичливість, любов, лагідність, привітність, шаноба. Власне цими чеснотами завжди славився наш народ, про що відмічали мандрівники, офіційні особи, які бували в наших краях.

Українці презентують повний спектр ввічливості та гречності у спілкуванні: це слова привітання, звертання, прощання, поздоровлення, подяки, прохання, відмови, вибачення, побажання, запрошення, похвали і ін. Саме ввічливість вважається основою спілкування. А ментальність українського народу є вираженням його етикетних знаків – миролюбності та відсутності ворожості.

В Україні формується динамічне суспільство, де комунікація посідає важливе місце, будучи головним чинником громадського життя. Комунікація виконує дуже вагомі функції в суспільному житті, створюючи умови для забезпечення роботи не тільки інформаційної, а й усієї суспільної сфери.

С.М. Руденко, канд. філол. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)
В.І. Долматова, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

КАНАДСЬКИЙ ВАРІАНТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Демократичні зрушення в сучасній Україні сприяють обміну культурною інформацією з українцями, які проживають за межами рідного краю. Міграція сьогодні є однією з найбільш обговорюваних тем у суспільстві, адже певна частина громадян будь-якої країни, отримавши можливість мігрувати, користується такою нагодою. Українська діаспора – збірне визначення української національної спільноти поза межами українських земель, яка відчуває духовний зв'язок з Україною. Серед країн, що облюбували українці, слід назвати Росію, США, Бразилію, Молдову, Казахстан, Аргентину та особливо – Канаду.

Знаковим у цьому плані стало видання книги патріарха українсько-канадської фольклористики Роберта-Богдана Климаша (нар. 1935 р.) «Українська народна культура в канадських преріях» (Київ: «Дуліби», 2013, 322 с.), до якої ввійшла частина матеріалів докторської дисертації автора. В анотації до неї зокрема зазначається, що «книга є першим в Україні виданням про народну культуру українців, що оселилися в ХІХ – на початку ХХ ст. в Західній Канаді й стали фермерувати. За кілька десятиліть вони витворили своєрідну українсько-канадську регіональну субкультуру, яка поповнила загальноукраїнський культурний фонд такими унікальними явищами, як українське кантрі, іммігрантський гумор, макаронічна говірка half-напів, усні народні оповідання про піонерську добу, новотвори народної пісенності». У книзі йдеться лише про один сегмент надзвичайно різноманітної й багатой культурної, яку виробили чотири хвилі переселенців до цієї країни, а саме так званий фермерський зріз. Пересаджена на новий ґрунт українська культура частково прийнялася, а частково замість утрачених компонентів, які були або недоречні, або неприйнятні на новому місці, спродукувала низку явищ, що сьогодні є виявом українсько-канадської ідентичності й окрасою всієї української спадщини.

Так само, як і людина, іммігрантська субкультура, тобто культурний досвід, привезений людиною або групою людей, переживає культурний шок, який супроводжується різними емоціями переселенців (захоплення й огида, сором і гордість, любов і ненависть), що стосуються по черзі як своєї (привезеної зі «старого краю»), так і нової (чужої) культури. І цей емоційний калейдоскоп

може змінюватися залежно від історичних та соціальних умов, аж поки не з'явиться консенсус між старим і новим, між «своїм» і «чужим», поки «чуже» також стане своїм, поки з цього «шлюбу» не народиться новий тип культури, що найперше фіксує мова.

За спостереженнями Р.-Б. Климаша, вплив англійської мови на українську простежується в специфічному слензі, який на лексичному рівні виявляється в тому, що до англійського кореня приєднуються українські посткореневі форманти, і ці новотвори відмінюються в мовленнєвих контекстах за українською моделлю: *шузи* (shoes) – взуття, *гара* (gar) – машина, *айскрім* (ice-cream) – морозиво, *олайт* (all right) – гаразд, *золя* (sole) – підошва, *фамілія* (family) – родина, *дрес* (dress) – сукня, вбрання; *елевейтор* (elevator) – зерноховище, *гайвей* (highway) – траса, асфальтована дорога; *кукіси* (cookies) – печиво, *дозин* (dozen) – дюжина, *штор* (store) – крамниця, *бовт* (boat) – човен, *файненшел* (financial) – фінансовий/фінансова, *халідей* (holiday) – відпустка, канікули, відпочинок; *вел* (well) – добре, гаразд; *баксочка* (box) – коробочка, *батля* (bottle) – пляшка, *зекземенувати* (to examine) – оглянути, *іммірейшн офіс* (immigration office) – імміграційна служба на кордоні; *аксель* (ax) – сокира, *ордикувати* (to order) – замовляти, *сайфувати* (to save) – рятувати, тримати в безпеці; *фаєрмени* (firemen) – пожежники, *навер* (power) – міць, *діворс* (divorce) – розлучення тощо.

До дослідження Р.-Б. Климаша потрапили традиційні мовленнєві форми різних хвиль еміграції, які сучасним українським мовознавством визначаються як діалектні або архаїчні. Наприклад, це **дієслова:** *сі робит* (робиться), *їст*, *взєв*, *сидит*, *летит*, *сплют*, *втішивсі*, *декувати*, *звиртаєсе* (звертається), *боїтсі*, *чикає*, *обирнувсе*, *огленувсе*, *дивуєсе*, *верну си*, *хочиши*, *робит*, *скєнув*, *просит*, *дивитсе*, *їдут*, *взєв*, *підпиризавсі*, *їдут*, *повобідати*, *приходєт*; **іменники:** *братови* (братові), *на поли* (на полі), *птахови*, *фармері* (фермери), *дорогов* (дорогою), *грошиий* (грошей), *пєц* (піч), *горівка*, *доляри*, *молодіж*, *в мішке*, *помешканє*, *з морі*, *тиле* (теля); **числівники:** *пєдисєть* (50), *єдно*, *їден*; **прислівники:** *звітке*, *тогда*, *на гостанку*; **займенники:** *з тобов* (з тобою), *з вашов* (з вашою), *жи* (що), *тої*, *шось*, *се* (ці), *всьо*, *коло него*, *му* (йому) *нічо*; **службові частини мови:** *коби*, *ніц*, *гєт*, *нє* (ні), *най* (хай) тощо.

Дослідження сучасних іммігрантських взаємодій/конфронтації в ситуації інтенсивного культурного контакту свідчить про те, що нові феномени (наприклад, українська мова канадської діаспори) створюються як через свідомий відбір, так і через неусвідомлюване імітування або реакцію протесту.

С.М. Руденко, канд. філол. наук, проф. (ХДУХТ, Харків)
Т.С. Кондратенко, студ. (ХДУХТ, Харків)

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ТОПОНІМІЧНОЇ ДИНАМІКИ МІСТА ХАРКОВА

Топонім – назва місцевості, регіону, населеного пункту, об'єкту рельєфу, будь-якої частини поверхні Землі, тобто географічна назва. Топонімічний континуум Харкова вбирає офіційні назви, історизми, архаїзми, діалектизми. Його динаміка має соціальну зумовленість.

Історизми – застарілі слова, що належать до пасивного словникового запасу мови через зникнення позначених ними понять і реалій. Нещодавно історизмами стали колишні назви станцій харківського метро: «*Вулиця Свердлова*» – нині «*Холодна гора*», «*Комсомольська*» – «*Маршала Жукова*», «*Радянська*» – «*Майдан Конституції*», «*Індустріальна*» – «*Імені Масельського*» та багатьох вулиць, назви яких будуть пам'ятати згодом лише харків'яни-старожили, оскільки 20 листопада на сесії Харківської міської ради було прийнято рішення про перейменування 173 вулиць, 4 парків і скверів відповідно до закону про декомунізацію. За словами першого заступника харківського мера Ігоря Терехова, із 173-х вулиць 50-тєм повернули їхні історичні назви. Решта отримала імена видатних архітекторів, акторів, істориків, наукових діячів, філософів, ректорів вишів та інших знакових осіб для Харкова та України. Тепер у Харкові є вулиці акторів *Леоніда Бикова*, *Марка Бернеса*, *Людмили Гурченко*, художника *Михайла Врубеля*, медиків *Любові Малої* та *Олександра Шалімова*, ректора Харківського університету, письменника та перекладача *Петра Гулака-Артемовського*, машинобудівника *Анатолія Підгорного*, нобелівських лауреатів *Льва Ландау*, *Семена Кузнеця*, *Героїв Небесної Сотні* та ін.

Одномоментно до розряду архаїзмів (застарілих слів, що належать до пасивного словникового запасу мови, позначають наявні реалії й у сучасній мові замінені синонімічними словами активного запасу) перейшли назви вулиць, провулків, проїздів, в'їздів та узвозів: *Юного Ленінця*, *Чубаря*, *Червоноармійська*, *Чапаєва*, *Фрунзе*, *Тельмана*, *Руднева*, *Радянський*, *Постишева*, *Леніна*, *Серп і Молот*, *Комсомольська*, *Ілліча*, *Піонера*, *Жовтневої Революції*, *Воровського*, *Більшовицька*, *Артема*. Натомість у Харкові актуалізувалися й перейшли з категорії пасивної лексики до загальноживаної історичні топоніми: вулиці *Берегова*, *Озерянська*, *Шатилівська*, *Молочна*, *Холодногірська*, *Благовіщенська*, *Гольдбергівська*, *Катерининська*,

Кавалерійська, Козацька, Конторська, Садова, Різдвяна; Сабурівська набережна, провулки *Проходний, Соборний, Сливовий, Маковий, Осінній, Роз'їзний; Леб'язий в'їзд, Кедровий* проїзд та ін.

У процесі повсякденної соціальної комунікації в мовленні харків'ян виникають діалектизми – слова або сполуки, що належать не до літературної унормованої мови, а до її регіональних діалектів. Харківськими діалектними є, наприклад, топоніми: *Стекляшка* – вихід зі ст. метро «Університет», *Студняк* – ст. метро «Студентська», *Гертруда* – ст. метро «Героїв труда», *Прольот* – ст. метро «Пролетарська», *Жуки* – селище Жуковського, *50 на 50* – будинки на перетині вулиць 50 років СРСР та 50 років ВЛКСМ, *балка* – книжковий ринок на вул. Клочківській, нині «Райський куточок», *благбаз(а)* – Благовіщенський базар, *барабашка (барабан)* – ринок «Барабашово», *каскад* – каскадні сходи в саду Шевченка, якими стікає вода, *Дзеркалка* – альтанка з фонтаном у сквері Перемоги, *Клочки* – вулиця Клочківська, *Бухенвальд* – пам'ятник-фонтан закоханим у сквері на вул. Пушкінській біля ст. метро «Академіка Бекетова», *Мавзолей* – торговельний центр на Салтівці, що отримав назву за свій червоний колір та особливу ступінчасту форму, що нагадує мавзолей Леніна, *Альоша* (синонім – *солдат*) – пам'ятник солдату біля ст. метро «23 серпня», *Трактори* – вул. Тракторобудівників, *брехалівка* – місце збору харківських фанатів «Металіста» у саду Шевченка біля пам'ятника футбольному м'ячу (синонім – *біля шари*), *Градусник* – улюблене місце зустрічі харків'ян на майд. Конституції біля 16-метрового градусника, що показує температуру повітря; *хаївня* – Харківський авіаційний інститут (ХАІ) та оточуюча його територія, *плешка/хобітка/гоблінка* – з 1990 року місце зустрічі неформалів та рольовиків у районі університету ім. В.Н. Каразіна (*хобіти, гобліни* – герої творів Дж. Р.Р. Толкієна), *плешка* – від *пlesi* – голе місце біля колишнього пам'ятника Леніну), *птичка* – пташиний ринок у районі Нової Баварії.

Отже, за нашими спостереженнями, у повсякденному мовленні харків'ян активно функціонують етнографічні діалектизми, які виконують знаково-розрізняльну функцію, сприяють мовній економії, виявляючи спостережливість, творчий, інтелектуальний та аксіологічний потенціал мовної особистості, а екстралінгвальні чинники офіційного характеру, зокрема декомунізація, диктують рухомість лексичного складу в межах активної та пасивної лексики, що зумовлює «реанімацію» деяких архаїзмів та перехід до цієї категорії загальновідомих номінацій.

С.М. Руденко, канд. філол. наук, проф. (ХДУХТ, Харків)
С.Г. Руденко, студ. (ХДУХТ, Харків)

НОМІНАЦІЇ ХАРЧОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ В УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

Номінації харчової картини світу – це не лише назви страв, сировини та продуктів, а й характеристики технологічних процесів, органолептичних властивостей, виконавців, споживачів, часу, місця, інструментів, місткостей, агрегатів, що за довгий час існування ввійшли до складу багатьох словосполучень, зокрема й фразеологічних, реалізуючи в них значення, пов'язані не лише з харчовою картиною світу. Фразеологія відбиває особливості концептуалізації дійсності мовною особистістю, яка належить до певного етносу, це окраса мови, могутній стилістичний засіб, використовуючи який можна влучно й дохідливо передати думку. Однак у процесі міжкультурної комунікації у співрозмовників можуть виникати труднощі, пов'язані з перекладом фразеологізмів, оскільки часто дослівний переклад є неточним або недоречним.

Спираючись на теоретичні напрацювання у сфері перекладу фразеологізмів В.М. Мокієнка, під час аналізу словникових статей в «Українсько-російському і російсько-українському фразеологічному словнику» І.С. Олійника та М.М. Сидоренка нами було встановлено 5 типів фразеологічних відповідників:

1) повні фразеологічні еквіваленти книжного походження (спільним джерелом можуть бути, наприклад, Біблія, антична література, прецедентні літературні тексти): *за сочевичну юшку продати – за чечевичную похлебку продать, ця чаша мине – чаша менует, сіль землі – соль земли, хліб насущний – хлеб насущный; келих гіркоти – чаша горести, келих життя – чаша жизни, званий обід – званый обед; луккулівський банкет – луккулов пир, хліба і видовищ – хлеба и зрелищ, званий обід – званый обед, дем'янова юшка – демьянова уха; на блюдечку з голубою каймочкою – на блюдечке с голубой каемочкой тощо;*

2) повні фразеологічні еквіваленти фольклорного походження: *мазати медом по губах – мазать медом по губам, поїдати очима – поедать глазами, хлібом не годуй – хлебом не корми, їсти чужий хліб – жить на чужих хлібах, одного поля ягода – одного поля ягода, за чашкою чаю – за чашкой чая, з жиру біситися – с жиру беситься, собаку з'їсти – съесть собаку, перебиватися з хліба на воду – перебиваться с хлеба на воду, краплі в рот не брати – капли в рот не брать, каша в голові – каша в голове, каші не зварити – каши не*

сваришиь, лускатися від жиру – лопаться от жиру, мало каші їв – мало каші ел тощо;

3) часткові фразеологічні еквіваленти фольклорного походження, у яких один зі структурних елементів буквально калькується, а інший уживається в переносному значенні: *живцем би з'їв – живым бы съел, зайвий рот (їдець) – лишний рот, ковтати слинку – глотать слюнки, не з того тіста – из другого (не из того) теста, бенкет на славу – пир горой, жданиками не наїсися – ожиданиями сът не будеш, заборонена грушка солодка – запретный плод сладок, смакувати наперед – в предвкушении; макітра варить – голова (котелок) варит, молочні ріки і кисільні (масляні) береги – молочные реки и кисельные берега тощо;*

4) фразеологічні аналогії, що мають в обох мовах харчові номінації: *три мішки гречаної вовни – сапоги всмятку, за кусок кишки сім верст пішки – за семь верст киселя хлебать; за масляні вишкварки – из-за выеденного яйца, з'їсти облизня – съестъ фигу (шиши), остаться на бобах; з свинячим писком та в пшеничне тісто; з свинячою мордою та в бубличний ряд – свиным (с суконным) рылом да в калашный ряд, на січку посікти – в лапшу искрошить (изрубить) тощо;*

5) фразеологічні аналогії, що в одній із мов не мають харчових номінацій: *дешеве м'ясо – поганий борц – дорого, да мило, дешево, да гнило; де борошно, там і порошно – лес рубят, щепки летят; наколотити гороху з капустою – наговорить (наделать) ерунды; облизати макогона – потерпеть неудачу, сьорбнути (хильнути, скуштувати) багато горя (біди, лиха) – изведать много горя, ласий на чужі ковбаси – губа не дура, на ласкавому хлібі жити – жить из милости; наздогад буряків, щоб дали капусти – тонкий намек на толстые обстоятельства, тощо.*

Таким чином, можна зробити висновок, що під час перекладу загальне значення фразеологізмів з харчовими номінаціями в українській та російській мовах не завжди дорівнює сумарному значенню його компонентів, а в деяких типах відповідників це значення часто взагалі не має нічого спільного зі значеннями слів, які до нього входять. Концептуальна та мовна картини світу в українській та російській мовах мають однакову пропорційність використання певних семантичних категорій харчової сфери, що свідчить про спільні підходи до осмислення дійсності, але різні способи її метафоричної та оцінної конкретизації.

ГЕНДЕРНІ КОНОТАЦІЇ ГЛЮТОНІМІВ У «ЖІНОЧО-ЧОЛОВІЧОМУ ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ»

Уявлення про мужність/жіночність мають місце в кожній культурі. Воно відбивається і в конотаціях (додаткових значеннях) глютонімів (номінацій харчової сфери). До семантики одних і тих самих реалій мовна особистість, залежно від її статі, статусу, рівня культури приєднує власні бачення та оцінку, створюючи зокрема й гендерно-іронічні конотації, що яскраво відбивається в повсякденному мовленні, зафіксованому «Жіночо-чоловічим тлумачним словником» (2005). Метою нашої розвідки є порівняльний аналіз жіночої («ж.») та чоловічої («ч.») інтерпретації сприйняття глютонімів.

Реалемі-натурфакти: *груша* – ж.: 1. Солодкий фрукт, джерело вітамінів 2. Тип жіночої фігури з масивними стегнами й маленькими грудьми; ч.: Спортивний снаряд для заняття бойовими єдиноборствами, різновид маківари («боксерська груша»); *кальмар* – ж.: Округлі тушки. У вареному вигляді годяться на салат; ч.: Головоногий моллюск із широким спектром застосування, сушено-солоний – чудова закуска до пива. **Реалемі-артефакти:** *закуски* – ж.: Загальна назва страв, які подають перед супом (під час обіду) або перед гарячим (під час вечері). Розрізняють холодні та гарячі; ч.: Те, чим закушують пиво або спиртні напої. Наприклад, кальмари, огірки, іриски тощо; *пельмені* – ж.: Продукт із м'яса й тіста, складний у приготуванні; ч.: Продукт із м'яса й тіста, легкий у приготуванні; *перець* – ж.: 1. М'ясистий овоч (солодкий, болгарський перець), від якого не псується фігура. Смачний у фаршированому вигляді. 2. Різні приправи (перець горошком, мелений, червоний, чорний і білий, у стручках). Якщо ви сумніваєтеся, який саме перець краще використати для певної страви, запитайте маму; ч.: 1. (молодіжн.) пацан, хлопець. 2. Темно-сіра приправа з гірким смаком; *пиво* – ж.: Гіркий алкогольний напій; ч.: Слабоалкогольний напій з неповторним ароматом і відмінним смаком. Пиво є кращим засобом розслабитися в компанії із друзями; *плитка* – ж.: Шоколад; ч.: Кахель; салат – ж.: 1. Багата на вітаміни рослина з ніжними листочками, використовується для приготування різних закусок; ч.: Незначна розмінка перед їжею. Фінал свята – «пикою в салат»; *скотч* – ж.: 1. Клейка, часто прозора стрічка. 2. Порода собаки; ч.: Міцний алкогольний напій; *шар* – ж.: 1. Частина борошняного виробу. ч.: Будь-яка тверда, рідка або газоподібна субстанція, розмір якої в одному з напрямків суттєво менше, ніж в інших; *шуба* – ж.: 1. Те, що прикрашає будь-яку жінку. Норкова, рисяча, соболина шуби – об'єкт жіночих мрій і заздрості. 2. Форма приготування салату, коли на основу з м'яса або риби шарами укладають терту городину; ч.: Верхній одяг із хутра; *шампанське* – ж.: Незамінний напій на святах. Прекрасно підходить для пробудження

почуттів у романтичній обстановці, особливо в комплекті зі свічами; ч.: Жіночий алкогольний напій. Сприяє загостренню жіночих «заморочок»; Яечня – ж.: Найпростіша страва, яку повинен уміти приготувати чоловік у випадку відсутності жінки на кухні; ч.: Смажені курячі яйця; непогана їжа за відсутності пельменів. **Глютоніми-темпоративи:** час миття посуду – ж.: Відразу після їжі; ч.: Перед їжею. Заодно й руки вимити можна; *свято* – ж.: Крилатий стан душі. Може виникнути спонтанно, але частіше відбувається з таких причин, як Новий рік, 8 березня й день народження; ч.: Новий рік, 23 лютого, день народження, ДМБ, друг прийшов. **Глютоніми-процесиви:** ж.: Нова дієта для поліпшення фігури; ч.: Шашлик із друзями на природі або баня. **Глютонічні стани:** *погане самопочуття* – ж.: Знову болить голова; ч.: Похмілля; *голод* – ж.: Малоприємне посмокування «під ложечкою», що виникає звичайно в перервах між сніданком і обідом, обідом і вечерею. Для вгамування рекомендується з'їсти некалорійний сирок, мюслі або яблуко; ч.: Бажання їсти, звичайно сильне. Для вгамування, якщо ніхто не приготував багато смачної їжі, підійдуть пельмені або яечня. **Глютоніми-локативи:** *ринок* – ж.: Місце, де торгують продуктами. Ті, хто любить готувати, саме тут купують свіжу городину, фрукти, м'ясо та сир; ч.: 1. Сфера товарообігу. 2. Місце роздрібною торгівлі під відкритим небом або в торговельних рядах, базар; *супермаркет* – ж.: Місце, де можна чудово погуляти й розважитися, купуючи всілякі смачні речі. Рекомендується відвідувати в моменти депресії; ч.: Великий магазин. **Глютоніми-інструментативи:** *м'ясорубка* – ж.: Загадковий пристрій для перероблення м'яса на фарш; ч.: У кінематографі – кульмінаційна батальна сцена. Після м'ясорубки переважно залишається в живих лише головний герой. Ветерани м'ясорубки: Арнольд Шварценггер, Брюс Уїлліс, Вин Дизель; *пляшка* – ж.: Гра, коли всі цілуються; ч.: Ємкість. Переважно з алкогольним напоєм; *чарочка* – ж.: Один із різновидів підбора на чобітках, черевиках та інших видах взуття; ч.: Невелика за об'ємом ємкість з бажаним алкогольним напоєм.

Отже, гендерні конотації глютонімів підкреслюють дещо різне сприйняття одних і тих самих реалій, станів, процесів, місця, часу та харчових інструментів з огляду на стать мовної особистості.

Т.М. Сукаленко, канд. філол. наук, доц. (*Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь*)

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в умовах розбудови української державності зростає роль української мови як важливого чинника консолідації нації, оскільки мова стає опорою, яка повинна згуртувати українське суспільство з метою вирішення нагальних проблем сьогодення. Метою розвідки є дослідження ролі української мови як визначального чинника консолідації нації. Усвідомлюючи роль рідної мови в становленні нації, маючи відповідний досвід боротьби з нею (наприклад, указ російського царя Петра I про заборону у Східній Україні друкувати релігійну літературу українською мовою (початок XVIII), Валуєвський циркуляр (1863), Емський указ (1876), лінгвоцид тоталітарної радянської системи тощо) певні політичні сили намагаються різними способами зашкодити становленню української мови як державної. Беручи до уваги необхідність забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя як державної мови міжнародного спілкування, з метою активізації широких досліджень її історії, сучасного стану і тенденцій розвитку та на виконання постанови Ради Міністрів Української РСР від 12.02.91 № 41 «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року», Президія Академії наук України постановила створити в м. Києві Інститут української мови АН України на основі відділів теорії й історії української мови, лексикології та лексикографії, культури мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН України (Постанова Президії Академії наук Української РСР № 269 від 07.10.91). З того часу й дотепер Інститут української мови НАН України є провідною науково-дослідною установою й основним в Україні «координаційним центром із питань української мови: її функціонування у суспільстві, розповсюдження, нормативності, структури, історії, національно-культурного значення тощо». Наукові дослідження Інституту зосереджено на вивченні: структури, сучасного стану української літературної мови – словникового складу, граматичної будови, нормування та кодифікації; розвитку термінологічних підсистем; соціальної, професійної та територіальної диференціації української мови; джерел формування та історичного розвитку української мови; становлення та динаміки ономастичної системи України; зв'язків

української мови з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами на різних часових зрізах» (див. праці В.В. Німчука, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, С.Я. Єрмоленко, П.Ю. Гриценка, Л.О. Ставицької, С.О. Соколової, В.П. Шульгача, В.Л. Іващенко, І.А. Казимирової, І.С. Гнатюк, Є.А. Карпіловської, А.Й. Багмут, Л.М. Хоменко та ін.). В українському мовознавстві відомі праці, присвячені історії української мови (О.О. Шахматов, А.Ю. Кримський, М.А. Жовтобрюх, В.М. Русанівський, В.Г. Скляренко), питанням походження української мови (Л.А. Булаховський), джерелам розвитку східнослов'янської літературної мови (В.М. Русанівський) та ін. «Завдяки мові, як зауважив А.А. Бурячок, нормально функціонує її організм як політично, так і економічно, і культурно. Мова – найголовніший чинник консолідації нації, її основна ознака<...> Втрачаючи мову, людина тим самим перестає бути членом мовної, а отже, етнічної спільноти <...>». Аналогічну думку висловлює і І.П. Лопушинський: «Питання мови – фундаментальне й перехідне для кожного українця. Головною рушійною силою здобуття українцями своєї держави була потреба в самозбереженні, де мові відводилося вирішальне значення. І кожна держава, по суті, стає тим самим механізмом самозахисту, який покликаний боронити, підтримувати всіх, хто причетний до єдиного національного організму».

Вирішальними чинниками консолідації нації є піднесення авторитету української мови, формування національно свідомого громадянина, потреба у цілеспрямованих зусиллях і заходах держави та громадськості щодо підвищення цього міжнародного авторитету мови. Слушною є теза про те, що «мова об'єднує народи у нації й зміцнює державу». На думку А.В. Чирви, «занепадає мова – зникає і нація. Коли ж мова стає авторитетною, перспективною, необхідною і вживається, насамперед, національною елітою, сильною і високорозвиненою стає як нація, так і держава. Мова без своєї держави беззахисна і згасає. Держава без своєї мови втрачає істотні ознаки суверенітету – культурного та інформаційного, зрештою, засадничо-ідеологічного». Отже, українська мова відіграє визначальну роль у консолідації нації, оскільки вона є рушійною силою як культури, так і народу.

Ю.В. Бугасвська, канд. пед. наук, доц. (ХНАДУ, Харків)
Д.О. Роденко, студ. (ХНАДУ, Харків)

ЕКОНОМІЧНА НОМЕНКЛАТУРА В УКРАЇНСЬКОМУ ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ

До сучасних фахівців економічної галузі висуваються вимоги високої фахової мовної компетентності як однієї зі складових культури особистості. Багатий термінологічний запас – це наочне підтвердження сформованості фахової термінологічної компетенції.

Завданнями на розширення словникового запасу може бути виписування з тексту термінів, номенів, неологізмів, професіоналізмів; пояснення значення паронімів та омонімів; добір до поданих слів синонімів та антонімів, а також фразеологізмів. Приклади подібних вправ: 1. Підкресліть у пропонуваному переліку терміни, неприналежні економічній галузі: *нормативний метод розподілу, незмінний тиск, ф'ючерсний контракт, регулярність постачань, кадастр, рентабельність, властивості речовини, процес зміни маси.*

2. Випишіть у три колонки прості, складні та складені терміни: прості – *вальвація, бюлетень, купон, кредит, інтервенція*; складні – *фірма-продуцент, цінозбереження, суперкарго, карт-блани, ролlover-кредити*; складені – *трастові операції, метод єдиної ціни, контракт про кредит.*

3. Замініть професійні вислови термінами економічної галузі: *чорна п'ятниця, ножиці цін, позбавлений важеля.* Напр.: *чорна п'ятниця* – різке падіння кон'юнктури на фінансових ринках, *ножиці цін* – розрив між цінами на продаж і купівлю.

Перед тим, як починати аналізувати економічні терміни, слід звернути увагу на необхідність перекладати не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а безпосередньо сам зміст оригіналу. В англійській економічній термінології система спеціальних понять вже склалася, і їй відповідає система знаків-термінів, за кожним з яких стоїть певне спеціальне поняття з усім набором властивих йому ознак (напр., *дилер* – від англ. *торговець, агент* – це *учасник бізнесу, що закуповує продукцію оптом і торгує нею в роздріб*, а також – *член фондової біржі, що діє від свого імені і за власний рахунок*). Переклад-калька (напр., *андеррайтинг, інкасо, брокер, інжиніринг, маклер, ресконтро* та ін.) не є ідентичним, бо у такому випадку український термін-знак не відображає спеціального поняття, і тоді необхідний додатковий логіко-понятійний аналіз

терміна, співвіднесення значка з поняттям, опис його ознак і його місця в системі спеціальних понять.

Доцільним є розгляд номенклатури у сфері термінології економіки, оскільки фахівцям цієї галузі необхідно використовувати її для досягнення професійного взаєморозуміння (*індекс відносної величини цін, маркетинговий посередник, емісійні операції, корпоративний податок, конверсія валюти, лімітний курс, грошовий ринок, декларований капітал, комерційний кредит*).

Характеризуючи номен, дослідники відзначають, що це найбільш штучна і тому найбільш схильна до змін частина спеціальної лексики. У номенклатурі найбільш вірогідні різного роду заміни, зміни статусу назв або вихід назв з ужитку. До номена відносять особливий різновид термінів, що включають до свого складу власну назву (*закон Філіпса, індекс Пааше, рівність Рікардо, модель Портера-Лоулера, теорія добробуту Пігу* та ін.). Подібні номінації, представлені у термінологіях багатьох спеціальних галузей, в тому числі і економічної, отримали назву епонімічних термінів.

У процесі функціонування економічний термін може мати додаткове вторинне значення, що закріплюється за неспеціальною сферою спілкування. Відбувається процес детермінологізації економічного терміна (напр., термін *котирування* – механізм визначення та/або фіксації ринкової ціни цінного папера – часто використовується у значенні *котируватися* – мати певну цінність, вагу, користуватися попитом), тобто перенесення значення слова за подібністю. Як і будь-яка галузева лексика, економічна термінологія включає: загальнонаукові терміни (*модель*), що у спеціальній сфері, як правило, конкретизуються і стають складеними (*модель Фідлера ситуативна*); міжгалузеві терміни, що можуть використовуватися у декількох спеціальних сферах (*діапазон* – *діапазон цін* (економіка), *діапазон колірнього спектра* (фізика), *діапазон голосу* (музика)); вузькоспеціальні терміни, безпосередньо пов'язані з досліджуваною спеціальною сферою.

Отже, наведені форми і методи роботи зі студентами доводять, що під час занять з української мови (за професійним спрямуванням) можливо досягти ефективного оволодіння мовно-комунікативними компетенціями, зокрема, засвоєння термінології економічних спеціальностей у необхідному для професійної діяльності обсязі. Потрібне створення комплексу тренувальних вправ, комунікативних і контрольних завдань для студентів з метою ефективного засвоєння термінологічної економічної галузі.

В.В. Вігюк, канд. пед. наук, доц. (*СНУ ім. Лесі Українки, Луцьк*)
А. Вігюк, студ. (*ЛКБАД, Львів*)

УКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК СУЧАСНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Піднесення культури мови суспільства, насамперед молоді, яка здобуває вищу освіту і в майбутньому буде використовувати слово як засіб професійного спілкування й духовного впливу, як носій інформації та спосіб самоствердження особистості пов'язане з розвитком національної культури. Сьогодні мовлення нашої молоді у більшості випадків драгує викладачів, батьків, представників старшого покоління, проте молода людина вважає, що вживаючи ненормативну лексику, зокрема сленг, вона зможе самовизначитися та самоствердитися, бути дотепною, вразити співрозмовника свіжістю та яскравістю висловлювання, уникнути звичних, затертих слів і виразів. З огляду на це можна стверджувати, що означена проблема потребує подальшого вирішення. Тому метою нашої розвідки є аналіз усного мовлення сучасної молоді, виявлення типових лексико-семантичних особливостей сленгової лексики.

Історія вивчення сленгової лексики пов'язана з працями небагатьох учених-мовознавців. Зокрема перші дослідження сленгу здійснили В. Іванов, В. Боржковський, С. Пиркало, К. Широцький, Й. Дзєндзелівський, В. Товстенко. Ширше зацікавлення зазначеною соціолінгвістичною тематикою виявляв зарубіжний україніст О. Горбач. З 1990-их років відбувається активне дослідження української сленгової лексики Л. Ставицькою, яка опублікувала низку теоретичних праць та «Словник сучасного українського сленгу».

Слово «сленг» запозичене з англійської мови: *slang* – жаргон. Перша письмова згадка слова датована 1756 роком і супроводжується таким поясненням: «сленг – мова низького або вулгарного типу». У процесі семантичного розвитку слово ототожнювалося з такими поняттями, як арго, жаргон, мова циган, злодійська мова. Сучасне значення з'являється починаючи з 20-их років XIX ст.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2005) подано визначення сленгу як «жаргонних слів або виразів, характерних для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків». У «Словнику сучасного українського сленгу» (упор. Т.М. Кондратюк) зазначено, що сленгом прийнято називати такий нелітературний пласт української лексики, який відкидається як маргінес, а то й зовсім визнається «раковою пухлиною на мовному тілі, яку чимшвидше треба видалити».

Наші спостереження свідчать, що більшість одиниць сленгової лексики витворилися внаслідок переосмислення значення загальноживаних слів: *розмова – базар, розумний – молоток, університет – універ* та ін. Розглянемо найбільш поширені шляхи творення українського сленгу. Чисельною групою сучасного українського сленгу є англомовні запозичення. Мовознавець В. Обухова диференціює сленгову лексику англомовного походження: а) слова, що і за звучанням, і за семантикою збігаються з англійськими (*смайл – посмішка, френд – друг, фейс – обличчя*); б) слова, які в українському варіанті мають дещо інше значення, ніж в англійській мові (*саунд – звучна музика* (в англ. – *звук*); *цент – гривня* (в англ. – *1/100 долара*)). Напевно, не менш відомими є російськомовні запозичення (*кராля – дівчина, лапша – обман, хавало – рот, хавчик – їжа*). В українській сленговій лексиці наявні запозичення і з інших мов: з польської (*курдупель*), з німецької (*фрідріштрассе*), з італійської (*італьяно*), з арабської (*кайф*). Продуктивними способами словотвору української сленгової лексики є лексико-семантичні та морфологічні. Одним із поширених способів є усічення літературних слів: *комп – комп'ютер, вінди – програми Windows, телєк – телевізор тощо*. Відомим способом сленгового словотвору є метафорика, за допомогою якої творяться найяскравіші та найуживаніші слова: *антикваріат – літня людина, гадюшник – пивбар, ватрушка – повненька дівчина, бамбук – нецікава особа*. У сленговій мові досить часто вживаються слова з негативно-забарвленими суфіксами: *депресія – депресуха, стипендія – стипуха*. З метою мовної економії у межах сленгової лексики активним є такий спосіб словотвору, як абревіація: *ЗЗЗ – зазубрив, здав, забув*. У молодіжному мовленні часто вживані сленгові вирази для вираження здивування: *«я в шоці», «я в трансі», «ти шо гониш?»*.

Таким чином, сленг є відкритою системою, що постійно поповнюється новими словами, які відображають суспільно-політичні, економічні та культурні зміни у нашому житті. Молодіжний сленг виникає передусім з потреб вербальної самоідентифікації, посилення мовної виразності, експресивності, він є мірилом дотепності мовців. Як тільки сленгізм стає загальновідомим, мовець швидко втрачає до нього інтерес і замінює його іншим, тому активним є процес творення новотворів. На думку дослідників сленгової лексики, продуктивними словотворчими способами сленгу є лексико-семантичний та морфологічний.

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕМИКАННЯ МОВНОГО КОДУ

Дослідження в галузі перемикання кодів триває не одне десятиліття і за цей час сформувало окрему лінгвістичну науку. Підвищення зацікавленістю проблемою мовного контакту лише підтверджує актуальність цього питання.

До 60-х років ХХ століття всі явища мовного контакту, які спостерігалися в мовленні білінгвів, називали «інтерференцією». На початку 70-х років починають виокремлювати явища, пов'язані із контактом систем: інтерференція, конвергенція, запозичення, калька; явища, пов'язані із самим фактом використання двох або більше мов: змішування кодів, перемикання кодів; явища, що виникли в результаті контакту мов: піджини, креольські мови, мови в «перехідному» стані.

У зв'язку із посиленням тенденції глобалізації, активною міграцією народів, виникають нові мовні контакти, які сприяють розширенню сфери взаємодії мовних кодів. Останнім часом у вивченні перемикання коду науковці намагаються побудувати єдину теорію.

Розвиток і розширення міжрегіональних і міжнаціональних контактів, інтенсивна міграція, взаємодія місцевих та офіційних мов у колишніх колоніальних державах, сучасні інтеграційні процеси – ці та інші фактори зумовлюють зростання мовних контактів і, як наслідок – розширення сфери взаємодії мовних кодів.

Будь-яка мовна спільнота використовує певні засоби спілкування – мови, діалекти, жаргони, стилістичні різновиди мов. Кожен із таких засобів спілкування можна назвати кодом. У лінгвістиці під терміном «код» розуміють мовні утворення: мова, територіальний або соціальний діалект, міське койне.

Як зазначає Ф. Бачевич, перемикання кодів – це усвідомлений перехід мовця у процесах мовного (зокрема міжкультурного) спілкування з матричної мови (діалекту, стилю) на іншу мову (діалект, стиль), пов'язаний зі зміною параметрів комунікативного акту.

Одним із перших питання мовного коду проаналізував У. Вайнрайх, наукові розвідки якого можна вважати своєрідним генератором сучасних досліджень. Явищу перемикання мовного коду в українській соціолінгвістиці свої дослідження присвятили такі науковці: Л. Масенко, О. Сербенська, Л. Ставицька, В. Труб, О. Тараненко та ін.

Слідом за науковцями виділяємо три основні напрями дослідження перемикання коду: зовнішні, екстралінгвістичні або соціолінгвістичні; внутрішні, психолінгвістичні; власне лінгвістичні,

які, як правило, вивчають на граматичному, синтаксичному та структурному рівнях.

У межах соціолінгвістичної парадигми вивчають питання впливу політичних, демографічних факторів, етнічної приналежності, територіальної спільності й соціального статусу.

Як зазначає К. Майерс-Скоттон, слід протиставити «маркований» і «немаркований» вибір перемикання мовного коду. Немарковане перемикання мовного коду відбувається тоді, коли мовець діє відповідно до правил, укладених мовною спільнотою, і перемикається у той момент, коли цього очікує слухач. Марковане перемикання мовного коду має місце в той момент, коли мовник свідомо переходить на іншу мову в такий спосіб, що співрозмовник сприймає це як відхилення. Фактор зміни адресата спостерігаємо тоді, коли адресат володіє лише однією із двох мов, які знає мовець. Безсумнівно, останньому доводиться переходити на ту мову, яку знає адресат. Перемикання на відому співрозмовникові мову повинно відбуватися навіть у той момент, коли до розмови двох білінгвів приєднується третя особа, яка володіє лише однією із відомих усім трьом мов. Якщо співрозмовники не бажають перемикатися на зрозумілу всім трьом особам мову, це можна розцінювати як зневагу до комунікативних запитів одного із мовців.

Зміна ролі мовця також призводить до перемикання мовного коду. Так, спілкуючись із родиною, можна використовувати одну мову, а під час розмови із керівництвом або органами державної влади – переходити на усталену державною мову.

На вибір коду впливає, безперечно, і тема спілкування. Так, на думку науковців, які досліджували цю проблему, «виробничі» питання мовці обговорюють тією мовою, що містить відповідну термінологію на позначення різних технічних процесів, приладів тощо. Натомість побутові проблеми легше обговорювати рідною мовою або діалектом співрозмовників. Перемикання мовного коду слугує як для вираження однаковості з певною соціальною групою, коли слухач відповідає також переходом на інший код, встановлюючи зв'язок, так і для ліквідування із розмови небажаних слухачів, що не володіють мовою, на яку перемикається мовець.

Таким чином, здатність до перемикання мовного коду свідчить про достатньо високий рівень володіння мовою, комунікативну та загальну культуру мовця. Нездатність людини видозмінювати свою мову у відповідній ситуації, відданість лише одному коду може призводити до комунікативних конфліктів.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ

Національною освітньою доктриною України передбачено заходи удосконалення якості вітчизняних професійних дипломів та інтеграції системи освіти в європейський освітній простір, що зокрема значно підсилює вимоги до володіння іноземними мовами викладачами і студентами вищих навчальних закладів. Інтернаціоналізація вищої професійної освіти на шляху України в Європейський Союз зумовлює особливу актуальність теми удосконалення методики викладання іноземних мов і формування іншомовної професійної компетентності у вищах нашої держави.

Проблема пошуків підвищення ефективності навчання іноземної мови у студентів немовних спеціальностей не є новою. У 60–80-х рр. XX ст. наукові роботи цього напрямку зосереджувалися в основному на навчанні читання спеціальної літератури за фахом та, відповідно, засвоєнні лексичного й граматичного аспектів мови (І.М. Берман, З.І. Бурова, А.А. Вейзе, Т.М. Дрідзе та ін.). Методика була орієнтована на підготовку фахівця, який працює тільки з друкованими джерелами інформації. Реалії сьогодення змістили акцент на навчання не тільки роботі зі спеціальною літературою, але й активного професійно-орієнтованого спілкування. В наш час головною метою є підготовка фахівця, здатного використовувати іноземну мову як інструмент професійної діяльності, що передбачає наближення змісту викладання до потреб практичної діяльності спеціаліста. Мобільність студентів, покращення якості освіти і реальний доступ до світових ринків праці – все це реалії сьогодення. Тому центрального місця набуває розвиток мотивації, умінь і впевненості молодих людей при контакт з новим професійним та мовним середовищем. Мовний матеріал зорієнтований на формування професійної комунікативної компетентності студентів, засвоєння актуальних моделей спілкування та сучасної термінології відповідної сфери. Наукові та виробничі поняття, виражені термінами, за самою своєю природою прагнуть до міжнародності. Тому досягнення достатнього рівня іншомовної професійної компетентності неможливо без глибоких теоретичних і практичних знань законів формування, розвитку та структури термінології відповідної галузі.

Системне значення терміна запрограмовано відповідним термінологічним полем. Однак слово є провідником не лише власне

лінгвальної інформації – воно синергетичне і виявляє свою значущість не лише у системі мови, але й у системі культурних цінностей суспільства. Усвідомлення студентами синергетичної природи слова вважаємо надзвичайно важливим для оволодіння навичками міжкультурної комунікації, необхідними для ефективної діяльності у іншомовному професійному середовищі.

Вагомим внеском у формування іншомовної компетентності є залучення студентів до реалізації загальноєвропейських програм із вдосконалення міжнародної освітньої, культурної та професійної мобільності молоді. Студенти нашого університету мають можливість пройти навчально-виробничу практику на підприємствах Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Данії, Франції, Німеччини, Австрії, Фінляндії, Швейцарії, Швеції та Норвегії. Мовно-професійні стажування в іншій країні формують звичку сприймати новий досвід (нову мову, нових людей, нові способи поведінки і т. д.) і застосовувати інші компетенції, для того щоб діяти у реальній професійній ситуації.

Дійовим засобом формування навичок іншомовної комунікації студентів немовних спеціальностей також є проектна робота з іноземної мови, оскільки в ході її реалізації відбувається емоційно підсилена дієва орієнтація змісту, відтворення структури й функціональних ланок майбутньої професійної діяльності. На першому етапі навчання надається перевага інформаційним і ознайомлювальним проектам, на наступному – науково-пошуковим і виробничим. Поступово відбуваються позитивні зміни в мотиваційній сфері студентів, а саме – трансформація мотивів із навчально-пізнавальних у професійні й особистісно значущі. Найбільш цікаві з наукового погляду проекти стають основою для праць, що можуть бути презентовані на студентських наукових форумах і конференціях іноземними мовами.

Слід також підкреслити, що однією з умов досягнення успіху студентами є моделювання іншомовної професійної діяльності як на кожному практичному занятті (під керівництвом викладача), так і вдома (в якості самостійної роботи).

Таким чином, формування навичок іншомовної професійної комунікації студентів немовних спеціальностей є обов'язковим і важливим компонентом підготовки висококваліфікованого фахівця до нових підвищених вимог сучасного національного і міжнародного ринків праці.

Н.П. Книшенко, канд. філол. наук, доц. (*ХНАДУ, Харків*)
А.О. Книшенко, студ. (*ХНАДУ, Харків*)

ТЕРМІНОМАТЕРІАЛ ШЛЯХОВОГО БУДІВНИЦТВА ПЕРІОДУ УКРАЇНІЗАЦІЇ

Після створення СРСР одним із актуальних завдань країни стають невідкладні роботи з відновлення старих доріг і будівництва нових. Найближчими завданнями дорожніх відділів з будівництва й відновлення місцевих шляхів були оголошені такі: проектування дорожніх споруд, вироблення типових проектів, нагляд за виробництвом дорожньо-будівельних робіт, економічно-технічне дослідження доріг тощо. Утримання й будівництво доріг і мостів лягало на плечі місцевого населення. При цьому більшість робіт проводилася некваліфікованими робітниками.

Із метою підготовки кваліфікованих спеціалістів у Харкові 1930 року було відкрито Автомобільно-дорожній інститут, де викладання здійснювалося українською мовою.

Часовий відрізок від 1921 до 1934 рр. в історії української мови було названо «золотим десятиріччям» розвитку національної наукової термінології. Безпосереднє відношення до цього процесу мав Інститут української наукової мови (ІУНМ). Згадані роки були своєрідним проривом на шляху розвитку української термінології, оскільки цю діяльність підтримувала влада. Технічний відділ ІУНМ мав такі секції: будівельну, шляхів, мостів, сільськогосподарського машинознавства, автомобілів, авіації, механічну, електротехнічну та гідротехнічну.

Теоретичні засади термінотворення ІУНМ ґрунтувалися на термінологічних надбаннях НТШ (Наукового товариства ім. Шевченка), що розпочало свою діяльність ще в 1873 році у Львові. Варто наголосити, що в НТШ чітко виокремилися два напрями (прихильники народницької й міжнародної термінології), завдяки яким науковий термінологічний апарат активно поповнювався й розвивався. Тож саме завдяки внормувальній діяльності цих учених було видано близько 40 термінологічних словників у період із 1921 до 1932 року.

На особливу увагу заслуговує видання «Російсько-український транспортний словник. Південна округа шляхів» (1926 р.), укладач В. Журковський. У цій праці поряд із термінологічними сполуками автомобілебудування побіжно подається й термінолексика дорожнього будівництва. Серед словників, що вийшли друком у 30-х роках, привертає увагу «Словник будівельної термінології» С. Булди

(1930 р.). Це перекладний російсько-український словник з українсько-російським покажчиком. Ще однією термінографічною працею є «Словник транспортної термінології» (1932 р.). Як і попереднє видання 1930 р., цей словник подає термінологію будівництва й експлуатації автомобільних доріг частково.

Бурхливий темп індустріалізації зумовив розуміння на державному рівні важливості дорожньо-будівельної справи. Уже в кінці 30-х років було організовано комісію, робота якої передбачала укладання «Рекомендацій з термінології в галузі дорожньої справи».

Одним із членів зазначеної комісії був професор Олександр Костянтинович Біруля, якого було призначено також завідувачем кафедри будівництва й експлуатації автомобільних доріг Автомобільно-дорожнього інституту (нині – ХНАДУ). Поряд із О.К. Бірулею в колишньому СРСР працювало й чимало інших видатних науковців-дорожників та інженерів, напр. М.І. Волков, К.А. Князюк, Г.Г. Махов, С.М. Муравлянський, М.М. Под'яконов, Я.В. Столяров, В.С. Холмогоров та ін., внесок яких у розбудову вітчизняної дорожньо-будівельної термінології вартий уваги й ґрунтовного вивчення.

Результатом їх роботи був вихід у 20–30-х рр. ХХ ст. таких видань: «Порадник шляховику колгоспників», «Утримання і ремонт білих і чорних шосе», «Шляхова гідротехніка», «Шляхи низького технічного типу», «Клінкерні шляхи за кордоном», «Шляхи низької вартости на Україні», «Місцеві шляхові і будівельні матеріали», «Ґрунтові шляхи за кордоном», «Матеріали до геології та технології будівельного каміння», «Технічні типи автовозових шляхів у другу п'ятирічку», «Ґніванська каменяря. Матеріали до геології та технології будівельного каміння», «Ґрунтово-шляхові дослідження на Україні», «Польові ґрунтово-шляхові дослідження», «Ґрунти України», «Захист шляхів і мостів від льодоходу та весняної води», «Шляховий клінкер», «Теорія плоских статично невизначених конструкцій» тощо.

Більшість цих праць доповнена невеликими українсько-російськими термінологічними словничками.

Завдяки саме таким кваліфікованим фахівцям, які збирали мовні матеріали й застосовували їх до відповідної галузі господарювання, відбувалося формування національної, у тому числі й дорожньо-будівельної, термінології в період українізації. Праці вчених, що дійшли до нас, мають значення як для науково-технічних працівників, так і для термінологів.

УСКЛАДНЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ВИСЛОВЛЕНЬ ІЗ ВІДНОШЕННЯМ НОМІНАЦІЇ

У галузі синтаксису посилений інтерес викликають проблеми застосування логічного підходу до вивчення речення, при якому воно розглядається як синтаксична структура, що виражає певний тип відношень. Так, у монографії «Предложение и его смысл» Н.Д. Арутюнова виділяє наступні чотири логіко-граматичні типи: 1) відношення екзистенції або буттєві відношення, 2) відношення ідентифікації або тотожності, 3) відношення номінації або найменування, 4) відношення характеристизації або предикації. Авторка стверджує, що: 1) відношення екзистенції з'єднують концепт та поняття, поняття та матерію, наприклад: *В этой стране есть исполнинские змеи; Леших не существует; Снежный человек существует*; 2) відношення ідентифікації встановлюють тотожність об'єкта самому собі (онтологічна тотожність), наприклад: *Афанасий Кузьмич как раз и был тем человеком, который придумал всю эту мистификацию*; 3) відношення номінації надають об'єкту його ім'я, наприклад: *Этого мальчика зовут Коля; Это Коля; Это дерево – сосна*; 4) відношення характеристизації виділяють у певного об'єкта ті або інші ознаки, наприклад: *Море сегодня спокойно; Эта змея огромна*.

Слід зазначити, що семантична структура висловлень з певним типом відношень може ускладнюватися семантичними відношеннями інших типів. Так, аналіз висловлень з відношенням номінації продемонстрував, що на семантику найменування може нашаровуватися відношення характеристизації, що призводить до її ускладнення: [*Посадили його за те, що*] **назвав** *суддю хабарником і пройдою* (П. Качура); [*Лапка згодом зрослася, проте залишився їжачок кульгавим*], *отже і прозвали його Кульгавчиком* (С. Мужник).

Ускладнення семантики найменування значеннями характеристизації можна розглянути як прояв синкретизму логіко-граматичних типів. Під терміном «синкретизм» у мовознавстві розуміють сполучення (синтез) диференційних структурних та семантичних ознак одиниць (деяких розрядів слів, значень, речень, членів речень та ін., протиставлених один одному в системі мови. Це й надає підстави для того, щоб уважати нашарування відношення, притаманного одному з логіко-граматичних типів, на семантику іншого як явище синкретизму. Отже, ускладнення семантики досліджуваних висловлень, коли предикат пов'язує суб'єктний та

об'єктні компоненти семантичної структури відношенням номінації, тоді як іменний компонент стає носієм значень характеристизації, є одним із схарактеризованих випадків синкретизму.

Іншим прикладом синкретизму логіко-граматичних типів є ускладнення семантики найменування відношенням тотожності, тобто відношенням, що встановлює тотожність об'єкта самому собі. Формування додаткового відношення тотожності у висловленнях досліджуваного типу супроводжується делексикалізацією предикатних лексем *зватися, називатися, іменуватися*. Унаслідок делексикалізації згадані слова хоча й зберігають семантику найменування, але функціонально наближуються до дієслова-зв'язки *бути*, уживаного у висловленнях із семантикою тотожності, пор: *Моє перше кохання звалося Євгеном Павловичем Гойдалком* (Л. Денисенко) і *Моє перше кохання було Євгеном Павловичем Гойдалком, а також Другий день Великодня називається ще днем Богородиці* (В. Войтович) і *Другий день Великодня є ще днем Богородиці*.

Таким чином, у випадках, коли у висловленнях досліджуваного типу додатково встановлюється тотожність об'єкта найменування самому собі, спостерігаємо ускладнення відношення номінації, а саме нашарування на нього семантики тотожності.

Здійснений аналіз надає підстави для висновку про те, що ускладнення відношення номінації семантичними відношеннями, притаманними іншим логіко-граматичним типам, а саме відношеннями характеристизації й тотожності, відбувається за рахунок здатності іменних компонентів формувати значення характеристизації, а також внаслідок делексикалізації предикатних лексем *зватися, називатися, іменуватися* та поєднання дієслова-зв'язки *бути* з лексемами й з усталеними висловами, що виражають семантику найменування. Такі ускладнення приводять до певних структурних змін у складі висловлень з відношенням номінації: до усунення суб'єкта найменування або наявності значень характеристизації в іменних компонентах цих висловлень.

І.В. Кривушкіна, ст. лаб. (ХНУРЕ, Харків)

В. Шаповалов, студ. (ХНУРЕ, Харків)

К. Долгих, студ. (ХНУРЕ, Харків)

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ НАУКОВОГО СТИЛЮ

На сучасному етапі розвитку української мови особливо швидко розвивається науковий стиль. З проголошенням незалежності України відбулося розширення функціонального статусу наукового стилю, розширення словникового складу, формування нових сфер української термінології, удосконалення терміносистем.

Науковий стиль і його термінологія почали складатися ще в давній книжній українській мові частково за зразками і під впливом грецької і латинської мов, які викладалися тоді в усіх вищих школах України.

Сфера використання наукового стилю мови – наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання.

Головне призначення наукового стилю – систематизування, пізнання світу, служити для повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань, виклад матеріалу, представлення наукових даних суспільству.

Головні ознаки наукового стилю: інформативність, поняттєвість і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових відношень, висновки.

Головні мовні засоби: абстрактна лексика, символи, велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, зразків-символів, часто іншомовних слів, наукова фразеологія (стійкі термінологічні словосполучення), цитати, посилання, однозначна загальнонавчана лексика, безсуб'єктивність, безособовість синтаксису, відсутність всього того, що вказувало б на особу автора, його уподобання (емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, індивідуальних неологізмів).

Для наукового стилю характерна стандартна побудова речень, широке використання простих ускладнених речень, тяжіння до складних синтаксичних конструкцій, зокрема до складнопідрядних речень з кількома предикативними частинами.

Цінність роботи виявиться у висновках при підведенні підсумків. Список джерел та наукової літератури засвідчить, з одного

боку, об'єктивність і достовірність дослідження, а з іншого, рівень наукової обізнаності автора у проблемі і галузі.

Наукові тексти мають типові композиції жанрів. Для текстів наукового стилю характерним є послідовне членування на розділи, параграфи, пункти, підпункти. Науковий стиль має чітко організований синтаксис. У ньому переважають речення складної, але «правильної» будови, часто ускладнені зворотами, нанизуванням іменних форм. У реченнях багато іменників і відносних прикметників, мало дієслів, зокрема особових форм. З наявних дієслівних форм частіше вживаються безособові, узагальнені чи неозначені, наприклад: Дано дві сторони і кут, протилежний одній з них. Знайди інші два кути і третю сторону (з підручника).

Науковий стиль має такі підстили: власне науковий (монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези); науково-популярний (виклад наукових даних для нефхівців – книги, статті у неспеціальних журналах); науково-навчальний (підручники, лекції, бесіди тощо).

Власне науковий підстиль має інтернаціональну символіку, універсальні загальнонаукові терміни. Науково-популярний підстиль використовує й елементи художнього мовлення (епітети, порівняння, метафори), щоб зацікавити читача. Науково-навчальний характеризується доступністю викладу інформації, спрощеністю системи доведень, програмністю викладу матеріалу, спрямованою на активізацію мислення учня, поступовим, послідовним уведенням термінологічної лексики.

Основне призначення власне наукового підстилю – об'єктивувати наукові відомості і кінцеві результати аналітико-синтетичної переробки даних, основна функція – пояснювати наукову ідею. Основними жанрами власне наукового стилю є монографія, стаття, наукова доповідь, аналітичний звіт. У межах власне наукового підстилю можна виділити науково-інформативний з жанрами: реферат, огляд, анотація, резюме – та науково-довідковий (довідники, словники, каталоги).

Таким чином, розвиток наукового стилю говорить про зрілість тієї чи іншої мови. Українська мова входить в десятку мов світу, в яких є розвиненими всі мовні стилі. На сучасному етапі, коли досить швидко розвивається наука, техніка, виникає потреба у розвитку власної сучасної термінології, удосконаленні мовних засобів наукового стилю.

Х.М. Лісковацька, канд. пед. наук, доц. (*ХГПА, Харків*)

Н.С. Латиш, студ. (*ХГПА, Харків*)

УКРАЇНЬСКА МОВА ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У сучасних умовах активізації глобалізаційних процесів проблема збереження національної ідентичності українства набуває особливої актуальності. Саме державна мова стоїть на сторожі духовного та ментального розвитку і тому потребує повноцінного функціонування.

Українська мова була й залишається предметом дослідження багатьох науковців. Серед авторів найвідоміших мовознавчих праць можна виокремити Д. Гринчишину, В. Гумбольдта, І. Дзюбу, Л. Костенко, О. Потебню, Д. Фішмана, Ю. Шевельова та інших.

Мета роботи – визначити роль української мови у формуванні нації.

Мова як одна з форм культури має здатність зберігати й передавати надзвичайно великий обсяг знань, спостережень та узагальнень, що впливають із практичної діяльності людей. Володіння рідною мовою є головним критерієм соціальної ідентичності й самодостатності людини й нації. В. Гумбольдт писав: «Мова є неначе зовнішнім проявом духу народів: мова народу є його дух, і важко уявити собі щось більш тогожне» [1, с. 68].

Розвиток державної мови тісно пов'язаний із менталітетом народу, його самосвідомістю, вірою. Ступінь зрілості нації й глибина її духовної культури – це рівень розвитку рідної мови [3].

Українська мова вибрала в себе як героїчну історію, так і риси національної вдачі її носія. Говорячи про українську мову, ми не повинні забувати про її милозвучність, пісенність. Проте найбільша естетика мови криється в її здатності творити художні образи, розгалужуватися на роди, жанри, стилі. За допомогою мови кожна людина долучається до національної свідомості, до спільного знання та лише завдяки цьому процесу стає можливе формування самоідентичності. Мова передає всю спадщину нації, постає як свідок подій минулого. Тому національна культура формується та змінюється через мову та завдяки їй. Якщо людина втрачає мову, то значить вона втрачає культуру. Слушними є слова Л. Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову» [1, с. 75].

Державна мова повинна єднати всіх громадян навколо загальнодержавних проблем. Українська мова має бути джерелом

спілкування не тільки українців, розмовляти неї мають право всі національності з метою порозуміння та порядку в суспільстві.

Мова виступає найвагомим чинником консолідації нації. Країна без мови втрачає ознаки суверенітету, тому першим завданням, яке стоїть перед державою, є утвердження мовного авторитету [3].

Досліджуючи мову та дискурс різних національностей, етносів, класів, Д. Фішман припускає, що мова пов'язана з ідентичністю трьома способами: перший спосіб (індексальний) – мова асоціюється з певною культурою. Найбільш виразно передає культуру, її надбання тільки та мова, яка історично асоціювалася з культурою. Другий спосіб (символічний) – доля мови пов'язана з долями її носіїв. Третій спосіб (вербальний) – увесь життєвий потік людини, її етичні принципи, сприйняття світу, естетичні смаки оцінюються за допомогою мовних фігур, які існують у національній культурі. Мова може бути виразною ознакою ідентичності для одних груп і не бути для інших [2, с. 13].

Мова – це не лише засіб спілкування, а й головний чинник консолідації нації, оскільки забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти. Розв'язання мовного питання залежатиме не від тиску держави на громадськість, а від зміни світогляду та психологічного клімату в країні. Українською мовою має укладатися державна документація, службовці повинні мати відмінні знання з мови. Отже, творення української політичної нації вимагає розв'язання фундаментальних питань мовної сфери, щоб така нація ґрунтувалася на засадах національної державності. Підтримуючи високий рівень знань рідної мови, наша держава забезпечить прорив суспільства в цілому. Мовне питання як чинник державотворення має постати предметом подальших наукових розвідок.

Список літератури

1. Іванишин В. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. // Видання четверте, доповнене. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 218 с.
2. Ткаченко О.Б. Українська мова і мовне життя світу / О. Ткаченко. – К. : Спалах, 2004. – 272 с.
3. Шевельов Ю. Українська літературна мова // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: нова серія.– Харків, 1999. – Т. 8. – С. 83–100.

ПЕРЕКЛАД НА ГУМАНІТАРНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Глобалізація сучасного світу, все більш активні міжнародні зв'язки в галузі вищої школи потребують досконалого знання мов та вправної перекладацької діяльності. Для студентів постає нагальна потреба стати перекладачами-практиками у процесі як здобування знань за кордоном, так і під час повсякденного спілкування.

Протягом усієї історії розвитку культури переклади виконували важливі соціальні функції, створюючи можливість мовної міжкультурної комунікації. «Багато народів зобов'язані перекладам формуванням і розвитком своїх мов, літератури, культури» [1, с. 112]. Для української ж культури на певному етапі розвитку переклад відігравав і націєтворчу роль.

Аналізуючи внесок І.Я. Франка у перекладацьку справу, проф. Л.І. Рудницький у англомовній статті «Іван Франко – перекладач німецької літератури» ставить запитання: «Чому І.Я. Франко перекладав надзвичайно багато? І відповідає на нього так: знавець багатьох іноземних мов, І. Франко був обізнаний із шедеврами світової літератури і перекладав їх з художньо-естетичних мотивів, щоб поділитися скарбами зі своїм народом. По-друге, був ще і соціально-дидактичний чинник: письменник усвідомлював, наскільки обмеженим був світогляд його земляків, і намагався розвинути їхній інтелект через переклади» [2].

За роки незалежності України питання про переклади і перекладознавство та підготовку кваліфікованих перекладачів-практиків у нашій державі нарешті набуває все ширшого розвитку. У 1966 р. було відкрито перекладацьке відділення на факультеті романо-германської філології Харківського університету, згодом – у Київському університеті було відкрито таке ж відділення, але для підготовки військових перекладачів з базовою російською мовою-джерелом. Як зазначає К.В. Гарашук, «лише у 1991 році, коли Україна стала незалежною, ситуація радикально змінилася. По-перше, різко зросла кількість студентів, яких приймають на перекладацькі відділення вже згаданих університетів, що тепер готують фахівців для різних галузей господарства. З 1992 року почав працювати факультет «Референт-перекладач» в одному із перших приватних вищих навчальних закладів України – Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія». З 1966 року підготовку перекладачів здійснює Львівський національний університет» [3].

Підготовку перекладачів на сьогодні проводять майже у всіх вищих навчальних закладах України, зокрема у Маріупольському державному університеті. На філологічних спеціальностях цього відомого в Україні вищого навчального закладу створені кафедри теорії і практики перекладу, відкриті спеціальності Переклад (українська, російська, польська мови)», «Переклад (англійська)», «Переклад (новогрецька)».

Самим життям продиктована нагальна потреба у підготовці широкого кола людей, які обізнані з розмаїттям проблем перекладознавства. На базі провідних вищих навчальних закладів – Львівського, Київського університетів створені осередки перекладачів – «Перекладацькі майстерні». Плідна робота з відтворення історії перекладацької справи ведеться у Харківському національному університеті ім. В. Каразіна [3]. Неоціненний внесок у теорію й практику перекладу здійснює доктор філологічних наук, професор, з 1998 року – перший завідувач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка Р.П. Зорівчак. Її науковий доробок величезний – понад 700 наукових праць, із них 12 монографій, 17 навчальних посібників. Дослідниця розробляє концепцію підготовки перекладачів, методика викладання перекладознавчих дисциплін, історії художнього перекладу, постійно виступає на наукових конференціях як в Україні, так і за її межами. Величезна наукова діяльність Р. Зорівчак тісно пов'язана з організаційною роботою по об'єднанню багаточисельних осередків з перекладу та перекладознавства не лише у вишах, а й у науково-дослідних установах.

Список літератури

1. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986.
2. Рудницький Л. І. Іван Франко і німецька література / Л.І. Рудницький. – 2-е уточнене і розширене вид. – Львів : НТШ, 2002. – 240 с.
3. Гаращук К. В. Історія підготовки перекладачів / К.В. Гаращук // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2005. – № 22. – С. 49–51.
4. Зорівчак Роксолана Петрівна. Біографія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zorivchak.openua.net/bio.php>

В.А. Перцева, канд. філол. наук, доц. (*ХНУВС, Харків*)

Д.В. Шкурпатська, студ. (*ХНУВС, Харків*)

МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА

Відомо, що побудова правової держави в Україні актуалізувала проблему підготовки фахівців у галузі права, пріоритетом якої все більше стає формування їх конкурентоспроможності завдяки достатньому рівню комунікативної культури. Мовна компетенція юриста є умовою і передумовою ефективності професійної діяльності, показником професійної компетентності та професійного самовдосконалення. Сьогодні на мовну підготовку юристів покладається велика відповідальність, оскільки ця професія належить до числа так званих «лінгвоінтенсивних», а юридична діяльність – до сфери підвищеної мовної відповідальності.

Це пов'язано з тим, що спілкування – це істотна складова діяльності кожного юриста, яка в значній мірі має процесуальний, самодостатній характер, а отже, виступає базою його професійного становлення, подальшої самореалізації, забезпечує суспільне визнання. Майбутньому юристові за характером його професійної діяльності треба бути готовим спілкуватися з людьми різних професій. Його партнерами по комунікації може виявитися і фізик, і політик, і лікар, і художник. Однак на сьогоднішній час проблема мовної компетенції юриста стоїть гостріше, ніж в попередні роки.

Саме вміння юриста здійснювати розумову поведінку як діяльність (тобто з урахуванням конкретної мовної ситуації) є одним з визначальних елементів ефективної комунікації в правовій сфері. Мовна компетенція передбачає розвиток адекватної орієнтації людини у власному психологічному потенціалі та потенціалі партнера, отже, в ситуації спілкування та його мети. Мовна компетентність майбутнього юриста – це певна сукупність досвіду мовної діяльності та мовної рефлексії, а також знань, умінь, навичок, що регулюють професійну мову і визначають її спрямованість, індивідуальну специфіку і відповідність ситуації спілкування. Ефективність виконання професійних обов'язків юристів залежить не тільки від уміння отримувати актуальну і достовірну інформацію, аналізувати її, але і від правильності її відтворення як в письмовому, так і в усному вигляді. Професія юриста передбачає необхідність використання точних словесних виразів, правових понять, категорій і пов'язана з підготовкою та оформленням великої кількості правових документів, з передачею і отриманням інформації в усній і письмовій формі.

Мовна компетенція юристів докорінно відрізняється від компетенції фахівців будь-якої іншої сфери, оскільки «шлях від думки до слова» і норми мовної поведінки юриста в його професійній діяльності специфічні. Якщо в процесі становлення людини освоєння мови йде від усного діалогу до письмового монологу, то культура професійного мовлення майбутніх юристів повинна вдосконалюватися від письмового монологу (в якому здійснюється повний «шлях від думки до слова») до усного діалогу, в якому розумова і мовна поведінка формуються практично одночасно. Ця специфіка обумовлена особливістю типологією мовних ситуацій і мовних жанрів, наявністю процесуального режиму; специфічним набором топів, які можуть бути використані в якості аргументів під час реальної мовної практики у правовій сфері.

Професійна діяльність юриста будь-якої спеціалізації пов'язана з інтенсивним мовним спілкуванням і тому вимагає вміння будувати ефективні монологи і діалоги, знаходити доречне юридичне висловлювання. Недостатність мовної компетенції помітно знижує рейтинг юриста як фахівця, позбавляючи його професійної перспективи. Як правило, від якості мови юриста залежить результат його роботи. У зв'язку з цим фахівця, що недостатньо володіє професійною мовою, нездатного висловити свої думки послідовно та переконливо, що не вміє організувати спілкування і привернути на свій бік співрозмовника, важко назвати хорошим юристом.

Навички викладу думок є результатом спеціального навчання і постійного самовдосконалення. Оволодіння законами професійного мовлення, за якими організовується і прямує мислення і мовна діяльність, і усвідомлення правил культурного спілкування передбачає формування активної позиції юриста в процесі ділового спілкування. Необхідною складовою матеріалу, який доцільно використовувати у процесі мовленнєвої підготовки майбутніх юристів, на наш погляд, повинна стати значна кількість фактичних фабул, монологів і діалогів, тобто таких, які можуть мати або вже мали місце в реальній юридичній практиці. Також важливим є здійснення мовленнєвої підготовки майбутніх юристів з використанням переважно активних форм навчання, наприклад тренінгів.

Отже, аналізуючи взаємозв'язок мовної компетенції майбутнього юриста з професійною культурою, ми вважаємо, що без формування першої неможливий повноцінний розвиток особистості майбутнього юриста у сфері професійної комунікації.

Д.В. Полтавська, викл. (ХНУВС, Харків)
К.П. Глущенко, курсант (ХНУВС, Харків)

СЛЕНГ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Дослідження культури мовлення на сучасному етапі розвитку суспільства є актуальним питанням. Рівень мовної культури сприяє вихованню всебічно розвиненої особистості, громадянина незалежної України.

Головними теоретичними принципами культури мовлення є осмислення мовної норми, знання функціональних стилів літературного мовлення, усвідомлення взаємозв'язків системи мови, структури мовлення і екстралінгвістичних структур. Мова молоді відрізняється від літературної, і основною проблемою її можна вважати сленг і жаргон.

Ці мовні явища досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці як І.Р. Гальперін, Т.Є. Захарченко, Г. Кіттрідж, Г. Менкен, Е. Патрід, В.А. Хомяков, М.Н. Дідоренко, Ю.Л. Мосенкіс, П.М. Грабовий та інші.

В. Балабін вважає, що за термінологічним значенням поняття арго, сленг і жаргон-синоніми. Ці поняття наразі мають тісний зв'язок, бо в розумінні молоді є сленгом.

Л. Крисін зауважує, що молодіжний сленг найбільш значущий соціально: ним користуються чисельні групи носіїв, мовні елементи його активно поповнюють літературну мову. Носії молодіжного сленгу – учні, студенти, школярі, молоді робітники. На думку науковця, частково входить сюди й молода технічна та гуманітарна інтелігенція віком приблизно від 22–23 до 33–35 років.

Шар сленгової молодіжної лексики великою мірою становлять новоутвори (неологізми), які формуються і змінюються разом зі змінами в суспільстві. За свідченням доктора філологічних наук Л.О. Ставицької, «сучасний молодіжний сленг є ніби посередником між інтержаргоном та мовною практикою народу, розмовно-побутовою мовою широких верств населення, яка послуговувалась і завжди послуговуватиметься здатністю української мови до продукування стилістично знижених, іронічних, гротескних лексичних засобів, що в сучасних умовах демократизації стилів спілкування і виявляються адекватними жаргонним і сленговим номінаціям».

Сленг потроху заповнює розум молоді, витісняючи українську мову. Молоде покоління часто вживає скорочення замість загальноживаних слів, вони здатні замінювати словосполучення

двома-трьома буквами. Як приклад: *нп* – найкраща подруга, *сп* – сімейне положення, *оп* – особисті повідомлення. Зустрівшись одне з одним, вони вітаються словами «хай, хаюшки». Наприклад, речення: «Збери свої кістки, вдягни нові шузи, падай у свою тачку і мчи до мене на хаус». Люди більш зрілого віку навіть не зрозуміють його змісту, а середньостатистична дитина легко вам його пояснить. Якщо, знаходячись в їх оточенні, ви не зможете зрозуміти, про що вони говорять, то відчуєте на собі здивовані погляди й почуєте на свою адресу такі вислови: «*Ти що не викупаєш?*», «*Ти не врубаєш?*», «*Ти що, не в темі?*».

Як зауважує доктор філологічних наук Л.О. Ставицька, центральне місце у формуванні мовленнєвої культури молоді посідає кримінальний жаргон. Вона зазначає в своєму дослідженні «Про взаємодію жаргону і сленгу»: «Кримінальний жаргон має здатність блискуче проникати в соціальні сфери законослухняних громадян: спочатку ця лексика стає надбанням мови соціальних низів, а згодом «завойовує позиції» у міському розмовно-побутовому мовленні, проникає в мову радіо, преси, телебачення, ну, і звичайно ж, у різні корпоративні, професійні лексичні системи, тобто стає надбанням інтержаргону». Так, молодь уживає слова: *мент* – працівник органів внутрішніх справ, *ксива* – у значенні «посвідчення міліціонера», *базар* – у значенні «розмова», *хайло* – рот, *шнобель* – ніс.

Не можемо не зауважити про збільшення потоку запозичень з англійської мови. Це відбувається в різних сферах: комп'ютерної техніки, економічній і політичній. У ситуації відсутності слова для нового поняття це слово може створюватися зі старих засобів, а може просто запозичуватись. Якщо ж говорити про конкретні слова, то, скажімо, слово «*ксерокс*» витіснило словосполучення «*копіювальний пристрій*», або «*принтер*» – «*друкувальний пристрій*».

Процес розвитку молодіжної сленгової і жаргонної лексики має стабільний характер. Це пояснюється тим, що фантазія молоді має необмежені кордони, тож кожного дня вони вигадують нові слова, усуваючи звичайні та всім відомі старі. Напевно, цей процес не передбачає зворотної дії, і зупинити його практично неможливо, але висока культура мовлення, без уживання зниженої лексики – суттєвий показник загальної культури людини і її велика перспектива.

О.А. Покровська, канд. філол. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)
Н.І. Гіренко, асп. (*ХДУХТ, Харків*)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ НАЙМЕНУВАНЬ СТРАВ (НА ПРИКЛАДІ СЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК)

Системне вивчення лексики на всій етномовній території є актуальним напрямом сучасної української діалектології. Отже, і сьогодні доречним є дослідження лексики українських говірок на Слобожанщині. Знаходячись на перехресті кількох діалектних масивів, слобожанські говірки, увібравши при творенні риси старожитніх говорів, зазнавши впливу іншомовних вкраплень, дотепер залишаються недостатньо вивченими на всіх структурних рівнях.

Проведений нами аналіз певною мірою відображає своєрідність еволюційних процесів на лексичному рівні в говірках Слобідських територій, дозволяє скласти більш цілісне уявлення про стан окресленої діалектної лексики.

Визначена для дослідження тема відображена в наукових працях багатьох лінгвістів. Зокрема вирізняються праці Г.Л. Аркушина, Г.Ф. Вешторт, З.Т. Ганудель, К.Д. Глуховцевої, Л.І. Дорошенко, О.М. Євтушка, В.В. Леснової. Предметом вивчення лінгвістів стають окремі тематичні й лексико-семантичні групи діалектної лексики, цьому напрямку присвячені роботи Н.Г. Загнітко, К.Д. Глуховцевої, Н.Б. Клименко, Г.О. Козачук, Г.І. Мартинової, Л.М. Тищенко та ін.

Нами були виділені тематичні лексичні групи. Значне місце серед лексичного масиву посідають побутові назви, що охоплюють найменування хатніх речей, назви посуду, одягу, їжі, напоїв тощо. Нашу увагу привернула лексика харчування. Особливо маловивченими є слобожанські говірки. Дослідження цієї лексики ми обмежили тематичною групою «страви».

Пропонуємо розглянути компоненти виділених нами лексико-семантичних груп, об'єднаних на основі спільних ознак семантики та протиставлених за диференційними ознаками. Аналізовані лексико-семантичні групи назв їжі, напоїв мають інтегральну ознаку – наявність позицій, зумовлених типовими для лексики харчування вихідними: продукти, з яких приготовано страву, спосіб приготування, призначення їжі, поживність, смакові властивості, час прийняття їжі, кількісна характеристика страви, наявність або відсутність начинки, консистенція. Так, подібність інгредієнтів рослинного походження, з яких готують овочеві страви,

дозволяє нам аналізувати цю групу найменувань як єдине лексико-семантичне ціле.

Н.Г. Загнітко докладно приділяє увагу вивченню назв їжі, напоїв тощо. У своїй роботі вчена виділяє декілька рубрик, які реалізують основні диференційні ознаки назв овочевих страв – спосіб приготування, наявність або відсутність певних компонентів, консистенція – та відтворює, таким чином, системний характер словникового складу аналізованих говірок.

Лексична реалізація багатьох сем в проаналізованих говірках відзначається значною фонетичною, словотворчою, граматичною варіативністю. Наприклад, сема «поживна їжа» в слобожанських говірках реалізована в лексемах: *сітна*, *насітна*, *сіта*; сема «м'яка частина хліба» лексично виражена найменуваннями: *міакушка*, *міакуш*, *міакіш*; невеликий товстий млинець у досліджуваних говірках має назви: *олáдка*, *олáтка*, *олáд'ік*, *олáдок*, *блі'нец'*, *блі'нч'ік*, *блі'нчи'к*, *блин*. Ілюстративний матеріал переконливо демонструє значну словотворчу, фонетичну, граматичну варіативність, властиву східно-степовим говіркам. Специфіка географічного розташування слобожанських говірок на периферії українського діалектного простору, у контактній зоні українських і російських говірок, також сприяє активному варіюванню формальної структури окресленої лексики.

У результаті проведеного дослідження нами було визначено, що тематична група лексики становить організовану систему, яка складається з ряду лексико-семантичних груп на основі інтегральних ознак семантики. Назви об'єднуються в певні лексико-семантичні групи, а на основі диференційних ознак протиставляються, утворюючи лексико-семантичні найменування. Так, в узагальнювальних моделях, слідом за Н.Г. Загнітко аналізованих нами лексико-семантичних груп, доміантними переважно виступають такі розрізнявальні ознаки як «продукти, з яких приготовлено страву» та «спосіб приготування», хоча диференціація лексики простежується й за іншими ознаками: призначення їжі, поживність, смакові властивості, консистенція.

Структурно-семантичні особливості аналізованої нами лексики характеризують слобожанські говірки як складову частину українського діалектного простору, визначальна роль у формуванні якого належить південно-східному діалектному типу. Дуже важливим є дослідження подібної групи найменувань не тільки лінгвістами, а й фахівцями сфери харчування з метою підвищення професійного мовного рівня, розширення знань культури й побуту українського народу.

О.А. Покровська, канд. філол. наук, доц. (ХДУХТ, Харків)
І.Ю. Гончарова, студ. (ХДУХТ, Харків)

ФОРМУВАННЯ ТА ВАРПОВАННЯ НОРМ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Норми одиниць розмовного мовлення сучасної української мови можна уявити як сукупність норм повсякденного, побутового, соціально-діалектного та професійного мовного спілкування з різними видами варіювання цих норм. Серед різновидів соціальних діалектів зазвичай виділяють професійні і групові жаргони, різновиди напіврозмовних одиниць мовлення як засобу спілкування. Соціальне розшарування суспільства, а отже, і його мова залежить від рівня розвитку продуктивних сил.

Явища диференціації мови з ширшою соціальною базою характеризуються як просторіччя або сленг. Під соціальним діалектом розуміється відгалуження загальнонародної мови, уживане в середовищі окремих, соціальних, професійних, вікових та інших груп населення. Цей шар характеризується специфічними особливостями у формуванні, доборі й використанні певної частини лексичних та фразеологічних засобів.

Сьогодні засоби масової інформації виступають не тільки місцем ідейних дискусій, й стають тією ланкою, яка активно сприяє формуванню і виробленню мовних норм, на якій експериментують окремі новотвори, виразно акумулюються загальні зміни лексичного складу мови. Загально відомим є вплив ЗМІ на сукупні суспільні уявлення про нормативну правильність мови, хоча й не рідко на цьому просторі приймають мовний узус за мовну норму.

Нашу увагу також привернули титри, що подаються у текстах як стійкі вирази, та окремі лексеми до російськомовних телевізійних серіалів. Наприклад, відстежити такі варіювання норм у розмовному мовленні при перекладі: «*пахан*» – «*ватажок*», «*мне плевать*» – «*мені байдуже*». Широко відомий та часто вживаний соціально-діалектний вираз, як бачимо, втрачає стилістичну маркованість: «*базар к тебе есть*» жаргон – «*розмова до тебе є*» нейтральна лексика. Автор «Бизнес-сленга для новых русских» Пономарева В.Т. відносить вираз як до бізнесового жаргонізму, так і до ділового мовлення. Такі й подібні вирази становлять шар соціальної лексики, що має бути віднесений до напівнормативної.

Можна побачити також намагання представників ЗМІ уникнути суржику. Так у перекладі жаргонізмів розмовного мовлення утворюється перекладні варіанти: «*он смьлся*» – «*втік*»; «*хватит вышивать*» – «*достить*

лаяться»; «по чесноку» – «чесно», «кент» – «знайомий», «облом» – «невдача». Сміслова місткість російськомовних одиниць має емоційно-експресивну насиченість, яка є невід'ємною ціннісною ознакою стійких виразів і сприяє тому, що повідомлення сприймається масштабніше, воно стає змістовнішим, динамічнішим і соціально рельєфнішим. Вони виступають найпотужнішим потенціалом образної системи мови, своєрідним виміром культури людини взагалі та мовлення зокрема. Наявність фразеологізмів у мовотворчій діяльності людини свідчить про високий рівень її мовної культури, якщо останні в межах лексичної норми, про самобутній зв'язок її з народом як творцем і носієм його мови, з його побудови, звичаями.

Окремі лексичні одиниці можуть бути віднесені до розряду фразеологізмів, однак у перекладному варіанті вони втрачають емоційне насичення, наприклад: «дешева рибка» – *низька якість*, «зелена вулиця» – *поза чергою*, «з глузду з'їхати» – *збожеволіти*.

На наш погляд, така мовна політика певною мірою збіднює живу українську мову. Отже, ця тенденція не є бажаною й виправданою, загальновідомою є любов різних соціальних прошарків до мовних надбань рідного народу.

Розвиток багатьох галузей науки, сфер практичного застосування теоретичних розробок зумовив потребу створення нових термінів. Більшість нововведень термінів – це слова літературної мови, пристосовані для позначення різного роду понять, саме тут значною мірою виявляється потреба економії мовних ресурсів.

«Спеціальна лексика – це не лише нові іншомовні запозичення, а й пристосування загальновідомих слів до нової сфери мовної діяльності, тобто їх термінологізація». З іншого боку, поява таких понять, як «побутова техніка», «побутова хімія» тощо, прагнення широких мас до самоосвіти зумовлюють глибоке і всебічне проникнення термінологічної лексики в загальнонародну мову, зумовлюючи перехід слів зі спеціальної сфери до нейтральної – процес детермінологізації.

У лексичній системі української мови відбувається постійний двосторонній рух фахових слів від вузькогалузевих до міжгалузевих.

Узагальнюючи викладене, можна сказати, що завдяки засобам масової інформації з'являються лексичні варіанти одиниць розмовного мовлення, які тиражуються ЗМІ, в окремих випадках це елементи ненормативної лексики певних соціальних груп, що як норма пропонуються до повсякденного вжитку.

О.А. Покровська, канд. філол. наук, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

А.В. Городнич, асп. (*ХДУХТ, Харків*)

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Носієм національної культури, важливим стабілізуючим чинником ідентичності є зв'язок з мовою, що виступає основою духовності народу, міцною й надійною опорою самоусвідомлення особистості, імпульсом до творчого самовираження людини не тільки в національній культурі, а й у світовій цивілізації.

Зникнення мови означає для етносу загибель навколишнього інтелектуального середовища, а для всього людства – втрату одного із способів сприйняття світу. Відомим фактом діяльності ЮНЕСКО є захист, поширення мовного розмаїття, багатомовності і збереження мов, що перебувають під загрозою зникнення. Організація ЮНЕСКО ґрунтується на визнанні того, що мова є не просто важливим засобом комунікації чи вектором культури, фільтром світоглядів і цінностей, а й також невід'ємною частиною самосвідомості й ідентифікації як окремої людини, так і суспільства в цілому.

В історії наукової думки феномен мови завжди залишався в центрі уваги науковців. В античній філософії мова, буття і мислення сприймалися разом, синкретично. У середні віки відчувається вторинність мови по відношенню до дійсності. Пізніше все більш усвідомлюється вплив мови на формування думки і сприйняття дійсності. У дослідженнях ролі мови вченими ХХ ст. чітко встановилася думка про її визначальний вплив не тільки на мислення і організацію понятійних систем, але і на сприйняття реального світу.

На сьогодні у світі існує майже 6 тисяч мов. Саме у мові нація зберігає історію, багатовіковий досвід, здобутки культури, світоглядні ідеї. Мова кожного народу не лише є витвором багатьох поколінь, вона, за М. Гайдеггером, є визначальною для сутності людини.

Взаємозв'язок мови та етнічної ідентичності – одна з основних проблем психологічного вивчення соціальної свідомості. Це пов'язано з особливим місцем мови в низці головних компонентів етносу і перш за все з тим, що саме мова здавна розглядається як один з найважливіших чинників національної ідентичності. На думку М. Лацаруса і Г. Штейнтала, що створили в середині ХІХ ст. одну з перших соціально-психологічних теорій – «психологію народів», мова – «перший прояв» народного духу. Серію досліджень мови як одного з конкретних елементів народної психології зробив В. Вундт, у поглядах якого ідеї психології народів отримали подальший розвиток.

Вітчизняний мовознавець О. Потебня розвинув ідею, згідно з якою мова бере участь не лише у формуванні народного світосприйняття, а й у самому розгортанні думки. Науковець вважав, що слово – це не просто мовний засіб, а засадничий, базовий принцип свідомості нації.

У теорії культурного розвитку вищих психічних функцій, розробленій Л.С. Виготським, відзначається, що мова як вища і складна форма поведінки людини виступає як засіб соціального зв'язку, соціального співробітництва, як «засіб вrostання» людини в культуру і цивілізацію.

Німецький філософ Вільгельм фон Гумбольдт стверджував, що мова впливає на духовний розвиток народу. Дослідник дійшов висновку, що різні мови – це не лише різні оболонки загальнолюдської свідомості, а й різні бачення світу.

Таким чином, багато мислителів справедливо розуміли мову як духовну силу, яка формує культуру народу і твердження про те, що так поняття як «мова» і «народ» тісно пов'язані: народ – ті, хто говорить однією мовою, а мова – це те, чим говорить народ, вона об'єднує народ і вирізняє його з-поміж інших народів.

Однією із найбільш повних та аргументованих сучасних теорій, що розглядають вплив мови на формування ідентичності, є теорія Дж. Фішмана. У ній обстоюється думка про те, що мова пов'язана з ідентичністю трьома способами: індексальним, тобто мова асоціюється з певною культурою, вона формує висловлювання й виражає інтереси, оцінки й світогляд культури; символічним, який означає, що мова репрезентує певні національні (етнічні) групи зі своїми мовам; відношенням частини до цілого, а саме, моделі соціалізації, культурні стилі міжособистісних відносин, етичні принципи, матеріальна культура та естетичне сприйняття завжди асоціюються з певною мовою. Таким чином, Дж. Фішман стверджує, що «історично рідна мова відіграє роль у процесах самовизначення не просто як міф, а й як природна ідентифікаційна й мотиваційна потреба в певному етнокультурному просторі».

Отже, можна зробити висновок, що невід'ємною ознакою національної ідентичності є знання та розуміння рідної мови, адже саме в мові відображений пізнавальний досвід народу, його морально-етичні, соціально-естетичні, художні та виховні ідеали. Мова зберігає історію цивілізаційного розвитку, відображає національний характер, його симпатії та антипатії, вбирає в себе особливості відносини етносу до навколишньої дійсності, системи цінностей, мотивацію поведінки.

О.А. Покровська, канд. філол. наук, доц. (ХДУХТ, Харків)
Д.К. Душенюк, асп. (ХДУХТ, Харків)

ВПЛИВ МОВИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Національна ідентичність є невід'ємним і природним чинником історичного буття будь-якої нації. І лише два ціннісних критерії визначають апіорі цю саму національну ідентичність – мова народу і його культура. Аналогічно до структури ДНК або відбитків пальців, мова і культура є унікальними, неповторними, ексклюзивними за усі часи. Існування нації і народу обумовлюється духовним потенціалом естетичного феномену мови і культури, ними живиться і конфігурується.

Серед науковців найбільш відомими дослідниками мови в контексті національної ідентичності є Ю. Шевельов (Шерех), В. Лизанчук, І. Михайлин, І. Ющук, Л. Масенко, В. Іванишин, І. Фаріон та ін.

Соціокультурне буття нації пов'язане з об'єктивним усвідомленням потреби єдиної мови, яка б стала однією з консолідуючих ознак етнокультурної спільності. Переконливим є той факт, що мовний самовияв і саморозвиток особистості залежить від сфери її життєдіяльності.

Мова в усі часи є віддзеркаленням рівня розвитку культури, є критерієм освіченості людини та її індивідуальності. Можемо погодитись із тезою, висунутою вітчизняною дослідницею Л. Заболоцькою стосовно того, що українська мова не поступається найбільш розвиненим мовам світу за наступними параметрами: древність, самобутність, інформаційна спроможність, вокальність і краса звучання, термінологічна розвиненість.

Зібраний науковцями фактичний матеріал свідчить про те, що мова постає універсальною ознакою українського етносу, формуючи мовну свідомість. Учені справедливо пов'язують формування свідомості з:

- 1) баченням просторового і часового поля української мови як феномена єдності цілісності українського етносу (нації);
- 2) усвідомленням характерних ознак своєї мови як засобу етнічної самоідентифікації особистості;
- 3) віддзеркаленням мовної самосвідомості в самоназвах українців та їхній мові.

Інтегральна роль української мови проявляється на рівні формування українознавчого світогляду як системи поглядів на життя, суспільство і природу. Українознавчий світогляд взаємопов'язаний із

мовною стійкістю та, з іншого боку, формуванням мовної твердості засвідчує рівень розвитку світогляду людини, що виявляється в авторитеті рідної мови, потребі й бажанні спілкуватися і пізнавати за допомогою неї навколишній світ, поглиблювати розвиток культури спілкування.

Виявляється цікавою і до певної міри дискусійною теза про вплив мови на її носія. Так, у процесі розвитку мови формуються особливості мислення й характер людини. Українець розмовляє та думає так, а не інакше, тому що саме такими були й є умови і характер його життєдіяльності. Тому такі поняття як думка, слово людини потрібно розглядати в щільному взаємозв'язку природного та етнокультурного середовища. Адже саме через мову формується світоглядна свідомість людини.

Кожне суспільство зацікавлене в збереженні своєї мовної та етнокультурної самобутності, що є досить непростим завданням в добу активних транснаціональних глобалізаційних впливів. У світі зростає спротив наступу глобалізації, центральною силою якої виступає самоідентифікація. Заслуговує на увагу думка одного з зарубіжних науковців Мануеля Кастельса. Автор відзначає, що в світі формування самосвідомості відбувається через спротив глобалізаційним процесам із акцентом на цінності суспільства, нації, сім'ї, з відмовою від глобальних тенденцій та радикального індивідуалізму, з пошуком та усвідомленням власної ідентичності в рідній мові. Проте ми схилиємося до точок зору, висловлених у працях Т. Дзюби, О. Потєбні, Ю. Шельова, які зазначають, що мова – перший етноідентифікуючий чинник, визначальна категорія у моделі національної ідентичності, що саме мовний чинник є одним із найважливіших складових етно- та культурозбереження української спільноти.

На основі аналізованого матеріалу можна взяти до уваги деякі рекомендації: з об'єктивних потреб забезпечення комфортної мовної комунікації та в ситуації, що складається навколо цієї проблематики, необхідно усвідомити всю значущість мови у формуванні українознавчого світогляду та самоідентифікації українців; спільними зусиллями громадськості та за допомогою ефективних механізмів державної мовної політики необхідно створити належні умови для розвитку та збереження мови як однієї з найголовніших диспозиційних основ етнокультурної самобутності українців.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА: СИТУАЦІЯ СЬОГОДЕННЯ

Історія людства, історія багатьох розвинених держав довела, що мова та держава – це дві сторони однієї медалі. Швейцарський політолог Урс Альтерматт у своєму дослідженні «Етнонаціоналізм в Європе» зауважує, що для багатьох європейців мова та культура становлять ключові сфери і принципові розпізнавальні ознаки, і наголошує, що керівники європейських країн ще в ХІХ ст. під час створення національної держави виокремили мову як монополъну, зорієнтувалися на мовну ідентичність. Безумовно, саме це спричинило на сьогодні досить відомий факт: якщо ти емігрант і хочеш працювати в престижній компанії, мати престижну роботу, ти зобов'язаний володіти мовою цієї держави. Адже в Європі щодо знань мов діють чіткі вимоги і мірки.

На єдність цих двох понять вказують і наші культурні діячі. Так, професор Іван Огієнко свої лекції про українську культуру розпочав з того: «... коли ж наша мова має свою довгу історію, ... то значить це єсть справжня мова, а коли єсть окрема мова, то єсть і окремий народ». «А мова й історія – це ж єдине ціле, один кровообіг, тож і відроджувати їх маємо водночас. Маємо відродити в наших сучасних українцях і українках генетичну пам'ять, почуття гордості, маємо ... торкнутися запашистим євшан-зіллям рідного слова», – сказав класик української літератури другої половини ХХ століття Олесь Гончар. Сказав тоді, коли здійснилося, здавалося б, омріяне для багатьох – прийняття незалежності України. Цю віру зобов'язаний був підтримати і прийнятий Закон України «Про мови», де у статті 2 сказано: «Державною мовою в Україні є українська мова» (п. 1), а «держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій Україні» (п. 2). І найголовніше декларує п. 3 – «державна мова є обов'язковою для застосування в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ, організацій, підприємств незалежно від форм власності». Здавалося б, усе зроблено для життя української мови, а ми, громадяни своєї землі-країни, повинні використовувати і розвивати рідне слово, підтримувати свою мовну ідентичність, яку виборювали найкращі представники свого народу протягом століть, особливо в ХІХ і ХХ століттях. Але, натомість, маємо якесь «надзвичайне» явище. Після 13 років незалежності Наталія Нікітіна у статті «Українська мова на телебаченні: сьогочасна ситуація» починає своє дослідження: «Мовна

ситуація в Україні стоїть надзвичайно гостро. ... владні чинники не спромоглися забезпечити відповідне її статусові функціонування». А далі зазначає: «На сьогодні можемо говорити про симбіоз мов на телебаченні ...». І завершує своє дослідження досить риторичним твердженням: «Дальший перебіг подій покаже, чи дійде до практичної реалізації цих ухвал, а чи ... вони залишаться тільки на папері, а українська мова на своїй батьківщині, на українських телеканалах і далі зоставатиметься нелюбою упосліджуваною пасербицею». Бо час, на жаль, показує, що суттєво ситуація не змінилася: отой симбіоз мов спостерігаємо не тільки на телебаченні, радіо, у газетах, а головне – у наших керманців (як приклад, не можна не згадати статті в газеті «Вести» з досить промовистою назвою – «Как политики на «мове» говорят», і така цитата: «Філологи в один голос зазначають позитивну тенденцію – загальний рівень культури мови, що ми чуємо з високих трибун, значно вищий, ніж 10 років тому»). Само за себе говорить.

І ще одне. Ще 2005 р., шукаючи якийсь цікавий матеріал щодо лексики для студентів 3-ого курсу, натрапила, як тоді здалося, на дивно-цікавий матеріал у ж. «Дивослово»: автор статті (інформація здалася фантастичною, тому автора не зазначила) робить прогнози щодо мовної ситуації на середину ХХІ ст., стверджуючи, що на той час на теренах України «взаємодіятимуть і змагатимуться в життєздатності літературна українська мова; літературна російська мова; зросійщена, трохи англійзована українська мова; УКРЛИШ – український місцевий варіант англійської мови; англійзована українська мова». На той час це здавалося смішним, викликало обурення. Але реалії сьогодення змушують замислитися над висловленим припущенням. Настороженість викликає і реакція сьогоднішніх студентів на таку інформація: байдужість, певний інтерес до незвичайних назв – і не більше.

Наближається 25 річниця незалежності нашої країни України, і хочеться вірити, що ми перестанемо «враховувати складну мовну ситуацію на Україні», що «мовне питання» не стоятиме надзвичайно гостро і що, перефразовуючи слова І. Огієнка, загал громадський більше не йтиме «старими стежками і вперто не вважатиме мову нашу тільки за наріччя».

А давнє слово на сторожі,
Напівзабуте слово те,
Як пишне дерево, зростає
У дні співучі і погожі – вірив Павло Филипович.

Л.Я.Сапожнікова, доц. (*ХДУХТ, Харків*)

М.В. Глюха, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ – ІМПУЛЬС У РОЗВИТКУ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Розвиток наукових знань, мислення, розширення сфер діяльності людини актуалізують всебічне вивчення наукового стилю. Процеси, що відбуваються в мові науки, знайшли відображення в дослідженнях українських мовознавців, серед яких М. Драгоманов, К. Михальчук, С. Подолінський, А. Кримський, М. Сумцов, В. Гнатюк, А. Коваль, О. Семенов, П. Селігей, С. Ярема та ін.

Метою нашої розвідки є виявлення, систематизація праць, які сприяли становленню наукового стилю в діахронічному та синхронічному аспектах.

Теоретиком вироблення наукового стилю на Наддніпрянщині вважають українського мовознавця, публіциста Пантелеймона Куліша. 1857 р. він написав і видав у Санкт-Петербурзі «Граматку української мови» – один із перших підручників нової української мови. В ній автор упроваджував новий фонетичний правопис (кулішівку), що мав важливе значення у становленні сучасної української орфографії. «Шлях науці уготовляється словом», – доводив український мовознавець Олександр Потебня (1835–1891). Він визнавав домінуючу наукової творчості як вирішальний фактор формування професіонала.

Відомо, що І. Франко відіграв важливу роль у виробленні термінологічної системи української мови. Він розробив положення термінознавчої концепції, серед яких: завдання вченого – формування наукової термінології; неприпустимість невиправданого, неточного вживання терміна; наявність наукового визначення для терміна; використання власне національних термінів, іншомовних – тільки в разі потреби.

Вагомим у житті українського суспільства на Закарпатті стало товариство «Просвіта», засноване на початку 20-х років в Ужгороді Августином Волошином та Юрієм і Михайлом Брайщакими. Товариство об'єднувало науковців, які досліджували проблеми мови, фольклору, етнографії, історії. Найгострішим поставало мовне питання. Визначну роль у його вирішенні відіграли А. Волошин, І. Панькевич – учасники «Просвіти», прибічники українського напряму розвитку мовознавчої науки. А. Волошин захищав кириличне письмо, відстоював самобутність української мови, що знайшло відображення в працях «Оборона кирилиці», «О письменном языкѣ подкарпатских русинов». Учений вважав, що писати слід так, «як народ говорить: попросту, ясно, бо сила язикова у народу...» [1, с. 36].

Значною постаттю цього періоду був Іван Панькевич, який усвідомив, що українську літературну мову «треба вводити поступово, шляхом еволюції, кладучи в основу українську галицьку граматичну базу та місцеві закарпатські, зокрема верховинські, діалекти» [2, с. 9]. Безперечно, І. Панькевич став відомим у розвитку мовознавчої науки на Закарпатті як автор граматик, дослідник говірок, діалектів, укладач словників. Його авторський підручник з української мови для шкіл відіграв важливу роль у поступовому переході закарпатських українців з народно-розмовної на українську літературну мову. Праці («Нарис історії закарпатських говорів», «Закарпатський діалектичний варіант української літературної мови», «Діалектичний підкарпатурський словарь») заслуговують на увагу сучасних фахівців. Отже, на початку ХХ ст. А. Волошин, І. Панькевич відіграли важливу роль у розвитку мовознавчої науки на Закарпатті.

Значний внесок у розбудову наукового стилю здійснили такі об'єднання вчених, як Наукове товариство ім. Т. Шевченка, «Просвіта», Наукове товариство ім. Квітки-Основ'яненка, Інститут української наукової мови та ін. На сторінках наукових журналів у різні часи публікувались праці видатних дослідників: І. Верхратського, М. Драгоманова, Г. Шашеквича, Я. Головацького, О. Потебні.

Спектр сучасних досліджень надзвичайно широкий. Науковці аналізують семантичні явища в українській термінології: праці В. Перебийніс, Т. Панько, Л. Симоненко, Г. Мацюк; структуру наукового тексту: А. Коваль, О. Семенов; функціонально-стилістичні особливості мови науки: Н. Непійвода, Г. Онуфрієнко, О. Михайлова та ін. Здобутки провідних науковців знайшли своє гідне продовження, стали складовою сучасного наукового стилю.

Діяльність науковців, праці зазначеного напрямку сприяють розвитку та впровадженню наукового стилю в усі сфери інтелектуального життя суспільства, є одним із основних джерел збагачення та якісної видозміни мови.

Список літератури

1. Волошин А. О письменном языке подкарпатских русинов / А. Волошин. – Ужгород: Уніо, 1921. – 46 с.
2. Федака П. Формування національної відомості закарпатських українців у міжвоєнному двадцятиріччі (1920–1923) / П. Федака // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. – Ужгород, 2000. – С. 6–16.

Л.Я. Сапожнікова, доц. (ХДУХТ, Харків)

А.В. Радченко, студ. (ХДУХТ, Харків)

МОВА РЕКЛАМИ ЯК ОСНОВА КОМЕРЦІЙНОГО УСПІХУ ТОВАРУ

Рекламний процес вбирає в себе різноманітні аспекти, об'єднані комплексною комунікативною установкою, у якій поєднуються інформація про товар, його ціну, а також спонукання до вчинку, формування позитивних уявлень у потенційних споживачів, що створює базу для комерційного успіху рекламодавця. Ця думка знайшла своє відображення в роботах Г.Г. Слишкіної, І.Г. Морозової, Т.Є. Постнової. Завдання подати аудиторії інформацію про переваги товару чи послуги мотивує взаємозв'язок таких рекламних функцій, як повідомлення та маніпулятивний вплив (В.В. Зірка, В.Є. Прищепа, О.А. Ксензенко, Є.В. Медведєва, Ю.К. Пирогова). Науковці виявляють значний інтерес до реклами, оскільки вона «формує особливий світ у свідомості людини, ...спирається на ті моделі світу, що склалися в сучасному суспільстві (враховує універсальні й національні складові в їх часовій визначеності)» [1, с. 84].

Наше дослідження присвячене питанню функціонування реклами продовольчих товарів на українському ґрунті, що дозволить простежити мовні характеристики таких повідомлень.

Реклама – це особливий вид мовної діяльності, що входить до системи функціонування мови в цілому, своєрідний комунікативний акт між її замовником та споживачем. Рекламна комунікація передбачає не тільки інформування адресата, а й моделювання соціальної й індивідуальної поведінки. Поняття комунікації взагалі та рекламної зокрема ми розуміємо як процес формування, передавання культурних смислів, індивідуального досвіду, що зумовлено належністю людини до соціальної групи, яка сьогодні виступає як осередок комунікативних відносин. Отже, мовна діяльність – це особлива форма поведінки, а мова – своєрідне вікно у внутрішній світ людини, світ її соціальності.

За нашими спостереженнями, задля комерційного успіху реклами створюється додатковий текст як доповнення до основного із залученням сукупності лексичних та синтаксичних одиниць, що формує в реципієнтів інформації певний символічний відповідник. Типовим прикладом є активізація мовних одиниць на позначення категорій смаку та аромату, традиційності, корисності, винятковості («Кава зі Львова». *Надзвичайно легка, м'яка та ароматна кава, виготовлена з кращих зерен чистої арабіки. У ній ідеально поєднано*

розкішний оксамитовий смак, делікатну кислинку та міцний запашний аромат. Чай «Ірландський до сніданку» – смачний напій що збадьорює та надає наснаги протягом усього дня). Категорія корисності асоціативно пов'язана з уживанням продукту, тому тексти на упаковці набувають рекомендаційного характеру: Зелений чай з мелісою. Дуже добре смакує з молоком.

Сучасний дизайн упаковки, етикетки розрахований не тільки на інформацію про продукт, він також виконує важливе рекламне навантаження, а тому може дублювати рекламне гасло та вербальні репрезентанти базового концепту «якість»: вишуканий, традиційний, оригінальний, добірний тощо (Чай «Граф Грей» – *вишукана суміш цейлонських чаїв. Цей чай традиційно люблять в Англії, зазвичай подають без молока. «Staropramen» – виготовлено за оригінальним рецептом 1869 року з використанням добірного солоду та селективного Жатецького хмелю).*

Повідомлення на упаковці про історії походження продукту, легенди про нього викликають позитивні емоції, що налаштовує на придбання товару: *(Історія «Кави зі Львова» починається з далекого 1829 р. Саме тоді у місті Лева відкрилась перша кав'ярня, яка завдячує своєю появою видатній постаті – Юрію Кульчицькому. У вересні 1683 р. під Віднем відбулася битва, відома в історії, як «Віденська відсіч» або «Кавова битва». Вирішальну роль у перемозі відіграв українець, виходець з села на Львівщині – Юрій-Франц Кульчицький).*

Лексичні одиниці з позитивною конотацією передають тональність, що нагадує довірливу розмову з розумним співрозмовником, доказовість рекламного повідомлення стосовно неповторності товару/послуги. На прикладах можна простежити, як оцінке твердження набуває характеру аргументів: *«Витий цю філіжанку кави – і на тебе чекають незабутні враження».*

Наявність аналізованих мовних одиниць, врахування психологічних уподобань людей надає повідомленню метакомунікативного характеру, дозволяє моделювати тексти, налаштовані на реалізацію основного завдання – підвищення попиту на рекламовані товари.

Список літератури

1. Паршин П. Б. Заметки о моделях мира современной российской коммерческой рекламы / П.Б. Паршин // Культура: сборник докладов Международной научной конференции. – М. : Азбуковник, 2001. – 370 с.

В.М. Явтушенко, канд. філол. наук, доц. (*ХНУРЕ, Харків*)

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

З виникненням самостійної української держави після проголошення Незалежної України 24 серпня 1991 р. значно зросла популярність української мови як державної, яка завдяки цьому стала мовою міжнаціональних і міждержавних контактів. Статус державної мови стимулював зміни, які внаслідок розширення різних функцій українська мова зазнала протягом останніх років. Було розширене функціональне поле української мови та її присутності у сферах, де раніше вона була відсутня. З'явилися україномовні армія, силові структури, спорт, інші раніше російськомовні галузі. Поступово з'являються і україномовні мільйонери, мільярдери.

Ці зовнішні параметри розширення функціонального статусу, вплинули на внутрішні зміни мови, а саме – розширення словникового складу, формування нових сфер української термінології, удосконалення терміносистем і поступове укорінення української мови у житті суспільства. Сьогодні вже не дивина, що лікарі, політологи, економісти та представники інших галузей спілкуються українською мовою, творять науку. На теперішній момент стає престижно розмовляти правильною українською мовою, приходиться розуміння того, що добре знання мови – важлива професіограма людей різних спеціальностей

Разом з тим, усі роки незалежності питання мови було більше політичними, ніж тим, яким мусить бути – питаннями комунікації, науки, освіти, культурного розвитку. Воно використовувалося різними політичними силами з метою отримати підтримку на виборах. Хоча питання мови і не є найбільш болючим для громадян, проте, воно може спровокувати великий протестний потенціал. Тобто, якщо ці питання порушувати, то можна викликати на цьому підґрунті конфлікти, що дуже активно використовується деякими політичними силами в Україні. При цьому, після завершення виборів, мовне питання «забувалося».

Ще однією проблемою, що постала перед українською мовою, є проблема узгодженості правописних норм, якими користуються українці на «материковій» Україні та за її межами. За кордоном внаслідок різних причин опинилися сотні тисяч українців, серед них чимало й видатних українських учених. Створилося багато своїх наукових установ, різних типів шкіл, видавництв, розвинулася українська преса. І всі користувались академічним правописом

1928 року, розробленим Українською Академією наук та схваленим Науковим товариство ім. Шевченка у Львові, не визнаючи пізніших змін правопису, спрямованих на його максимальне зросійщення.

На I Міжнародному конгресі українців (27 серпня – 3 вересня 1990 р.) науковці наголошували на тому, що необхідно створити єдиний для всіх українців світу правопис. На думку учасників цього Конгресу, при розробці нової редакції потрібно не тільки спростувати й уточнювати правила орфографії, а й надати повнокровне життя тим елементам української мови, які в час тоталітаризму з політичних міркувань були несправедливо й примусово відтіснені на другий план чи на периферію спілкування або й зовсім заборонені. Ідею опрацювання таких норм, що мають базуватися на всьому історичному досвіді їх творення, підтримала Орфографічна комісія Академії Наук. Також нагально постало питання про узгодження правописних норм діаспори та України.

Перша «нова редакція» українського правопису була опрацьована колективом Інституту Мовознавства ім. О. Потебні АН України. Цей правопис було затверджено Орфографічною комісією у 1990 році. Однак, він вимагав певних уточнень. Йдучи назустріч бажанням громадськості, Уряд України своєю постановою від 8 червня 1994 р. затвердив склад Національної правописної комісії на чолі з тодішнім віце-прем'єр-міністром акад. М. Жулинським. До комісії ввійшли знані лінгвісти, письменники й освітні діячі. Комісія мала до кінця 1996 р. опрацювати нову редакцію «Українського правопису». Цей проект загалом було прихильно сприйнято на IV Міжнародному конгресі українців в Одесі (26–29 серпня 1990). З певними модифікаціями цей проект вважається чинним і сьогодні. Але були й подальші пропозиції змін до української правописної бази, які також активно обговорювалися, але не були затверджені.

Таким чином, незважаючи на значні успіхи, яких досяг розвиток української мови за часів незалежності, багато питань залишаються недопрацьованими, зокрема, український правопис, який, на думку багатьох мовознавців, потребує ще подальшої роботи, хоча б у тому аспекті, щоб узгодити правописні норми, якими користуються українці діаспори й представники материкової України. На жаль, ситуація сьогодення в Україні відсунула на другий план розгляд правописних норм, і вони ще чекають свого подальшого обговорення та затвердження.

M.V. Ardelyan, Cand. Sc. (Philology), Associate Professor (*KhSUFT, Kharkiv*)
A.O. Borysova, Associate Professor (*KhSUFT, Kharkiv*)

UKRAINIAN LANGUAGE IN THE FORMATION OF SOVEREIGN STATE

Language problem, which has not yet been solved in Ukraine, around which different political circles conduct sharp disputes, is one of the factors influencing the success of a state formation. The representatives of one party prefer bilingualism, referring to the experience of many Western countries, which implement similar decisions, and appeal to the language problem aside the legitimization of bilingualism. Switzerland, together with official retro Romanesque language, uses German, French and Italian; in Canada official are French and English languages; or Belgium, with its three official languages – French, German and Dutch, are the examples of the approach to the solution of the language problem. Opposition sympathizers insist on the use of only one official language in the state – Ukrainian, which serves as the foundation for the mentality, national character, national consciousness, spirituality and culture. The history of the nation, land, national idea, unity and sovereignty, destiny of the people and the way to the future follow them. This situation presents two opposing positions, each possessing a weighty argument. However, according to the experience of humankind for the millennia, the language brings people together and strengthens the nation-state. The nation disappears when the language declines. Both the nation and the state become stronger and more developed when the language becomes authoritative, perspective, necessary, when national elite speaks it. The language is exposed to injury without its nation-state. The state loses essential features of sovereignty – cultural, informational, and fundamentally ideological. Today, even powerful English-speaking countries care of their language sovereignty.

According to Article 10 of the Constitution of our country, Ukrainian is the state language in Ukraine. The state provides comprehensive development and functioning of the Ukrainian language in all spheres of social life throughout the country. In Ukraine, the Constitution and the law guarantees free development and protection of other minority nations and their languages. The state promotes learning of the languages of international communication.

Thus, it is worth noting that Ukrainian as a state language is required as a means of communication throughout the country. It is especially important for the implementation of the powers by state and local authorities, and in other spheres of public life. The language of instruction in preschool, secondary, vocational and higher educational institutions of Ukraine is mostly Ukrainian. However, analyzing the current linguistic situation in the country, we can conclude that Ukrainian language has not received proper distribution in all spheres of public life as a state language of the nation-state. It is evident that the

way to real consolidation of Ukrainian language in the society as a state language was not effective. Nowadays we can observe the process of narrowing its scope. This leads to social tension in the society, secessionist sentiments, and conflicts with the interests of national security of Ukraine. Today in Ukraine, it is possible to take any position including the state one, without any knowledge of the state language. Moreover, neither an offender of the Constitution, nor a functionary has been dismissed from his employment for the ignorance of the state language. Although in any foreign country, it is impossible either to enter the civil service or to naturalize for staying in the country chosen without passing the language exam. The language problem often becomes a destabilizing factor in public life, which impedes the creation of a sovereign, democratic, and legal state.

Thus, we can see that current language situation in Ukraine shows that it is not enough to declare the state status of the Ukrainian language for its full establishment it in all spheres of public life. This requires mechanisms of implementing legal documents concerning the functioning of Ukrainian language and settlement of issues related to the improvement of legal liability for violations of the laws governing the use of state language. Ukrainian language is a key to national state formation, a leading factor for the consolidation of Ukraine. It is certainly necessary to revive Ukrainian language, to do everything possible so that every person living in Ukraine could speak it. Nevertheless, the main thing – it is impossible to do it by force, no one can compel an individual to speak his national language. It is important to be patient encourage society and especially those who work in state and local authorities to learn and speak Ukrainian. The state language policy in Ukraine should meet constitutional standards, the relevant provisions of international legal obligations Ukraine and strategies of state. It is necessary to develop a consistent and balanced approach in addressing language problems. It is important to avoid political speculations and ethnic conflicts, maintain stability in the country, because the use of languages in the country should become a factor of unity but not of discord.

Modern Ukraine is a free and independent European country whose people value and protect their traditions and culture. It is therefore necessary to make every effort to preserve and increase national treasures, among which Ukrainian language takes a special place.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Маленко О.О. Українська мова: ідентифікація статусу в суспільному, культурному й освітньому просторах.....	5
Міносян А.С., Юрченко Л.І., Лещотна Т.О. Українська державність: теоретико-методологічні аспекти.....	8
Голобородько К.Ю. Українська мова як фундаментальний чинник державотворення України.....	12
Варипасв О.М., Гіренко Н.І. Освіта як універсальний індикатор якості розвитку суспільства.....	15
Старовойтова І.І. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді як чинники державотворення України.....	17
Єсінова Н.І., Кладкевич К.В. Кльтура як активна форма міжособових відносин молоді.....	19

Секція 1

ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Юрченко Л.І., Варипасв О.М., Городничка А.В. Розвиток концепції корпоративної соціальної відповідальності в галузі харчової промисловості незалежної України.....	21
Юрченко Л.І., Варипасв О.М., Душенко Д.К. Технологічна культура національного простору в аспекті реалізації та споживання харчової продукції.....	23
Юрченко Л.І., Варипасв О.М., Стуконоженко Т.А. Соціально відповідальна технологічна культура в аспекті виготовлення та зберігання харчового продукту для потреб Збройних Сил України.....	25
Добродум О.В. Віртуалізація релігії й проблеми побудови української державності.....	27
Карпіцький М.М. Екзистенційний контекст української філософської мови.....	29
Андрієнко М.В. Інженерно-будівельна діяльність Харківського земства в другій половині XIX – на початку XX століття в контексті формування української суверенної державності.....	31

Баличева Л.В. Проблеми формування соціальної політики України в перше десятиліття своєї незалежності.....	33
Бардакова А.В., Юрченко Л.І. Розвиток екологічної мережі України на сучасному етапі.....	35
Битяк А.В., Варипасв О.М. Гетьманщина в період національно-визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького.....	37
Білоус К.В., Нікольченко Ю.М. Місцеве самоврядування в Україні в документах Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.).....	39
Варипасв О.М. Філософія їжі як фактор націєтворення.....	41
Варипасв О.М., Рибальченко А.А. Філософсько-моральний потенціал творчості Миколи Гоголя.....	43
Варипасв О.М., Фурса М.В. Українська кухня як складова української державності.....	45
Варипасв О.М., Хист Л.В. Козацтво – незламний дух українського народу.....	47
Влас А.В., Кригіна О.В. Інформатизація архівної справи України: історичний аспект.....	49
Гетьман Р.М. Розвиток торгівлі на Слобожанщині в дорадянську епоху як фактор українського державотворення.....	51
Головко О.В., Зуб М.С. Релігійність у сучасній Україні: соціологічний вимір.....	53
Головко О.В., Ластиженко В.О. Місцеве самоврядування сучасної України: правова характеристика.....	55
Головко О.В., Чвала Л.С. Порівняльний аналіз систем підготовки педагогічних кадрів для дошкільних закладів України в 10–20-ті рр. ХХ ст.....	57
Головко О.В., Шилова Ю.О. Фінансування системи дошкільного виховання в УСРР у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст.....	59
Гонтаренко Л.О., Кравченко М.Г. Появи козацьких традицій періоду національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.).....	61
Іванова Д.М., Нікольченко Ю.М. Документальні джерела статистичного характеру Запорозької Січі та Гетьманщини.....	63
Казанков Р.Ю. Джерела інтелектуального «освоєння» Чорноморського регіону.....	65
Кануннікова О.Р., Войнов Д.В. Розбудова правової держави в Україні: проблеми та перспективи.....	67

Кануннікова О.Р., Пильнєв В.Г. Національно-патріотичне виховання в умовах творення української державності.....	69
Кенія Н.Г. Діяльність українського земського самоврядування в контексті державотворення України.....	71
Кобилко Н.А., Варипаєв О.М. Міфологія як першооснова духовності українського народу, її осмислення в химерній прозі.....	73
Колеснік Ю.В., Міносян А.С. Українська Народна Республіка в період Директорії.....	75
Кригіна О.В. Джерела дослідження метричних книг Донбасу.....	77
Лемешева Н.А. В'ячеслав Липинський і його консервативна теорія.....	79
Лемешева Н.А., Храмова Т.О. Державно-церковні відносини доби Київської Русі.....	81
Лещотна Т.О., Міносян А.С. П. Скоропадський як видатний державний діяч України.....	83
Лисак Н.О. Гендерний аспект у дослідженні кар'єри.....	85
Лисак Н.О., Петренко Н.В. Феномен духовності та його значення в розвитку українського суспільства.....	87
Литвин Ю.С., Нікольченко Ю.М. Джерела діловодства Гетьманщини (1649–1764 рр.).....	89
Маслов М.П. Модернізація малих форм промислового підприємництва в другій половині ХІХ – першій третині ХХ століття як основа економічного потенціалу державотворення України.....	91
Матвійчук М.О. Розвиток сучасного аграрного сектору України в аспекті тваринництва.....	93
Мирошник В.І., Нікольченко Ю.М. Актове та наказове діловодство на українських землях ХV–ХVІ століть.....	95
Міліціна Л.М. Типи світських початкових навчальних закладів у Катеринославській губернії на початку ХХ ст. (на прикладі Маріупольського повіту).....	97
Міносян А.С., Лещотна Т.О. Ліквідація державності України російським царизмом у ХVІІІ ст.....	99
Міносян А.С., Хист Л.В. Українська державність на початку ХХ ст.....	101
Міносян А.С., Хомутова Я.В. Переяславська угода 1654 р. та її наслідки в контексті подальшого розвитку української державності.....	103
Мороз С.В. Промислове селянство на українських етнічних землях Курської та Воронежської губерній у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття в контексті завдань формування соборної України.....	105

Мухіна І.Г., Пономарьова Н.А. Роль інформаційних ресурсів у національній безпеці України.....	107
Ножихін Д.М. Державотворча діяльність Павла Скоропадського....	109
Орехова С.Є. Поштова марка в Україні – символ державності.....	111
Путря Н.В. Становлення та діяльність Земської екологічної служби в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття як чинник українського державотворення.....	113
Режко В.А., Голопич І.М. Харківщина в оповіданні Олекси Стороженка «Закоханий чорт».....	115
Рябуха Ю.В., Горб Є.С. Битва під Городком 1655 р. у польській історіографії другої половини XVII – початку XX ст.....	117
Тараканова А.В. Розвиток екологічної мережі України (історичний аспект).....	119
Трубчанинов М.А. Матеріально-технічна база сільського господарства Харківської губернії в другій половині XIX – на початку XX століття та особливості її еволюції в умовах наростання державотворчих процесів в Україні.....	121
Хомутова Я.В., Варипасв О.М. Філософські погляди Г.С. Сковороди.....	123
Явтушенко В.М., Алахверанова С.Р. Україно-польські взаємини на сучасному етапі.....	125
Roianova I., Miasoiedova S.V. The crucial role of a national leader in a country's successful development.....	127
Sokolova S.N. Research of the sphere of safety	129
Urban-Podolan A. Biblical phraseological units meaning «death» in so-called «country prose» – as found in V. Rasputin’s works...	132

Секція 2

КУЛЬТУРА І ОСВІТА ЯК ЧИННИКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Городиська О.В., Юрченко Л.І. Мудрість в контексті української культури і філософії.....	135
Питецька Н. І. Артистизм як необхідний елемент творчої майстерності педагога.....	137
Сабадаш Ю.С. Національна література сьогодні: роль та значення (на прикладі дослідження У. Еко «Про деякі функції літератури»).....	139

Ангелинова І.А., Нікольченко Ю.М. Національні особливості діловодства в УСРР (1923–1937).....	141
Астрашенюк М.О. Історія становлення бібліотечної справи в Україні.....	143
Вовченко А.О. Віночок як елемент національної культури України.....	145
Волошина М.О., Коршунова І.П. Трагедія української еліти в роки тоталітаризму 20–30 рр. ХХ ст.....	147
Гребенькова О.О., Чадаєва К.Ю. Опішня – столиця українського гончарства.....	149
Дабло Л.Г. Педагогічна та просвітницька діяльність Д. Овсянико-Куликовського: культурологічний аспект.....	151
Демідко О.О. Творча діяльність Маріупольського російського драматичного театру в контексті розвитку театрального мистецтва Північного Приазов'я: 60-ті рр. ХХ ст.....	153
Дьячкова М.А., Дудник К.О. Історія становлення наукової бібліотеки МДУ в контексті культурно-просвітницької діяльності.....	155
Жила Т.В. Охорона найбільш видатних пам'яток культури України.....	157
Зозуляк-Случик Р.В. Особливості формування ціннісних орієнтацій підлітків.....	159
Ковальчук Т.В. Християнський храм – прообраз світобудови.....	161
Коршунова І.П. Багодійна діяльність в Україні: погляд у минуле.....	163
Коршунова І.П., Сьоміна Д.А. До питання повернення культурних цінностей в роки незалежності.....	165
Костяхіна Г.С. Київський митрополит Іларіон та особливості української культурної свідомості.....	167
Кочина Ю.М. Міжнародне діловодство українського козацтва у період національно-визвольної війни (1648–1658).....	169
Красиков М.М. Декомунізація чи демеморизація?.....	171
Кудлай В.О. Культура інформаційно-комунікаційної взаємодії вищих навчальних закладів.....	173
Кудряшов І.О., Галич Г.С. Сучасні пріоритети фізичної культури в Україні.....	175
Кудряшов І.О., Смоленський О.В. Особливості розвитку паралімпійського руху в сучасній Україні.....	177
Кузіна О.Л. Перспектива розвитку українсько-британських відносин як важливий чинник впливу на процес державотворення України.....	179

Левчикова А., Чадаєва К.Ю. До проблеми історії герба України...	181
Лисак Н.О., Козачкова Ю.В. Формування професійної ідентичності студентів в процесі навчання у ВНЗ.....	183
Лисенко Ю.О. Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку в інформаційному суспільстві як чинник державотворення України.....	185
Манякіна О.С. Вплив духовенства на становлення освіти греків Маріупольщини ХІХ – І чверті ХХ ст.....	187
Мархайчук Н.В. Радянський «Шевченків міф» та перші спроби його заперечення.....	189
Марьонкіна В.Г., Мархайчук Н.В. До історії національно-визвольного руху Харкова (підрив пам'ятника Пушкіну, 1904).....	191
Маслянікова А.В., Коршунова І.П. Вплив політичних режимів на розвиток української культури: від УНР до сучасності.....	193
Ніколюченко Ю.М. Документування у Київській Русі за Іпатським літописним зводом.....	195
Онипченко О.І. Вплив культури українського народу на шлюбно-сімейні традиції як засіб статевого виховання дітей та підлітків.....	197
Пасинок В.В., Коваль К.О., Чадаєва К.Ю. Український Мікельанджело – Йоган Пінзель.....	199
Пузанова-Красикова І.О. Шляхи подолання «культурного шоку» в іноземних студентів на першому етапі навчання в Україні.....	201
Пузанова-Красикова І.О., Красиков М.М. Український орнамент як сюжет.....	203
Сабадаш С.Ю. Творча спадщина Л. Виготського в історичній динаміці.....	205
Сальнікова Н.В. Національна система діловодства: формування та напрями діяльності.....	207
Сапожнікова Л.Я. Український рушник: символіка кольору в народному світосприйманні.....	209
Сапожнікова Л.Я., Єрьоменко Д.Є. Культурно-історичні пам'ятки Харківщини.....	211
Сарнавська О.В., Бондаренко О.В. Гендерні особливості освіти у глобалізованому світі.....	213
Соболева С.М., Глущенко М.В. Формування інформаційної культури у сучасному українському суспільстві.....	215
Стахієва Н.В. Педагогічний портрет В.М. Перетца – вченого минулої доби.....	217

Ткаченко Ю.О. Розвиток гончарства на Слобожанщині у другій половині XIX – на початку XX ст. як джерело національного надбання та самоствердження українського народу.....	219
Трухман Н.О. Профілактика злочинності серед неповнолітніх у процесі державотворення України.....	221
Харламов М.І. Державні освітні процеси у галузі професійно-технічної освіти в УСРР в роки непу.....	223
Чадаєва К.Ю., Собакар С.В. Патріотизм О. Довженка за кіноповістю «Україна в огні».....	225
Шумілова І.Ф. Теоретичне обґрунтування науково-методичної системи формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.....	227
Щербина Е.Б. Національні цінності як елемент державотворення (на прикладах сфери образотворчого мистецтва).....	229
Борисова А.О., Хоммисв Д.М. Формування адекватної картини світу у процесі міжкультурної адаптації іноземних студентів у країні навчання Formation of an adequate picture of the world in the process of intercultural adaptation of foreign students in the country of learning.....	231

Секція 3

УКРАЇНЬСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВИ

Юрченко Л.І., Сизова А.С. Стилї комунікації в контексті українського простору.....	233
Руденко С.М., Долматова В.І. Канадський варіант української мови: стан дослідження та особливості реалізації.....	235
Руденко С.М., Кондратенко Т.С. Соціальна зумовленість топонімічної динаміки міста Харкова.....	237
Руденко С.М., Руденко С.Г. Номінації харчової картини світу в українських та російських фразеологізмах.....	239
Руденко С.М. Гендерні конотації глутонімів у «Жіночо-чоловічому тлумачному словнику».....	241
Сукаленко Т.М. Українська мова як визначальний чинник консолідації нації.....	243
Бугасвська Ю.В., Руденко Д.О. Економічна номенклатура в українському фаховому мовленні.....	245

Вітюк В.В., Вітюк А. Український молодіжний сленг як сучасний лінгвістичний феномен.....	247
Єльнікова Н.І. До проблеми перемикання мовного коду.....	249
Ємельянова Є.С. Актуалізація проблем викладання іноземних мов у сучасній українській вищій освіті.....	251
Книшенко Н.П., Книшенко А.О. Терміноматеріал шляхового будівництва періоду українізації.....	253
Компанієць І.В. Ускладнення семантичної структури висловлень із відношенням номінації.....	255
Кривушкіна І.В., Шаповалов В., Довгих К. До питання про специфіку наукового стилю.....	257
Лісковацька Х.М., Латиш Н.С. Українська мова як чинник становлення національної ідентичності.....	259
Нікольченко М.В. Переклад на гуманітарних факультетах вищого навчального закладу.....	261
Перцева В.А., Шкуропатська Д.В. Мовна компетенція майбутнього юриста.....	263
Полтавська Д.В., Глушенко К.П. Сленг у сучасній українській мові.....	265
Покровська О.А., Гіренко Н.І. Дослідження лексико-семантичної групи найменувань страв (на прикладі слобожанських говірок).....	267
Покровська О.А., Гончарова І.Ю. Формування та варіювання норм професійної культури сучасної української мови.....	269
Покровська О.А., Городнича А.В. Роль національної мови у формуванні національної ідентичності.....	271
Покровська О.А., Душенко Д.К. Вплив мови на формування національної ідентифікації.....	273
Проворна І.О. Українська мова: ситуація сьогодення.....	275
Сапожнікова Л.Я., Ілюха М.В. Діяльність українських мовознавців – імпульс у розвитку наукового стилю.....	277
Сапожнікова Л.Я., Радченко А.В. Мова реклами як основа комерційного успіху товару.....	279
Явтушенко В.М. Розвиток української мови за часів незалежності.....	281
Ardelyan M.V., Borysova A.O. Ukrainian language in the formation of sovereign state.....	283
Зміст.....	285

Наукове видання

*Україна на шляху державотворення:
історія та сучасність*

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
молодих учених і студентів
(до 25-ї річниці незалежності України)

26 травня 2016 р.

Відповідальні за випуск: А.С. Міносян,
М.О. Середенко

Техн. редактори: О.М. Варипаєв,
О.В. Головка,
І.П. Коршунова,
Н.О. Лисак,
В.П. Вавіліна,
А.О. Гончарова,
О.В. Щегельська

Коректор: С.М. Руденко

Комп'ютерна верстка: М.В. Лаврук,
С.В. Удовікова

План 2016 р., поз. 5/

Підп. до друку 20.05.16 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк офс.
Ум. друк. арк. 18,3. Тираж прим.

Видавець і виготівник

Харківський державний університет харчування та торгівлі
вул. Клочківська, 333, Харків, 61051
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4417 від 10.10.2012 р.